

TUDÁS MENEDZSMENT

A Pécsi Tudományegyetem
Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának periodikája

XV. évfolyam 2. szám

2014. október

Tartalom

Gábor Szécsi	
Communication and Community in the Network Society.....	3
Krisztián Béla	
Hiányzó hatékonyság a kis- és középvállalatoknál – mi lehet az ellenszer?	11
Klein Sándor	
A szívvel — lélekkel (örömmel és elkötelezettséggel) végzett tevékenység	24
Angyal Árpád – Őszi Viktória	
Tartós munkanélküliség és önértékelés	31
Kajtár Edit	
Munkaerőpiaci esélyek válság idején	43
Czeglédi Csilla-Juhász Tímea	
A felsőfokú iskolaválasztást meghatározó tényezők nappali szakos hallgatók körében	63
Biba Sándor	
Munkához való viszony alakíthatósága Pécssett és vonzáskörzetében.....	71
Oroszi Sándor	
Az állam fogvatartói	80
Gonda Tibor – Huszti Zsolt – Slezák-Bartos Zsuzsanna	
– Raffay Zoltán – Cecile-Ann Rousset	
A vállalati társadalmi felelősségvállalás tartalmi változása	90
Barakonyi Eszter	
A fogyatékosok foglalkoztatásának elősegítését célzó jogintézmények az EU-ban	99
Zádori Iván	
Felsőoktatási kihívások Guernsey-n	106
Magyar Miklós	
Generációk és taneszközök – váltás és innováció	116
Csuka Dalma — Jávorka Brigitta — Tóth Máté	
Felsőoktatásba lépési szándékok, illetve az informatikus–könyvtáros szak megítélése.....	131
Husz Mária	
A világörökség-paradigma alakulásáról	143
Köteles Lajos	
Országos turizmusfejlesztési programok és a turisztikai felsőoktatás innovációja	158

Süki Tímea	
Tanuljunk egymástól!	166
Mák Kornél	
Az ifjúsági közművelődés és közösségi művelődés lehetőségei Kecskeméten.....	173
Könyvrecenziók	183
Abstract	188
Szerzőink	191

Szerkesztő bizottság: elnök: Krisztián Béla, PTE FEEK címzetes egyetemi tanár; felelős szerkesztő: Bodó László (bodo.laszlo@feek.pte.hu).

Tagok: Agárdi Péter egyetemi tanár, Kleisz Teréz egyetemi docens, Koltai Zsuzsa egyetemi adjunktus, Oroszi Sándor egyetemi tanár, Vámosi Tamás egyetemi adjunktus, János Réka és Szamosközi István Babeş-Bolyai Egyetem.

Kiadja a PTE FEEK

Felelős kiadó: Nemeskéri Zsolt dékán, hab. egyetemi docens

Szerkesztőség: 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.

Korábbi számaink elérhetők:
<http://feek.pte.hu/Tudasmenedzsment>

ISSN 1586-0698

GÁBOR SZÉCSI

Communication and Community in the Network Society

Introduction

The expansion of electronic media (e.g., television, the Internet, and mobile telephony etc.) has led to a new kind of communication culture which is characterized not by the dominance of one communication technology, but by the convergence and interaction of various modes of usage that are peculiar to certain communication technologies. One of the most characteristic features of this culture is that the advent of multimedia communication has resulted in a strong interaction between picture and language in the processes of oral and written exchanges. With the use of this new language of electronic communication, the convergence and synthesis of the linguistic features of oral and written forms communication is accelerated.

As multimedia technology expands, the dividing line between the linguistic characteristics of oral and written communication becomes increasingly indistinct. This means that though the syntactic features and structure of this new language of communication remind us of the linguistic world of oral communication, the new language seems to be more complex in terms of its semantic characteristics.

That is to say, this new language is identical to neither speech nor writing, but adaptively displays properties of both. It is more than an aggregate of oral and literal features.

This article argues that the use of new communication technologies has brought us into the age of a new linguistic culture, characteristics of which indicate the convergence or a kind of synthesis of the languages of two special forms of electronic communication, secondary orality induced by radio, television, and Netspeak induced by the Internet and mobile telephony. The fruit of the linguistic convergence of these forms of communication, however, is more than an aggregate of spoken and written features. It does things that neither of these other medium does, and must accordingly be seen as a new species of communication. A new, pictorial communication language is in the making, which integrates forms of language used in oral utterances and in written texts. The pictorial nature of this language is rooted in this integrating function of which there are important semantic and syntactic criteria.

In this essay, I consider the above assumption by investigating the impacts on our conceptualization of community by the use of new, pictorial communication language of electronic media. To clarify the nature of this new conceptualization, I take the hypothesis that the linguistic convergences induced by new communication technologies contribute to the construction of new forms of communities based on the interaction, or operational synthesis, of virtual and physical communities. The appearance of these new forms of communities leads to the new conceptualization of the relationship between self and community. In the age of electronically mediated communication, the essence of community is a kind of networked individualism in which individuals can chose their own communities, rather than being involuntarily

fitted into them with others. Therefore the new mediated form of community implies an individual-centered existence and weaker social ties. New technologies foster communication links outside individuals' immediate social surroundings.

Accordingly, electronic communication creates a new context in which our notions of culture, community, society, and human interactions become more complex. These more complex notions can be regarded as the bases of the idea of global and local information communities, in which an individual's communication attitudes are determined by their impression of their "self" as a permanently available individual whose communicative acts are embedded in a special network of communicative interactions. The aim of this article is to show the basis and effects of this process by examining the linguistic convergences which leads to the appearance of specific pictorial language of electronically mediated communication and new conceptualization of community and society in the information age.

Toward a new linguistic culture of electronic communication

One of the most important criteria of the new, more deliberate attachment to the network society is the deliberate application of the ways of usage that create new forms of communities in the age of electronic communication. These new ways of usage are rooted in the communication language of electronic media, which can be regarded as a result of the convergence of two special forms of electronic communication, secondary orality induced by radio, television and Netspeak induced by the Internet and mobile telephony.

The new communication culture, which is referred to as "secondary orality" by Walter J. Ong (1982) in his classic work, *Orality and Literacy*, is a new kind of orality, accordingly, is not succeeded by, but rather completes, the cultures of literacy. As Ong writes, "with telephone, radio, television and various kinds of sound tape, electronic technology has brought us into the age of 'secondary orality'". (p. 135) As Ong points out, though this new form of communication has striking resemblances to the old, so-called "primary" kind of orality "in its participatory mystique, its fostering of a communal sense", its "concentration on the present moment and even is use of formulas, it is essentially a more deliberate and self-conscious orality, based permanently on the use of writing and print, which are essential for the manufacture and operation of the equipment and for its use as well". (pp. 135–136) Accordingly, the linguistic convergence induced by telephone, radio, and television contributes to the transformation of the structure of the mind and content of thought by establishing a new communication culture — "a more deliberate and self-conscious" kind of orality (Ong 1982).

The medium, which is called "Netspeak" by David Crystal (2004) in his *Language and the Internet*, however, is better seen as a novel language combining written, spoken, and electronic properties. As Crystal notes, the term "Netspeak", which is an alternative to "Internet language", "cyberspeak", "electronic language", "computer-mediated communication", and "other cumbersome locutions" (p. 17), refers to a new species of communication that is "better seen as written language which has been pulled some way in the direction of speech than as spoken language, which has been written down" (p. 47). Electronic texts, however, are not the same as other kinds of texts, because, as Marilyn Deegan (2000) points out, they display simultaneity, fluidity, and non-degradability in copying, and they have permeable boundaries. These properties, as Crystal (2004) writes, "have consequences for language, and these combine with those associated with speech and writing to make Netspeak a genuine 'third medium'" (p. 48) that is more than aggregate of spoken and written features.

In my view, the new linguistic culture of electronic communication can be regarded as a fruit of the convergence of spoken language of secondary orality and written language of Netspeak. It seems that there are well-perceptible, concrete signs of this convergence of the features of oral and written usage. Let us consider texts that are mediated by the Internet or mobile telephony. The text used in many e-mail and SMS messages actually belongs to the domain of speech and not to the domain of written language. The grammatical and stylistic characteristics of these messages can be regarded as the marks of a special kind of a new communication culture (e.g., the various types of abbreviations, distinctive graphology, the new lexicon and means of word-creation that belongs exclusively to the use of new communication technologies simple, addictive grammar etc.). These grammatical and stylistic elements, however, are integrated into texts that are mediated by new communication technologies more deliberately than into oral utterances. By using these elements, the utterer intends to show that he wishes to accept and apply the norms and rules of a linguistic community organized by e-mail and SMS communication. That is to say, he uses these grammatical and stylistic elements to make it unambiguous that he is attached to a community accepting some forms of usage, and that this attachment is a consequence of a deliberate choice.

The linguistic forms accepted in this way have a strong impact on the everyday use of language. The use of the special linguistic forms of texts mediated by new communication technologies leaves its mark on written communication and leads to the convergence of orality and literacy. What can be regarded as an outcome of this process, then, is the increasingly indistinct dividing line between linguistic characteristics of oral and written communication. A new communication language is in the making, which integrates forms of language used in oral utterances and in written texts.

The appearance of this new language of communication can be regarded as a consequence of networked individuals' deliberate choice to want to join in the global information exchange, and to express conceptual relations and emotions as a member of a small community by using new linguistic forms. One of the most characteristic features of this culture is that the advent of multimedia communication has resulted in a strong interaction between picture and language in the process of oral and written messaging.

Thanks to the appearance of this specific, pictorial language, the process of convergence and synthesis of the linguistic features of oral and written forms of communication is accelerated. In other words, as multimedia technology expands, the dividing line between the linguistic characteristics of oral and written communication becomes increasingly indistinct. This means that though the syntactic features and structure of this new language of communication remind us of the linguistic world of oral communication, the new language seems to be more complex in terms of its semantic characteristics.

Consequently, by using the term "pictorial language", I am referring not only to the integration of verbal and pictorial components of information exchange, but to the linguistic medium of the specific synthesis of the features of conceptual and pictorial thought. The pictorial character of the language of electronically mediated communication is rooted in the fact that this language includes expressions that refer to complex conceptual relations which offer no analysis. In other words, a new metaphorical language is in the making, the function of which is to "show" the world rather than to analyze it.

By using this language, we want to "make perceptible" the complexity of conceptual relations to which we refer. The main intention being to embed some conceptual relations in the

system of more complex conceptual representations by using words that are suitable for making the complexity of newly-revealed conceptual relations intelligible. This kind of usage leads, on the one hand, to the appearance of new terms in language and, on the other hand, to the novel use of available linguistic elements. In the latter process, the meanings of some words multiply with more and more conceptual relations.

Thus we consider the new linguistic culture of electronic communication as one of the most important conditions of conceptual and social convergences experienced in the space of electronic media. It seems that this new linguistic culture is the basis of both the global perspective created by electronic communication, and the cohesion of new forms of communities that are strengthened by the deliberate choices made by networked individuals.

In this new linguistic culture, the original social function of language, namely, the building and maintaining of cohesion within human communities, becomes an important development. This is because in print societies, language has moved away from its original function as a consequence of the appearance of oral-literal bilingualism and linguistic asymmetry (rooted in the social dominance of the standard dialect of literacy). That is, instead of strengthening community cohesion, bilingualism and asymmetry disintegrates primary human communities since the use of local dialects is overtly stigmatized in contrast to a socially preferred standard dialect of literacy. The communication culture that forces a whole society, and all communities within it, to use a preferred language variety goes against the biological need to belonging to a primary community.

The original social function of language, however, has survived this linguistic asymmetry developed in print societies. People hold on to their everyday use of language, even if they judge their own dialectal varieties incorrect under the pressure of the overt prestige of the “standard”. Since the members of small, local communities generally communicate with one another orally, the linguistic conventions characterizing these communities continue to survive in the age of the “standard”. In these small, local communities, the importance of cohesion-strengthening and local values, outweighs the significance of external social values that are symbolized by the standard forms of written communication. This phenomenon is experienced especially in small, isolated rural and suburban communities where the prestige of the non-standard variety of usage can be regarded, at the same time, as a symbol of communal identity.

In the space of electronic communication, the literacy that generated the asymmetry of linguistic norms of oral and written communication seems to be losing its power. Meanwhile the prestige of identity-strengthening ways of usage characterizing small communities and groups grows. The expansion of the non-standard varieties of language preferred by networked individuals is accelerated by the use of electronic media (e.g., internet, mobile telephones, etc.).

The appearance of this new language of communication can be regarded as a consequence of networked individuals’ deliberate choice to want to join in the global information exchange, and to express conceptual relations and emotions as a member of a small community by using new linguistic forms. This is why the usage of the word “community” entails the intention of understanding the new criteria of the term in the age of electronic media. These criteria can be attributed to the specific features of communicational space, which have been globalized by television, the Internet, and mobile telephones. In other words, there is an interrelation between these criteria and the global and local conditions for an effective method of information exchange. These global and local conditions (i.e., a common information basis, collective trust relations, etc.) transform our notions surrounding the structure and life of community.

Focusing on the interrelation between the new conceptualization of the criteria of community and our notions regarding the global and local conditions for an effective method of information exchange, we can suggest the following definition of “community”: a network of interactions between individuals who uniformly accept and apply some rules for communication, with the aim of effectively exchanging information.

Of course, our complex notion of community urges us to form many other definitions. It is obvious that these definitions approach the community-organizing role of information in a different way. They have, however, one thing in common: they all must be based on the analysis of conceptual and linguistic changes that transform the structure of our minds in the mediated communities of the electronic era. This is because these linguistic changes can be regarded as bases of the mediatization of communities, and for adopting the idea of a global, community-building language in the new media space.

The global expansion of the pictorial language of electronic communication can be regarded as the basis of the idea of a global information community in which the communication attitudes of a person are determined by his impression of his self as a permanently available person whose communicative acts are embedded in a global information net. In other words, it is by accelerating and mediating linguistic changes leading to a complex notion of global community, that electronically mediated communication becomes a source of, as Meyrowitz (2005) writes, the “fusion of local and global identities” (p. 30) and, thus, the adoption of the idea of a secondary global language in new, mediated communities.

Language and community in the information age

As we have seen above, the new linguistic culture of electronic communication is one of the most important conditions of conceptual and social convergences experienced in the space of electronic media. It seems that this new linguistic culture is the basis of new conceptualization of community which moves beyond the traditional sociological conceptualization of community-as-interpersonal, and towards a conceptualization of mediated communities based on the interaction or the operational synthesis of virtual and physical communities. In other words, the linguistic convergences of the forms of electronic communication can be regarded as important criteria of social convergences that lead to the appearance of new forms of communities in the network society.

Just as traditional theories regard community and society as distinct forms, it is also easy to consider physical and virtual communities as mutually exclusive forms of social organization. In this view, physical community can exist only by virtue of physical co-location in space, and is based on people’s natural association through sameness and residential solidarity. Virtual communities, created by electronically mediated communication, however, attempt to break some of the boundaries of geographic location, gender, and ethnicity established in physical communities. In other words, physical communities are based on shared social and physical boundaries, whereas virtual communities are based on shared social practices and interests.

Considering the influence of the linguistic culture of electronically mediated communication on our conceptualization of community, many theorists believe that we need a synthesis of physical and virtual communities in order to truly inhabit our experiences. For example, Manuel Castells (2000) holds that we need a “bridge” between physical and virtual places in order to unify our experience, because virtual communities only deal in fragmented individuals when they are opposed to real life. Others, like Amitai Etzioni (2001) and Katz, Rice, Acord,

Dasgupta, and David (2004), emphasize that the best communities are indeed the hybrids of physical and virtual communities. They see ideal communities as virtual communities enhancing physical ones. According to Katz et al. (2004), since electronically mediated communication becomes inherently part of real life in today's world, "we need an operational synthesis of virtual and physical communities in order to have fulfilling, embodied experiences all of the time" (p. 362). In this view, in the age of electronically mediated communication, the dividing line between virtual and physical communities becomes increasingly indistinct. Therefore, as Mark Poster (2001) shows, mediated individuals imagine their virtual communities as real. That is, the role of communication as meaningful and value-based in virtual communities, works to construct physical communities as well.

It is obvious that with this new synthesis of virtual and physical communities, electronically mediated communication contributes to a new construction of the self. The mediatization of communities leads to fractured and fragmented selves, because it opens up many other possible communities in which to participate. New communication technologies enable individuals to participate in ulterior systems of value, belief, and desires. As Kenneth J. Gergen (2003) notes, the "result is that the centered sense of a bounded self slowly gives way to a 'multiphrenia' of partial and conflicted senses of self". (p. 111)

Thanks to these changes induced by the use of new communication technologies, the networked individual is attached to the place and position appointed by his (or her) own social ties less and less. Through his multi-channel communicative acts he can become acquainted with more and more communal forms, ways of life, traditions, and values in the light of which he can choose more deliberately from among competing local communities. This more deliberate choice becomes a part of the increasingly complex and multi-layered identity of the networked individual. As Joshua Meyrowitz (2005) writes on the multiple, multi-layered, fluid, and endlessly adjustable senses of the media-networked individuals' identity, rather "than needing to choose between local, place-defined identities and more distant ones, we can have them all, not just in rapid sequence but in overlapping experiences" (p. 28.).

New localities — which are particular in many ways, and which are also influenced by global processes and global consciousness — are in the making in the space of new linguistic culture of electronic communication. Thus, new local communities organized in the space of electronic communication, on the one hand, strengthen local attachments and local identity, and on the other, can be regarded as integrated elements of virtual communities created by global information exchange. Consequently, the global virtual community serves as a kind of comparison background for local communities organized in the age of electronic media. With globalized communication space, electronic media give networked individuals external perspectives from which to judge and define their own local communities. In other words, the expansion of electronic communication technologies, as Meyrowitz (2005) writes, "have placed an interconnected global matrix over local experience" (p. 23).

The networked individual determines the characteristics of his own local community in the light of information acquired in the global communication space. The global perspective created by electronic communication has transformed not only community-definitions, but as well, individuals' relation to social rules. In the space of electronic communication, there is a new possibility to change the rules of social perception and the national institutions of political and cultural domination as a consequence of new global perspectives.

One of the most characteristic features of the space of electronic communication is that it lacks the compulsory categorization system and the classificatory forms and norms of a print society. In the media-networked global and local communities, it is difficult to maintain several traditional categorical distinctions that characterized print societies. That is, as electronic communication technologies expand, the dividing line between several political and social categories becomes increasingly indistinct.

As a fruit of the linguistic convergences of the forms of electronic communications, a new virtual social space is in the making, which strengthens the cohesion of competing local communities, and in which, therefore, the influence of traditional social and political institutes declines. The new communication situations and linguistic culture created by the use of electronic technologies, foster greater emotional attachment to local communities that individuals choose from (among competing communities) deliberately without social and political restrictions.

By using electronic communication technologies, a networked individual becomes part of a network of interactions between others who uniformly accept and apply a set of rules for the effective exchange of information. In other words, media-networked individuals become members of a virtual community determined both by global and local conditions for effective information exchange.

Regarding the conceptualization of this new virtual community, Nicola Green, for example, argues for a new view of community in which the significance of locality and interpersonality recedes to the benefit of symbolic processes. As Green (2003) points out, as “is the case with internet and ‘virtual’ communities then, understandings of mobile ‘communities’ should move beyond the conceptualisation of ‘communities-as-interest-groups’ (secured via the authentication of the embodied liberal individual and their ‘right to privacy’), and indeed beyond a traditional sociological conceptualisation of ‘communities-as-interpersonal-and-co-located’ (secured via relations based on face-to-face interaction in kinship or social commonality)” (p. 55).

This new conceptualization moves beyond the traditional definition of community, according to which, as Green (2003) writes, community “as an ideal type of relation corresponding to ‘natural will’, is distinguished by an appeal to a totality of cultural history in the collective memory of tradition, is defined through common property, family, custom and fellowship, and is bound by consensus, language and ritual” (p. 53).

The basis of this conceptualization is a complex system of associative conceptual relations that includes our concept of community, and integrates the conceptual representations of human interactions that determine the life of community both in a direct and indirect way. The medium of the new conceptualization is a specific pictorial language, the semantic structure of which offers new opportunities to grasp and understand the complex concept of community and original social function of community building language in the age of network society.

Conclusions

This article holds that a new linguistic culture is in the making in the information age. The global linguistic convergences traceable to the use of electronic communications technologies lead to a linguistic culture, which can contribute to the convergences of forms of communities. With the worldwide expansion of the new linguistic culture of electronic communication, a global-community-consciousness can be born that could arrange the values of the global and local worlds into a harmonic unified whole. In other words, through the appearance of this

linguistic culture, new kinds of community ties come into existence which can offer a solution to the balance of power between the dual system of globalization and localization, and also to the fragmentation and segmentation of the globalizing world.

References

- Castells, M. (2000). *The information age: Economy, society and culture. Volume I: Rise of the network society*. Malden, MA: Blackwell.
- Crystal, D. (2004). *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deegan, M. (2000). Introduction. In F. Condon – M. Fraser – S. Sutherland (Ed.), *CTI /= Computer in Teaching Initiative/ Textual Studies: Guide to Digital Resources for the Humanities* (pp.1-12). Oxford: University of Oxford Press.
- Etzioni, A. (2001). *The Monochrome Society*. Princeton, NJ: University Press.
- Gergen, K. J. (2003). Self and community in the new floating worlds. In K. Nyíri (Ed.), *Mobile Democracy: Essays on society, self and politics* (pp.103–114). Vienna, Austria: Passagen Verlag.
- Green, N. (2003). Community redefined: Privacy and accountability. In K. Nyíri (Ed.), *Mobile communication: Essays on cognition and community* (pp. 43–56). Vienna, Austria: Passagen Verlag.
- Katz, J. E., Rice, R.E., Acord, S., Dasgupta, K., & David, K. (2004). Personal mediated communication and the concept of community in theory and practice. In P. J. Kalbfleisch (Ed.) *Communication Yearbook 28* (pp.315-371). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Meyrowitz, J. (2005). The rise of glocality: New senses of place and identity in the global village. In K. Nyíri (Ed.), *Sense of place: The global and the local in mobile communication* (pp. 21–30). Vienna, Austria: Passagen Verlag.
- Ong, W. J. (1982). *Orality and literacy: The technologizing of the word*. London, UK: Methuen.
- Poster, M. (2001). *What's the matter with the Internet?* Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

KRISZTIÁN BÉLA

Hiányzó hatékonyság a kis- és középvállalatoknál – mi lehet az ellenszer?

A gazdálkodás célja a szükséglet-kielégítés, az ebben résztvevők mindig a legnagyobb hatékonyságra törek. A megvalósítás módja, formái, helye mindenkor befolyásolt a korok, eszmék változó értékrendjében. Csak utalunk arra, hogy 1949 és 1989 között az egyre nehezebben fenntartható nagyvállalati túlsúly közepette 1953-tól megjelentek és erősödtek a kisebb gazdasági szervezetek, amelyek 1968 majd 1989 után az EU rendszernek megfelelően – a kis- és középvállalatok (kkv-k) csoportosításban vannak jelen a gazdaságban. Arányuk jelentős, de a hazai és az európai vélemények egybecsengnek – a globális kihívásoknak való megfelelés kényszerén felül az európai gazdaság egyik erejét adó kkv-szektor számos nehézséggel küzd. Esetleges, hogy a vállalatok döntéshozói képesek legyenek megszerezni a megfelelő képzettségeket és új üzleti modellekre építkezve vegyenek részt a versenyben. Kockázati tényező, hogy a kkv-szektor képzési prioritásai rendkívül alacsonyak költség-, és időérzékenység miatt. A formális képzési rendszerek nem a vállalatok igényeinek megfelelő minőségű, mennyiségű és képzettségű szakembert bocsátanak ki¹. Következésképpen a kis- és középvállalkozások piaci ismeretei és szervezeti erőforrásai kevésbé biztosítják talpon maradásukat, kedvezőtlenül befolyásolva a foglalkoztatottsági szintet.

A kkv-k instabilitására jellemző, hogy a kkv-k 98,5%-ékát kitevő mikrovállalkozások túlélési rátája 40,1%. A magas vállalkozói kedv kevésbé párosul a vállalkozások sikeres működtetéséhez szükséges ismeretekkel és készségekkel, ebből is fakadóan a vállalkozások túlélési rátája elmarad az EU-tól. A munkamegosztásban már nem az ipari és mezőgazdasági árupiac áll a gazdaság középpontjában, hanem az ipari és egyéb termékek különböző egységeinek cseréje, közös gyártási hálózatok és programrendszerek, melyek növelik a termelékenységet és a versenyképességet². Ennek tényei a kormányzati politikát is befolyásolják, egyes eredmények is ezt tükrözik. A kkv-k jövőjét tekintve jelentős források állnak rendelkezésre a következő évtizedekre, kedvezőbb jogi környezet teremthető és a kamarai erőfeszítések egyik eredményeként a duális képzési forma elfogadtatása e szakaszban a képzés oldaláról szolgálja a kkv-k tevékenységét.

A duális képzéssel a magyar oktatás mindenkor kapcsolatban volt és ismerte azt. Az eötvösi oktatási rendszer az iparoktatást is intellektuális elemekkel igyekezett felruházni, ami számos ellentmondást tartósított, ugyanakkor számos lehetőséget teremtett a személyiségfejlődésre.

¹ Tkalec, Vladimír (1999) Európai integráció és szakképzés. Szakképzési Szemle. 1999.4. 502-511.

² Berend T. Iván (2003) Az Európai Unió a globalizált világ gazdaságában. Ezredforduló. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián 1. 3-8., továbbá Bencsik János (2014) A gazdasági fejlődés és fenntarthatóság összeegyeztetése mint politikai kihívás „kereszténydemokrata szemmel”. 2014. június 4 én az Energiapolitika 2000 Társulat ülésén. [http://www.enpol2000.hu/dokumentumok/eladas/list/Dokumentációk/Dokumentumok/13-Előadás?filter13\[0\]=QmVuY3NpayBKw6Fub3M%3D](http://www.enpol2000.hu/dokumentumok/eladas/list/Dokumentációk/Dokumentumok/13-Előadás?filter13[0]=QmVuY3NpayBKw6Fub3M%3D)

Bár a szakképzési változatok sorát élte és éli meg a képzés rendszere, a szakmaképzési elvárásokat megszabó mindenkori irányítástól részben függetlenül átlagosnál jobb alkalmazkodási képesség, ismeretsajátítás, személyi érdekelttség és ennek következtében teljesítőképes állomány születik, amely részben ellensúlyozza a szakképzés negatív elemeit. Minden korszak oktatásügye szükségszerűen szembesült az ipar- majd szakoktatással, megoldásaik is ennek megfelelően változtak. 1945 után intézmények sora foglalkozott szakképzési módszertannal, kutatásokkal, tervezéssel. A Munkaerő Tartalékok Hivatala Módszertani Intézete majd az Országos Pedagógiai Intézet és utódai, a szakképzésre szerveződött további szervezetek gondozták a szakképzés tartalmi és formai kérdéseit. A sokrétű tevékenység nem lebecsülendő adatbázist, szellemi és anyagi értéket hozott létre. Az elmúlt évtizedekben a Benedek András-hoz és Alex László-hoz – hogy csak őket említsük – kapcsolható szakképzés-fejlesztési törekvések – közte a duális képzés – kevésbé értek cél³. A jelen gazdasági célok érdekében hasznosítandó duális képzésre készül⁴ a gazdaság- és oktatásirányítás meg a célzott kamarai befolyás⁵ eredményezték 2014-ben a duális képzés bevezetését, utat nyitva az eddigiektől eltérő képzési tevékenység termelésbe integrálódásának, egyben a szakképzés mai felfogású újraszervezésére⁶.

A kkv-k munkaerő-bővítése

A duális képzéssel megteremtett iskola-vállalat szakmai nevelés együttes szükségszerűen befolyásolja a vállalati képzést. Ennek rendszerét, emberi erőforrás alapját erősíti a Dolgozva tanulj MKIK program. A kkv-k munkaerő-bővítésük során szembesülnek a nem vagy alulképzettek munkába vonásához szükséges tanulási aktivitás megteremtésével és fenntartásával is⁷, ami a felnőttképzési eszköztár igénybevételét igényli. A kkv-k munkaerő-fogadásának minőségi alakítása kitüntetett, mert ezek olyan rétegek foglalkoztatását és munkahelyteremtését is megoldhatják, amelyekkel a nagy szervezetek nem foglalkoznak. Ilyen pl. a romanépességből nyerhető munkaerő. Az innovatív kkv-k különösen alkalmasak a sokféle munkaerő-fogadás szelektív megoldására és fejlesztésére, ha ennek állami háttere is biztosított. A közmunka során

³ A duális szakképzés gazdasági struktúraváltásban történő szerepét szélesebb problémakörben mutatta be egy nemzetközi konferencia 1993-ban. Szerkezetváltás a szakképzésben. A budapesti Goethe Intézet, a berlini Bundesinstitut für Berufsbildung, a Munkaügyi és a Művelődési és Köznevelési Minisztérium közös rendezvénye. Budapest. Nemzeti Szakképzési Intézet. 1993.

⁴ Krisztián Béla (2011) Felkészülés a duális képzésre – az emberi erőforrás a kis- és középvállalatokban. Humánpolitikai Szemle. 2011.1.15-28.

⁵ A MKIK a kormánnyal 2010. november 11-én aláírt megállapodás révén Magyarországon adaptálták a német típusú, úgynevezett duális szakképzési rendszert, jelentősen emelkedik a gyakorlati órák száma, meghatározott szakmák gondozásában nő a kamara szerepe.

⁶ Javaslat az MKIK stratégiájára a felnőttképzés területén 2010 – 2020. <http://www.mkik.hu/hu/magyar-kereskedelmi-es-iparkamara/szakkepzes-sel-kapcsolatos-dokumentumok-2024>

⁷ A gazdaság és a köztestületi gazdasági kamarai rendszer megnövekedett szerepvállalásának lehetőségei egy munkaerőpiaci irányultságú szakképzés rendszer kialakításában Magyarországon. „Magyarország, a magyar gazdaság versenyképességének javítása nem képzelhető el versenyképes, sikeres és hatékony szakképzés nélkül.... Az ambiciózus tervek között szerepel 1 millió döntően szakképzetlen, aluliskolázott társadalmi réteg beemelése a magyar foglalkoztatás rendszerébe, amely nem képzelhető el a magyar szakképzés modernizációja nélkül” <http://www.mkik.hu/hu/magyar-kereskedelmi-es-iparkamara/szakkepzes-sel-kapcsolatos-dokumentumok-2024>

alkalmazott felnőttképzési módszerek, a korábbi programok nyomán kialakított képzési modellek (pl. a romák számára)⁸ alapot teremtenek az ilyen körből érkezők munkába vonásába. Itt ismételt felmerül foglalkoztatás lehetőségét, a teljesítményt befolyásoló tudás, az írásbeliség, olvasási-szövegértési képesség megléte, fejlesztésének lehetősége a kkv-n belül, ami a felnőttképzési tudást igényli⁹. A teljesítményekhez szükséges elvárások ugyanazok, mint amelyeket a nagyvállalatok állítanak a megértéshez (prózai szövegek, dokumentumok, kvantitatív típusú szövegek-1. táblázat¹⁰). A képzett munkaerő igénye állandó –a kkv-nak szervezetiileg szükséges a szakmai nevelőkönyvetet állandósítani alkalmazottai minőségi fejlesztése érdekében.

1. táblázat: A próza- és dokumentumszövegek olvasásnehézségi szintjei vázlatosan (SIALS)

Nehézségi szint	Szövegfajták		
	Próza	Dokumentum	Kvantitatív
I. 0-225	Szövegolvasásból információ visszakeresés, szinonimák.	A szövegben található információ szó szerinti vizsgálata, személyes adatok megadása, rendszer felismerése.	Rendszerint egy feladat, pl. összeadás. Szerepelnek a számok, megadva az elvégzendő művelet.
II. 226-275	Információk visszakeresése a szövegben. Félrevezető információk előfordulása, előírt az alacsonyabb szintű elvonatkoztatás. Elvárható az információk összekapcsolása, összehasonlítása, szembesítése.	Kijelölt tétel megkeresése, egy tétel megtalálása esetén következtetések levonása. Dokumentumkezelés, adatrendezés, hosszabb dokumentum kitöltése, adatok értelmezése.	Rendszerint egy matematikai feladat teljesítése (összeadás). A számokat könnyű megtalálni a dokumentumban. Az elvégzendő művelet kikövetkeztethető a kérdés megfogalmazásából vagy a dokumentum formájából, tartalmából, pl. bejelentőlap, csekk.
III. 276-325	Információk összekapcsolása, összehasonlítása, összevonások megadott kritériumok szerint. Állítások szembesítése, áttételes állítások párosítása.	Az információk több helyről való gyűjtése, szelekciója. Dokumentum kitöltése összetettebb válaszadás követelménye.	Egyetlen számtani művelet (osztás vagy szorzás) elvégzése. Előfordul, hogy két vagy több számmal dolgoznak, megjelenik az utasítás, „számolja ki” vagy „mennyi” a különbség. Néhány feladatot az olvasó csak magasabb rendű következtetéssel képes megoldani.

⁸ Pl. Magyar Miklós (2002) A megjelenésre váró alfabetizációs tankönyv. In: Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban. IIZ-DVV-Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. Budapest. 2002. 127 és köv., Tóth Istvánné – Magyar Miklós – Krisztián Béla (2014) Elemi megértési képességek fejlesztése a digitalizáció idején. Tudásmenedzsment. [ISSN 1586-0698]. XV. évfolyam 1. 2014. március. 66-92.,

⁹ Auxné Bánfi Ilona (2002) Tájékoztató anyag az OECD SIALS vizsgálatáról. In: Az európai modernizációs folyamatok a magyar felnőttoktatásban. IIZ-DVV-Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete. Budapest. 2002.105-116.

¹⁰ Auxné Bánfi Ilona (2002)107-109.OECD SIALS – Second International Adult Literacy Survey.

IV. 326-375	Összetett, áttételes információpárosításokat, vagy a található információk komplex összevetését végzik el. Áttételes információk összevonása.	Több tétel összevetése, komplex összefüggések felismerése a valós információkért. Néha figyelembe veendők a szövegben elhelyezett feltételes információk.	Egyetlen számtani művelet megoldása, de a műveletet vagy a mennyiséget nem könnyű meghatározni. A szöveg egyetlen utalást sem tartalmaz arra, hogy „mennyi” vagy „számolja ki”
V. 376-500	Igen tartalmaz, „sűrű” szöveg olvasása. Olyan információkat keres, melyek mellett számos félrevezető állítás van. Adódnak olyan feladatok, amelyek szakértelmet, illetve a szövegben lévő komplex kapcsolatok felismerését igénylik.	Bonyolult szerkezetű szövegben megtévesztő információk kiválasztása, szűrése, bizonyos szakértelem felhasználása.	Több művelet végrehajtása egymás után, a probléma elemeit vagy a rendelkezésre álló szövegből választja ki, vagy háttérismertekre támaszkodik, hogy meghatározza a szükséges mennyiségeket vagy műveleteket.

Auxné Bánfi Ilona (2002) 107-109.

A kkv-k jelentősége

A vállalkozások mindenütt a figyelem előterében vannak, működésük, emberi erőforrás hátterük, képzésük sokoldalúan vizsgált¹¹. A kis-és középvállalatok súlya jelentős, a fejlesztési stratégia egyik része, fejlesztésük kiemelt kormányzati feladat¹²(2. táblázat).

2. táblázat: Regisztrált gazdasági szervezetek 2014 májusában a 0-249 fős létszám-kategóriák szerint

Évek	Vállalkozások a létszám-kategóriák szerint – fő				
	0 és ismeretlen	1-9	10-19	20-49	50-249
	mikrovállalkozás		kisvállalkozás		középvállalkozás
2011	430 468	1 139 786	20 395	10 556	4 553
2012	469 397	1 145 072	21 328	10 252	4 603
2013	496 157	1 133 385	21 206	10 137	4 648
2014 május	520 161	1 139 286	20 711	10 238	4 533

KSH STADAT 3.2.6. GFO'11. Összesen 0 és 249 fős vállalkozás 1 694 929.

A gazdaság teljesítőképességében fontos tényező a munka termelékenysége, illetve ennek alakulása. Hazánkban a régió országai között a legnagyobb a külföldi és hazai tulajdonú vállalatok (zömmel a kkv-k) termelékenységi szintje közti különbség, és a felzárkózásnak nincsenek meg a jelei. A gazdaság egyik pólusán a nagy nemzetközi vállalatok helyezkednek el, relatív részesedésük a foglalkoztatásban alacsony, a GDP megtermelésében és az exportban

¹¹ Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció.

¹² A kormányfő szerint a gazdaság számára fontosak a nagyberuházások, de „szívünkhöz a legközelebb a kkv-k állnak”. „Azt szeretnénk, ha ők adnák az ország törzsét, ők tartanák meg egyfajta gazdasági gerincként ezt az országot” – hangsúlyozta Orbán Viktor. A miniszterelnök nyomatékosította, a következő uniós költségvetési ciklusban a Magyarország számára rendelkezésre álló [források](#) nagyobb részét – a gazdaságfejlesztés jegyében – a [kis- és közepes vállalkozásokhoz kell eljuttatni](#). Vélekedése szerint ahhoz, hogy Magyarország „bombabiztos” gazdaságnak legyen tekinthető, 12-13 ezer, exportképes, magyar kézben lévő kkv kellene. <http://mno.hu/gazdasag/orban-viktor-meg-kell-erositeni-a-hazai-kkv-szektor-1250034>

pedig magas, a másik póluson lévő hazai kis- és középvállalatok pedig eddig fordított módon jellemezhetőek¹³. A kkv-k teljesítményhiánya ilyen összetételű gazdaságban súlyos teherként.

A kkv-kat csak létszámuk különbözteti meg a nagyvállalatoktól – egyebekben, pl. a piacon maradás (verseny) érdekében ugyanazokat a követelményeket szükséges teljesíteniük, mint a „nagyoknak”. A piacon maradás és versenyképesség számos feltételhez kötött. Az egyik ilyen feltétel az emberi erőforrással való tudatos gazdálkodás, ebben az oktatás és képzés, aminek súlya a duális képzéssel a kkv-kban is megnő¹⁴. Ugyanakkor az egyszerűsített elméleti képzést nem képes pótolni csak az alkalmazottak képessége – a fogadó szervezetnek vállalnia szükséges az igényes szakmai-nevelésfolyamat személyiségformáló fenntartását, ami a duális képzés szelektív alkalmazására figyelmeztet. Ehhez szakértő környezetre van szükség. A termelési rendszer korszerűsége, szervezetsége, tanulóképessége mellett feltétel a szakoktató állomány vállalati körének megteremtése¹⁵, a duális képzés termeléssel való kapcsolatának tudatosítása. Ennek jegyében fogalmazódnak a kormányintézkedések, amelyek kiteljesedő mértékben, sokoldalú támogatásrendszerrel igyekeznek a patrióta gazdaság fenntartására¹⁶.

A kkv-k képzési helyzete

A kkv-k képzéseivel különböző indíttatással sokan foglalkoznak¹⁷.

A hazai kkv-k számára nem egy különböző képzés, továbbképzés történt/történik, részben hazai részben külföldi képző szervek kezdeményezésére. Ilyen volt – önkényesen válogatva a sok közül – a 2008-ban indult a Képzés evolúciója – a képzés minőségének és tartalmának fejlesztése Program¹⁸, vagy 2009-ben egy HR-oldalú megközelítésű felkészítés¹⁹. Ezek a képzések a kkv-k egy részét érintették, a tudástranszfer ennek arányában valósulhatott meg²⁰. A képzés evolúciója program utánkövetése nyomán megállapítható, hogy a résztvevők igénylik a központilag szervezett, célorientált képzést. A vállalati képzés szakmai-pedagógiai megalapozottságát szolgálja a 2014 szeptemberétől indított MKIK Dolgozva tanulj! program²¹.

¹³ Palócz (2010) Jelentés a magyar gazdaságról 2010. A tanulmányt készítő munkacsoport: Palócz Éva (a munkacsoport vezetője), Bartha Attila, Gém Erzsébet, Gyukics Rita, Klauber Mátyás, Matheika Zoltán, Nagy Ágnes, Nagy Katalin, Szabó Márton, Vakhil Péter, megjelent: Kopint-Tárki Zrt, Budapest, 2010.

¹⁴ Szilágyi János (2014) Befektetés a jövőbe A duális képzés megvalósulása Magyarországon. *Előadás*. www.pbkik.hu/hu/letoltes/10838/a9ad8

¹⁵ Parragh László (2014) szerint nyolcezer szakoktatóra lenne szükség, jelenleg 4 ezer áll rendelkezésre. MR 2014 szeptember 24.

¹⁶ Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció. 2.3. Középtávú fejlesztési prioritások. 2.3.1. Patrióta gazdaság kis- és középvállalati bázison, nagyvállalati partnerségben.

http://www.complex.hu/kzldat/o14h0001.htm/o14h0001_0.htm

¹⁷ Pl. Rozsondai Éva (2010) A szakoktatók, szakmai tanárok továbbképzése külső munkahelyen. Felnőttképzés. 2010.4. 48-50.

¹⁸ Képzés evolúciója – a képzés minőségének és tartalmának fejlesztése. TÁMOP 2.2.1-08/1-2008-002. Nemzeti Fejlesztési Ügynökség. Budapest. 2009.

¹⁹ A Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet (NSZFI) és a Budapesti Munkaerőpiaci Intervenciós Központ (BMK) indított képzés az 50 főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztató mikro- és kisvállalkozások vezetői részére. Projekt Összefoglaló Kiadvány. Budapest. 2009.11.30.

²⁰ A projekt anyagaival öt régióban 40-40 munkahelyi oktató vett részt 4 napos (1x2 és 2x1 napos) képzésen TÁMOP 2.2.1. A képzés evolúciója. Alapozó tanulmányok a „Munkahelyi képzés ösztönzés alprojekt keretében megvalósítandó fejlesztésekhez. NSZI. Budapest. 2009.

²¹ "Dolgozva tanulj!" Gyakorlati oktatók továbbképzése a szakképzésben c. kiemelt projekt TÁMOP-2.3.4.B-13/1-2013-0001. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, konzorciumi tag: Sopron Megyei Jogú Városi Kereskedelmi és Iparkamara. A z „A” és „B” alprojekt program célja, hogy módszertanilag és a jogszabályi

Európai összehasonlításban a hazai vállalatok képzéshez való viszonya – a nagyvállalatok kivételével – nem különösebben szívderítő. A nagyvállalatok anyavállalataik vagy vezetőik ismert képzési formuláit folytatják, a hiányzó vagy a helyi munkaerővel kapcsolatos feltételeket erőteljes belső képzéssel elégítik ki.

A kkv-k tulajdonosai, vezetői saját ismeretkörükre, tanácsadói/képzésügynöki véleményekre, más kkv-k mintájára hagyatkozva követik (vagy nem) a képzéseket. A kkv-k vezetői általában a szóbeli deklaráción kívül nem igen szorgalmazzák a képzéseket, ebben maguk és alkalmazottaik többségben tartózkodást mutatnak.

A képzést igénybe vevő vállalatok aránya elmarad az EU-tól. A képzést támogatók/nem támogatók aránya közel azonos. A képzést támogató és nem támogató vállalatokra Magyarországon 2010-ben többféle magyarázat szolgált (3. táblázat). A szelektív felmérésekben nehezen elkülöníthetők a kkv-k vezetőinek vagy alkalmazottainak szóló képzések, a továbbiakban az egész vállalkozásra értjük a képzést.

2014-ben a kkv-k emberi erőforrás-állománya, ezzel vezetési-szervezési, oktatási és képzési feladatai tovább bővültek. A duális képzéssel a tényleges hatékonyságforrás, az emberi tényező felelős, célorientált felhasználása minden kkv-érdeke, ebben megfelelő szakértelemmel szükséges eljárniuk. A duális képzés bevezetésével a kkv-k szervezeti kereteikben a hatékonyság érdekében a minőségi szakmai nevelés követelmény. Míg azonban az iskolarendszerben a képzést irányítók képzettsége ismert (4. táblázat²²), addig a kkv-k fogadókészsége ellenére feltételezhető az oktatóhiány és az egyenetlen szakmai-pedagógiai felkészültség. A pedagógiai/ andragógiai, pszichológiai, foglalkoztatási jogi, a tanulóképzés tervezési és szervezési és a munkakompetenciák követelményeinek folyamatos érvényesítése a szervezetben csak megfelelő tájékozottság birtokában lehetséges. Ez komplex feladat, melynek viszonylag állandó és általánosan használható elemei a szakmai nevelés rendszerében találhatóak. Ez egyben azt is jelenti, hogy a kkv-ban kiemelt szerepe van az emberi erőforrásokon alapuló tudásmendzsmennek, a tacit tudásnak, az emberi tényező gyakran kevésbé tudatos, érzelmi alapú, szubjektív és értékhordozó jellegével együtt. A teljesítményhiányt a szervezet tudatos szakmai-andragógiai felkészítésével részben csökkenthetjük²³.

A Kormány kis- és középvállalatokra irányuló eddig is kiemelt fejlesztéspolitikája, a MKIK jelen gazdaságfejlesztő tevékenysége erőteljes vonásokat mutat. A következő időszakban (2020-ig) több mint 4200 milliárd Ft jut a versenyképességet szolgáló fejlesztésekre²⁴. A MKIK szorgalmazza, hogy minél többen vegyék igénybe a lehetőséget, mert így tudnának javítani hatékonyságukon, ami most elmarad az európai átlagtól.

„A kisvállalkozásnak a hatékonysága töredéke – egyharmada, 40 százaléka – a hozzá hasonló nyugat-európai kisvállalkozásnak” – közölte Parragh László, a Magyar Kereskedelmi és

változásoknak megfelelően felkészített szakoktatói feladatokat végző szakemberek álljanak rendelkezésre a képzőhelyeken. A „C” alprojekt célja a TÁMOP-2.3.4.-ben a gyakornoki program mentori tevékenységének segítése.

²² Adatok a szakképzésről és a szakképzettek foglalkoztatásáról. Tények & Következtetések. MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet. Budapest, 2014. június. N.1.5. táblázat. Oktatók végzettsége iskolatípus szerint (2009). Forrás: Oktatási Jogok Biztosának hivatala. http://www.oktbiztos.hu/ugyek/iskolai_agresszio_jelentes.pdf

²³ A MTA Pedagógiai Bizottság Andragógiai Albizottságának munkaterve, 2014.

²⁴ Komoróczy István tervezéskoordinációért felelős államtitkár, Duna TV. 2014. május 5. <http://www.hirado.hu/2014/05/27/tobb-ezermilliardos-unios-forrasbol-segitene-a-kkv-kat-a-kormany/>

Iparkamara elnöke²⁵. Ez érzékeny hiány a hazai gazdaságban, mert 2012 végén csaknem 960 ezer vállalkozás számított kkv-nak, közülük 955 ezer vállalkozás létszáma 49 fő alatt volt. Az összes magyar vállalkozás által realizált árbevétel mintegy 58 százaléka kötődik ehhez a vállalati körhöz. Bár csak formálisan vethetjük összehasonlításul a nyugat-európai kisvállalkozásokat, elgondolkodtató, hogy az immár három évtizedes hazai vállalkozási kör – eseti kivételektől eltekintve – állandó elmaradásban van és a jelentős forrásjuttatások sem csökkentették ezt az állapotot. Ennek az állapotnak a megszüntetésére véleményünk szerint nem elégséges az anyagi forrásjuttatás rendszere, szükséges a komplex szellemi felkészítés.

A felnőtt lakosság oktatásban, képzésben való részvételének mérésére az Európai Unió egyes tagállamai és tagjelölt országai egységes módszertanra épülő felnőttképzési felvételt (Adult Educational Survey, AES) hajtottak végre 2005 és 2007 között. A felvétel során figyelembe vették mind az iskolarendszerű, mind az iskolarendszeren kívüli oktatásokon, képzéseken való részvételt.

A felvétel eredménye szerint hazánk felnőtt lakosságának mindössze 9%-avett részt a felvételt megelőző egy évben oktatásban és képzésben, ezzel Magyarország utolsó lett az unió tagállamai között, ahol a képzésben résztvevők aránya átlagosan 36% volt. Az oktatásban, képzésben való részvételben a magyar felnőtt lakosság mind a nemek, mind az iskolai végzettség, a gazdasági aktivitás, mind az életkor szerinti csoportokban jelentős lemaradásban volt az EU átlagától, és ez nem csupán ettől, illetve a fejlett országoktól számottevő, hanem a térségben lévő tagállamoktól is²⁶. Eddig a szakpolitikai döntésekben nem irányadó a kkv-k innovációs képességeinek és készségeinek kormányzati ciklusokon átívelő erősítése, a belföldi tulajdonú kkv-k szinte permanens módon a rövid távú kényszeralkalmazkodás nehézségeivel terheltek. Erre elsősorban nem is a piac, hanem az eddigi kormányzati magatartás kiszámíthatatlansága, az ebből fakadó bizonytalanság és bizalomvesztés kényszeríti a kkv-k világát. Ilyen környezetben a vállalkozó személyisége, szemlélete és várakozásai is torzulnak. Nem könnyíti meg a helyzetet a kkv-k gyakori jogilag értelmezett kezelése, amelyben a gazdasági és szakmai szempontok egyenetlenül érvényesülnek. Ennek feloldására több intézkedés születik, itt van szükség véleményünk szerint a képzési követelmények beiktatására.

Ennek egyik célja a vállalkozói attitűd megváltoztatása a képzéssel szemben, ami több síkon lehetséges²⁷. A sok vélekedés egyike, hogy a kisvállalkozásokat tovább kell erősíteni. „Részben technológiai eszközökkel, új berendezések beszerzésével, információkkal, hogy hol tart ma a világ. Ez a dolog technikai része. A másik: az úgynevezett vezetési ismeretek, ahol is egy kisvállalkozásnak tisztában kell lennie azzal, hogy partnere adott esetben egy nagy mult cég, milyen szempontok alapján, hogyan dönt, és e szempontokra fel kell készülnie”²⁸. Nem véletlen, hogy a képzés innovációja a duális képzéssel felerősödik és hasonlóan lendül

²⁵ Parragh László a MKIK elnöke, <http://www.hirado.hu/2014/05/27/tobb-ezermilliardos-unios-forrasbol-segitene-a-kkv-kat-a-kormany/>.

²⁶ Statisztikai tükrő KSH Budapest. 2010.87. 2010 augusztus 5.

²⁷ Bogáth Ágnes (2012) A vállalkozói attitűd szerepe a vállalkozásfejlesztésben. In: Vállalkozásfejlesztés a XXI. században. Óbudai Egyetem. Budapest, 2012.216.

²⁸ Ábrahám László, a National Instruments Hungary Kft. ügyvezető igazgatója. <http://www.hirado.hu/2014/05/27/tobb-ezermilliardos-unios-forrasbol-segitene-a-kkv-kat-a-kormany/>

előre a közgazdasági szemlélet átrendeződése, mint ezt a Pallas Athéné program tükrözi²⁹. Nem új a kkv-k szükséges felkészültségének, a piaci versenyképesség érdekében teendők hangsúlyozása, amelyekben zömmel Porter Versenystratégia könyve köszön vissza.³⁰ A porteri megközelítésen túl a kkv-k versenyképességét erőforrás-alapú elemzéssel tárjuk fel.

Az erőforrás alapú elemzés

Vizsgálva a létező erőforrásokat és alapkompenciákat, a piaci lehetőségeket mérlegelve becsüljük a haszonszerző képességet³¹. Ennek ismeretében választunk üzleti stratégiát. Csak a meglévő képességek birtokában lehet hatékony üzletmenetet fenntartani, tehát bármilyen erőforrás- vagy kompetenciahiányt találunk, azok pótlásáról gondoskodni szükséges. Az erőforrás alapú megközelítés figyelembe veszi a szervezeti különbségeket, mert a kkv-k lényegesen eltérő tulajdonságokkal rendelkeznek. Eltérőek mind a vagyontárgyak mind az emberi erőforrást illetően, eltérő kompetenciákat fejlesztettek ki és tartanak meg, azokat szükség szerint változtatják. A kkv-k nagyobb mérvű bekapcsolódása (pl. a beszállítói rendszerbe) a gazdaságba akkor lehetséges, ha kompetenciái minél közelebb állnak a célterület, a kulcsiparágak vagy a nagyhatékonyaságú szervezetek kulcsfontosságú tényezőihez. A szóban forgó tényezők a szervezetek stratégiai vagyontát képezik Ezt a kkv-knak is szükséges birtokolniuk, ami a vezetés és a tulajdonos(ok) meg alkalmazottaik felkészültségétől befolyásolt. A turbulens gazdasági környezetben a vezetők korlátozott racionalitás alapján döntenek, a leghatékonyabb stratégia vagy üzletmenet kiválasztása és fenntartása is erős kockázatokkal terhelt. A sikeres kimenetel még azon szervezetek számára is kockázatos, melyek rendelkeznek az iparágak kulcskövetelményeinek megfelelő alapkompenciákkal.

Az alapkompenciák

Az alapkompenciák a működési és rendszerkompetenciák³². A működési kompetenciák azok a meghatározó technikai kompetenciák, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a szervezet adott piaci kapcsolatrendszerben működhessen (pl. gépgyártóipari jellemzők). A rendszerkompetenciák a szervezet által végzett alaptevékenységet fogják át (pl. gépgyártás általános és speciális feladatai). A hatásos szervezeti rendszerkompetenciák közé tartoznak az értékszavatolás/minőség, az értéknövelés és a kreativitás/ innováció, melyben minden szervezethez tartozó érdekelt.

Az értékszavatolás a hibamentességet, állandó minőséget és a kockázatsökkentő magatartás jelenti. Az ilyen magatartás nem csak a termékekre korlátozódik, hanem a szervezet egész tevékenységére érvényes. Az értéknövelés (pl. a hozzáadott érték) minden szervezeti tevékenységre kiterjed. A kreativitás az a képesség, illetve folyamat (ok) amelyek új megoldásokhoz vezetnek. Az innováció az új ötletek, megoldások megvalósulását jelenti a szervezet bármely

²⁹ Pallas Athéné Domus Animae Alapítvány (PADA) http://www.mnb.hu/mnb_alapitvanyok/Pallas_Athene_Alapitvanyok/Pallas_Athene_Domus_Animae_Alapitvany_Pada

³⁰ Porter Michael, E. (2006) Versenystratégia. Akadémiai. Budapest.

³¹ Faulkner, David, Bowman, Cliff (1999) Versenystratégia. Panem-Prentice Hall. Budapest.3.

³² Adler Judit, Stocker Miklós (2010) Kompetencia-alapú, output orientált oktatás az ideális foglalkoztatathatóság érdekében. TM 60. sz. műhelytanulmány. CE Vállalatgazdaságtan Intézet. Versenyképesség Kutató Központ. A műhelytanulmány a TAMOP-4.2.1.B-09/1/KMR-2010-0005 azonosítójú projektje, A nemzeti közgazdasági folyamatok és a hazai üzleti szféra versenyképessége címet viselő alprojektjenek kutatási tevékenysége eredményeként készült - http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/781/1/TM60_Adler-Stocker.pdf., továbbá pl. Boda György [2011]: Kutatási összefoglaló a TAMOP kutatási program gazdaságpolitikai műhelyének eddigi eredményeiről. Munkaanyag. Budapest.

területén. Mondhatjuk, az innováció a megvalósuló kreativitás³³. A szervezet érdeke, hogy tudáslapon szerveződve, munkavállalói kreatívak legyenek (ebben a magas szakmai, emberi felkészültség, felelős önállóság is beleértendő, ami a személyi kompetenciák teljessége felé mutat). E tekintetben a kkv-k körében tartható fenn legjobban a hatékonysághoz szükséges nyitottság, összetartozás, hasonlóság és bizalom, ami összefügg a nemzeti és szervezeti kultúrával.

A szervezeti innováció és hatékonyság szoros kapcsolatban van a tanulással, a tudásmenedzsmenttel, feltételezik egymást. Megjegyezzük, hogy a magas innovációs aktivitás egyben magas kockázattal jár, aminek elkerülésére a tudásmenedzsmentnek felkészülni szükséges. Ehhez folyamatosan négy szervezeti kompetenciaterületen szükséges intézkedéseket fogantatni. Ezek: a reális és folyamatos költségkarbantartás, a volumengazdaságosság és a tevékenységi kör gazdaságossága (economies of scale and scope), irányítás és koordináció meg a tényező-költség³⁴.

A kedvező tényezők fenntartására a kkv-k csak megfelelő ismeretek birtokában képesek, amire a különböző képzések nyújtanak lehetőséget. A kkv-k tanulással, képzésekkel való viszonyában azonban sajátos állapottal találkozunk. A kkv-k képzéseit az OECD illetve más EU-s szervezetek is rendszeresen követik. A felmérésre 5 évente kerül sor, az EUROSTAT 2010-ben adott ki összefoglalót. Az Eurostat szerint 2010-ben az EU 27 tagállamában a vállalkozások kétharmada nyújtott alkalmazottainak szakmai képzést/továbbképzést.

Az oktatással kapcsolatos eredmények elsősorban a kkv-k intelligens növekedési stratégiájában és a szervezeti kultúrában jelennek meg. Az oktatás, képzés és egész életen át tartó tanulás területén Európának a tanulási készségen (Európában negyedük gyenge olvasási készséggel rendelkezik), a korai iskolaelhagyók arányán (hétből egy fiatal korán kimarad az oktatásból és a képzésből) kell javítania. A képzések szerkezete nem minden esetben megfelelő, ezt jelzi, hogy „mintegy 50% végez középfokon, ez azonban gyakran nem egyezik a munkaerőpiac szükségleteivel”³⁵. Magyarországon a formális képzések az iskolarendszerben államilag elismert képesítést adó képzéseket, valamint az iskolarendszeren kívüli OKJ-képzéseket is tartalmazzák. Minden más iskolarendszeren kívüli képzést a nem formális képzések között tartunk számon³⁶.

A vállalkozások szakmai képzései

Bármennyire is a jelent tekintjük, a jövő érdekében szükséges kiemelten kezelni az individuális mozdatóerők meghatározó voltát a gazdaság dinamizálásában. A kiemelkedő magyar sikerek erős individuális töltetűek (pl. a PREZI, a Rubik-kocka, az uniós szakmunkástanuló-versenyek stb.). A mozdatóerők az oktatással, képzéssel tarthatóak fenn, melyek az iskolarendszerben és a vállalatoknál testesülnek meg. A felnőttek oktatásával, képzésével foglalkozó európai szintű adatgyűjtést, amely a vállalkozások szakmai képzési tevékenységét vizsgálta (Continuing vocational training of enterprises, CVTS) követte az AES-adatfelvétel (Felnőttoktatási felvétel). Ez kizárólag a vállalkozások által valamilyen formában támogatott szakmai képzésekre

³³ Csath Magdolna (2004) Stratégiai tervezés és vezetés 21. században. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 248-252.

³⁴ Faulkner, Bowman (1999)38-40.

³⁵ Felnőttoktatás, felnőttképzés. KSH. Budapest. 2014. március. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/felnottoktatas13.pdf>. 4.

³⁶ Felnőttoktatás, felnőttképzés. KSH. Budapest. 2014. március. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/felnottoktatas13.pdf>. 7.p.

terjed ki, és a legalább 10 főt foglalkoztató szervezetektől gyűjt információkat –meghatározott nemzetgazdasági ágakban.

Ezek elsősorban a vállalatok képzéssel kapcsolatos attitűdjeire, a képzésben részt vevő munkavállalókra, a képzés módjaira, típusaira, és a képzés költségeire vonatkoznak. Az első, még önkéntes alapon szervezett európai szintű felvételekre 1994-ben és 1999-ben került sor. A kötelező adatgyűjtés jogszabálya csak 2005-ben született meg. Az Unió 2005-től részletesen publikálja az adatokat (a legutóbbi a 2010. évre vonatkozik). A felvétel csak azokat a szakmai képzéseket vizsgálja, amelyeket a vállalkozás alkalmazottai részére valamilyen formában (pl. közvetlen anyagi juttatással vagy munkaidő-kedvezménnyel) támogatott. Az adatgyűjtés nem foglalkozik azokkal a képzésekkel, amelyek ugyan elősegítik a munkavállaló színvonalasabb munkavégzését, de ezekkel kapcsolatosan a foglalkoztató számára sem közvetlen, sem közvetett költség nem merült fel.

Magyarországon a felmérés szerint 2010-ben a 10 főnél többet foglalkoztató vállalkozások 49%-a biztosított szakmai képzést alkalmazottainak. Ezen belül a 10–49 fős szervezetek 43%-a, a középvállalkozások közel háromnegyede, míg a legalább 250 fős szervezetek csaknem mindegyike támogatta alkalmazottai szakmai képzését. A magyar vállalkozások 38%-a támogatott hagyományos szakmai képzéseket, 36%-uk a szakmai képzés egyéb formáit. Ez utóbbiak közül a legnépszerűbb a konferencia és a szeminárium volt mind Magyarországon, mind pedig az Európai Unióban. A második, a közvetlen munkahelyen, a munkafolyamatokban zajló képzés állt. A szakmai képzés egyéb formáit nyújtó vállalkozások aránya Magyarországon összességében elmaradt az EU átlagától³⁷. A hazai vállalkozások több mint 40%-a jelölte meg a csapatmunkát fontos készségként, a nagyobb vállalkozások pedig ennél magasabb arányban (szalagmunkák). Szintén több mint 40%-uk tartotta lényegesnek az önálló problémamegoldást, valamint a műszaki, a gyakorlati meg a munkaszpecifikus készségeket. Az idegen nyelvek használata és az informatikai készségek a gyakrabban igényelt kompetenciák közé tartoznak, a vezetői készségeket azonban általában csak a nagyvállalkozások ítélték szükségesnek³⁸.

A felnőttek oktatásban, képzésben való részvételét több tényező hátráltatja. 2010-ben a hazai vállalkozások 51%-éka nem támogatta munkavállalók képzésben való részvételét. Indokként a válaszolók 75%-a azt említette, hogy alkalmazottai már rendelkeznek a munkájukhoz szükséges ismeretekkel, képességekkel és készségekkel. A második legtöbbet említett ok, hogy a vállalkozások (a képzést megelőzendő) a megfelelő képzettségű munkaerő felvételét kezelik kiemelten. Jelentős akadályozó tényezőnek tartják a képzések magas költségét, is, amely valamennyi vállalatméret esetén gondot okozott, a kkv-nál az átlagosnál nagyobbat. Az akadályok egymással összefüggésben állnak, ezért a képzési költségek miatt a vállalkozások inkább olyan munkavállalókat vesznek fel, akik már rendelkeznek megfelelő képzettségekkel (5. táblázat).

Európai összehasonlításban elmaradunk a képzést igénylő vállalkozások terén. A nagyvállalatok kiforrott képzési rendszerrel folyamatosan biztosítják alkalmazottaik sokféle képzését, ezek a kkv-knál esetlegesebbek, hiányosak vagy nincsenek. A tíz vagy annál több munkavállalót foglalkoztató cégek 66%-a részesítette alkalmazottait szakmai oktatásban 2010-ben (ez 2005-ben még 60% volt, így javulást látunk). A vállalatok legnagyobb arányban Ausztriában és Svédországban (87%), az Egyesült Királyságban (80%), Hollandiában (79%), Belgiumban

³⁷ U.o. 17-19. p.

³⁸ U.o. 20. p.

(78%) és Franciaországban képezték alkalmazottaikat. Legkevésbé Lengyelországban (23%), Romániában (24%), Bulgáriában (31%) és Litvániában (40%) éltek ezzel a lehetőséggel.

A munkavállalók számát tekintve a képzéseket a nagyobb vállalkozások veszik igénybe. A vállalkozások alkalmazottai közel fele (48%) vett részt valamilyen szakmai képzésben/továbbképzésben. Ebben Csehország állt az élen, ahol a szakmai képzést biztosító vállalatoknál a dolgozók 72%-a vett részt ilyen programban. Őt követi Szlovénia (62%), Luxemburg (60%) és Szlovákia (58%), Ausztria és az Egyesült Királyság (37%), Litvánia (31%), Magyarország 27%-al a sereghajtó. Összességében a nagyvállalati dolgozók 49%-a, a közepes vállalkozások dolgozóinak 45%-a, a kicsiknél pedig a munkavállalók 46%-a vett részt valamilyen képzésben. A felmérés szerint a részvevők 2010-ben átlagosan 25 órát töltöttek képzésen/továbbképzésen. A tagországok között jelentős eltérések vannak, amíg Csehországban átlagosan 15 órás, addig Litvániában 42, Portugáliában és Máltán pedig átlagosan 40 órás képzésekről volt szó. Az EU 27 tagállamában a vállalkozások összes munkavállalókkal kapcsolatos költségeinek a szakmai képzések átlagosan csupán 0,8%-át tették ki. A tagállamokban: Olaszországban, Litvániában és Romániában 0,4%, Máltán 1,4%, Franciaországban 1,5%-ot jelentett a továbbképzések költsége a vállalkozásoknak³⁹. Európa érzékenysége a teljesítményeket befolyásoló képzések iránt kitüntetett, mert nemzetközi összehasonlításokban is az ázsiai diákok teljesítményei, akárcsak a gazdaságoké egyre jobbak, szemben az euroatlanti átlaggal. Silányodik az emberi erőforrás, amiből messzemenő következtetéseket vonhatunk le és ezt nem tetézhajjuk azzal, hogy nem kellően átgondolt képzési rendszerekkel gazdálkodunk.

A képzések hatékonysága

A statisztikai felvételek általánossága mellett csak egyes kkv-k részletes elemzése adhatna felvilágosítást arról, mennyiben szolgálta a szervezetek teljesítményét a választott képzés. A hatékonyságvizsgálat rendkívül szerteágazó módszerei és megítélései végletesek, egy megközelítés mód a Checkland-féle elemzés⁴⁰. Magyarország a vállalati képzések tekintetében közepmezőnyben van. Ez azonban nem ad okot elégedettségre, mert a folyamatosan változó környezet, a technológiai változások, a munkaerőpiac igényli, hogy minél szélesebb körben teremtsék meg megfelelően képzett munkaerőt. A különböző szempontok alapján keletkező vállalati képzés-számbavételek megbízhatósága kétséges, de a magyar kkv-k teljesítményhiánya összefügg a nem célorientált képzésekkel. A munkaerő képzettségét nem lehet egy-két év alatt növelni, de a kkv-kon keresztül elérendő, hogy a magasabb tudás- és technológiatartalmú termékek felé irányuljon a termelés⁴¹.

A (szak)képzés súlya a vállalkozásokra került, az itt felkészített állomány (vezetők és alkalmazottak) képesek a teljesítményképes tudás alkalmazására, fejlesztésére. Ennek érdekében születnek a szakiskolai meg a képzés felsőfokot is érintő változtatást szolgáló rendelkezések, melyek előzményei ismertek (pl. gyakorlati oktatói képzések, a szakmunkás életút terve, ezen túl a kkv-k felkészítésében szükséges más tudások bevitele is, mint pl. a/a kkv-k szakmai-andragógiai kultúrájának megerősítése (felnőttképzési, andragógiai tudások (egyetemek), Nemzeti Munkaügyi Hivatal-MKIK), b/ a gazdasági, pénzügyi kultúra és magatartás dinamikus

³⁹ [meghttp://www.pbkik.hu/hu/szakkepzes-mesterkepzes/cikkek/mi-a-helyzet-az-eu-ban-felmeres-a-vallalati-szakmai-kepzesekrol-63033](http://www.pbkik.hu/hu/szakkepzes-mesterkepzes/cikkek/mi-a-helyzet-az-eu-ban-felmeres-a-vallalati-szakmai-kepzesekrol-63033)

⁴⁰ Krisztián Béla (1993) Tanfolyami tananyagelemzés Checkland módszerrel. Szakképzési Szemle. 3. 15-25.

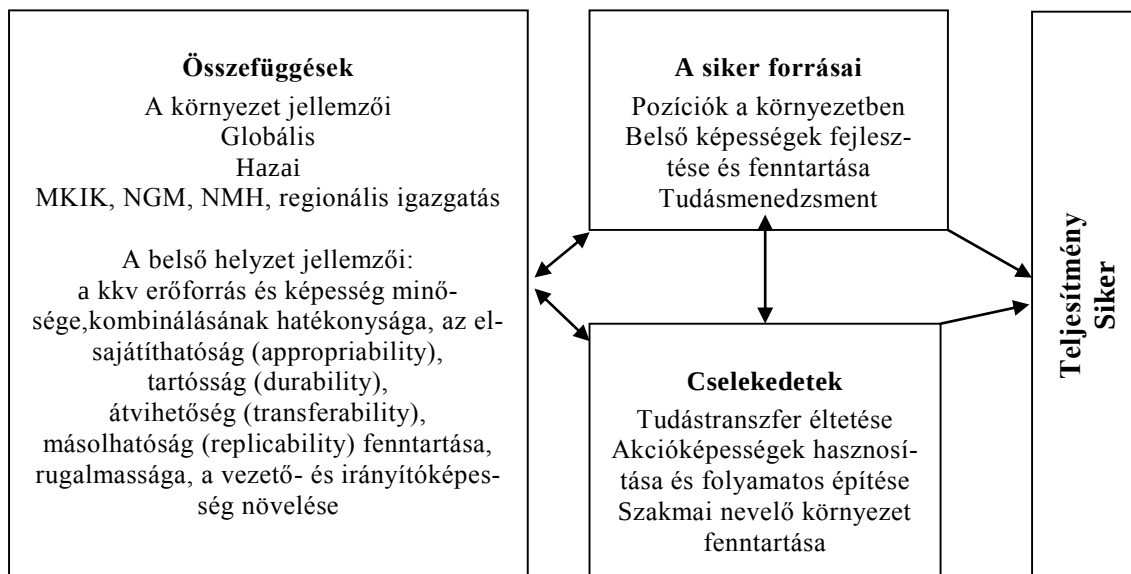
⁴¹ Kádár Béla (2013) 4.

értelmezése (Pallas Athene program, MKIK, NGM), c/ a turbulens környezethez való alkalmazkodás (Pallas Athene program, MKIK, NGM), d/ a kkv-k helyzete, fejlesztési lehetőségei (MKIK, NGM) –a kormányprogram céljai és feltételei figyelembevételével. Ezek a tudáscsoportok hozzájárulhatnak a teljesítményhiány érdemi csökkentéséhez. A kkv-kre szabott felkészítés integrált, a vezető és alkalmazott egyaránt érintett. Ezek túlmutatnak a szervezeterősítő belső képzéseken és a fennmaradáshoz szükséges stratégiai cél irányába mutatnak, amelyek egységes szemléleti keretben és képzési formációban érhetnek el tényleges befolyást a versenyhelyzet fenntartásában vagy annak megteremtésében. Erre a Pallas Athene program megfelelő mozgásteret biztosít.

Helytállás a versenyben – stratégia

Számos megközelítés nyomán a kkv-k versenyelőnyét befolyásoló tényezők közül négyet választottunk⁴², melyeket a célelérés érdekében fontosnak tartunk (1. ábra). Ezek: a/ a kisajátíthatóság (appropriability), b/ a folyamatosság (durability), c/ a transzferálhatóság (transferability), d/ a másolhatóság (replicability), további modulként a vezetési eljárások.

1.ábra A vállalkozás sikerének, versenyképességének forrásai⁴³

A kisajátíthatóságon az értendő, hogy az eredményességet/hasznot termelő vállalati vagyongból mások mit tudnak kisajátítani? Minél inkább beágyazódott tényezőről van szó, annál nehezebb azt kisajátítani (technológia, szellemi vagyon). Amikor az eredményesség a vezetők és alkalmazottak tudásának, gyakorlatának és minőségének tulajdonítható, ezek kevésbé kisajátíthatóak. Tartós eredményesség esetén az egyéni és csoportkompetenciák – a szervezeti tanulás útján – a szervezet kompetenciái.

⁴² A Grant, R.M. (1991) The resource-based theory of competitive advantage: Implications for strategy formulation. California Management Review. 33. évf.3. Spring. 114-135. alapján.

⁴³ Csath Magdolna (2004) 35. ábra, kiegészítésekkel..

A tartósság ebben a vonatkozásban nem igazán a fizikai tartósságra vonatkozik, hanem az eredményforrások tartósságára. A szervezet stratégiai javai az eredményesség forrásai. A termék- és életciklus rövidülése a legtöbb vagyontárgyat kevésbé tartóssá teszi. Amíg a materiális javak a fenntartható eredményesség szempontjából változóan tartósak, addig a szervezet kevésbé kézzelfogható javai annál inkább állják az időt. A szervezet tudása, vezetése, rutinja, alapkompenciái és csoportmódszere, a tacit tudás túlélnek a termékciklusokat. A szervezetek eredményessége mindaddig nem romlik, amíg a ténylegesen érzékelt innovatív, korszerű, minőségi termékek nem gyengülnek észrevehetően. Minél tartósabbak az alapkompenciák, annál nagyobb a fenntartható eredményesség.

Minél inkább transzferálhatók az alapkompenciák és az erőforrások, annál kevésbé tartósság fenn a belőlük eredő versenyelőny. Az erőforrások egy része könnyen transzferálható (technológiai rendszerek, berendezések, képzettséggel rendelkező alkalmazottak, képzési formák, stb.). Ebben az értelemben ezek nem stratégiai vagyontárgyak, mivel ezek piaci forgalomban lehetnek. A stratégiai vagyon, kompetencia lényeges vonása a szervezetspecifikus jelleg, ami nehezen transzferálható.

A másolhatóság abban nyilvánul meg, hogy ha a kompetencia vagy erőforrás nehezen vihető át, akkor megfelelő beruházással vagy egyszerűen vásárlással közel azonos kompetenciegyüttes hozható létre. Minél könnyebb a másolhatóság, stratégiaiilag annál kevésbé értékesek a szervezet ilyen erőforrásai.

A szervezetek szakképzési kompetenciájának fenntartása mellett a vezetési kompetencia fejlesztése, fenntartása is feladat. A megnövelt támogatások a kkv tulajdonosok, a menedzsment, az emberi tényező felelősségét magasabb szintre emelik. Ennek megfelelni, a lehetséges legjobb megoldásokat megtalálni a külső környezet és a belső adottságok – a tulajdonos, a vezető, a menedzsment, általában az alkalmazottak – ismeretében lehet csak⁴⁴. Pontos minta erre nincs, de vannak olyan általános elemek, amelyek sikeren alkalmazhatóak bármilyen típusú szervezet irányításában⁴⁵.

2014 tavaszára magyar gazdasági modellváltás egyik szakasza úgy tűnik, lezárult⁴⁶. Más növekedési modell formálódott, amelyben a kkv-k szerepe is más súllyal szerepel. A kkv-k fenntartható fejlődése sok tényezőtől függ, eredőin azonban az innovációban, a teljesítményhiányt csökkenteni képes képzésekben testesülnek meg. Ezek kihasználása elméleti és gyakorlati feladat, amelynek feltételei adottak.

⁴⁴ Csath Magdolna (2004) Stratégiai tervezés és vezetés 21. században. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.

⁴⁵ Ilyen pl. Steve Ten Have, Wouter Ten Have, Frans Stevens, Marcel van der Elst, Fiona Pol-Coyne (2009) Legsikeresebb vezetési modellek. Manager. Budapest. című munka.

⁴⁶ Matolcsy György, Palotai Dániel (2014) Növekedés egyensúlytalanságok nélkül. Fenntartható növekedési pályára állt a magyar gazdaság. Polgári Szemle. 2014. március. 10. évfolyam 1–2.

A szívvel — lélekkel (örömmel és elkötelezettséggel) végzett tevékenység¹

„*Amit nem érdemes csinálni, nem érdemes jól megcsinálni se.*” Maslow egyik kedvenc aforizmája

Az utóbbi időben az angol nyelvű HR irodalom divatos kifejezése lett az *engagement*. A magyarra nehezen lefordítható fogalomra az angol értelmező szótárakban ilyesfajta példákat találni: „*törekedni kell arra, hogy a gyerekeket az első pillanattól kezdve bevonjuk a tanulásba*”, és az angol-magyar szótárakban az első két magyar szó az „*eljegyzés*” és a „*kötelezettség*”. Az előadás címével a kifejezés lényegét igyekeztem közvetíteni.

Mindennapi tapasztalat, hogy aki *motivált*, akit érdekel amit csinál, az jobban dolgozik (értelmesebb életet él), mint aki csak úgy teszi a dolgát. Miért van ennek manapság nagyobb jelentősége, mint korábban? Mert gyorsan (egyre gyorsulva) változó világunkban az alkalmazkodás, az együttműködés, a kreativitás, a kockázat- és felelősségvállalás elengedhetetlenné vált a sikerhez. És ezek olyan nehéz, egész embert kívánó viselkedésformák, melyekre csak az vállalkozik, akiben erős, belső motiváció van az adott tevékenységre.²

Az életben mindenütt szükség van szívvel-lélekkel (örömmel és elkötelezettséggel) végzett tevékenységre („nehéz emberekre”) – igaz, hogy sok politikai vezető (bár ennek ellenkezőjét mondja) mindent megtesz azért, hogy visszaszorítsa ezt a nehezen ellenőrizhető/irányítható jelenséget.

Két területet választottam ki illusztrációként: a *pedagógiát* és a *munka világát* és mindkét területről hozok néhány *negatív* és pozitív példát.

A pedagógiai gyakorlat

Lényeges tanulás nem jön létre a tanuló aktivitása, törekvése, bevonódása nélkül. Az iskolai gyakorlat azonban általában mást mutat:³

- Svédországban a tanulók 1/3-a szereti az iskolát, 1/3-a elviseli, 1/3-a elviselhetetlen, káros intézménynek tartja,
- Amerikában a megkérdezett 30 évesek szerint az iskola nem segítette a tehetségük kibontakozását: amennyire ez sikerült, az a munkahelyüknek köszönhető,
- az általános iskolák jelentős része kifejezetten rossz hatással van a gyerekek személyiségére (alig törekszenek arra, hogy a tananyag és a tanítási módszerek egyénre szabásával motiválják a tanulókat, fejlesszék képességeiket),

¹ Az SHL Hungary Kft. Nyílt napjára (2014. szeptember 18.) készült előadás Klein, Balázs – Klein, Sándor – Nemeskéri, Zsolt – Raven, John: *Engagement – The activity you love* című írása illetve Klein Sándor és Nemeskéri Zsolt azonos című előadása (World Council for Curriculum and Instruction, San Diego, 2014. augusztus) nyomán.

² Raven, John and Stephenson, John (Eds.): *Competence in the Learning society*. Peter Lang Kiadó, New York, 2001.

³ Raven, John: *From ABC to Democracy, Entrepreneurship, and Freedom in Education*. Plenary lecture at the WCCI Conference, Pécs, Hungary, 2010.

- az iskolák hiányosságai különösen szembeszökők az alacsony szocio-ökonómiai státuszú gyerekeknél (egy felmérésben mindössze 20%-uk mondta, hogy az iskola segített abban, hogy munkájuk legyen és azt jól el tudják látni),
- a tanárok többsége rossz „szerepmodell”: énképük, magabiztosságuk nem elég fejlett, saját életük kreatív irányítására sem képesek,
- a tudás-szerzésre épülő tanítás elvesztegeti a tanulók idejét: a formális tudás „felezési ideje” egy év (egy év alatt a tanuló elfelejti az így megszerzett tudást), a tananyag általában már a tanítás idejekor elavult és nincs köze azokhoz a problémákhoz, amelyekkel a tanulónak szembe kell néznie.

De persze vannak *jó példák*. „A tanulás szabadsága Magyarországon” című könyvünkben⁴ 32 ilyen hazai jó példát ismertetünk – és persze sokkal több jó példa létezik (noha messze nem annyi, mint amennyire szükség lenne). Hadd említsek meg hármat:

Játékos matematikatanítás (Dienes Zoltán)

Dienes Zoltán a múlt század közepétől napjainkig fáradhatatlanul munkálkodott azon, hogy megváltoztassa az iskolai matematikatanulásról csaknem egyöntetűen kialakult negatív képet. Matematikai struktúrákra épülő játékaival világszerte mindenütt szívesen és elmélyülten játszottak a gyerekek – ha volt olyan tanár, akit fellelkesített a szívvel-lélekkel (örömmel és elkötelezettséggel) tevékenykedő gyerekek látványa és vette a fáradságot, hogy megértse a játékok mögött rejlő matematikát.⁵

A zene csodája (Kokas Klára)

Kokas Klára varázslatos személyiségét írásaiból, ránk maradt videofelvételeiből is meg lehet érezni, de igazán azok tudják értékelni, akik részt vettek foglalkozásain. Elérte, hogy gyerekek, felnőttek, épek és testi/lelki sérülésekkel élők egész lényükkel figyeljenek, ráhangolódjanak a zenére és belső állapotukat mozgással kifejezve fejlesztő, felemelő élményben legyen részük.⁶

Egy személyiséget és közösséget fejlesztő tanárnő (Winkler Márta)

Az *Iskolapéllda* című filmből és a *Kinek fészek, kinek kaloda* című könyvből⁷ ismert Winkler Márta több mint 50 éve fejleszti a 6-10 éves gyerekeket nyitott, gondolkodó egyénekké, és alakít belőlük egymással törődő, egész életre szóló közösségeket. Ehhez felhasználta (bevonta) azokat, akik szakterületükkel segítették a szívvel-lélekkel (örömmel és elkötelezettséggel) végzett tanulási folyamat kialakulását (így többek között Dienes Zoltánt és Kokas Klárát is)

⁴ Klein, Sándor – Soponyai, Dóra: *A tanulás szabadsága Magyarországon*. Edge 2000 Kiadó, 2011.

⁵ Dienes Zoltán: *Építsük fel a matematikát*. 2. kiadás, Edge 2000 Kiadó, 2000. *Dienes professzor játékai*. Műszaki Könyvkiadó, 1989. Dienes Zoltán: *Játék az élettem*. Edge 2000 Kiadó, 2004. Lásd még: Klein Sándor: *Tanulni jó*. Edge 2000 Kiadó, 2012, 407-477. oldal.

⁶ Kokas Klára: *A zene felemeli a kezeimet*. Akadémiai Kiadó, 1992. Kokas Klára: *Amerikában tanítottam*. Zeneműkiadó, 1978. Kokas Klára: *Öröm, bűvös égi szikra*. Akkord Zenei Kiadó Kft., 1998. Lásd még Klein, Sándor – Soponyai, Dóra: *A tanulás szabadsága Magyarországon*. Edge 2000 Kiadó, 2011, 487-508. oldal.

⁷ Winkler Márta: *Kinek fészek, kinek kaloda* (Iskolapéllda). Edge 2000 Kiadó, 2006. Lásd még Klein, Sándor – Soponyai, Dóra: *A tanulás szabadsága Magyarországon*. Edge 2000 Kiadó, 2011, 611-628. oldal.

Flow avagy az optimális tapasztalat – egy kis kitérő

„Ha valóban akarunk élni, legjobb, ha mindjárt elkezdjük, ha nem, akkor nem számít, de jobb, ha mindjárt meghalunk.” W. H. Auden

Csikszentmihályi Mihály ezzel a mottóval kezdi egyik könyvét⁸ az általa „flow”-nak (áramlatnak) nevezett jelenségről, majd így folytatja: „a költő által vágyott valódi élet nem teremődik meg magától: ha nem vesszük kezünkbe az életünket, akkor külső erők fogják irányítani a maguk céljainak megfelelően”.

A „flow” és az „engagement” (az áramlat és a szívvel-lélekkel/örömmel és elkötelezettséggel végzett tevékenység) rokon fogalmak. Általában akkor érezzük, hogy mintegy „visz magával az áramlat”. amikor képességeinket latba vetve próbálunk megbirkózni egy kihívással. Az optimális tapasztalat feltétele egy finom egyensúly a felvállalt különös kihívás és a teljesítéséhez szükséges kellően fejlett képesség közt.⁹ (Ilyesmit érezhet Klein Dávid a magas hegyek közt.)

Csikszentmihályi Mihály másik fogalma, az *autotelikus tevékenység*: az olyan tevékenység, amelyet önmagáért végzünk (könnyű belátni, mennyire hasonló ez Dienes Zoltán „belsőleg motivált” tevékenységéhez). Csikszentmihályi egyik példája a sok közül: mennyire más az, ha valaki a maga öröme sakkozik, illetve ha egy díj megszerzése a cél. (Polgár Judit, minden idők legjobb női sakkozója mondta: „Nem tudok élni sakk nélkül! A sakk az életem szerves része. Élvezem a játékot!”)

Csikszentmihályi jelenleg egy „komoly játék” elterjesztésével foglalkozik: olyan számítógépes szimulációval, amellyel a játékosok megtanulhatják, hogyan kell olyan munkahelyet létrehozni, amelyre a szívvel-lélekkel (örömmel és elkötelezettséggel) végzett munka a jellemző (FLIGBY –Flow is Good Business).

Mielőtt végképp áttérnék a munka világára, meg kell említenem Erdős Géza barátomat, akinek a saját tapasztalatai alapján kidolgozott *akcióelmélete* tökéletesen illeszkedik Csikszentmihályi gondolataihoz: minden embernek sajátos mennyiségi és minőségi *akcióigénye* van – mondja –, azaz mindenkinek szüksége van bizonyos mennyiségű jellegzetesen rá jellemző, önként választott, örömmel és teljes figyelemráfordítással végzett tevékenységre.¹⁰

A munkahelyi gyakorlat

„Ne töltsd az életed olyasmivel, amit utálsz csinálni, ami nem igazán a szenvedélyed!” Steve Borelli

A világhírű seattle-i halpiac-árusokról szóló könyv végén van egy rövid ajánlás arról, hogyan változtathatunk egy munkahelyet a „mi nagyszerű munkahelyünké”: „Amikor belépsz a munkahelyre, *döntsd el*, hogy ma csodálatos napod lesz – kollégáid, ügyfeleid, munkatársaid és te magad is hálás leszel ezért. Tedd *játékos* a feladatodat – komoly teljesítményt anélkül is

⁸ Csikszentmihályi Mihály: *Good business* (Leadership, Flow, and the Making of Meaning) Penguin Books, 2003. Gardner, Howard – Csikszentmihályi, Mihály – Damon, William: *Good work* (When Excellence and Ethics Meet) Basic Book, 2002.

⁹ Csikszentmihályi Mihály: *Flow*. Akadémiai Kiadó, 2010.

¹⁰ Erdős Géza: *Akció – A teljes szívvel végzett tevékenység*. Edge 2000 Kiadó, 2006.

elérhetsz, hogy komolykodnál. Légy *jelen*, amikor az ügyfeleidnek, munkatársaidnak leginkább szükségük van rád. És ha úgy érzed, csökken az energiád, próbáld ki ezt: Keress valakit, akinek egy segítő kézre, egy jó szóra, egy figyelő fülre van szüksége – és *tedd csodálatossá a napját!*”¹¹

Ha sikerül elérni, hogy a dolgozó magáénak érezze a munkahelyét, ez elősegíti az ügyfelek lojalitását, ami magasabb bevételhez és profithoz vezet. És mégis, egy *Gallup Management Journal* felmérés szerint a dolgozók 70%-a nem elkötelezett a munkája iránt. Sok munkahelyen

- nem bíznak a dolgozóknak,
- nem biztosítják azokat az eszközöket, amelyekkel a dolgozó teljesíthetné, amire motiválják,
- nem kérdezik meg tőlük, mivel lehetne növelni az elkötelezettségüket,
- az elkötelezettség hiányát büntetik, ahelyett, hogy feltárnák az okait,
- csak szép szövegeket hajtogatnak arról, hogy „milyen nagyszerű munkahelyetek van”,
- feltételezik, hogy mindenki számára ugyan az jelenti a munka értelmét.

De azért vannak „jó munkahelyek”: a munka az elégedettség egyik legfőbb forrása lehet – és ezért mindnyájan nagyon sokat tehetünk. Természetesen vannak „ördögi” vezetők, akik egyéni érdekeik teljesülése érdekében bármit megtesznek, de vannak olyanok is, akik 100 évre előre tekintenek, és akik számára a „közjó” legalább olyan fontos, mint a saját boldogulásuk.

Az elkötelezett dolgozó lényeges verseny-előny a szervezet számára – a vizsgálatok eredményei magukért beszélnek: az elkötelezettség szempontjából a felső negyedbe tartozó vállalatokat az alsó negyedbe tartozó vállalatokhoz hasonlítva

- a bevétel 2,5-szer gyorsabban nő (és ha az elkötelezettség mellett a képességet is figyelembe vesszük, a különbség 4,5-szeres),
- a mulasztások száma 37%-kal alacsonyabb,
- a fluktuáció a magas fluktuációjú vállalatoknál 25%-kal, az alacsony fluktuációjú vállalatoknál 65%-kal alacsonyabb,
- 48%-kal kevesebb a baleset,
- 41%-kal ritkábbak a minőségi panaszok,
- 20%-kal magasabb a termelékenység és,
- 40%-kal nagyobb a profit.

Alig érthető, hogy ennek ellenére a vállalatok alig 10%-a foglalkozik azzal, hogy figyelemmel kísérje, mennyire elkötelezettek a dolgozók a munkájuk iránt. Pedig milyen régen tudjuk, hogy a

$$\text{Termelékenység} = \text{Képesség} \times \text{Motiváció}$$

vagy ahogy mostanában mondjuk, ez lényegében ugyanaz:

$$\text{Teljesítmény} = \text{Kompetencia} \times \text{Elkötelezettség}$$

Az elkötelezettség fokozására irányuló törekvések közül hármat emelnék ki:

¹¹ Lundin, S. C. és munkatársai: *FISH* (Hogyan tegyük kellemesebbé és hatékonyabbá munkánkat?)

1. Csoportközpontú vezetés

Az elkötelezettség előfeltétele a csoportközpontú vezető – egyesek szerint az elkötelezettségben tapasztalható különbségek 80%-áért a közvetlen vezető a felelős (mennyire tiszteli a munkatársait, mennyire őszinte, megértő, mennyire bízik bennük).

Thomas Gordon több mint 60 éve írta a csoportközpontú vezetőről:¹²

- megteremti a szabad kommunikáció légkörét
- megérti a dolgozók üzeneteit
- elfogadó
- részvételre ösztönöz
- tervez, de kész a tervein módosítani, ha a csapat úgy dönt, stb.

Egy friss felmérés szerint egy vezető azzal teheti a legtöbbet a munkatársak elkötelezettségéért (a pénzen és az előléptetésen kívül), ha

- fejlesztési lehetőségeket biztosít,
- tisztázza a felelősségeket és a célokat,
- átlátszóbbá teszi a kommunikációt,
- ésszerűbbé teszi a terhelést,
- elismeri a sikereket és
- több autonómiát ad a döntésekben.

2. Az örömteli szervezet

„Azok, akik szeretik azt, amit csinálnak, általában jól is csinálják” – olvashatjuk egy érdekes könyvben („Szeresd őket, különben otthagynak!”).¹³ A nem szívvel-lélekkel végzett munka azt is jelenti, hogy a legjobbak nem adják bele képességeik javát. Érdemes tehát olyan körülményeket teremteni, amelyek közt az emberek a vállalat céljait figyelembe véve olyan feladatokon dolgozhatnak, amelyeket szeretnek. Az eredmény: lelkes, jól teljesítő dolgozók, akik megmaradnak a munkahelyükön. Vagy ahogy „Az örömteli szervezet” szerzői írják: olyan egészséges szervezet, melynek dolgozói érzik, hogy „idetartozunk”.¹⁴

3. Csodálatos pillanatok

Egy személyközpontú barátunk könyvének a címe a „Csodálatos pillanatok”.¹⁵ Mint írja: „Időnk egyharmadát (vagy még többet) a munkahelyünkön töltjük. Ez túl sok ahhoz, hogy ott kellemetlenül érezzük magunkat, sehová sem vezető célok érdekében, jelentéktelen feladatokon dolgozzunk. Az elmúlt évtizedekben a szervezetek rájöttek arra, ha magas szintű teljesítményt szeretnének, akkor hozzá kell járulniuk a munkatársak minőségi életéhez. „Csodálatos pillanatokhoz” – amikor a külső körülmények lényegtelené válnak, előnt a belső béke, a teljesség, a megelégedettség érzése – csak akkor vezethet a munkánk, ha megfelel igazi érdeklődésünknek és csúcsteljesítményre törekszünk.

¹² Gordon, Thomas: *Group-Centered Leadership and Administration*. In: Carl R. Rogers: *Client-Centered Therapy*. (Its Current Practice, Implications and Theory) Constable, London, 1951, 2003, 320-383. oldal.

¹³ Kaye, Beverly – Jordon-Evans, Sharon: *Love'em or Lose'em* (Getting good people to stay). Berett-Koehler Kiadó., San Francisco, 1999, 132. oldal.

¹⁴ Lövey Imre – Mandiar S. Nadkavni: *Az örömteli szervezet*.

¹⁵ Antonio Monteiro dos Santos: *Miracle Moments* (The Nature of the Mind's Power in Relationships and Psychotherapy) iUniverse Inc., 2003, 312-319. oldal.

A motiváció mérése

Az elkötelezettség fokozására szolgáló erőfeszítések kevés eredményt hoztak: az elkötelezettség növelésére irányuló stratégiát bevezető vállalatok 1/3-ánál tapasztaltak termelékenységnövekedést, és 1/10-énél csökkent a fluktuáció. Egyes esetekben azoknál a szervezeteknél, ahol az elkötelezettség felmérését nem követte akció, *csökkent* az elkötelezettség.

Az elkötelezettség-kérdőíveket általában összegezik, és így csak *általánosságokat* lehet megállapítani. Nem csoda, hogy a nagy várakozásokat keltő felmérés eredménye sokhelyütt csak egy új kávéfőző gép.

Az SHL *Motiváció Kérdőíve* azt vizsgálja, mivel lehetne az egyes munkatársakat motiválni, elérni, hogy lelkesen, elkötelezetten dolgozzanak. A motivációs profil négy területet tár fel, melyek további motivációs tényezőkre oszlanak:

Energia és dinamizmus	
Aktivitásszint	Szívesen fektet energiát munkájába. Boldogul a sürgető feladatokkal.
Teljesítmény	Célok elérésére van szüksége. Igyekszik nehéz kihívásokat is legyőzni.
Versengés	Igyekszik másoknál jobb lenni. Az összehasonlítás teljesítményre sarkallja.
Kudarctól való félelem	Sikerre van szüksége az önbecsüléshez. A kudarc kilátása ösztönzi.
Hatalom	Szüksége van hatáskörre, él a tekintélyével. Demotiválja, ha nincs felelőssége.
Elmélyülés	Mindent teljes szívvel csinál. Energiát fektet a munkába. Kész a túlórázásra.
Üzleti szempont	Szeret vagyont, nyereséget elérni. Demotiválja, ha munkájára nem mérhető.
Beilleszkedés	
Emberi kapcsolatok	Szeret emberekkel találkozni, harmonikus a csapatmunkája, segíti a többieket.
Elismerés	Szereti, ha elismerik a jó munkáját. Támogatás nélkül demotivált lesz.
Erkölc	Éreznie kell, hogy a szervezet tisztességes. Demotiválja, ha etikai kompromisszumra kényszerül.
Biztonság	Éreznie kell, hogy a helyzete biztonságban van. Nehezen tolerálja a kényelmetlenséget.
Fejlődés	A fejlődés lehetőségét, új ismeretek megszerzését nyújtó munka motiválja.
Belső	
Érdeklődés	Érdekli az izgalmas, változatos és kreatív munka. Demotiválja a rutin.
Flexibilitás	A strukturálatlan környezetet keresi, tolerálja a kétértelműséget.
Autonómia	Függetlenül, a maga módján szeret dolgozni. A szigorú ellenőrzés demotiválja.
Külső	
Anyagi javak	Az anyagi javakat összeköti a sikerrel. Demotiválja a méltánytalan, vagy kevés pénz.
Karrier	A karrier lehetősége motiválja, a lassú előmenetel demotiválja.
Státus	Fontos számára a pozíció. Demotiválja, ha nem respektálják.

Az elkötelezettség növelése

Az elkötelezettség, a motiváció növelése nem könnyű feladat. A pedagógiában azt szokták mondani, hogy az iskola jobbra tételére irányuló projektek kb. 5%-ának van némi pedagógiai

haszna. A helyzet a munka világában sem lehet sokkal jobb. Itt csupán néhány olyan tényezőt sorolok fel, melyek hozzájárulhatnak egy *fejlesztő környezet* kialakulásához:

- A feladatok felosztásakor figyeljünk a munkatársak képességeire és érdeklődésére!
- A vezető legyen szerepmódel az elkötelezettség terén is!
- Időnként adjunk frusztráló, nehéz feladatokat, melyeket kellő erőfeszítéssel sikeresen meg lehet oldani!
- Segítsük azt, aki valami újat próbál ki (és sose tegyük nevetségessé, ha hibázik)!
- Támogassuk azt, aki kezdeményez!
- Tűzzünk ki reális, de kihívást jelentő célokat (és módosítsuk azokat a tények és személyes visszajelzések alapján)!
- Osszuk meg a feladatunkat a beosztottakkal (és figyeljünk arra, hogy meg tudják oldani a részüket)!
- Építsünk csapatot!
- Nyújtsunk visszajelzést!
- Legyen pozitív hozzáállásunk a munkatársainkhoz!
- Ismerjük el (ünnepeljük meg) a sikert!

Befejezésül

Rövid utazásunkat az örömteli és elkötelezett tevékenységek körül azzal a határozott tanáccsal fejezzük be, hogy bár nehéz, de érdemes olyan iskolát és munkahelyet teremteni, amelyre ilyen tevékenységek a jellemzők.

Az észak-amerikai indiánok bölcsességeit összefoglaló kis könyvecskéből vettem a záró sorokat:¹⁶

„Minden emberben benne van a fejlődés lehetősége. Fizikai, lelki, érzelmi és spirituális részünk egyaránt akkor fejlődhet, ha energiánkat arra használjuk, hogy viselkedésünk és attitűdünk közelítsen a boldog és egészséges emberről kialakult képünkhöz.”

¹⁶ Lane, Phil Jr és mások: *Az életfa* (Az indiánok bölcsessége). Lotus Press, 1989.

ANGYAL ÁRPÁD – ŐSZI VIKTÓRIA

Tartós munkanélküliség és önértékelés

Az Angyal-Őszi modell

Bevezetés

A gazdasági recesszió és társadalmi vonzatai hozzájárultak ahhoz, hogy az aktív korú magyar állampolgárok egyre szélesebb körű csoportjai élnek meg az inkább hosszabb, mintsem rövidebb ideig tartó munkanélküliséget. Magyarországon 2009-ben a munka nélkül eltöltött idő átlagosan 14-16 hónap volt, a KSH 2010-ben végzett felmérése alapján egy év alatt átlagosan 18 hónapra emelkedett (Csehné, 2011).

A munkahely megszűnése olyan változás, mely az egyén –adott esetben környezete – „*életminőségének többdimenziós megrendülését*” vonja maga után (Lázár, 2006). A munkától, illetve a társadalmi hasznosság érzetétől való megfosztottság, „[...] *jelentős mértékben hozzájárul ahhoz, hogy az egyén önértékelése negatív irányban változzon, vagy akár maradandó személyiségváltozásokat szenvedjen*” (Farkas, 2011).

Nem minden esetben következik be a munkanélküliség az egyénnek felróható okok miatt. Bár a tartósan állástalanok csoportját felmérések szerint legnagyobb számban az alacsony iskolai végzettséggel, elavult, már nem piacképes szaktudással rendelkező egyének teszik ki, számos szakképzett, megfelelő kompetenciákkal rendelkező személy is ide szorulhat más tényezőknek köszönhetően – úgy mint gazdasági változások, vállalat-átalakítások, csoportos létszámleépítések (Statisztikai Tükör, 2012/70).

Az állástalansággal az álláskeresőkhöz szükséges kulcskompetenciák egyénenként eltérő mértékben sérülhetnek; mégis, a legfőbb hiányosságok az alábbi területeken tapasztalhatók: önbizalom-önértékelés, elavult szaktudás, kapcsolatrendszer építése illetve fenntartása, rendszeresség, a napi feladatok időhöz kötött megszervezése (Boda, Diebel és Prókai, 2008).

A vizsgálat egyik célja, hogy a munkanélküliséget legalább egy éve átélő álláskeresőkhöz közelebb az önértékelést és annak változását, mint a foglalkoztatottság hiányának pszichológiai következményét munkavállalók önértékelésével való összehasonlításban bemutassa Magyarország munkaerőpiaci szempontból egyik leghátrányosabb térségében, az észak-magyarországi régióban. További cél, hogy ennek gyakorlati jelentőségét egy olyan szolgáltatási rendszer vázolásában demonstrálja, mely hosszú távon az álláskereső regisztrációs idejének lerövidülésével, a foglalkoztatás világába történő minél hamarabbi be- illetve visszalépéssel járhat.

A foglalkoztatottak, valamint a munkanélküliek fogalmának meghatározásában a Központi Statisztikai Hivatal, illetve a Kormányhivatal Munkaügyi Központja által leírtakat követtük. Így foglalkoztatottnak tekintendő az a személy, „*aki a vizsgált időszakban – az ún. vonatkozási héten – legalább egy óra, jövedelmet biztosító munkát végzett, vagy munkájától csak átmenetileg (szabadság, betegség stb. miatt) volt távol.*” Munkanélküliként vagy álláskeresőként azon személy kerül megjelölésre, aki a kutatás idején „*a munkaügyi központ valamely kirendeltségén álláskeresőként regisztrálva volt, illetve „aki egyidejűleg az adott héten nem dolgozott (s*

nincs olyan munkája, amelytől átmenetileg távol volt);[...]; rendelkezésre áll, azaz két héten belül munkába tudna állni, ha találna megfelelő állást” (Nógrád Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központja, 2012).

Az önértékelés fogalmi meghatározásában Jonest követtük, az önértékelés „az egyén önmagára vonatkozó pozitív vagy negatív értékelése – vagyis az, amit a selfünkkel kapcsolatban érzünk” (Smith és Mackie, 2004).

Szakirodalmi áttekintés

Az emberi társadalom fennmaradását és megfelelő keretek közötti működését a munka adja. A munkavégzés, és a hozzá kapcsolódó társadalmi szerepvállalás ideológiai megítélése a különböző történelmi korokban eltérő volt, egy dolog egyértelmű: a munka az emberi cselekvés jellegzetes formája, mely önmagában véve is pozitív megerősítésként hat az egyénre (Kovács, 1996). A munkanélküliség nem új jelenség: bár elsősorban a kapitalizmus részelemeként megjelenő bér munka árnyoldalaként vált világméretűvé.

Az állástalanság állapotában megrekedtek számára a munkanélküliség életformává is válhat. A munkanélkülivé válás esetében az életmódbeli változások mellett súlyos következményekkel jár a testi és lelki egészség leromlása. Egy korábbi szociográfiai kutatás Jahoda, Lazarsfeld és Zeisel munkája az 1930-as évek elején. Azóta az egyik alapkővé vált „marienthal-i” vizsgálat alapján Jahoda öt alapvető funkciót kapcsolt a foglalkoztatottsághoz, melyek szerint a munka: *„megszabja az adott nap időstruktúráját; rendszeres társas kontaktusokat biztosít a nukleáris családon kívüli személyekkel; olyan célokat követel meg az egyéntől, amelyek túlmutatnak az individuális törekvéseken; meghatározza a státust és az identitást; aktivitásra készítet”* (Jahoda, Lazarsfeld és Zeisel, 1999). Az állástalanság életritmusában a passzivitás és az apátia erősödésével az idősík alapvető viszonyítási pontja a segélyek kifizetésének napja.

A munkanélküliség magyarországi kutatásaiban kiemelkedő Bánfalvy Csaba munkássága. Az 1991-ben, több mint 2500 fő bevonásával végzett vizsgálata szerint a munkanélküliek önértékelése szignifikánsan alacsonyabb, mint a foglalkoztatottaké. Az állástalanok csoportján belül is talált eltéréseket: a tartósan munkanélküliek önértékelése volt a legalacsonyabb. Különösen nagy volt az önértékelés változása azon érintetteknel, akik korábban magas pozíciót töltöttek be, illetve magasabb társadalmi presztízsű dolgozók voltak, hiszen *„nekik volt mit veszíteni”* (Bánfalvy, 1992, 105. old.).

A vizsgálat szerint éppen a tartós munkanélküliek azok, akik életvitelükben jobban tudtak alkalmazkodni kialakult helyzetükhöz, mint a tőlük rövidebb ideje (9-25 hete) állástalanok. Az alkalmazkodásnak megvan a kockázata: minél tovább van az egyén ebben a státuszban, annál inkább életmódjává válik a munka nélkül töltött idő, s egy esetleges későbbi munkavállalási lehetőség során jóval több problémája lehet a munka világába való reintegrációval.

A munkanélküliek önértékelésének helyreállítását, reális alapokra való helyezését sok esetben a külső környezet visszajelzései sem segítik. Gyakran úgy ítélik meg őket, mint akik *„semmittevő, dologtalan, sült galambot váró”* emberek (Laki, 1992.). Hasonló eredményre jutott egy németországi felmérés is, ahol azt vizsgálták, hogy bizonyos újságok milyen tulajdonságokat, milyen sztereotípiákat közvetítenek a munkanélküliekkel kapcsolatban (Sielschott, 2010). A vizsgált cikkek mintegy 45%-ában úgy jelenítették meg az állástalanokat, mint *„támogatásra szoruló, nem kompetens”* egyéneket, akik *„kevésbé jószándékúak”* és *„nem rendelkeznek”*.

keznek megfelelő képességekkel ahhoz, hogy céljaikat elérjék” (Sielschott, 2010). A másik leggyakoribb megjelenítés a „*problémás munkanélküli*” volt; a cikkek 36%-ában jelentek meg úgy, mint akik egyéni hiányosságokkal, problémákkal rendelkeznek.

Minél szélesebb rétegeket érint az állástalanság, annál fontosabb kérdéssé válik a munkanélküliek társadalmi megítélése, melyet a média közvetít – ezáltal a közvéleményre visszahatva formálja is azt. A társadalmi lebecsültség megtapasztalása az egyén önértékelésének csökkenését okozhatja, tömeges méretűvé válása pedig szociális dezintegrációhoz és csoportok közötti ellenségeskedésekhez vezethet (Sielschott, 2010).

Az állástalanság bekövetkezésével a korábbi élethelyzet megváltozik; a pszichoszociális egyensúlyi állapot átrendeződik. Az állástalanság egyfajta életformává alakul, melyhez az ebben érintettek megtanulnak alkalmazkodni, kevésbé hajlandóak arra, hogy hozzáállásukon változtatva kilépjenek megszokott cselekvési sablonjaikból. A csoport tagjai nagyobb eséllyel vannak kitéve a pszichoszociális krízisnek, ezáltal a devianciák (úgy, mint kriminalizálódás, addiktációs problémák, homo- és heteroagresszivitás) veszélyeinek (Laki, 1992).

Azoknál a munkanélkülieknél, akik a foglalkoztatottak közül kerülnek át az állástalanok csoportjába, a krízisállapot mellett sajátos érzelmi dinamika figyelhető meg státuszukkal és önmagukkal kapcsolatban. Az egy-egy munkanélküli ügyféllel huzamosabb ideig dolgozó munkatanácsadó szakemberek előtt jól ismert az emocionális-motivációs hullámváltozás, s ezáltal az a változó hozzáállás, melyet Borgen és Amundson „*Érzelmi hullámváltozás-modellként*” (Borgen és Amundson 1992, idézi Farkas 2011, 68. old.) határozott meg.

Eszerint a munkahely elvesztése olyan változásokat indít el az egyénben, melynek egyes állomásai az idő függvényében is jól nyomon követhetők. Ennek alapján két nagy szakasz különíthető el: míg az első fázis meghatározó élménye a munka elvesztése – s ezáltal gyakorlatilag a gyász folyamatának alfázisaira osztható (úgy, mint tagadás, harag, düh, alkudozás, depresszió, majd belenyugvás) –, addig a második szakaszt determináló esemény a munkakeresés.

A kutatáshoz kapcsolódó kérdésfelvetések

A tartós munkanélküliséghez kapcsolódó pszichés következmények az egyén és a társadalom szintjén is hosszútávon megmaradó hatást fejthetnek ki. Egy felmérés szerint már a nagyjából hat hónapig tartó munkanélküliség pszichés konzekvenciáinak leküzdéséhez, az átélt érzelmi trauma feldolgozásához is legalább öt-nyolc hónap szükséges (Liem és Liem 1988, idézi Székely, 2003, 667 old.). Megfontolandó tehát, hogy az akár több éves, tartós munkanélküliség mekkora és milyen irányú hatást fejt ki az egyén önértékelésére, illetve, hogy az állástalanság állapotából való kitörés, a pszichés egészség visszanyerése mennyi időt és milyen szintű szakmai támogatást igényelhet.

Vizsgálatunk elsődleges kutatási hipotézise szerint a legalább hat hónapja állástalan személyek önértékelése jelentős eltérést mutat a foglalkoztatottakéhoz képest; eszerint a kutatás idején is aktív munkavállalói viszonyban lévő személyek csoportja átlagosan magasabb önértékeléssel rendelkezik, mint a munkanélküliek csoportja. Ez az eltérés a feltételezés szerint kétirányú: a legtöbb esetben teljesen alulértékeli magát az egyén, aminek eredményeként értéktelennek, feleslegesnek kezdi magát érezni, ezáltal elveszíti önbizalmát és munkavégző képességét, aktivitását, csökkenti elhelyezkedési esélyeit. A másik esetben ezzel ellentétesen, önértékelése az átlagostól magasabb értékű, ekkor nem a valós, munkaerőpiacon képviselt értékének megfelelően látja magát, így elhelyezkedési kudarc miatt elsősorban másokat hibáztat, és nem szembesül a tényleges problémákkal.

A vizsgálati hipotézis szerint van különbség a két csoport pszichológiai jellemzői között olyan tekintetben, hogy a regisztrált, tartós álláskeresők alacsonyabb értéket érnek el az önértékelés-skálán, mint a foglalkoztatottak.

A kutatás csoporton belüli összehasonlítást is tartalmaz; ebben Heves és Nógrád megyéből kerülnek összevetésre a regisztrált, tartós álláskeresők. Az erre vonatkozó kutatási hipotézis szerint a kedvezőbb gazdasági és társadalmi körülmények, s így általános szinten a jobb élet-színvonal következményeként a heves megyei álláskeresők magasabb önértékeléssel rendelkeznek, a jövővel kapcsolatos érzéseik és elvárásaik pedig pozitívabbak, mint a nógrádi (általában a „*leghátrányosabb helyzetű, komplex programmal segített*” településeken lakó) álláskeresőké.

További hipotézisünk, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező álláskeresők szignifikánsan alacsonyabb önértékeléssel rendelkeznek, mint az alacsony iskolai végzettségűek. Szintén hipotézis, hogy minél több időt tölt el egy személy tartósan regisztrált álláskeresőként, annál szélsőséesebb eltérést fog mutatni önértékelése az átlagostól, valamint annál lemondóbb lesz saját jövőjével, kilátásaival kapcsolatban. A vizsgálat során a résztvevők önértékelése kérdőíves módszerrel, kvantitatív kutatási stratégia alkalmazásával került felmérésre.

A kutatás bemutatása

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat 2012 augusztusi munkaerőpiaci felmérésében a magyarországi nyilvántartott álláskeresők száma 526.861 fő volt, mely az előző év hasonló időszakához képest 4%-os csökkenést jelent (NMH, 2012 augusztus). Fenti csoportból a tartósan regisztrált álláskeresők száma 147.785 fő volt, ami viszont 2,5%-os emelkedést jelent a 2011 augusztusában mértekhez viszonyítva (a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat statisztikájában azokat sorolja a tartós álláskeresők kategóriájába, akik egy éve, vagy annál régebben megszakítás nélkül minden hónapban szerepeltek a nyilvántartásban.)

A pályakezdekők, valamint a 25 éven aluliak munkanélküliségi mutatója: 2012 augusztusában ez utóbbiak száma 87.584 fő volt, ami 1,8%-os emelkedést jelent – a pályakezdekő álláskeresők ugyanakkor összesen 66.899 fővel képviseltették magukat, mely 21%-os (!) növekedést jelent 2011 augusztusához képest.

A foglalkoztatási adatok alapján az észak-magyarországi régió negatív rekordokat döntött meg; a 2012. augusztusi felmérések alapján a gazdaságilag aktív népességhez viszonyított, nyilvántartott álláskeresők aránya 20,2% volt, maga mögé utasítva ezzel az összes többi régiót. A KSH-szerint az összes magyarországi álláskereső közel fele Észak-Magyarországon, illetve Észak-Alföldön élt az adott időszakban (KSH, 2012/70).

A munkanélküliek Heves és Nógrád megyében élő populációjából mintaválasztással kerültek bevonásra a kutatásban részt vevők, kritériumként a legalább egy éve tartó, regisztrált álláskeresői státusz szerepelt.

A heves megyei résztvevők kiválasztását nagyban segítette egy olyan projektben való együttműködés, melyet a Heves Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központja külső szolgáltatókkal valósított meg. Ennek során tartósan regisztrált álláskeresők részére szerveztek 80 órás kompetenciafejlesztő képzéseket a munkaügyi központ egri, füzesabonyi, hevesi és pétervárái kirendeltségén – ezekből a csoportokból összesen 40 fő töltötte ki a kutatásban felhasznált kérdőíveket (Egerből 12 fő, Hevesről és Péterváráról 10-10 fő, Füzesabonyból 8 fő). Nógrád megyében a tartósan regisztrált álláskeresőkkal való kapcsolatfelvételt ugyancsak egy, a Bátorfyerenyi kistérségben megvalósított kompetenciafejlesztő program segítette, melynek

során a résztvevők különböző hosszúságú (120 és 210 óra között változó) tanfolyamokon vettek részt. Ebben a csoportban összesen 60 fő jelent meg, akik közül 40 fő véletlen mintaválasztás módszerével került a kutatásba.

A munkavállalók hevesi és nógrádi mintájánál (40-40 fő) szempont volt, hogy a résztvevők – az esetleges torzításokat elkerülve – a gazdasági élet eltérő szektoraiból érkezzenek a kutatásba, így ők a versenyszférából, a vállalkozói szférából, valamint a közalkalmazotti szférából kerültek bevonásra.

A vizsgálat során két kérdőív került felhasználásra az önértékelésük, valamint a jövővel kapcsolatos érzéseik és elvárásaik, motivációjuk felméréséhez. Ez utóbbi számszerűsítéséhez és részletesebb kutatásához a Beck és mtsai (1974) által kidolgozott *Reménytelenség skálát* töltötték ki a résztvevők. A húsztételes kérdőív affektív, motivációs és kognitív faktorával magas megbízhatósággal és validitással mér – ezt mutatja a kérdőív magas konzisztenciája is (Cronbach alfa= 0,93) (Perczel és mtsai, 2005).

A vizsgálat másik kérdőíve saját fejlesztésű, kifejezetten az önértékelés méréséhez készült. Harminc tételéből egyes itemek a Caprara, Barbaranelli valamint Borgogni (1994) által fejlesztett, és Rózsa (2004) által hazai alkalmazásra adaptált BFQ kérdőív kérdéseiből kerültek átemelésre. Ugyancsak felhasználásra került Bánfalvy (1991) munkanélkülieket vizsgáló kérdőívének néhány, az önértékelés témájához kapcsolódó tétele is.

Eredmények és kiértékelés

A kutatásban részt vevő 80 fő tartós munkanélküli átlagéletkora 38,2 év; a legfiatalabb résztvevő 20, a legidősebb 57 éves. A nemek megoszlását tekintve 42 férfi és 38 nő szerepel a mintában. A munkanélküliség időtartama átlagosan 2,9 év (sd = 1,82 ; medián = 3); ezen belül a legrövidebb időtartam 1 év, a leghosszabb időtartam 14 év – a résztvevők 55%-a több mint 2 éve van álláskeresőként nyilvántartva. Legnagyobb arányban a szakiskolai végzettségűek képviseltetik magukat (38%), ami a piacképes szakmai ismeretek hiányára utal.

Az álláskereső csoportja a Reménytelenség skálán 7,52-es átlagpontszámot ért el (sd = 3,54), ez még a normális mértékű reménytelenség határán belül mozog. Ugyanakkor a résztvevők 35%-a, azaz 28 fő (!) 9 pontos, vagy annál magasabb értéket mutat a skálán, melyet komoly szuicid veszélyeztetettségként értékelünk (Perczel és mtsai, 2001). Megállapítható, hogy három álláskereső (mindannyian 50 éven felüliek) pontszámaik alapján a súlyos reménytelenség kategóriájába esik (15., illetve 17 ponttal).

A Reménytelenség skálán belül a munkanélküliek a legmagasabb átlagos pontszámot (3,53) a kognitív faktorban érték el. Itt a legsúlyosabb érintettség a jövővel kapcsolatos elvárások terén mutatkozik, ami a potenciális elhelyezkedés egyik legnagyobb akadálya, hiszen az egyén gondolkodásában és viselkedésmódjában így kialakuló negatív tendencia alapvetően és hosszú távon befolyásolja az adott élethelyzetéből való kitöréshez szükséges cselekvési energiáját. A skála affektív illetve motivációs faktorában közel azonos értékeket találhatunk (2,1 valamint 1,93), melyet a munkanélküliség érzelmi-motivációs tényezőinek szoros összefüggése magyaráz. A jövővel kapcsolatos érzések negatív változása és a motiváció elvesztése olyan tényezők, melyek az álláskeresői aktivitás, a kitartás csökkenésével, a rezignáltság növekedésével felgyorsíthatják az utat a teljes apátiához (Jahoda, 1999; Fagin és Little, 1984).

A kutatás egyik vizsgálati hipotézise szerint az időfaktor jelentős szerepet játszik a tartósan regisztrált álláskereső elvárásaiban; minél több időt tölt el egy személy a fenti csoport tagja-

ként, annál lemondóbb lesz saját jövőbeli kilátásaival kapcsolatban. A munkanélküliek Reménytelenség skálán elért pontszámai, valamint tartósan regisztrált álláskeresőik időtartamának korrelációs vizsgálatában közepes mértékű összefüggés tapasztalható a két tényező között ($t=4,129$, $df=78$, $p<0,01$, $cor=0,423$).

Az önértékelési kérdőívben a maximálisan elérhető 55 pontból a tartósan álláskeresőik csoportjának átlaga 31 pont, ($sd=6,23$) – a legmagasabb érték 52, míg a legalacsonyabb 19 pont. A Reménytelenség skálán elért pontszámokkal összevetve az eredményeket közepes mértékű a korreláció találunk, tehát minél alacsonyabb egy személy önértékelése, annál lemondóbb lesz saját jövőjével kapcsolatban ($t=-6,787$, $df=78$, $p<0,01$, $cor=-0,6$).

Közepes mértékű korreláció van a regisztrált álláskeresőként töltött időtartam hossza és az önértékelés alakulása között: minél hosszabb ideig jelenik meg egy személy tartósan regisztrált álláskeresőként, annál jobban csökken önértékelése ($t = -3,97$, $df = 78$, $p < 0,01$, $cor = -0,41$).

Szignifikáns a különbség a heves megyeiek illetve Nógrád megyeiek önértékelése között, ám a feltételezettel ellentétben az eredmény; az általánosan jobb életszínvonalon élő heves megyei álláskeresőik önértékelése szembetűnően alacsonyabb, mint a nógrádi munkanélkülieké ($t=2.5615$, $df=75.62$, $p\text{-value}=0.01$). Míg ez utóbbiak 32,7-es, addig a heves megyeiek 29,2 pontos önértékelési átlagot értek el a vizsgálatban. Az eredmény feltárásához érdemes mindekelőtt a résztvevők életkorát mérlegelni; a heves megyei álláskeresőik átlagéletkora 45,1 év, a nógrádiaké 31,2 év. Valószínű, hogy a Nógrád megyei csoportban a nagyobb létszámú viszonylag fiatal korosztály kevésbé lemondó saját jövőjével és aktuális élethelyzetével kapcsolatban, így ennek következtében önértékelése is magasabb. Nem elhanyagolható a családi háttér egyfajta védőhálóként nyújtott szerepe; a pályakezdő munkanélküli fiatalok jelentős hányada mögött olyan családi háttér áll, mely megfelelő életszínvonalat biztosít mindennapjaikhoz. Szintén jelentős faktor az önértékelés változásában a regisztrált álláskeresőként töltött időtartam hossza; a hevesiek átlagosan 3,5 éve, a Nógrád megyeiek viszont 2,3 éve szerepelnek a munkaügyi központok nyilvántartásában.

A heves megyei regisztrált álláskeresőik négy alcsoportjában a vizsgálat alapján nincs szignifikáns különbség – úgy tűnik tehát, hogy ezeken a helyszíneken az állástalanság időtartama az önértékelés meghatározó összetevője, és nem a térség aktuális gazdasági, munkaerőpiaci helyzete.

Az iskolai végzettségre vonatkozó korrelációs vizsgálat szerint gyenge mértékben, de van összefüggés az iskolai végzettség és az önértékelés között – eszerint minél magasabb egy személy iskolai végzettsége, annál magasabb lesz az önértékelése is ($t = 2,33$, $df = 78$, $p < 0,05$, $cor = 0,25$). Az eredmény egyik reális magyarázataként merülhet fel a csoporton belüli társas összehasonlítás folyamata; eszerint ahhoz, hogy az érintett egyének – jelen esetben a diplomás munkanélküliek – megőrizték önértékelésüket, megpróbálják eltávolítani saját selfüket a csoporttól.

A munkanélküli férfiak általában átlagosan magasabb önértékeléssel rendelkeznek (32,3), mint a hasonló helyzetben lévő nők (29,5). Mialatt a megkérdezett munkanélküli férfiak átlagosan 3,2-es értéket adtak arra a kijelentésre, miszerint „*A környezetemnek nagy szüksége van rám*”, addig a nők körében ez 3,6 pont volt.

Még jelentősebb különbség található a napi elfoglaltság vizsgálatánál; eszerint az „*Egész nap van valami elfoglaltságom*” kijelentésre a munkanélküli férfiak által adott átlagpontszám 2,9 pont, míg a nők esetében 3,8 pont. Feltételezhető, hogy a munkanélküli nők döntő többségének rendszeres, napi szintű elfoglaltságot biztosít a háztartás, valamint a család ellátása, így

a foglalkoztatás hiányát pszichológiailag kevésbé megterhelően élhetik meg, mint a férfiak, hiszen rendszeres tennivalóik által „a háztartás valódi vázává válik az életvezetésnek, az időbeosztásnak, a mindennapi életnek” (Bánfalvy, 1997, 174. old). Valószínűleg a tartósan regisztrált női munkanélküliek alacsony önértékelésében egyéb, kulturális, szociológiai tényezők, sajátosságok is jelentős szerepet játszhatnak, melyek részletesebb vizsgálata további kutatások témája lehet.

A vizsgálatban részt vevő 80 fő munkavállaló átlagéletkora 39 év, a legfiatalabb személy 23, a legidősebb pedig 56 éves. A mintában 39 férfi és 41 női foglalkoztatott jelent meg, akik iskolai végzettségük tekintetében is megosztottak: 11 fő rendelkezik egyetemi, 24 fő főiskolai végzettséggel, 6 fő gimnáziumi érettségivel, 31 fő szakközépiskolai végzettséggel, 9 fő szakiskolai, 1 fő pedig 8 osztályos végzettséggel. A Reménytelenség skálán a munkavállalók 3,37-es átlagpontszámot értek el ($sd = 2,49$), amely még a legalacsonyabb kategória, és az enyhe reménytelenség határán belül mozog. A három alfaktor közül ebben a csoportban a kognitív és a motivációs faktor átlagpontszáma lett közel azonos értékkel a legmagasabb (3,36 illetve 3,31 pont) – eszerint a vizsgált munkavállalók körében is elsődlegesen a jövővel kapcsolatos elvárások, valamint a motiváció terén tapasztalható leginkább a csüggedés.

A vizsgálatban részt vevő 80 fő munkavállaló közül három személy ért el 10 pontot, illetve annál magasabb értéket, a legtöbb válaszadó (25 fő) 2-es értéket ért el a skálán, ami normális mértékűnek minősíthető a kérdőív készítőinek értékelése alapján. A hevesi és nógrádi válaszadók eredményeiben szignifikáns különbség nem mutatható ki. Az önértékelési kérdőívben a munkavállaló válaszadók által elért átlagpontszám 43,2 pont lett ($sd = 6,14$, medián = 42), a legalacsonyabb elért pontszám 28, a legmagasabb 55 pont. A mintában szereplő heves megyei foglalkoztatottak átlagosan magasabb önértékeléssel rendelkeznek (44,85 pont) mint a nógrádiak (41,55 pont), mely különbség szignifikánsnak mondható ($t = 2,47$, $df = 78$, $p = 0,01$).

Az észlelt környezeti megbecsültség pontszámai a heves megyei munkavállalóknál 3,8 pont, míg a nógrádiaké 3,5 pont – tehát elképzelhető, hogy ez utóbbi csoport alacsonyabb szintű megbecsülést tapasztal. Ezt igazolja az a 2012-es, KSH által végzett országos felmérés, mely a havi bruttó átlagkereseteket területi egységeként mérte fel; ebben Heves megye a hatodik, Nógrád megye viszont csak a tizennyolcadik helyet érte el. A kereset mértéke viszont az egyik legerősebb visszajelző eszköze az elfoglalt státusznak és megbecsültségnek, így befolyással bír az egyén önértékelésére is.

Kérdés, hogy át- illetve továbbképzések nélkül milyen foglalkoztatási szerephez juthat az a munkanélküli, aki legfeljebb nyolc osztályos végzettséggel, de szakmával nem rendelkezik, és tartósan regisztrált álláskeresőként évek óta távol van a munka világától, emiatt már elszokott a rendszeres, kötelező életviteltől, így valószínűleg nagyobb nehézségekkel kell szembenéznie a munkahelyi szocializációs folyamat során. Az alacsonyabb színvonalú munkavállalói kompetenciák megléte mellett sajnos relatíve nagy arányban jelennek meg ezen csoportban a funkcionális analfabéták, akiknek gyakorlatilag egyetlen megoldásként a közfoglalkoztatás maradhat.

A két csoport Reménytelenségi skálán elért adatait összehasonlítva nem meglepő, hogy a munkanélküliek által elért átlag (7,52 pont) magasabb a munkavállalók csoportjának átlagértékétől (3,37 pont). Jelentős különbség van a foglalkoztatottak és az álláskeresők jövővel kapcsolatos elvárásai, érzelmei, valamint motivációja között ($D = 0,512$, $p < 0,01$).

Az önértékelési kérdőívben elért eredmények – a Reménytelenség skálához hasonlóan – jelentős különbséget mutatnak a két csoport között. A foglalkoztatottak csoportjának átlagértéke

(43,2 pont) jelentős mértékben meghaladja a vizsgálatban részt vett tartósan regisztrált munkanélküliekét (31 pont), mely különbség szignifikáns ($t = -12,46$, $df = 158$, $p < 0,01$).

A környezeti, társadalmi megbecsültség pontértékei jelentős különbségekre mutatnak. A kérdőív alapján a munkavállalók 53,7 százaléka ért inkább egyet azzal a kijelentéssel, hogy „*A társadalom, az emberek általában megbecsülik az olyanokat, mint amilyen én vagyok*”, addig a válaszadó tartósan munkanélkülieknek csupán 12,5 százaléka érzi ezt így. Érdemes összevetni a fenti tételre adott válaszokat a társadalmi hasznosságot vizsgáló kijelentéssel. Az „*Amit én csinálok, az a társadalom egészére nézve hasznos*” kijelentéssel inkább egyetértők aránya munkavállalók esetében 66, míg a tartós álláskereső körében mindössze 7,5 százalék.

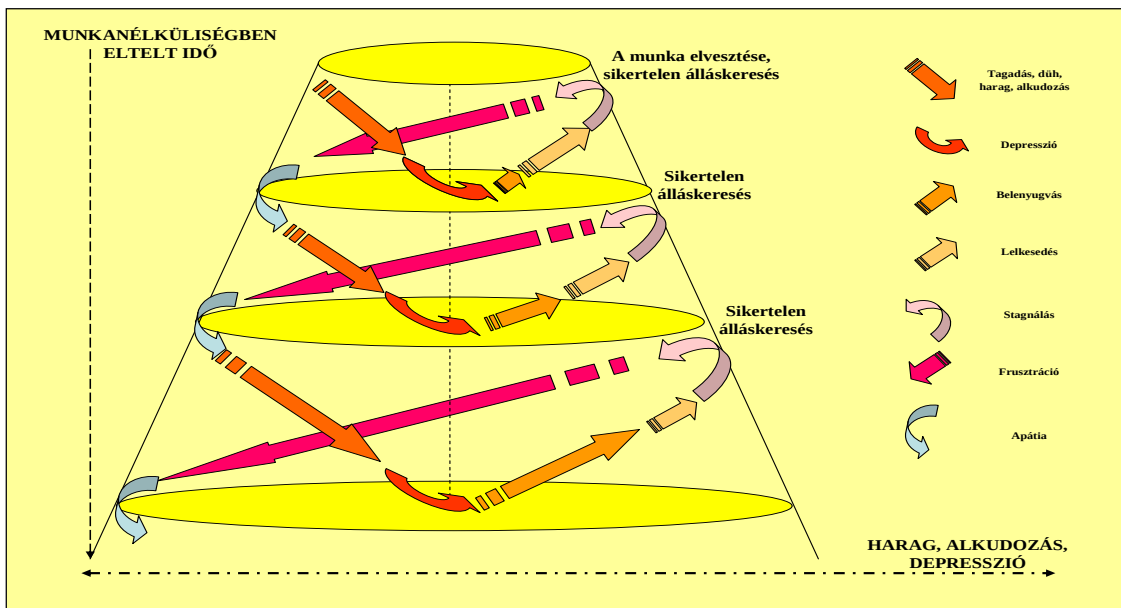
A vizsgálatban részt vevő tartósan munkanélküliek többsége azért, hogy önmagát sem tartja fontosnak saját közösségében, szintén önértékelését csökkenti, illetve valóban egyfajta társadalmi kirekesztettséget él át. Ennek továbbgondolását segítheti elő az önértékelési kérdőív 23. tételére adott válaszok összegzése. A munkavállalók 6,2 százaléka érzi úgy, hogy mindenki ellene van – a tartós álláskeresőknél ez az arány 33,7 százalék. Feltételezhető, hogy a hosszú izoláltság, a társas kapcsolatok leszűkülése, az információk jelentős csökkenése olyan belső torzítással jár, mely a külvilág felől tapasztalt vélt vagy valós sérelmek felnagyításával egy ellenséges, negatív hozzáállású világot teremt szemlélőjének. A külvilágból érkező elutasítás (például sikertelen álláskereső) esetén ez a gondolkodási séma csak tovább erősödhet az érintett egyénben, ami a világhoz és közvetlen környezetéhez való viszonyulásában többé-kevésbé tudatosan vagy tudattalanul, de meg fog nyilvánulni, ezáltal is kilátástalanságában még mélyebbre süllyesztve az illetőt.

A kutatás fő hipotézisét, miszerint a tartósan regisztrált álláskeresőknél szignifikánsan alacsonyabb az önértékelése, mint a munkavállalóknak sikerült igazolni, mint ahogy azt az összefüggést is, mely szerint az állástalanságban töltött időtartam növekedésével csökken az érintettek önértékelése. A vizsgálat eredményeinek érvényességét és megbízhatóságát több tényező is befolyásolhatta.

A vizsgálat a két megyében olyan tartósan regisztrált munkanélküliekből állt, akiket a munkaügyi központ illetékes kirendeltségei kompetenciafejlesztésre irányítottak, így az eredményeket az is befolyásolhatta, hogy a központ által jobb képességűnek ítélt tartós álláskereső valószínűleg nem jelentek meg a vizsgálatban. Igen részletes felmérést, valamint egyéni strukturált interjúkat kíván annak vizsgálata, hogy a résztvevők valóban aktuális állapotuknak megfelelően töltötték-e ki a kérdőíveket, vagy segélykérő jelleggel lerontották azokat – ezen lehetőség részletekbe menő tisztázása túlmutat jelen kutatás keretein. A munkavállalók csoportjában kapott eredmények érvényességének megvitatásakor, ugyanakkor mérlegelendő annak lehetősége, hogy ezen már az eleve azok a motiváltabb személyek vettek részt, akiknek összességében is magasabb az önértékelése. A vizsgálat esetleges megismétlése során ezért fenti tényezőkre kiemelt figyelmet érdemes fordítani az eredmények érvényességének és megbízhatóságának biztosítása érdekében.

Következtetések és javaslatok – az Angyal-Őszi modell

Jelen vizsgálat, valamint a munkanélkülieknek nyújtott szolgáltatásokban szerzett tapasztalat eredményeként feltételezhető, hogy a pszichoszociális krízisre vonatkozó Borgen és Amundson-féle hullámvasút-modell módosításra szorul. Ehelyett, a teljes, többszintű folyamatot leíró elmélet a *Hullámzó kríziscentrifuga-modell* (Angyal és Őszi, 2011) elnevezést kapja. (1. ábra)

1. sz. ábra Hullámzó kríziscentrifuga-modell (Angyal és Ószi, 2011)

A hullámzó kríziscentrifuga-modell

A hullámzó kríziscentrifuga-modell kiindulási pontja a munka elvesztése, illetve – pályakezdők esetében – a sikertelen álláskeresőssel való szembesülés. Itt jelenik meg a negatív irányba való fordulás első nagy fázisa, ahol a tagadás, düh, harag, alkudozás követik egymást. Ez a pszichés állapot fokozatosan megy át a következő fázisba, ami a depresszió időszaka. Itt egyértelműen az elkeseredettség, a csökkent önértékelés, a jövőbeli tervekről való lemondás dominál. Ezen fázis – megfelelő érzelmi támogatottság esetén – fokozatosan ível át a belenyugvás időszakába, melyet a másik nagy szakasz, a lelkesedés (jelen esetben a munkakeresés) fázisa vált fel. A próbálkozások kudarc esetén a lelkesedés előbb stagnál, majd fokozatosan megszűnik, és az egyén elkezd lefelé csúszni a frusztráció fázisába.

Ekkor felhagy az álláskeresőssel, ismét kezd visszahúzódní saját világába, a potenciális álláshelyekre már nem is jelentkezik; ebben a szakaszban léphetnek be nagy valószínűséggel a különböző devianciák (akár addikciós problémák, kriminalitás vagy súlyos esetben szuicidum-veszélyeztetettség formájában). A folyamat lezárulását az apátia fázisába való belépés jellemzi, melyhez a teljes lemondás, elhelyezkedéssel és jövőbeli elképzelésekkel kapcsolatos közönyösség, érzelmi és gondolkodási elakadás köthető.

A modell az apátiát nem egy lineáris szakasz befejező momentumaként ábrázolja; pontosan ez a fázis az, amely az adott szintről az alatta található szintre lesüllyedve újraindítja a folyamatot. Az ezután következő szinteknek azonban mindegyike időtartamában és intenzitásában különbözik az előzőtől: az újbóli tagadás, düh, harag és alkudozás fázisa egyre hosszabbodik, ahogy az állástalanság időtartama nőhet.

A depresszió szakaszát követő belenyugvás is hosszabbodik, így az egyénnek egyre több időre lesz szüksége ahhoz, hogy kellően motivált állapotba kerüljön a helyzetéből kivezető utak keresésének megkezdéséhez. A lelkesedés fázisai viszont időtartamuk tekintetében foko-

zatosan rövidülnek, így ha az itt megjelenő álláskeresői kísérletek ismételten kudarcot vallanak, úgy a stagnálás szakaszát a frusztráció egyre hosszabbodó fázisa váltja fel, majd az apátia állapotába kerülve újból egy, még mélyebb szintre csúszik le az érintett személy.

A folyamat dinamizmusa a centrifugális erő mechanizmusai által hat az egyénre, csak nem felemeli, hanem dugóhúzóba süllyeszti őt. A modell szemléletmódja miatt magyarázattal tud szolgálni a tartósan regisztrált álláskereső eltérő mértékű reményvesztettségére, amit a Borgen-Amundson-modell kevésbé tud visszatükrözni. A fázisok és alfázisok ismétlődésével a lefelé, negatív irányban kialakuló kríziscentrifugából való kijutás az egyén és a társadalom részéről is egyre nagyobb szellemi, anyagi és humánerőforrás-befektetést igényel.

A modell szerint van kilépési lehetőség a tartós munkanélküliség által létrehozott állapotból: a külső támogatók (mint például a család, a mikrokörnyezet) lassító tényezőkké válhatnak. Szintén jelentős támogatást jelenthet a tágabb környezetből, mint például a munkaügyi központ által nyújtott szolgáltatásokból érkező segítség.

A vizsgálat eredményei is azt támasztják alá, hogy van értelme és létjogosultsága a munkanélkülivé váltak segítésének. Szükséges lenne, hogy a munkaügyi ellátó rendszerben a jelenleginél szélesebb körű olyan szolgáltatások jelenjenek meg, melyek a regisztrált álláskereső meglévő kompetenciáit szakszerűen felmérve az egyéni fejlesztési igényeknek leginkább megfelelő foglalkozásokba, és tanulási útvonalakra irányítják az egyént. (Sajnos ez utóbbi a modulrendszerű korábbi szakképzés beszámíthatósági kereteinek leszűkítése és az új OKJ miatt az új felnőttképzési rendszerben korlátozottnak tűnik.

Hatékony tartalmi megoldást kínálhat a *komplex* – azaz egyéni és csoportos foglalkozásokat, fejlesztéseket, tanácsadásokat, méréseket tartalmazó, de mindig az egyén szükségleteihez alkalmazkodó – *mentorálási rendszer* (Angyal és Őszi, 2011) kialakítása. Amint a rendszer működését vázoló ábra mutatja, a munkaügyi központ az álláskeresőt első lépésben a mentori csoporthoz irányítja, ahol az adott mentor előzetes helyzetfeltárást végez az érintettel, mely után a problémák és kompetenciák függvényében több út közül választhatunk.

Lehetőség van személyközpontú beavatkozó csoport igénybevételére, ahol munkatanácsadó, munkapszichológus illetve pályaorientációs tanácsadó foglalkozik az illetővel. Egy másik lépésként a mentor az ügyfeleket a munkaerőpiac alapvető információiról tájékoztató 1-3 napos tréningre küldi. A harmadik lehetőség az, hogy olyan külső intézménnyel veszi fel a kapcsolatot, mely (együttműködés esetén) az álláskereső speciális problémájában tud támogatást nyújtani – ilyenek lehetnek például az addiktológiák, drogambulanciák. A mentor végig rendszeres kapcsolatban áll ügyfelével, hogy fejlessze annak szociális, munkavállalói és életvezetési készségeit, és megfelelő pszichoszociális támogatást nyújtson, tájékoztassa a foglalkoztatási, munkaerőpiaci szolgáltatások igénybevételének lehetőségeiről, illetve közös munkahelyfeltárást végezzen az ügyfelekkel.

Minden segítő lépés ellenére valószínűsíthető viszont, hogy a támogatási szándék nem mindenkinél talál befogadásra. Amíg a munkanélküliek ellátást kapnak az államtól, és emellett még bejelentés nélkül is dolgozni tudnak, egy részük elhelyezkedési és mobilitási hajlamában nem várható teljes mértékben pozitív irányú változás, hiszen a két forrásból származó jövedelmet figyelembe véve havi bevételek legtöbb esetben így meghaladja a bejelentett álláshelyen elérhető keresetet. Nem véletlen tehát az a jelenlegi gazdasági életben tapasztalható változtatás, mely az álláskereső számára nyújtható juttatások, támogatások, segélyek drasztikus csökkentésével jár.

Másrésről messzire vezető konzekvenciái lehetnek annak, hogy a 2012. augusztusi felmérések szerint az előző év azonos időszakához képest mintegy 42 százalékkal csökkent az álláskeresési járadékban, 87 (!) százalékkal pedig az álláskeresési segélyben részesülők aránya – ez egyedül Észak-Magyarországon több mint hétezer ellátás nélkül maradt álláskeresőt jelent (NFSZ, 2012 augusztus). A jelenleg is zajló munkaerőpiaci változtatások (mint például a közmunkaprogram átalakítása) csökkentik ugyan a tartós munkanélküliek, illetve az álláskeresési járadékban részesülők arányát, ám ezzel párhuzamosan növelik azok számát is, akik immár ellátás nélkül keresik helyüket tovább a munka világában.

Megemlítendő a fentiek mellett a „sikeres munkanélküliek” csoportja, akiknél az állás elvesztése összességében pozitív hatást gyakorol az életvitelükre, hiszen olyan új területeket fedezhetnek fel ez által önmagukban és a világban, melyre korábban, a munkájuk mellett nem volt lehetőségük. Jellemzően ők a legeggyüttműködőbbek, önállóan is keresnek munkalehetőségeket, akár még akkor is, ha csökkent munkaképességük befolyásolja elhelyezkedésük esélyeit (Angyal és Őszi, 2012).

Ahogy a fenti vizsgálat, valamint a bemutatott hullámmódozó kríziscentrifuga-modell is szemléltette, a munkanélküliség állapotának különböző pszichés fázisai vannak. A tartós álláskeresés állapotába egyre jobban belesüllyedők, s azt végül apátiával fogadók részére olyan komplex szolgáltatás biztosítására lenne szükség, mely az empátikus támogatás megadása mellett a reális követelménytámasztással, s az egyént saját sorsáért való felelősségvállalásra ébresztésével hatékony eszköze lehet az önértékelés visszaállításának, reális alapokra helyezésének. Ezáltal nagymértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy az álláskereső immár aktív résztvevőként térhessen vissza a munkaerőpiacra.

Irodalomjegyzék

- Angyal Á., Őszi V. (2011). A 2011-es közfoglalkoztatási mentori szolgáltatások tapasztalatai. (Közfoglalkoztatási szolgáltatások Heves megyében, konferencia, Eger, 2011. szeptember 28.)
- Bánfalvy Cs. (1997): A munkanélküliség. Magvető Kiadó, Budapest.
- Bánfalvy Cs., Laki L. (szerk.) (1992): Alkalmazkodás a munkanélküliséghez. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.
- Boda M., Diebel A., Prókai O. (2008): Munka-kör. Csoportos módszerek, közösségi innovációk a támogatott álláskeresésben. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Borgen, W. A., Amundson, N. E. (1992): A munkanélküliség dinamikája. In: Ritoók P. (szerk.): A tanácsadás pszichológiája. Tankönyvkiadó, Budapest. 247-279.
- Csehné, P. I. (2011): Magyarországi felnőttek munkaerőpiaci tájékozottsága. Felnőttképzés, 2011. évi 4. szám.
- Fagin, L., Little, M. (1984): The Forsaken Families: the Effects of Unemployment on Family Life. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Farkas Á. (szerk.) (2011): A tartós munkanélküliség szociálpszichológiája. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. F., Zeisel, H. (1999): Marienthal. Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásairól. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Kovács, Z. (1996): A munka mint motiváció. In: Balogh L., Bugán A., Kovács Z., Tóth L. (szerk.): Fejezetek az alkalmazott lélektan köréből. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 95-108.
- Központi Statisztikai Hivatal (2012): Munkaerőpiaci folyamatok, 2012. I-II. negyedév. Statisztikai Tükör, 2012/70. 1-5.
- Laki L. (1992): A fiatal munkanélküliek helyzetének néhány jellemzője, Magyar valóság 105-115. Letöltve: http://kereso.startlap.hu/index.php?q=Laki%2C%201992&sise=a&search=google&nhash=startlap_159b64e4d0e3e7b506ce63e5202b7b33_TWpBeE5ERXhNRE0wT0RBMU1EZzRNamcwTIRRMk1UVXiNamd5TkRVMk5qTTRPREk1TnpVNU1ESTJORFF6T1RrMk1UQTVPREV5&page=1

- Lázár I. (2006): Munkanélküliek életminősége. In: Kopp M., Kovács M. E. (szerk.): A magyar népesség életminősége az ezredfordulón. Budapest: Semmelweis Kiadó. 105-144.
- Nemzeti Munkaügyi Hivatal (2012): Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat fontosabb adatai. 2012. augusztus. Letöltve: http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_havi_reszletes_adatok_2012
- Nógrád Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központja (2012): A Negyedéves munkaerő-gazdálkodási felmérés Nógrád megyei eredményei. Letöltve: http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=showcontent&content=afsz_negyedev_munkaero_megyei_2012III
- Perczel F. D., Kiss Zs., Ajtay Gy. (szerk.) (2005): Kérdőívek, becslőskálák a klinikai pszichológiában. Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, Budapest.
- Sielschott, S. (2010): „Arbeitslos und keine Ahnung – Hier werden Sie geholfen!” Zum Framing stereotyper Bewertungen Arbeitsloser in den Regionalzeitungen Nordkurier und Volksstimme. Journal für Psychologie, Ausgabe 2. Letöltve: <http://www.journal-fuer-psychologie.de/index.php/jfp/article/view/72/98>
- Smith, E., R., Mackie, D. M. (2004): Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest.

KAJTÁR EDIT

Munkaerőpiaci esélyek válság idején

*Gondolatok az „elveszett nemzedék” útkereséséről**

Nyitó gondolatok, avagy: „Másszanak fel arra a fára, kérem!”

„Másszanak fel arra a fára, kérem!” – a címben szereplő felszólítás egy, a Facebookon terjedő karikatúráról származik, amely a semlegesnek feltüntetett, az eredményét tekintve azonban igencsak diszkriminatív felvételi kritériumokat figurázza ki. A képen állatok sorakoznak egy íróasztal előtt. „Az azonos esélyeket biztosító kiválasztás jegyében” – mondja az asztal mögött ülő hivatalnok – mindannyian ugyanazt a feladatot kapják: másszanak fel arra a fára, kérem!” E feladat első hallásra valóban azonos esélyeket teremt a jelentkezők között, de csak elsőre. Nyilvánvaló, hogy az a feladat, amely egy majomnak nem jelent kihívást, teljesíthetetlen az elefánt vagy a pingvin számára, nem beszélve az aranyhalról.

Az alábbiakban egyes különösen érzékeny, fiatal munkavállalókról, az ún. „elveszett generáció” legérzékenyebb tagjairól írok. Különböző – munkavállalói, vagy épp ellenkezőleg, a munkaerőpiacra belépni nem tudó – csoportok elhelyezkedésének akadályairól szeretném megosztani a gondolataimat, kitérve a gátak elmozdítását célzó hazai, illetve külföldi intézkedésekre. Olybá tűnik, helyzetük sokban hasonlít a karikatúrában szereplő, rosszul járt állatokéhoz. Formálisan azonos eséllyel indulnak a munkaerőpiacon, azonban speciális helyzetük, tulajdonságaik miatt hátrányt szenvednek, sok esetben kirekesztődnek. A Lisszaboni Szerződésben tett ígéret felidézését követően körülhatárolom, mit értünk egyes, különösen érzékeny fiatal munkavállalói csoportok alatt. Ezután e csoportok munka világába vezető, illetve az azon belüli útjaira térek ki. Az előbbi kapcsán kiemelem az oktatási rendszer jelentőségét, az utóbbi kapcsán számos intézményre térek ki a rugalmas biztonság ideájától kezdve, az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközökig. Végezetül beszámolok a 2013-as Empower nemzetközi projekt eredményeiről, amely az érzékenyek közül is a legérzékenyebbek, nevezetesen a fogyatékos-sággal élők integrációját tűzte ki célul.

Az „elveszett nemzedék”

Nem álom, ígéret! Vagy mégse?

„Elveszett nemzedék”, „megsebzett generáció”, „gazdasági és szociális vészhelyzet” – olvassuk az ILO és az Európai Bizottság fiatalok munkavállalási helyzetét elemző írásaiban.¹ E baljóslatú szavak használata sajnos nem túlzó retorika, a fiatalok munkanélküliségi rátája Európa-szerte tartósan és kiemelkedően magas, helyzetük a munkaerőpiacon ingatag. A válsággal járó leépítések, a bizonytalan foglalkoztatási formák elterjedése a fiatalokat sújtja leginkább.

* A kutatás az MTA-PTE Research Group of Comparative and European Employment Policy and Labour Law [2011TK435, kutatás vezető: Prof. Kiss György] keretében készült. A tanulmány az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok – OTKA, PD 996246 számú pályázat támogatásával valósult meg.

¹ Matsumoto, Makiko – Hengge, Martina – Islam, Iyanatul, p. 1.

A probléma még élesebben vetődik fel, amikor a fiatal pályakezdők amúgy is érzékeny rétegén belül az egyes, különösen érzékeny csoportokra fókuszálunk. Az egyes, különösen érzékeny fiatalok munkaerőpiaci lehetőségeit mérlegelve, a rugalmas biztonság szakértője, Ton Wilthagen professzor szavai ötlöttek az eszembe. *Amerikának álma van, Európának ígérete*, hangzott el egy trieri konferencia előadáson. Ezt az ígéretet – folytatja tovább Mr. Flexicurity – a Lisszaboni Szerződésben találjuk: az Unió Európa kiegyensúlyozott gazdasági növekedésen alapuló fenntartható fejlődésére, olyan versenyképes szociális piacgazdaság kiépítésére törekszik, amelynek célja a teljes foglalkoztatottság, a társadalmi fejlődés, valamint a környezet védelme és minőségének javítása. Magasztos ígéret, de mennyiben váltható valóra?² A Lisszaboni Szerződés e konferencia egyik „célcsoportjának”, a pályakezdő fiataloknak éppúgy szól, mint az uniós polgárok bármelyikéhez. Ugyanakkor, a munkaerőpiacra belépni szándékozó fiatalok romló elhelyezkedési esélyeit nézve, egyre élesebben merül fel a kérdés: mennyiben tartható be a fenti ígéret?

A tisztes megélhetést biztosító, képességeinket kiteljesítő, méltó munka végzése mindannyiunk joga, azonban nem egyforma esélyekkel vagyunk képesek élni ezzel a jogunkkal. Az úgynevezett „*megsebzett generáció*”, azaz a 15-24 éves kor közöttiek *problémája, nemzetközi mértékű*. A számok magukért beszélnek: 2014 márciusában az ifjúsági munkanélküliség aránya 22,8%, a mediterrán országok esetén olyan fájdalmasan kiugró százalékokkal, mint 56,8% (Görögország), 53,9% (Spanyolország), 49,0% (Horvátország). Magyarországon több mint két és félszer magasabb a fiatalok munkanélküliségi rátája, vagyis majdnem minden negyedik munkanélküli fiatal.³

Mit értünk egyes, különösen érzékeny fiatal munkavállalói csoportok alatt?

Amikor az egyes, különösen érzékeny fiatal munkavállalói csoportok elhelyezkedésének akadályairól beszélünk, valójában egy erősen heterogén csoportot érintő, komplex problémával kell számolnunk. Három dolgot szeretnék kiemelni. Először is, a problémát a TLM rendszerében célszerű nézni, hiszen *nem csak a munkavállalókat érinti, hanem a munkanélkülieket és az inaktívakat is, illetve a még oktatásban résztvevőket* is. Más szóval, nem csupán azokról kell, szóljunk, akik munkával rendelkeznek, hanem azokról is – s e második csoport talán még fontosabb, mint az előző – akik kívül rekedtek a munka világán, munkanélküliek, vagy inaktívak. Sőt, a prevenció jegyében célszerű az oktatásban részt vevő fiatalok, a „leendő munkavállalók” helyzetének felmérése is. Gyakorlati szempontból (hiszen a probléma méréséhez, elengedhetetlen az egzakt definíció) az ILO közkeletű definíciójából célszerű kiindulnunk. E szerint munkanélküli az a munkaerő felmérésben megkérdezett 15 és 74 év közötti személy, aki az adott héten nem dolgozott, és nincs olyan munkája, amelytől átmenetileg távol volt; továbbá aktívan keres munkát; rendelkezésre áll, azaz munkába tudna állni, illetve már talált is munkát, ahol 30 napon belül dolgozni kezd. Ugyanakkor a probléma komplex vizsgálatához célszerű szélesebb területet átfogni a szemünkkel és a jogi megfogalmazás mellett figyelembe venni a munkanélküliség szociológiai és szociálpolitikai felfogását, mely a munkanélkülieket a hátrányos helyzetűek egy csoportjának tekinti. Másodszor, a probléma *nem kizárólagosan a 15–24 éves kor közötti fiatalokat érinti*, hanem olyanokat is, akik az átlagosnál később léptek ki az iskolapadból. Végül, de nem utolsó sorban, *az érzékeny csoportok nem homogének*. Célszerű

² Az Európai Jogakadémia 2013. évi európai munkajogi konferenciája (Trier, 2013. március 21–22.)

³ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02052014-AP/EN/3-02052014-AP-EN.PDF (2014. június 2.)

továbbá érzékeny csoportok mellett, *érzékenyítő tényező faktorokról* beszélni, vagyis olyan helyzetekről, állapotokról, jellemvonásokról stb., melyek különösen érzékenyítő tesznek embereket, társadalmi csoportokat. Érzékenyítő tehet többek között a származás, az alacsony végzettség, a lakóhely (hátrányos helyzetű régió), a nem, a korai gyermekvállalás, vagy a fogyatékoság. Ez utóbbi csoportról szeretnék bővebben szólni a tanulmány 6. fejezetében.

TLM állomások, utak a munka világába

Mint említettem, a különösen érzékeny munkavállalói csoportok munkaerőpiaci helyzetének vizsgálatakor nem elég a munka világára koncentrálnunk, elengedhetetlen, hogy a TLM, pontosabban a *megújult TLM koncepció* („tranzicionális munkaerőpiacok”, Transitional Labour Markets) rendszerén belül gondolkodjunk. E koncepció leszámol a statikus munkaerőpiacok képével, központi elve, hogy az ember életében tipikusan megjelenő állomások (oktatás, foglalkoztatás, munkanélküliség, háztartás) átjárhatóak kell, hogy legyenek, illetve az egyes stációk bebetonozása helyett a mobilitás az, ami hosszú távon kifizetődő („making transitions pay”).⁴ Ennek fényében a fiatalok esetén vizsgálnunk kell az oktatási rendszer megfelelőségét, azt, hogy az oktatás és a munka közötti átmenet mennyiben könnyíthető meg, valamint a munkaerőpiaci helyzetük atipikus vonásait (más szóval, mennyiben vonatkoznak speciális szabályok a fiatal munkavállalására) is. Mindez nem azt jelenti, hogy az érzékeny csoportok munkaerőpiaci helyzetének vizsgálatakor figyelmen kívül kellene hagyni a munkanélküliség gazdasági dimenzióját. Ez struccpolitika lenne. Azonban az is nyilvánvaló, hogy önmagában a szociális személet nélküli, pusztán gazdasági megközelítés a sérülékeny rétegek még nagyobb leszakadásához vezet.

A munkaerőpiacra való be- és kilépés és az azon belüli mozgás „átmenetek” formájában történik. Ezek az átmenetek *kockázatokkal* járnak, amelyek a hátrányos helyzetben lévő csoportokat még jobban sújtják. Rátekintve az egyes TLM állomásokra, jól látható, hogy az átmenet a fiatal munkavállalók számára nem mindig zökkenőmentes, s itt nem csupán az oktatásból a munka világába történő átlépést értem, hanem a gyermekvállalás és a munka egyensúlyozásának nehézségeit (főleg nők esetén)⁵, illetve az egyes társadalombiztosítási–szociális ellátási rendszerek kényszerpályáját. A nem foglalkoztatott és oktatásban sem részt vevő fiatalok aránya is tovább nő. Kitekintve az Unió más országaira, számos szabályozási modellel találkozunk (egyes nemzeti eszközökre, jó gyakorlatokra e tanulmány is kitér a különböző TLM állomások tárgyalása során). A tagállami munkanélküliségi ráták közötti szignifikáns különbség egyben arra is rámutat, hogy *az egyes munkaerőpiacok eltérően kezelik a válságot*. A gyakorlatban sok esetben azok az országok kezelik jobban a válságot, ahol szegmentálatlan a munkaerőpiac, erős a szociális védelmi rendszer, továbbá erős a belső rugalmasság (pl. a munkaidő keretek tág mozgástere).⁶

3. Oktatásból a munka világába

A fiatal munkavállalókat érintő nehézségeket a *pályafutás- vagy életpálya-központú megközelítésből* kell, vizsgáljuk.⁷ A „pálya” az oktatásnál kezdődik. Abban, úgy vélem, mindannyian egyetértünk, hogy oktatás nélkül nem létezhet munkaerőpiaci integráció, abban azonban koránt

⁴ Gazier, Bernard – Gautie, Jérôme.

⁵ Bővebben: Lehoczkyné Kollonay Csilla, pp. 289-315.

⁶ Európai Bizottság, Brüsszel, 2012.11.28. COM(2012) 750 final, Melléklet, p. 6.

⁷ Barakonyi Eszter ;[2013]; pp. 92–103.

sincs konszenzus, hogy milyen oktatási formákra van szükség és milyen arányban, különös tekintettel a válságra. Általános képzés, vagy specializáció, egyetem, vagy OKJ-s képzés? A munkaerőpiaci akadályok elhárítása tehát az *oktatási és szakképzési normák* megreformálásánál kezdődik. Mindez csak a szociális partnerek, a helyi és regionális hatóságok, az oktatási és szakképzési intézmények szoros együttműködésével valósulhat meg.

Közismert, hogy a diplomások a többi végzettségi kategóriához tartozóknál kedvezőbb elhelyezkedési esélyekre számíthatnak a munkaerőpiacon. Mindemellett az elmúlt években vitathatatlanul emelkedett a *diplomások* körében is a munkanélküliségi ráta. A fiatalok gyakran olyan munkakörben kényszerülnek elhelyezkedni, ami nem a végzettségi szintjüknek megfelelő. Ez hátrányosan hat az egyik érzékeny csoportra, nevezetesen az alacsonyabban iskolázottakra, akik így kiszorulnak azokból a munkakörökből, amelyek betöltéséhez megfelelő a végzettségük. Magyarországon a 90-es évek elejétől szinte folyamatosan csökkent a fiatalok munkaerőpiaci részvétele. Ennek egyik magyarázata a fiatalok képzésben töltött idejének meghosszabbodása volt.⁸ A jelen felsőoktatási reform és a 16 éves tankötelezettség hatása épp az ellenkező, a *szakképzés átalakítása kitágítja az érzékeny csoportok körét*. Az oktatásban való részvétel ellen hat, hogy a keretszámok megváltoztak, a legnépszerűbb képzéseken drasztikusan csökkent az államilag támogatott férőhelyek száma (annak ellenére, hogy tipikusan növekedésbarát közkiadásnak minősül, és mint ilyen, prioritás kellene, ez legyen a minőség). Európa több részén (példaként hozható fel Belgium, Bulgária, Franciaország, Ciprus, Lengyelország, Románia) csökkentek az oktatásra szánt pénzek. E tendencia ugyan elterjedt, de nem általános, gondoljunk csak Ausztriára, a Cseh Köztársaságra, Dániára, vagy Luxemburgra, mely országokban növekedtek, illetve stabilak maradtak az említett összegek.

A helyzetet rontja, hogy Magyarországon nem elterjedt a tanulás melletti munkavégzés. Ebből jelenthet kiutat az oktatás évei alatti gyakorlati rendszer fejlesztése. Egy jól megválasztott gyakorlat akár „elő-próbaidő”-ként is funkcionálhat és előnyös mind a hallgató/tanuló, mind a gyakornokot fogadó (a gyakornok potenciális munkáltatója!) oldaláról. A jövőendő karrier korai tervezése valamennyi, oktatásban részt vevő fiatal számára fontos, az érzékeny csoportok számára azonban hatványozottan az. A választást, a kereslet és a kínálat egymásra találását segítheti a speciális mentor rendszer kiépítése az oktatási intézményen belül.

Mint említettem, a „különösen érzékeny fiatal munkavállaló” kategória nem homogén. E gyűjtőfogalom alá tartozóknak *különbözők a képességeik és lehetőségeik*. A jó oktatáspolitikai képességekre tekintettel lévő, személyre szabott képzési rendszert alakít ki.

A hátrányos helyzetben lévők iránti érzékenyítés része lehet a curriculumnak. Ezt segíti elő az úgynevezett *jogklinika szolgáltatás*ban való részvétel. Ezt több szempontból is hasznosnak tartom. Egyrészt, adott a klasszikus funkció, a hallgató gyakorlatot szerez, „egy gyakorlati tapasztalatokkal rendelkező egyetemi oktató, vagy az adott szakterületen kiemelkedő jártasságot szerzett, ugyanakkor az oktatás iránt megfelelő elkötelezettséggel is rendelkező személy felügyelete alatt tényleges jogi munkákat végez, beleértve igazgatási funkciókat is, vagy bizonyos ügyvédi feladatokat, jogi tanácsadást lát el. Emellett azonban kiemelendő, hogy a hallgató, miközben tudatosan építi a karrierjét, ezzel egyidejűleg számos társadalmi probléma iránt „érzékennyé válik”, hiszen tipikusan különösen érzékeny (fiatal és nem fiatal) munkavállaló csoportok számára nyújt segítséget. *A társadalmi szolidaritás és a gyakorlat orientált képzés*

⁸ Németh Tímea – Barakonyi Eszter – Pozsgai Gyöngyi, pp. 1098–1106.

kombinálásának szép példája ez. Hasonló programra úgy vélem, szinte minden tudományterület és szakma lehetőséget ad, így például a HR-es képzésben részt vevő hallgatók segédkezhetnek a hozzájuk fordulóknak életrajzot összeállítani, tanácsokat adhatnak arra nézve, hogy a jelentkező mire figyeljen egy állásinterjún, akár szimulálva a helyzetet.

A munka világán innen – akik már bejutottak

*Klasszikus intézmények: tradicionális védőszabályoktól, a „terhességi riadóig”
A jól bevált szabályok*

A magyar Mt. számos szakasza reagál az érzékeny csoportok speciális igényeire. Ezek a védőszabályok igen korán megjelentek a munkajog (egyetemes) történelmében, klasszikusnak tekinthetők. Védő szabályokat hív fel az életkor (fiatal munkavállalók, nyugdíjhoz közel állók), a terhesség, az anyaság/apaság, a fogyatékoság is. A fiatal (18 év alatti) munkavállalókat védő szabályok kitérnek a munka nehézségi fokára, a 18. életévüket betöltött munkavállalókéhoz képest kedvezőbben a munkaidőre, munkaközi szünetre, pihenő időre, szabadságra vonatkozó szabályok. A nőket, illetve az állapotos és kisgyerekes nőket érintő szabályoknak szintén nagy hagyományai vannak (lásd éjszakai munka, egészségre ártalmas munka tilalma, speciális szabadság, etc.). Tradicionálisan speciális szabályok vonatkoznak a várandós és a kisgyermekes munkavállalókra. A nők (akár természetes, akár reprodukciós eljárás eredményeként kialakult) várandósság alatti és utáni megváltozott fizikai, pszichés állapota fokozott védelmet igényel. A védelem oka, hogy a munkaviszonyból származó fő kötelezettség (munkavégzés) teljesítésében való időleges, a munkavállaló önhibáján kívüli okok miatti akadályoztatás ne eredményezze az érintettek számára munkájuk elvesztését, illetve hogy az ettől való félelem ne befolyásolja a nőket a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseik meghozatala során, egyúttal kizárja azokat a veszélyeket, negatív hatásokat, amelyeket az elbocsátás a gyermeket vállaló nők fizikai, pszichés állapotára gyakorolhat.⁹

Visszásságok az Mt-ben

A jól bevált szabályok mellett ugyanakkor találunk a hatályos szabályozásban olyan elemeket, amelyek egyértelműen a védelmi szint csökkenésével járnak. Ezek azok, amikre most szeretnék kitérni. Ilyen az a napokban Alaptörvénybe ütközőnek nyilvánított szabály, mely szerint *a terhesség, illetve az emberi reprodukciós eljárásban való részvétel* csak akkor von maga után felmondási tilalmat, ha az érintett ezt a munkáltatónak előzetesen bejelenti. A modern munkajog a várandóssággal azonos védelemben részesíti az emberi reprodukciós eljárásban résztvevő nőket is. Ezek a szabályok tilalmak, korlátok illetve mentességek formájában jelennek meg, kiterjednek a munkafeltételekre, a munkaidőre, a munkakörre, melyek átmeneti módosítása válhat szükségessé, biztonságot, egészséget veszélyeztető munkakörülmények kizárására, szülei szabadságra, az elbocsátás elleni védelem biztosítására stb. Ezek közül a felmondási tilalomról szeretnék beszélni, hiszen ez az, amely alapvetően meghatározza a várandós/kisgyermekes nők munkaerőpiacon maradási lehetőségét. A témának különös aktualitást ad a magyar Alkotmánybíróság 2014. május 27-én született határozata.

A felmondási tilalmak, korlátok felállítása az érzékeny munkavállalók védelmének egyik legerőteljesebb eszköze. A felmondási tilalmak a munkáltató munkaviszony megszüntetési lehetőségei elé állítanak abszolút korlátot. Meghatározott állapotú, helyzetű munkavállalóval

⁹ <http://www.mkab.hu/download.php?h=842> p. 12. (2014. május 29.)

szemben a felmondást törvény zárja ki. A várandósság tradicionálisan azok közé a helyzetek közé tartozik, amelyet indokolt erős védelemmel körülvenni. A felmondási tilalom létjogosultságát a társadalom és a jog egyaránt elismeri. Az Európai Unió Alapjogi Kartája kimondja, hogy a család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez. A család és a munka összeegyeztetése érdekében mindenkinek joga van a védelemre a gyermekvállalással összefüggő okból történő elbocsátás ellen (Európai Unió Alapjogi Karta 33. cikk (1)–(2) bekezdések). Az Európai Szociális Karta a szülési szabadság idejére felmondási tilalmat határoz meg (Európai Szociális Karta 8. cikk). Az ILO 183. számú Egyezménye, a terhesség, valamint azzal összefüggő szabadságok ideje alatt, vagy az azt követő munkába állás utáni – a tagállamok által meghatározott időszakon belüli – időben a munkaviszonynak a terhességgel, szüléssel és annak következményével vagy a szoptatással összefüggő ok miatti megszakítása tilalmát írja elő. E nemzetközi és uniós előírásoknak megfelelő a magyar munka törvénykönyvének (2012. évi I. tv., a továbbiakban: Mt.) szabályozása is (Mt. 65. cikk (3) bekezdés a) és e) pontjában megfogalmazott felmondási tilalom).

Ezen a klasszikus védő szabályon komoly rést ütött az új Mt, amennyiben csak akkor illette meg a nőt a felmondási védelem, ha állapotáról (terhesség, lombikbébi programban való részvétel) még a felmondás közlését megelőzően tájékoztatta a munkáltatót. „A (3) bekezdés a) és e) pontban meghatározott körülményre a munkavállaló csak akkor hivatkozhat, ha erről a munkáltatót a felmondás közlését megelőzően tájékoztatta.” (Mt. 65. § (5) bekezdés). Az Alkotmánybíróság 2014. május 27-én egyhangúan meghozott határozatában Alaptörvény-ellenesnek minősítette és megsemmisítette az Mt. ezen rendelkezését. Az Alkotmánybíróság szerint alaptörvény-ellenesen korlátozta a gyermeket vállaló nők magánélethez és emberi méltósághoz való jogát, egyben hátrányosan megkülönbözteti azokat a nőket, akik még nem tudnak terhességükről. Az magyar Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdése átfogóan védi a magánszférát: az egyén magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét.¹⁰ A magánszféra lényegi fogalmi eleme, hogy az érintett akarata ellenére mások oda ne hatolhassanak be, illetőleg be se tekinthessenek.¹¹ Az Alaptörvény II. cikke megalapozza a magánszféra alakítása érintetlenségét, állami beavatkozással nem érinthető területének védelmét, ami teljesen ki van zárva minden állami beavatkozás alól, mivel ez az emberi méltóság alapja. Az AB határozat indoklása kihangsúlyozta, hogy a természetes várandósság, vagy az emberi reprodukciós eljárásban való részvétel a gyermeket vállaló nő magán- vagy intim szférájába tartozó körülmény, ezért nem kötelezhető arra, hogy kiszolgáltatassa ezt az információt a munkaadójának. Továbbá a tájékoztatás nem tekinthető önkéntesnek, hiszen ez a feltétele annak, hogy érvényesíthető legyen a nőket megillető felmondási védelem. Az állam ugyan alapvetően szabadságot élvez abban, hogy milyen módon biztosítja a gyermeket vállaló nők számára a többletvédelmet a munka világában, a védelem feltételei nem vezethetnek a munkavállaló alapjogainak szükségtelen és aránytalan korlátozásához. A magánszférába tartozó adatokról való tájékoztatás a jelen esetben csak akkor szükséges, ha a felmondási védelem érvényesítése szempontjából releváns esemény, vagyis a felmondás közlése bekövetkezett.¹²

¹⁰ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat

¹¹ 36/2005. (X. 5.) AB határozat, ABH 2005, 390, 400

¹² <http://www.mkab.hu/download.php?h=842> (last visited: 2014. 05. 28.)

Tekintve, hogy a terhesség, illetve a lombikbébi program a munkavállaló privát szférájához tartozik, továbbá, hogy a korai hónapok „érzékenyek”, e megoldás nem csak az emberi méltóságot sértette, hanem kiszolgáltatottá tett egy amúgy is sérülékeny munkavállalói réteget. Természetesen, vannak olyan munkakörök, ahol a munkáltatónak, a magzat egészségének védelme érdekében, tudnia kell a terhességről, ezen a körön kívül azonban nem látom indokoltnak a felmondási tilalom bejelentéshez kötését. Az idézett alkotmánybíróvási határozat mérőöldkőnek tekinthető.

A másik intézmény, amire szeretnék kitérni a részmunkaidőhöz kötődik. Amennyiben az anya kéri, a gyermek három éves koráig a munkáltató köteles részmunkaidőben alkalmazni. „A munkáltató a munkavállaló ajánlatára a gyermek hároméves koráig köteles a munkaszerződést a napi munkaidő felének megfelelő tartamú részmunkaidőre módosítani.” (Mt. 61. § (3) bekezdés). E szabályozás kétségtől elvonható kedvező lehetőség a kismamáknak, ugyanakkor van egy jelentős hátulütője, nevezetesen az, hogy nem gondoskodik a teljes munkaidőbe való visszatérésről. A munkáltató ugyan köteles részmunkaidőre módosítani a munkaidőt, arra azonban már nem, köteles, hogy a későbbiekben visszahelyezze teljes munkaidőbe az anyát.

Mi jelenthet megoldást?

Mi jelenthet megoldást? Többek között az egyenlő bánásmódot biztosító *védőszabályok*, illetve az *előnyben részesítés* (pozitív diszkrimináció) alkalmazása. A távmunkában alkalmazott fiatal esetén védelmet jelentő rendelkezés, hogy az egyenlő bánásmódot minden területen alkalmazni kell (például, csoportos létszámleépítésnél a létszámkorlátnál ugyanúgy figyelembe kell venni). Az előnyben részesítés megvalósulhat országos szinten, *kvótarendszer* bevezetésével, illetve helyi szinten is. A lokális erőfeszítésekre tett jó példa az *Esélyegyenlőségi Terv* megfogalmazása. Kiemelt figyelem címzettjei tipikusan a nők, negyven évnél idősebb munkavállalók, fogyatékkal élők, romák, pályakezdők, két vagy annál több 10 éven aluli gyermeket nevelők, a 10 éven aluli gyermeket egyedül nevelők, tartósan beteg gyermeket nevelők, idős szülőket családjukban gondozók. Látható, hogy a különösen érzékeny fiatal munkavállalók is a védett körbe tartoznak. Pozitív intézkedés lehet többek között a munkaidő rugalmas beosztása, vagyis a munkaidő olyan kialakítása, amely igazodik az érzékenyítő faktorokhoz, az egyéni igényekhez, szükségletekhez. Például, a fiatal, kisgyermekes munkavállalók esetén fontos a családi és munkahelyi kötelezettségek összehangolása. Ennek egyik eszköze a gyermekgondozási, oktatási intézmények nyitva tartásához, a szünetekhez igazodó munkaidő.¹³ A rossz infrastruktúrájú településekről ingázó munkavállalóknak szintén nagy segítség lehet a tömegközlekedési lehetőségekre reagáló rugalmasság (t.i. egy olyan munkaidő beosztás, ami figyelembe veszi, hogy mikor megy az első és utolsó járat, eléri-e a munkavállaló a csatlakozást, stb.). A munkavállalók speciális egészségügyi szükségletei szintén kezelhetők több munkaközi szünettel.

A magyar munka törvénykönyve által felkínált megoldások között találjuk az úgynevezett többalanyú jogintézményekhez sorolható *munkakör megosztást* (job sharing), amely egy státusz több (részmunkaidős) munkavállaló által történő betöltését jelenti. A munkáltató és a munkavállalók megállapodhatnak, hogy több munkavállaló tölti ki egy státusz munkaidejét. Ha a

¹³ Bővebben: Kun Attila, pp. 153-167.

munkavállalók valamelyike akadályoztatva van a munkavégzésben, a másik munkavállaló köteles őt helyettesíteni, ha erről kifejezetten megállapodtak.¹⁴ E megállapodás nagy segítséget jelenthet például a fiatal szülők, illetve a törekény egészségi állapotú munkavállalók esetén.

Visszaulva az oktatás szerepére, a munkajogi (pontosabban Mt.-ben szabályozott polgári jogi) intézmények közül kiemelem a *tanulmányi szerződés* jelentőségét. A magyar munkajogban az ötvenes évek kezdetétől találkozunk olyan intézményekkel, amelyek célja, hogy a munkavállalók – munkajogviszony melletti – tanulmányait támogassa, illetve e tanulmányok folytatásának szabályait rögzítse. E szerződés a munkavállaló képzését, továbbképzését szabályozza, ezzel lehetővé teszi, hogy a munkavállaló munkáltatói igényekhez igazodó képességekre, tudásra tegyen szert.¹⁵ A régi magyar munka törvénykönyv (1992. évi XXII. tv.) szabályozása kedvezőbb volt a munkavállalókra nézve, hiszen a munkáltató köteles volt a szabadidőt biztosítani a tanulmányok elvégzésére. A jelenlegi Mt. ilyen kedvezményekről már nem rendelkezik.

Látszattmegoldások: alacsonyabb védelmi szint kialakítása a szabályok differenciálásával

Ideiglenes megoldást ígér, ugyanakkor hosszú távon még kiszolgáltatottabbá teszi az érzékeny munkavállalókat a foglalkoztatás-védelmi jogszabályok szegmentációja. Ide sorolható például az eltérő védő szabályok megfogalmazása az atipikus (pl. határozott idejű) munkaviszonyokra, illetve a pályakezdők tekintetében (lásd: elbocsátás egyszerűbbé tétele, próbaidő eltérő szabályai). E probléma leginkább a mediterrán országokban figyelhető meg. Portugáliában ilyen a végkielégítés mértékének csökkentése, a gazdasági okból történő elbocsátás fogalmának kitágítása.

A szabályok szegmentálásának tipikus esete a *differenciált minimálbér kialakítása*. Ezzel több uniós tagállamban is találkozhatunk. A differenciálás alapjául több tényező szolgálhat, így például az egyes ágazatok eltérő helyzete, a fiatal munkavállalók elhelyezkedési nehézségei, illetve a különböző régiók közötti gazdasági különbség. Az elsőre legjobb példa Németország, ahol az *ágazati alapú* minimálbér rendszer hatályát egyre több szektorra terjesztik ki.¹⁶ Érzékeny munkavállalói csoportokat érint, ezért több figyelmet érdemel a másik két tényező. A *pályakezdőkre* vonatkozó alacsonyabb minimálbér bevezetése a gazdasági válság kezdete óta egyre gyakrabban szerepel a napirenden. E differenciálás mellett felhozott érv, hogy mivel a fiatal munkavállalók tapasztalat hiányában nehezen találnak munkát, alkalmazásukat kedvezőbb (ti. a munkáltatóra nézve kedvezőbb), rugalmasabb szabályok bevezetésével kell vonzóbbá tenni. Ilyen lehet az elbocsátás könnyebbé tétele a kezdeti időszakban vagy a számukra adható alacsonyabb minimálbér bevezetése. Példaként Görögország hozható fel, ahol differenciált, a fiatalokra nézve csökkentett lett a minimálbér.¹⁷ Úgy vélem, a pályakezdőknek járó minimálbér összege ugyan segítheti a fiatalok munkához jutását, de az alacsony minimálbér-szint mellett¹⁸ (főleg részmunkaidő esetén) még nagyobb leszakadáshoz vezet.

Bár nem fiatal munkavállalókhöz kötődik, néhány gondolat erejéig érdemes kitérnünk a *regionális minimálbérrre*, hiszen az elmaradott régió egyben érzékeny tévő faktor is. Az Mt.

¹⁴ Lásd a munkakör megosztáshoz fűzött kommentárt: Bankó Zoltán et. al.: *Munkajogi E-kommentár: Online kommentár az új Munka Törvénykönyvéhez*. Complex Kiadó, Budapest, 2012.

¹⁵ Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kajtár Edit, pp. 7–9.

¹⁶ Gábor R. István, p. 11.

¹⁷ Európai Bizottság, Brüsszel, 2012.11.28. *COM(2012) 750 final, Melléklet*, p. 21.

¹⁸ Magyarországon a 483/2013. (XII. 17.) Kormányrendelet értelmében a munkabér legkisebb összege 2014. január 1-jétől 101 500 forint (hozzávetőleg bruttó 335 Euro), a garantált bérminimum összege 2014. január 1-től havi bér esetén bruttó 118.000 Ft (hozzávetőleg bruttó 390 Euro).

12. §-a az alábbiak szerint rendelkezik: „A munkaviszonnyal, így különösen a munka díjazásával kapcsolatban az egyenlő bánásmód követelményét meg kell tartani. (...) A munka egyenlő értékének megállapításánál különösen az elvégzett munka természetét, minőségét, mennyiségét, a munkakörülményeket, a szükséges szakképzettséget, fizikai vagy szellemi erőfeszítést, tapasztalatot, felelősséget, a *munkaerőpiaci viszonyokat* kell figyelembe venni.” A „munkaerőpiaci viszonyokat” fordulat az, amely lehetőséget ad különböző regionális minimálbérek kialakítására. E szabályozás egyfelől (gazdaságilag) indokolható, hiszen az egyes régiókban más a munkaerő kereslet és kínálat, mások a megélhetés költségei, azonban két igen fontos kérdést vet fel. Mindkettő igen komplex, kifejtésükre külön tanulmány lenne alkalmas, ezért csak felvillantánám a problémát. Az egyik dilemma a minimálbér (sőt, valójában a munkabér) természetével és rendeltetésével függ össze. A bér egyszerre gazdasági (piaci viszonyok között működő) és szociális (egzisztenciális, létfenntartási funkciójú) intézmény. A munka díjazását (és még inkább a minimálbért) úgy kell kialakítani, hogy mindkét funkciónak megfeleljen. Az Európai Szociális Karta „tisztességes bér”-ről (*equitable pay*) beszél, a Munkavállalók Szociális Alapjogainak Kartája „igazságos bér”-ről, az Európai Unió Alapjogi Kartája a munkavállalók egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez való jogáról.¹⁹ A bér tehát méltányos, tisztességes, igazságos, a munkavállaló megfelelő életszínterének fenntartására alkalmas kel legyen. A „minimálbér” terminológia nevében is szerepel: „minimál”. Olyan összegről beszélünk, amelyet az adott társadalmi, gazdasági körülmények figyelembevételével, a szociális partnerekkel együttműködve alakít ki a kormány. Ahol a bér alsó korlátja amúgy is rendkívül alacsonyan van meghatározva (lásd: Magyarország), megkérdőjelezhető, hogy egy ennél is alacsonyabb szint elérheti-e egyáltalán az emberi munka méltó ellenértékeként fizetett bér kategóriát. Nem is beszélve arról, hogy az elmaradott régiók minimális bérszintjének még alacsonyabb szintű rögzítése könnyen a meglévő regionális különbségek elmélyítéséhez vezet. A másik dilemma a diszkriminációhoz kapcsolódik. Felmerült a kérdés, az azonos munkát végzők esetében a regionális bérkülönbség nem sérti-e az EU egyik legfontosabb elvét, nevezetesen az „egyenlő értékű munkáért egyenlő bért”. A magyar jogalkotó e kérdésre nemmel felelt.

Rugalmas biztonság (flexicurity)

A már munkát vállalt személyek esetén úgy vélem fontos a „rugalmas biztonság” kérdését megvizsgálni. A flexicurity (rugalmas biztonság) elve a munkajog megváltozott szerepét képezi le. A stabilitás helyébe a „flexicurity”, a rugalmasság adta biztonság ideológiája lépett; egyfajta alku értelmében a megfelelő bérekhez jutás helyett az állás megtartása (illetve a munkaerőpiacon maradás) a cél. A gazdaság versenyképessége és a munkavállalók státuszvédelme egyidejű biztosításának eszközeit a nyugat-európai országokban is egyre több kritika éri.²⁰ Az, hogy hogyan változnak a munkajogi szabályok, illetve a foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer, hogy gazdasági vagy szociális célok kerülnek-e előtérbe, egyértelmű kapcsolatban van a gazdaság aktuális helyzetével.²¹ (Elhúzódó) válság idején egyre inkább háttérbe szorulnak a klasszikus munkajogi intézmények, egyre több lesz az aktív foglalkoztatáspolitikai eszköz s egyre nagyobb teret nyer a rugalmas biztonság eszménye.

¹⁹ Kiss György [2005] pp. 159–160; Rácz Zoltán.

²⁰ Burroni, Luigi – Keune, Maarten: Flexicurity, pp. 253–270.

²¹ Lásd például: Heyes, Jason, pp. 71–86. Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kajtár Edit – Kiss György.

Hogyan érinti mindez a vizsgált fiatalokat? *Az érzékeny csoportok sok esetben a flexicurity szemlélet vesztesei.* A rugalmasság esetükben legtöbbször nem jár biztonsággal. Kimondva, kimondatlanul alku köttetik, a migráns munkavállalók, az elmaradott régiókból származók, a fiatalok, a fogyatékkal élők alacsonyabb bérrel, minimálbérrel „váltják meg” munkaerőpiaci helyüket. Az atipikus foglalkoztatási formák elterjedése, értve ez alatt a határozott idejű szerződések és a részmunka arányának növekedését, szintén az érzékeny csoportok körét növeli. A határozott idejű munkajogviszonyok feltételeinek liberalizálódása a 70-es évektől kezdődően uniós szinten általánosnak mondható. Bár a legtöbb országban továbbra is csak jogszabályban meghatározott feltételek kimerítése esetén lehetett határozott időre szóló munkajogviszonyt létesíteni, az általában a munka jellegéhez vagy a munkáltató működéséhez kapcsolódó feltételek az utóbbi évtizedben egyre tágabbakká és kevésbé korlátozó jellegűekké váltak.²² A magyar Mt. 5 éves korlátot szab, amennyiben a felek között létrejövő *határozott idejű szerződések* között hat hónapról kevesebb idő telik el, ezek együttes tartama nem haladhatja meg az öt évet. Arra nézve nem találunk az Mt-ben szabályt, hogy hányszor köthetnek a felek határozott idejű szerződést, ugyanakkor a rendeltetésszerű joggyakorlás követelménye és a joggal való visszaélés tilalma, mint általános korlát érvényesül. A nem stabil állásokban a fiatal munkavállalók felülreprezentáltak, s bár a flexicurity koncepció szereti az állandó munkajogviszony előszobájaként bemutatni az atipikus formákat, ezeket valójában igen ritkán követi tényleges átlépés. Külön veszélyforrás a többféle atipikus vonás összefonódása. A határozott idő és a részmunkaidő klasszikus párosítás, a kölcsönzött munkaerő nagy hányada részmunkaidős, a távmunka keretében munkát végzők döntő többsége önfoglalkoztató. A határozott idő, a részmunkaidő, munkaerő kölcsönzés²³ nem tranzit, hanem sok esetben kényszerből vállalt zsákutca.

Inaktivitásból a munkába: aktív és passzív eszközök

Európa-szerte tendencia a *szociális biztonsági rendszerek átalakítása*. Az egyes passzív ellátások jogosultsági feltételeinek szigorítása, az időtartam és mérték csökkenése, a lépcsőzetes igénybevételi rendszer kialakítása mind-mind a munka világába való mielőbbi visszatérést hivatottak elősegíteni (lásd például a svéd, belga, portugál vagy spanyol reformokat).²⁴ E reformok kétségtelen előnye, hogy öngondoskodásra, mielőbbi „aktiválódásra” serkentenek, ugyanakkor, ha az egyes, különösen érzékeny csoportok szemszögéből nézzük ezeket, látható, hogy figyelmen kívül hagyják azt, hogy *a propagált öngondoskodásra nem mindenki képes egyformán*.

Kiemelkedően fontos az aktív eszközök használata és ezek „érzékennyé tevő faktorhoz” igazítása. Például, ilyen faktor, hogy a munkavállaló hátrányos helyzetű régióban él. A megoldási lehetőségek között szerepel a mobilizálás, mely egyaránt lehet *szakmai, illetve földrajzi mobilitás*. A jó példák közé sorolandó a Lettországon bevezetett áttelepülési segély, illetve hazákban a mobilitási támogatás, mely a regisztrált munkanélküliek lakásbérleti költségeihez jelent hozzájárulást. Az intézményi oldalról a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (továbbiakban: NFSZ) ügyintézőinek továbbképzése, *ügyfélorientált szolgáltatási modellek* kialakítása.²⁵

²² Lásd bővebben: Bankó Zoltán [*Tudásmenedzsment*] pp. 14–20.

²³ Kártyás. pp. 3–19.

²⁴ Lásd bővebben: Hajdú József.

²⁵ Kajtár, Edit – Rogowski, Ralf., pp. 151–168.

Vagy vegyünk egy másik példát! Az érzékeny csoportokon belül a *korai iskolaelhagyók* a legveszélyeztetettebb csoport (itt igen magas a migránsok, a fogyatékkal élők, a hátrányos helyzetű régiókból származók és a romák száma).²⁶ Figyelemre méltó az az – egyenlőre helyi szinten és szűk körben megvalósuló – cseh pilóta projekt, amely jobb lakáskörülményeket és átképzést biztosít kirekesztett családoknak, ha a gyermekek maradéktalanul részt vesznek az általános iskolai oktatásban (különösen a roma származásúak számára jelentős intézkedés).²⁷

A környezeti iparág (zöld ágazat, megújuló energia-ágazat), egészségügyi és szociális munka ágazat és az infokommunikációs szektor mind olyan területek, melyek nagy potenciállal rendelkeznek.²⁸ Az egyik megoldási lehetőség valójában nem más, mint a fent *idézett lisszaboni ígéret részelemeinek összekapcsolása*. Mint olvastuk: az Unió olyan versenyképes szociális piacgazdaság kiépítésére törekszik, amelynek célja a teljes foglalkoztatottság, a társadalmi fejlődés, valamint a környezet védelme és minőségének javítása. Képesek *új munkahelyek teremtetésére, egyben szem előtt tartják a társadalmi szolidaritást, a jobb életminőséget, az élhető, fenntartható környezetet*.

Az *ifjúsági garancia* létrehozásáról szóló ajánlást 2013. április 22-én fogadta el az EU Miniszterek Tanácsa. Az ausztriai és finnországi tapasztalatokra építő program célja, hogy a fiatalok minőségi állásajánlatokhoz, továbbképzéshez, gyakorlati képzéshez vagy szakmai gyakorlathoz jussanak a hivatalos oktatási rendszerből való kilépésüktől vagy munkanélkülivé válásuktól számított négy hónapon belül.²⁹ Az érzékeny rétegek, személyek e programon belül megkülönböztetett figyelmet kell, kapjanak. Szem előtt kell tartanunk, hogy e csoport igencsak heterogén, az egyes emberek nehézségei, igényei eltérők, univerzális megoldás tehát nincs. Figyelemreméltó az Európai Bizottság által elindított Youth@Work program, amely során kapcsolatok épülnek ki a fiatalok és a kis- és középvállalkozások között. Finnországban az ifjúsági garancia program három hónapon belül munkát, szakmai gyakorlatot vagy tanulási lehetőséget, munkaerőpiaci rehabilitációs intézkedést kínál. Ugyancsak felhozható példaként Lettország, ahol a 15 és 24 év közötti munkanélküli 9 héten keresztül szakképzési intézményben három különböző munkában próbálhatja ki magát.³⁰ Magyarországon kiemelendő az *első munkahely garancia* program, melynek keretei között az állam bérköltséget és Tb. járulékot térít.

Néhány szó az NFSZ szerepéről. Az érzékeny csoportok elhelyezkedésének egyik akadálya a *munkaközvetítés romló eredményessége*. „A munkaerőpiaci átmenetek kifizetődővé tétele” elvvel összhangban az állami foglalkoztatási szolgálatoknak „hidakat” kell létrehozniuk a pályafutás során történő átmenetek megkönnyítésére.³¹ A tanulmányok és a munka közötti zökkenőmentes átmenet érdekében például szoros interakciót kell folytatniuk az oktatás és szakképzés terén működő különböző érdekelt felekkel.

²⁶ <http://www.eurofound.europa.eu/emcc/labourmarket/youthinfographic.htm>

²⁷ Európai Bizottság, Brüsszel, 2012.11.28. COM(2012) 750 final, Melléklet, p. 26.

²⁸ Európai Bizottság, Brüsszel, 2012.11.28. COM(2012) 750 final, Melléklet, p. 10.

²⁹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:120:0001:0006:EN:PDF>

³⁰ Európai Bizottság, Brüsszel, 2012.11.28. COM(2012) 750 final, Melléklet, p. 24.

³¹ Kajtár – Rogowski 2007.

Egy konkrét példa: a fogyatékossgal élő fiatalok munkába állási nehézségei

Jogsabályok tengere

Az érzékeny csoportok közül szeretném kiemelni a fogyatékossgal élőket. Magyarország Alaptörvénye a fogyatékossgal élőkre vonatkozóan is deklarálja a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékossg, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja (Alaptörvény XV. cikk (2) bekezdés). Az állam speciális védelmet nyújt az egyes, különösen érzékeny csoportok, így többek között a fogyatékkal élők számára. Alaptörvény XV. cikk (5) bekezdése kimondja: Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket. Szintén alaptörvényi szinten kerül deklarálásra az állami támogatás biztosítása az emberi élet folyamán potenciálisan megjelenő reprodukciós zavarok esetére (ideértve a fogyatékossgot is). Alaptörvény XIX. cikk (1) bekezdése Magyarország azon törekvését deklarálja, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékossg, özvegyiség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.

Az fogyatékossgal élők támogatása és védelme számos törvény tárgya. Az általános törvények közül kiemelendő a fogyatékosügyi törvény³² és az egyenlő bánásmódról szóló törvény.³³ A speciális törvények az élet számos területét lefedik (oktatás, szociális ellátások, lakhatás, munkaerőpiac etc.), azonban, a szabálytenger ellenére, a gyakorlat kevésbé pozitív.³⁴ A továbbiakban az oktatás – munkaerőpiac – szociális ellátórendszer hármására fókuszálók.

Oktatás – munkaerőpiac – szociális ellátórendszer: Szentháromság vagy Bermuda háromszög?

A különböző foglalkoztatási formák (támogatott foglalkoztatás, védett munkahelyek, nyílt munkaerőpiac stb.) előnyeinek és hátrányainak elemzése kívül esik e tanulmány tárgy körén, ehelyütt csak a probléma komplexitásra, az egyes részterületek egymást erősítő, vagy gyengítő rendszerére szeretném felhívni a figyelmet. Nem lehet elégszer aláhúzni: az egyes jogosítványok kölcsönösen erősítik egymást. Az oktatás, a munkaerőpiac és a szociális ellátórendszer szoros egységet, ideális esetben jogérvényesítést elősegítő „Szentháromságot”, rosszabb esetben jogokat elnyelő Bermuda háromszöget alkotnak. Jól látható, hogy a munkahelyhez jutás a fogyatékossgal élő személyek számára jóval nehezebb, nem csupán az oktatásból a munka világába történő átlépés során, hanem a munka és a gyermekvállalás egyensúlyozásának területén is (utóbbi téma szinte tabunak számít). A fogyatékossgal élő személyek számára sok esetben az egyetlen járható út a társadalombiztosítási–szociális ellátási rendszerek kényszerpályája.

Szentháromság/Bermuda háromszög első eleme: az oktatás

A fogyatékkal élő munkavállalókat érintő nehézségeket a pályafutás- vagy életpálya-központú megközelítésből vizsgálva³⁵ láthatjuk, hogy a fogyatékossg fogalma mögött különböző képességű és lehetőséggel bíró személyek állnak. Ezért a jó oktatáspolitikai képességekre tekintettel

³² A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény

³³ Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény

³⁴ Kajtár Edit – Zeller Judit. Kézirat.

³⁵ Barakonyi Eszter [2010.]

lévő, személyre szabott képzési rendszert alakít ki. A fogyatékkal élő emberek esetén például több figyelmet kell fordítani a részképzésekre. Több civil szervezet felhívja a figyelmet arra, hogy az, hogy a fogyatékkal élő fiatal nem képes teljes képzést elvégezni, még nem jelenti azt, hogy ne lenne képes részkompetenciák elsajátítására.³⁶ Az egyes munkafolyamatok különválasztása, a részképzési lehetőségek megnyitása sokat lendíthet a fogyatékkal élők integrációs lehetőségein.

Az egyetemi oktatás keretein belül úgy vélem, példaértékű, hogy a Pécsi Jogi Kar csatlakozott a Fogd a Kezem Alapítvány által szervezett *Empower! Integrált Szabadegyetemhez*. A PTE négy Kara – az Állam- és Jogtudományi, a Bölcsészettudományi, az Egészségtudományi, valamint a Művészeti Kar – a Fogd a Kezem Alapítvánnyal közösen a 2013/14-es tanévre olyan előadássorozatot kínált, amely a társadalmilag sérülékeny csoportok megerősítését szolgálja. Az Alapítvány értelmi sérült fiatal felnőttek fejlesztését, gondozását végzi, többeket foglalkoztat. Az ő mindennapjaik társadalmi, jogi, pszichológiai és egészségügyi vonatkozásai álltak az előadások fókuszában. A témákat interdiszciplináris és holisztikus megközelítésben tártuk föl, az elméleti előadásokat minden alkalommal közös alkotómunka (festés, színjátszás, tánc stb.) színesítette. Az összefogás keretében öt alkalommal került sor egy-egy egész napos rendezvényre, minden alkalommal más-más karon.³⁷

Szenháromság/Bermuda háromszög második eleme a munkaerőpiac

Bár a fogyatékkal élők alkotják a világ népességének 15%-át³⁸, a munkaerőpiaci részvételük megdöbbentően alacsony. *E csoport gyakorlatilag „láthatatlan”* a munkaerőpiacon, igényeik és jogaik elhanyagoltak, egyszersmind kihasználatlan a bennük rejlő potenciál is.³⁹ „A munka méltósága” elnevezéssel indult ombudsmani projekt alapját alkotó jelentések a láthatatlanság egyik okaként azt emelik ki, hogy a fogyatékosoknak hazánkban nincs egységes definíciója, illetve erre vonatkozó megfelelő statisztikai adatgyűjtés. A fogyatékoságügygel foglalkozó állami szervek nem működnek együtt és nincsenek hosszú távú stratégiáik sem. A jelentésekben az ombudsman hangsúlyozta az Országos Fogyatékosügyi Program újragondolásának, valamint a civil szervezetek hangsúlyosabb bevonásának szükségességét.⁴⁰

A már foglalkoztatási jogviszonyban lévő fogyatékos személyek helyzetét vizsgálva a klasszikus védőszabályokon túl ismét szót kell ejtenünk a „flexicurity” (rugalmas biztonság) kérdéséről. A válsággal járó leépítések, a bizonytalan foglalkoztatási formák elterjedése különösen érzékenyen érinti a fogyatékosokkal élőket, ezért a rugalmasságnál sokkal fontosabb a tisztas munká és a védett mobilitás. Mi jelenthet megoldást a fogyatékosokkal élők foglalkoztatásában? Többek között az ésszerű alkalmazkodás követelményének maradéktalan betartása, az egyenlő bánásmódot biztosító védőszabályok, illetve az előnyben részesítés (pozitív diszkrimináció) alkalmazása. Az előnyben részesítés megvalósulhat országos szinten, kvótarendszer bevezetésével, illetve helyi szinten is. A lokális erőfeszítésekre tett jó példa az esélyegyenlő-

³⁶ Lásd: az alapvető jogok biztosának jelentését az AJB-3312/2013. számú ügyben.

³⁷ EMPOWER szabadegyetem. A szemináriumért felelős oktatók a PTE ÁJK-n dr. Kajtár Edit és dr. Zeller Judit (Munkajogi és Társadalombiztosítási Jogi Tanszék valamint az Alkotmányjogi Tanszék, kurzuskód: AJSZNO900101).

³⁸ Disability and health. Fact sheet No. 352 November 2012. <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/>

³⁹ Kajtár Edit [2013] pp. 5–21.

⁴⁰ AJB-2618/2012., AJB-5360/2012., AJB-4832/2012. és AJB-2266/2012. sz. jelentések; Kozicz, pp. 23–29.

ségi terv megfogalmazása. Pozitív intézkedés lehet többek között a munkaidő rugalmas beosztása, vagyis a munkaidő olyan kialakítása, amely igazodik az érzékenyebbé tevő faktorokhoz, az egyéni igényekhez, szükségletekhez. A munkavállalók speciális egészségügyi szükségletei kezelhetők több munkaközi szünettel, rugalmasabb munkaidő beosztással.

Elszomorító belegondolni, hogy a munkáltatók nagy része inkább fizet, mintsem megváltozott munkaképességű embert foglalkoztasson, illetve, a megváltozott munkaképességű jelentkezők közül legkevésbé a fogyatékossgal élő embereket alkalmazzák.⁴¹ Az okok között szerepel az előítélet, információk hiánya. Ezen tud segíteni és kétségkívül a jól működő példák közé tartozik a *Fogyatékossg-barát munkahely cím.* Az elismerésre és a logó használatára bármely nyílt munkaerőpiaci munkáltató jelentkezhet, az üzleti szférából, a közszférából és a non-profit szervezetek köréből egyaránt.⁴² A logó ki- és befelé is üzenetértékű: a fogyatékossgal élő emberek felé azt jelzi, hogy érdemes jelentkezniük az adott munkáltatóhoz, a megélvő munkavállalók felé pedig azt, hogy őket is méltányosan fogják kezelni, ha munkavégző képességük csökkenne. A nyílt munkaerőpiacon való sikeres megjelenésre szerencsére magyar és külföldi példát is találunk. Gondoljunk itt olyan vendéglátó egységekre, üzletekre, ahol megváltozott munkaképességű, többek között valamely fogyatékossgal élő emberek dolgoznak. A magyar Hotel Panda⁴³ például olyan négycsillagos szálloda, mely egyedülálló módon 95 százalékban megváltozott munkaképességűeket alkalmaz. Spanyolországban az egyik szerecsjáték-társaságot csak megváltozott munkaképességű emberek üzemeltetik, illetve jó példa a szlovák Radnička Kávészó.⁴⁴

A Szentháromság/Bermuda háromszög harmadik eleme: a szociális ellátó rendszer

Mint említettem, Európa-szerte tendencia a szociális biztonsági rendszerek reformja. Az egyes klasszikus, passzív ellátások jogosultsági feltételeinek szigorítása mind-mind a munka világába való mielőbbi visszatérést, az aktivizálódást hivatottak elősegíteni. A megállapítás, miszerint egyes, különösen érzékeny személyek nem mindig képesek a propagált öngondoskodásra, különösen igaz a mentális fogyatékossgal élő emberekre.⁴⁵ Esetükben kiemelkedően fontos a személyre szabott ellátások nyújtása, a támogatás. Az érzékeny csoportok elhelyezkedésének egyik akadálya a munkaközvetítés romló eredményessége. „A munkaerőpiaci átmenetek kifizetődővé tétele” elvvel összhangban az állami foglalkoztatási szolgálatoknak „hidakat” kell létrehozniuk a pályafutás során történő átmenetek (tipikus átmenet pl. az oktatásból munkába, munkanélküliségből, inaktivitásból munkába) megkönnyítésére.⁴⁶ A tanulmányok és a munka közötti zökkenőmentes átmenet érdekében például szorosan együtt kell működniük az oktatás és szakképzés szereplőinek a foglalkoztatási szolgálattal és a leendő munkáltatókkal. Az átmenetet segítő mentorok igénybevétele indokolt. Mivel a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat nem képes reagálni a fogyatékossgal élő munkavállalók eltérő igényeire, felbecsülhetetlen a speciális munkaerő-közvetítők szerepe.

⁴¹ Lőrincsikné, pp. 80–83.

⁴² A jelentkezést kizárja, ha az adott szervezet rehabilitációs akkreditációs tanúsítvánnyal rendelkezik és a munkaviszonyban foglalkoztatott megváltozott munkaképességű munkavállalók aránya több, mint az összes munkavállaló 25%-a.

⁴³ <http://hotelpanda.hu/bemutakozas>

⁴⁴ http://spectator.sme.sk/articles/view/44347/8/radnicka_cafe_reopens.html

⁴⁵ Lásd bővebben: [2013. június 21]

⁴⁶ Kajtár – Rogowski: 2007

*Az Empower Project**Miről szól az Empower Project?*

Ezt követően a fogyatékossgal élők munkaerőpiaci nehézségeit egy konkrét, a közelmúltban lezárult kutatás eredményeinek bemutatásával szeretném illusztrálni, kiemelve a részt vevő külföldi és magyar partnerek által felhozott pozitív és negatív tapasztalatokat. Az integráció egyik, ha nem legfontosabb eszköze a munkaerőpiaci integráció, ezért az Empower kutatás fókuszában a fogyatékossgal élők foglalkoztatottsága állt.

Nélkülözhetetlenek a *figyelemfelhívó és érzékenyítő kampányok* a társadalom informálása és a fogyatékossgal élők láthatóvá tétele céljából.⁴⁷ Projektünk igyekezett különböző államok és szereplők (kutatók, civil szervezetek, fogyatékossgal élők és segítők) bevonásával feltárni a legégetőbb problémákat és megtenni a szükséges javaslatokat. Az együttműködés a sérült csoportokkal többféleképpen megjelenhet. Az Empower Projekt esetén a Fogd a Kezem Alapítványtól vásároltuk a konferencia előadóinak és résztvevőinek szánt üdvözlő és köszönetnyilvánító ajándékokat, konferenciacsomagokat. Fontos cél a hatékony figyelemfelhívó kampányok megvalósítása, a fogyatékossgal élők „láthatóvá tétele”, eredményeik bemutatása, ennek révén attitűdváltás elérése a munkáltatói oldalon. Bár következtetéseink csupán egyetlen építőkövét jelentik a fogyatékossgügy rendszerének, hisszük, hogy a párbeszéd megnyitása nem volt fölösleges.⁴⁸

Amire rávilágított a kutatás

A jogszabályi háttér önmagában láthatóan elégtelen. Lengyelországban például a fogyatékossgal élők jogait törvényi szinten már 1997-ben szabályozták, a foglalkoztatás azonban másfél évtized elteltével sem problémamentes. A nyugdíjrendszer nem szorgalmazza e személyek elhelyezkedését, a munkáltatók pedig nem szívesen alkalmaznak „ilyen” munkavállalókat. A *támogatott döntéshozatal* bevezetése egyelőre várat magára. A jövő legfontosabb kihívása – akárcsak hazánkban – a társadalmi integráció erősítése, a figyelemfelkeltés és az esélyegyenlőség megvalósítása. Emellett természetesen nélkülözhetetlen a fizikai környezet akadálymentesítése, az integrált oktatás bevezetése, valamint a személyre szabott segítségnyújtás és az egészségügyi ellátás minőségének javítása.⁴⁹

A definíciók pontatlansága, az egyes kategóriák közötti átfedés nem csak hazánkban okoz problémát. Szlovákiában, ha valakit fogyatékossgal élőként diagnosztizálnak, az egyben a munkaképesség csökkenésének megállapítását is jelenti, ami hátráltatja a munkához jutást.⁵⁰ A szlovák rendszer mindazonáltal többféleképpen, például kvótarendszer előírásával segíti elő a fogyatékossgal élők foglalkoztatását. A kvótarendszer alkalmazása a magyar gyakorlatnak is része.⁵¹ Számos támogatási forma is létezik: védett munkahely, az önfoglalkoztatottak támogatása vagy a munkahelyi segítő költségeinek fedezése. Ennek ellenére a fogyatékossgal élők ritkán jelennek meg a nyílt munkaerőpiacon. A munkavállalóknak és a munkáltatóknak gyakran nincs információjuk a lehetséges támogatásokról, előfordul, hogy a munkáltatók nem vállalják az ésszerű alkalmazkodást.

⁴⁷ Jakab Nóra – Kajtár Edit – Zeller Judit, pp. 93–108.

⁴⁸ Jakab Nóra – Kajtár Edit – Zeller Judit, pp. 175–191.

⁴⁹ Górnicz-Mulcahy, pp. 31–55.

⁵⁰ Križan, pp. 93–109.

⁵¹ Barakonyi Eszter, pp. 159–168.

Bár a jogi alapok megvannak, Horvátországban is rendkívül alacsony a fogyatékossgal élők munkavállalási aránya, a legtöbben inkább a nyugdíjat választják. A fogyatékossgal élők foglalkoztatását akadályozza, hogy a törvényi szabályozás szerint a kollektív szerződés az alkalmazás feltételeként rögzítheti a teljes munkaképességet. A munkaszerződés megkötésének feltétele a cselekvőképesség, így szintén sokan esnek ki a munkaerőpiacról. A jó gyakorlatok megjelenése csupán szórványos és esetleges. Eszéken például igen erős a fogyatékossgal élők képvisellete, de ez nem mindenhol jellemző.⁵²

Portugáliában már 1976-ban rögzítették a fogyatékossgal élőkkel szembeni egyenlő bánásmód kötelezettségét, a munkajog pedig szabályozza a csökkent munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásának elveit. Támogatandó foglalkoztatási forma az önfoglalkoztatás a távmunka és a bedolgozói munka. A munkáltatók ösztönzésére kvótarendszert hoztak létre a közfoglalkoztatásban és anyagi támogatást helyeztek kilátásba a magánszektorban. A munkáltatók egyre gyakrabban elismerik: fogyatékossgá vált korábbi munkavállalóikat érdemes megtartani, mert jövedelmezőbbek, mint egy fogyatékossgal nélkül élő újonc. E kedvező változások ellenére is fontos a társadalom további informálása a fogyatékossgal élőkéről és foglalkoztatásuk lehetőségeiről. A foglalkoztatást tovább növelhetné, ha a fogyatékossgügy, különösen a fogyatékossgal élők munkavállalása szélesebb körű nyilvánosságot kapna és nagyobb elismertségre tehetne szert.⁵³

Hazánkban a fogyatékossg, a munkaképesség, a megváltozott munkaképesség fogalmak újragondolása elengedhetetlen. Mindenképpen üdvözlendő, hogy a munkajogi szabályozás változásai a társadalmi befogadás irányába mutatnak. A munkaviszony létrejöttéhez munkavállalói részről már nem szükséges cselekvőképesség, és az új jogszabály kiter az ésszerű alkalmazkodás munkáltatói kötelezettségére is. Osztom Jakab Nóra véleményét; a helyes szabályozás megtalálja az arany középutat a munkavállaló kiszolgáltatottsága és túlélése között. A kiszolgáltatottság elkedvetleníti a munkavállalót, a túlélés azonban a munkáltatói oldal motivációját gyengíti. A fogyatékossgal élők foglalkoztatása tehát egyszerre gazdasági és szociális kérdés, amelynek megválaszolására az általános munkajogi jogintézmények csak bizonyos szociális finomítással alkalmasak.⁵⁴

Bár általános, hogy az orvosi modellről a szociális modell irányába való elmozdulásról, paradigmaváltásról beszélünk, a fogyatékossgot legtöbben ma is kizárólag orvosi, nem pedig olyan kérdésként kezelik, amelyet nagymértékben a társadalmi attitűd formál.⁵⁵ Fontos jövőbeni cél, hogy a tudomány és a gyakorlat is figyelembe vegye a fogyatékossg jellegének és megélésének egyéni vonásait, az igazi változást azonban az jelentené, ha a fogyatékossgal élők jogai és érdekei nem pusztán eseményszerűen jelennének meg a társadalomban, hanem a mindennapok szerves részét alkotnák.⁵⁶ Ennek egyik eszköze a munkaerőpiaci integrálás.

A fogyatékossgal élők munkaerőpiaci befogadása több szinten történik, értelemszerűen az eltérő fogyatékossgok eltérő megoldásokat igényelnek. A támogatott foglalkoztatás egyike a hazánkban alkalmazott módszereknek. Az így álláshoz jutottakon számos területen segítenek: a munkahely aktivitást és keresetet biztosít, amely anyagi stabilitást nyújt és lehetőséget

⁵² Vinković, pp. 111–124.

⁵³ Coelho Moreira, Teresa, pp. 125–144.

⁵⁴ Jakab Nóra, pp. 48–61.

⁵⁵ Kajtár Edit [2007]. p. 1.

⁵⁶ Zeller Judit [2013] pp. 145–158.

ad a szegénységből való kitörésre. Hazai (pécsi) példát említve: a *Special Pécs Alapítvány* a foglalkoztatásba való bevezetés vagy visszavezetés mellett többes célt szolgál. Egyrészt szakszerű mentálhigiénés ellátást nyújt az érintetteknek, másrészt társas kapcsolatok kialakítását teszi lehetővé az ideérkezők számára. Még mindig nagy akadályt képeznek egyes helyeken az előítéletek és a munkáltatók érdektelensége.⁵⁷

Emellett természetesen az sem segíti a fogyatékossgal élőket, hogy mentális fogyatékossguk mellett gyakran rossz egészségi állapotban vannak, alapvető szolgáltatások nem hozzáférhetők számukra. A *pécsi Fogd a Kezem Alapítvány* 40 felnőttnek kínál nappali elhelyezést és kreatív elfoglaltságot. Működésük szerves részét képezi a háztartásvezetési és egészséges életvezetési ismeretek átadása, valamint a jog- és érdekérvényesítő képesség fejlesztése, vagyis az önálló életre való felkészítés.⁵⁸

A projekt kérdőívei, az országjelentések és a konferencia-előadások képet adtak a fogyatékossgal élők foglalkoztatásának főbb vonásairól. A hazánkban is elfogadott bio-pszichoszociális fogyatékossgal modell komplex rehabilitációt szorgalmaz, az orvosi támogatás mellett szakképzési és szociális elemekkel. Ez a vizsgált államok többségében megvalósul. A támogatott döntéshozatal, ami a közösség életében való részvétel egyik alapfeltétele, ezzel szemben egyik országban sem biztosított, helyette még mindig a gondnokság intézménye működik. A fogyatékossgal élők foglalkoztatása mindenhol napirenden van, szorgalmazására a jogalkotók különféle eszközöket alkalmaznak: a munkáltatók anyagi támogatását, meghatározott terhek alóli mentesítését, kvótarendszereket vagy az ésszerű alkalmazkodáshoz való segítségnyújtást. Az államok tényleges elkötelezettsége a fogyatékossgal élők munkába állásának támogatása iránt azonban – minden említett eszköz ellenére – nem egyértelmű. A foglalkoztatást általában védett munkahelyeken, nem a nyílt munkaerőpiacon képzelik el, a legtöbb országban továbbra is él a „támogatási csapda”, vagyis sok esetben jobban megéri a szociális ellátást választani, mint munkát vállalni. Valamennyi kutató felhívta a figyelmet arra, hogy a nyílt munkaerőpiacon való elhelyezkedés előfeltétele az oktatáshoz és szakképzéshez való akadálymentes hozzájutás, ami számos országban nem megoldott.⁵⁹

7. Összegzés és konklúzió

A „megsebzett generáció” munkaerőpiaci helyzete, lehetőségei aggasztóak. A probléma még élesebben merül fel, ha az egyes, különösen érzékeny fiatal munkavállalói csoportokra fókuszálunk. Célszerű „érzékennyé tevő faktorokat” és ezekhez tartozó speciális nehézségeket, igényeket és lehetőségeket (!) vizsgálni. Ugyancsak szem előtt kell tartanunk, hogy a válsághelyzet nem csak a munkavállalókra van hatással, hanem a munkanélküliekre, az inaktívakra, illetve az oktatásban résztvevőkre is (utóbbi körbe érte a statisztikai értelemben vett fiatalokon túl azokat, akik az átlagosnál később lépnek ki az iskolapadból). Az átmenet a fiatal munkavállalók számára korántsem zökkenőmentes, s itt nem csupán az oktatásból a munka világába történő átlépést értem, hanem a gyermekvállalás és a munka egyensúlyozásának nehézségeit, illetve az egyes társadalombiztosítási-szociális ellátási rendszerek kényszerpályáját.

Az egyes jogosítványok kölcsönösen erősítik egymást. Az oktatás, a munkaerőpiac és a szociális ellátórendszer szoros egységet alkot, a szabályozás milyenségétől függően jogérvé-

⁵⁷ Keszi Roland – Komáromi Róbert – Könczei György pp. 21–23.

⁵⁸ Judit, pp. 169–174.

⁵⁹ Jakab Nóra – Kajtár Edit – Zeller Judit [2013/9] pp. 73–75.

nyesítést elősegítő „Szentháromságot”, vagy ellenkezőleg, egy jogokat elnyelő Bermuda háromszöget formáz. A Szentháromság/Bermuda háromszög mindhárom elemét górcső alá kell, hogy vegyük. A probléma kezelésében kiemelkedő az oktatás szerepe, az oktatási intézmények és a munkaerőpiac szereplői közötti folyamatos párbeszéd. A hátrányos helyzetben lévők iránti érzékenyítés része lehet a tantárgyi tematikának. A karrier-tervezés, a gyakorlat szerzés és a társadalmi szolidaritás erősítésének kombinálására valamennyi szakma, szakterület lehetőséget ad. Az önkéntesként, például jogklinikán szerzett gyakorlat többszörösen megtérül, egy jól megválasztott szakmai gyakorlat akár „elő-próbaidőként” is funkcionálhat.

Átlépve a munka világába, az érzékeny csoportokra számos klasszikus védő szabály vonatkozik. E szabályok hátterében nemzetközi és uniós normák állnak, azonban úgy tűnik, még ezek sem kikezddhetetlenek. A tanulmány egy sajátos esetet emelt ki, nevezetesen a várandósság/lombikbébi programban való részvétel idejét, illetve az ezekre vonatkozó felmondási tilalom munkavállalói tájékoztatáshoz való kötését. A témának különös aktualitást ad, hogy a magyar munka törvénykönyve vonatkozó szakaszát a napokban minősítette alaptörvény ellenesnek az Alkotmánybíróság. A munka világán belül ugyancsak meg kell vizsgáljuk az ún. rugalmas biztonság eszményének zászlaja alatt hozott intézkedéseket. Az érzékeny csoportok úgy tűnik, sok tekintetben a flexicurity szemlélet vesztesei. A nem stabil állásokban a fiatal munkavállalók felülreprezentáltak, s bár a flexicurity koncepció szereti a stabil munkajogviszony előszobájaként bemutatni az atipikus formákat, ezek valójában igen ritkán járnak tényleges átlépéssel. Az alacsonyabb védelmi szint kialakítása a szabályok differenciálásával csupán ideiglenes megoldást képes nyújtani. A rugalmasságnál sokkal fontosabb a tisztas munka és a védett mobilitás garantálása, a bizonytalan munkalehetőségek visszaszorítása, alacsonyabb minimálbér helyett megélhetést biztosító díjazás, megfelelő munkakörülmények biztosítása, az egészségvédelmi és biztonsági normák szigorú betartatása. Mindazonáltal, az atipikus formák az érzékeny munkavállalók esetében sem eredendően az ördögtől valók, kellő garanciákkal körülbástyázva képesek reagálni e csoport speciális igényeire (pl. munkakör megosztás a kisgyermekeseknél). Helyi szinten az esélyegyenlőségi terv pozitív intézkedései képesek igazodni az egyes érzékeny munkavállalók speciális igényeihez. Végezetül, a Szentháromság/Bermuda háromszög utolsó eleme a szociális biztonsági rendszerek csoportja. Ezek reformja ugyan a munka világába visszatérésre, mielőbbi „aktiválódásra” serkent, az egyes, különösen érzékeny csoportokra azonban egyszersmind veszélyforrás is, ugyanis figyelmen kívül hagyja azt, hogy a célként kitűzött öngondoskodásra, a gyors és rugalmas váltásra nem mindenki képes egyformán.

A tanulmány sötét képekkel indult, megbezett generációról, vészhelyzetről, egyenlőtlen esélyekről esett szó. A visszasságok mellett azonban számos jó kezdeményezésről (nemzetközi összefogásról az Empower Project keretében, majd azt követően a hallgatókat érzékenyítő szemináriumokról, ún. „integrált, nyitott egyetemről”, jogklinikáról, érzékeny munkavállalók speciális igényeire reagáló munkahelyekről, etc.) számolhattam be. A tanulmány végkicsengése, ha pozitívnak nem is, bizakodónak talán nevezhető. Míg a pusztán gazdasági megközelítés a sérülékeny személyek, csoportok még nagyobb leszakadásához vezet, a szociális látásmód képes integrálni az „elveszett nemzedéket”. John Gardner szavaival élve: „Állandóan nagyszerű lehetőségekkel szembesülünk, amelyek megoldhatatlan problémáknak vannak álcázva.”

Felhasznált irodalom

Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kajtár Edit – Kiss György: Flexibility in labour law: Country Study on Hungary. Hagen – Leiden, Study Group on a Restatement of European Labour Law, 2006.

- Bankó Zoltán – Berke Gyula – Kajtár Edit: A tanulmányi szerződéssel kapcsolatos jogalkalmazási kérdések. Munkaügyi Tanácsadó, 2007/1.
- Bankó Zoltán et. al.: Munkajogi E-kommentár: Online kommentár az új Munka Törvénykönyvéhez. Budapest, Complex Kiadó, 2012.
- Bankó Zoltán: Az atipikus munkajogviszonyban álló munkavállalók státuszának szabályozási tapasztalatai. Tudásmenedzsment, 2013/1. különszám.
- Bankó Zoltán: Az atipikus munkajogviszonyok. Budapest–Pécs, Dialóg Campus 2010.
- Barakonyi Eszter: Életpálya tervezés a munkaviszonyban – vágyalom vagy realitás? In: Bálint Ágnes – Di Blasio Barbara (szerk.). Az utópia ezer arca: Tanulmányok. Pécs, PTK BTK Kar Neveléstudományi Intézet, 2010.
- Barakonyi Eszter: The quota system and the procedural determination of rehabilitation contribution in Hungary. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Burroni, Luigi – Keune, Maarten: Flexicurity: A conceptual critique. European Journal of Industrial Relations, 2011/1.
- Coelho Moreira, Teresa: The protection of employees with disabilities and changed working abilities in Portuguese Labour Law. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Disability and ealth. Fact sheet No. 352 November 2012.
<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs352/en/>
- Európai Bizottság, Brüsszel, 2012.11.28. COM(2012) 750 final
- Gábor R. István: A minimálbér foglalkoztatási hatása. Munkaügyi Szemle, 2012/1.
- Gazier, Bernard – Gautie, Jérôme: The „Transitional Labour Markets” Approach: Theory, History and Future Research Agenda. Journal of Economic and Social Policy, 2011/1. Elérhető:
<http://eprints.scu.edu.au/jesp/vol14/iss1/6>
- Górnicz-Mulcahy, Agnieszka: Status of persons with disabilities in the Polish legal system. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Gyulavári Tamás – Hős Nikolett: The Road to Flexibility? Lessons from the New Hungarian Labour Code. European Labour Law Journal, 2012/4.
- Hajdú József: Social Protection of the Unemployed. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2013.
- Heyes, Jason: Flexicurity in crisis: European labour market policies in a time of austerity. *European Journal of Industrial Relations*, 2013/1.
- Jakab Nóra – Kajtár Edit – Zeller Judit: Beszámoló a Nemzetközi Visegrádi Alap által támogatott Empower Projektről. Közjogi Szemle, 2013/9.
- Jakab Nóra – Kajtár Edit – Zeller Judit: The Empower Project: International cooperation for persons with disabilities. Summary Report. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Jakab Nóra: A margón és azon túl: Az intellektuális és pszichoszociális fogyatékkal élő emberek cselekvőképességéről. Miskolc, Novotni Kiadó, 2013.
- Jakab Nóra: Employment of people with changed working abilities in Hungary – An economic or social issue? Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition. pp. 77–92.
- Judit Futár et al.: The employment of people with disability and people with changed working abilities in the light of the practice of the Hold my Hand Foundation. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Kajtár Edit – Rogowski, Ralf: The Role of the European Employment Strategy in Activating Hungarian Labour Market Policies: Personalised services, educational reform and peer review. In: Jaap de Koning – Zenon Wiśniewski (ed.): Managing Transnational Labour Market in the New EU Countries. Amsterdam, University Press, 2007.
- Kajtár Edit – Zeller Judit: A jogi szabályozás szerepe a fogyatékoságon alapuló hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelemben. Kézirat.
- Kajtár Edit: Disability and social segregation: How inclusive is the Hungarian labour market? In: Law and Society in the 21st Century: Transformations, Resistances, Futures: Joint Annual Meeting of the Law and Society Association (LSA) and the Research Committee on Sociology of Law (RCSL of ISA) Humboldt University, Berlin, 07. 25. – 28. 07. 2007. p. 1.

- Kajtár Edit: Egyes, különösen érzékeny fiatal munkavállalói csoportok elhelyezkedésének akadályai: Az Alapvető Jogok Biztosának Hivatala által rendezett műhelybeszélgetésen elhangzott hozzászólás szerkesztett, jegyzetekkel ellátott változata. 1-13 o. "Méltó kezdet – A fiatalok foglalkoztatási lehetőségei" Műhelybeszélgetés. Budapest, AJBH, 2013. június 21. (megjelenés alatt).
- Kajtár Edit: Life outside the bubble: International and European legal framework of disability discrimination in employment. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Kártyás Gábor: Dobbantó vagy tévút? A munkaerő-kölcsönzés foglalkoztatás-politikai szerepéről. Esély 2010/4.
- Keszi Roland – Komáromi Róbert – Kőnczei György: Fogyatékos és megváltozott munkaképességű munkavállalók a 200 legnagyobb hazai vállalatnál. Munkaügyi Szemle, 2002/10.
- Kiss György: Az egyenlőségi jogok érvényesülése a munkajogban. Jura, 2002/1.
- Kiss György: Munkajog. Budapest, Osiris, 2005.
- Kozicz Ágnes: The state of employment of people with disabilities in Hungary – In the light of the investigations of the Hungarian Commissioner for Fundamental Rights. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Križan, Viktor: Employment of citizens with disabilities in Slovakia. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.
- Kun Attila: Family-friendly – or unfriendly – labour and social law in Hungary?, In: Dalia Perkumienė et al. (szerk.): International family and social security law: Study book, Kaunas, Kauno Kolegija, 2013.
- Lehoczkyné Kollonay Csilla: Work and family issues in the transitional countries of Central and Eastern Europe. The case of Hungary. In: Joanne Conaghan, Kerry Rittich (szerk.): Labour Law, Work, and Family: Critical and Comparative Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Lőrincsikné Lajkó Dóra: Munkáltatók állami támogatása megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatása esetén. Munkaügyi Szemle, 2005/7–8.
- Matsumoto, Makiko – Hengge, Martina – Iyanatul, Islam: Tackling the youth employment crisis: A macroeconomic perspective. (Employment Working Paper, No. 124) International Labour Organization, Genf. 2012.
- Nagy Zita Éva – Kőnczei György – Hernádi Ilona: A fogyatékoságtudomány útjai kettős történeti keretben, avagy első, kísérleti metszet a fogyatékoságtudományról. Fogyatékoság és társadalom, 2009/1.
- Németh Timea – Barakonyi Eszter – Pozsgai Gyöngyi: The role of education and training in the Hungarian labour market. In: Sikos T. Tamás (szerk.): Szellemi tőke, mint versenyelőny, avagy a tudásmenedzsment szerepe a versenyképességben: tudományos konferencia. Komárom, Selye János Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2010.
- Rác Zoltán: Az értékarányosság és az esélyegyenlőség kérdései a munkadíjazás körében. In: Boóc Ádám – Fekete Balázs (szerk.) Il me semblait que j'étais moi-même ce dont parlait l'ouvrage: Liber Amicorum Endre Ferenczy. Budapest, Patrocinium Kiadó, 2012.
- Vinković, Mario: Employment of people with mental disability in Croatia – a clash between the practice and legislation. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition. pp. 111–124.
- Zeller Judit: Take it personally! Disability from a psychological perspective. Pécsi Munkajogi Közlemények, 2013 Special edition.

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02052014-AP/EN/3-02052014-AP-EN.PDF

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:120:0001:0006:EN:PDF>

<http://hotelpanda.hu/bemutakozas>

http://spectator.sme.sk/articles/view/44347/8/radnicka_cafe_reopens.html

<http://www.eurofound.europa.eu/emcc/labourmarket/youthinfographic.htm>

<http://www.mkab.hu/download.php?h=842>

CZEGLÉDI CSILLA-JUHÁSZ TÍMEA

A felsőfokú iskolaválasztást meghatározó tényezők nappali szakos hallgatók körében

Bevezetés

Jelen tanulmány egy kvantitatív kutatás eredményeit mutatja be, amely vizsgálat a felsőoktatásban tanuló, nappali hallgatók iskolaválasztását befolyásoló tényezőket kutatta. Habár a vizsgálat nem reprezentatív, ám a szerzők úgy vélik, hogy egy képet ad a hazai diákok döntését motiváló és demotiváló faktorokról. A kutatás eredményei azt igazolták, hogy a kardinális tényezők alapvetően a személyiségi érdeklődésből eredeztethetők, ám a szociális környezet hatása is számottevő a döntéshozatalban. A tanulmány részletesen tárgyalja ezeket a faktorokat, illetve rávilágít az egyes tényezők közötti összefüggésekre.

A továbbtanulásra ható tényezők a szakirodalom alapján

A felsőoktatás szerkezetét nagyon sok tényező alakítja pl.: gazdasági, társadalmi környezet, oktatáspolitikai. Ugyanakkor az ország versenyképességét alapvetően befolyásoló, alakító tényezők, mint a népesség iskolázottsága, foglalkoztatottsági szintje, a társadalmi különbségek alakulása a felsőoktatásban zajló folyamatok közvetlen gyakorolnak hatást.

A 2012¹-es évről a 2013-es évre mind a jelentkezők, mind a felvettek számában visszaesés mutatkozott. Az idei évben viszont a jelentkezők száma mintegy 10 ezer fővel, a felvettek száma pedig nagyjából 1300-zal haladta meg a 2013-as évben jelentkezőket, illetve felvettek számát. Ha a bejutási arányokat nézzük, akkor az előző évekhez képest csökkent, idén 69,7%-os lett. Érdekes megnézni a felvettek megoszlását a képzési szintek szerint. A felvettek 64%-a alapképzésben, a 20%-a valamilyen mesterképzésen kezdheti meg tanulmányait. Az előző évekhez képest az alapképzésre felvettek aránya csökkent, míg a mesterképzésre felvettek aránya nőtt. Jóval kisebb arányban kezdik meg tanulmányaikat az osztatlan mesterképzésen, valamint a felsőoktatási szakképzésen a hallgatók (8-8%). Az előző évekhez képest mind a két képzési szint részesedése nőtt.

A leendő hallgatók döntésénél a pályaválasztást, illetve az intézményválasztást érdemes külön vizsgálni. A jól megfontolt, a képességekhez, az eddig elért tudáshoz és az anyagi helyzethez jól illeszkedő realisabb intézmény- és szakválasztás bizonyára csökkentené a lemorzsolódó, a felsőoktatási intézményekből végül kimaradó hallgatók számát is (Csuka-Szívós, 2010). Számos tanulmány a felsőfokú iskolai végzettség és a foglalkoztatásban mért többlethozam kapcsolatát, alakulását vizsgálta (Petőné Csuka I., 2014, 319.o.). Ezt az irányzatot az emberi tőke elméletek képviselik.

A továbbtanulási aspirációk vizsgálata nem új keletű. A legkorábbi kutatások a család, a származás hatását vizsgálták. Kiemelendő Coleman elmélete, aki megállapította, hogy a szülő-

¹ 2012-ben állami intézkedésként csökkentették az államilag finanszírozott férőhelyek számát a felsőoktatásban. Az intézkedés elsődleges célja a strukturális munkanélküliség felszámolása volt.

gyermek kapcsolat, és a szülők közötti kapcsolatok erőssége növeli a diákok iskolai teljesítményét (Coleman, 1988). A jobb, biztonságosabb kapcsolati közösség nagyobb esélyt biztosít a továbbtanuláshoz. Számos vizsgálat az iskolák, a diákok társadalmi összetétele, illetve az iskolák és a szülők kapcsolatával, és ezek hatásmechanizmusával foglalkozott.

Egy másik csoport a továbbtanulást, mint beruházási döntést kutatja. Ez az aspektus az emberi tőke elméletek csoportjába tartozik. Az oktatásban résztvevő egyénnek a közvetlen és a közvetett költségei is felmerülnek a képzéshez kapcsolódóan (Schultz, 1983, 110.o.). A magasabb keresettel rendelkező szülők, vagy az oktatás mellett munkát vállaló diákok számára az azonos szintű tanulmányi költség alacsonyabb használdozattal bír. A jövedelem csak abban az esetben jelentene korlátot, ha nem lehetne hitellel csökkenteni a költségek anyagi terhet. Magyarországon hasonlóan a környező EU országokhoz lehet hitel segítségével a finanszírozni a tanulmányi költségeket².

Későbbi vizsgálatok hangsúlyozzák a lakóhely közelségének az intézményválasztásban betöltött szerepét (Fábi 2010, Felsőoktatási jelentések 2010), és megállapították, hogy a jelentkezők elsősorban a lakóhelyükhöz közelebbi intézményeket preferálják. Az intézmény-választásnál szerepet játszik a földrajzi távolság, de a szakválasztásnál nem.

Az oktatás iránt megnövekedett a társadalmi igény, megváltoztak a gazdaság, a munkaadók elvárásai is. A tudás egyre inkább a munkaerőpiaci versenyképesség alapjává válik (Czeplédi, Juhász, 2013). Az utóbbi években előtérbe kerültek a képességeket, kompetenciákat munkaerőpiaci megfelelés szempontjából vizsgáló kutatások (az oktatási intézmények DPR-felmérései; Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht. felmérései). Ezek a felmérések hosszú távon hozzájárulnak ahhoz, hogy a felsőoktatási intézmények a munkaerőpiaci változásokra, az aktuális elvárásokra gyorsabban reagáljanak és innovatív, jó szakmai felkészültségű pályakezdeket tudjanak kibocsátani a munka világába.

Elindult egy EU-s kezdeményezés is a kompetenciaalapú képzésleírások létrehozására. A kezdeményezés jó lehetőség a munkaerő-piac elvárt kompetenciáinak, és az oktatási intézmények által fejlesztett kompetenciák összehangolására, amely hozzájárul az emberi erőforrás optimális felhasználásához. Emellett az EU 2020 stratégia egyik programja az „Új munkahelyekhez szükséges új készségek” is a kapcsolatépítést szorgalmazza és támogatja a felsőoktatás és a munkaerőpiac között.

A felsőoktatással foglalkozó szakirodalmak kiemelik, hogy ma már szükség van a képességek, készségek folyamatos fejlesztésére, megújítására. Az élethosszig tartó tanulás által könnyebben alkalmazkodhatnak az új feltételekhez, illetve szükség esetén pályát válthatnak, és így segíthetik a munka nélkül töltött időszak rövidítését, a társadalom termelékenységének növekedését (Kiss-Répáczki, 2012, 15.o.).

A kutatás bemutatása

A szakirodalom rövid összefoglalójából látható, hogy a kérdés most különösen aktuális Magyarországon. Nem véletlen tehát, hogy az idei évben egy kutatás kezdeményezése történt annak megismerésére, hogy a már a felsőoktatási rendszerben tanuló diákok, milyen tényezők hatására döntöttek az adott tanulmányok és oktatási intézmény mellett. A vélemények megismerése céljából az idei év őszén egy kvalitatív, illetve később egy kvantitatív vizsgálat zajlott,

² 2014-ben Magyarországon két típusa igényelhető a diákhitelnek: Szabad felhasználású diákhitel (Diákhitel 1), és a kötött felhasználású diákhitel (Diákhitel 2) (www.diakhitel.hu)

amely alapvetően a diákok karrier és család elképzeléseit próbálta meg feltérképezni, így a kutatásnak részét képezte a mostani tanulmány vizsgálati területe is.

A felmérés két részből állt. Az első részében kvalitatív vizsgálatot történt, amely során 19 nappali szakos hallgatóval készült mélyinterjú a téma megismerése céljából, majd az így szerzett tapasztalatok alapján történt egy kérdőív összeállítása a kérdés, és az összefüggések mélyebb megismerése céljából. A mélyinterjú elkészítése során a diákokkal külön-külön valósult meg a beszélgetés, így válaszadások során interjú alanyok nem befolyásolták egymást. Az interjú első része az iskolaválasztás indokaira próbált meg rávilágítani, illetve azokra a befolyásoló tényezőkre, amelyek hatással voltak a felsőfokú tanulmányokat célzó döntések meghozatalában. A mélyinterjúk alapvető üzenete az volt, hogy a megkérdezett fiatalok, habár alapvetően saját elhatározásból döntöttek tanulmányaikról, karrierútjukról, ám a választásukra közvetetten, determináló hatása volt a környezetnek. Így a választási motivációjukat befolyásolta a családtagok korábbi karrierútjainak tapasztalatai, a család érzelmi és anyagi támogatási lehetőségei, a tág környezet, így a lakóhely kínálta oktatási lehetőségek, valamint a terület munkaerőpiaci adottságai.

Ezekre a tapasztalatokra építkezve történt a kérdőív összeállítása, amely 5 db nyitott kérdésen kívül, többségében zárt kérdésekből állt. A kérdőív nominális, ordinális és metrikus skálákra épült. A válaszadók interneten keresztül tudtak válaszolni a kérdésekre. 483 db kitöltött kérdőív volt, amelyek közül 7 db nem volt értékelhető, így azok kihagyásra kerültek a kutatásból. A vizsgálat során tehát 476 db kérdőív feldolgozása történt meg. Habár kutatás nem tekinthető reprezentatívnak, mégis vélhető, hogy egy képet ad a jelenlegi gyakorlatról. A kérdőívek kiértékelése egy-és többváltozós statisztikai módszerek segítségével történt, így többek között kereszttábla-elemzés, ANOVA-teszt került felhasználásra az összefüggések megismerése céljából. A kutatási eredmények publikálása a minta bemutatásával kezdődik.

A kérdőívet 476-an töltötték ki értékelhetően, amelyből 148 férfi és 328 női válaszadó volt. A kutatásban résztvevők lakóhelyüket tekintve 59,5%-ban Közép-Magyarországról származtak, vagyis közel 60%-uk hazánk legfejlettebb régiójában élt. A válaszadók lakóhelyének további regionális felosztása a következőképpen alakult: 23,1%-a Észak-Magyarország, 7,6%-a Dél-Alföld, 4,4%-a Közép-Dunántúl, ugyanilyen százalékban a Nyugat-Dunántúl, és végül 1,1%-ban a Dél-Dunántúl. A kérdésekre válaszolók átlagosan 21 évesek voltak, a legfiatalabb kutatási résztvevő 18, míg a legidősebb 41.

Valamennyi kérdőív kitöltő nappalis hallgató volt. A diákok 20%-ban első éves diákok voltak, 44,5%-ban másodévesek, 22,1%-ban harmadéves tanulók, 9,4%-ban negyedéven tanultak, míg 4%-uk ötödéves hallgató volt.

A tanulmányokat vizsgálva legnagyobb arányban (32,8%-ban) társadalomtudományi területen tanultak, 14,7%-ban műszaki területen, 8,4%-ban bölcsészettudományi szakokon, 3,2%-ban pedagógia tanulmányokat folytattak, 1,7%-ban orvosi, illetve ugyanennyien művészeti oktatásban részesültek, míg 31,1%-ban egyéb tudományterületen voltak aktív hallgatók. A tekintetben, hogy milyen tudományterületen voltak diákok a fiatalok a vizsgálatban, a nem alapján szignifikáns összefüggést tudtunk kimutatni (Pearson-féle Khi-négyzet: 105,679 df: 7 szign.: ,000 $p < 0,05$), és a Cramer V: ,471 szign.: ,000 $p < 0,05$ közepesnél gyengébb kapcsolatot igazolt.

Az alábbi táblázat a nők és a férfiak megoszlását foglalta össze tudományterületek szerint:

1. táblázat: A nemek megoszlása tudományterületek alapján

Tudományterület		A kitöltő neme		Összesen
		Nő	Férfi	
Bölcsészettudomány	Fő	30	10	40
	%	9,1%	6,8%	8,4%
Társadalomtudomány	Fő	128	28	156
	%	39,0%	18,9%	32,8%
Műszaki tudomány	Fő	13	57	70
	%	4,0%	38,5%	14,7%
Agrártudomány	Fő	19	12	31
	%	5,8%	8,1%	6,5%
Orvostudomány	Fő	7	1	8
	%	2,1%	0,7%	1,7%
Művészettudomány	Fő	7	1	8
	%	2,1%	0,7%	1,7%
Pedagógiai tanulmány	Fő	14	1	15
	%	4,3%	0,7%	3,2%
Egyéb	Fő	110	38	148
	%	33,5%	25,7%	31,1%
Összesen	Fő	328	148	476
	%	68,9%	31,1%	100,0%

A táblázat alapján elmondható hogy a mintában szereplő hölgyek leginkább a társadalomtudományi, a bölcsészettudományi és az egyéb tanulmányokat folytatták, míg a férfiak esetében a műszaki tanulmányok, a társadalomtudomány és az egyéb képzések voltak a leggyakoribbak.

A kérdőív rákérdezett arra, hogy alapvetően miért jelentkeztek az adott szakra a diákok. A válaszokból kiderült, hogy a tanulók elsősorban a saját érdeklődési körüknek megfelelő intézményt és tudomány területet választották. A döntésüket továbbá jelentősen befolyásolta, hogy a későbbi karrierjükhöz mennyire piacépes szakon tanulnak tovább, és ez a tanulmány miképpen járul hozzá számukra majd a későbbi megélhetéshez. A vizsgálat idején a tandíj kérdése már bizonyos szakokat érintett, de hatása még marginális volt a diákok döntési motivációjában. Az alábbi táblázat a felsőfokú tanulmányokra vonatkozó indokok gyakoriságát tartalmazza:

2. táblázat: Indokok, amiért a diákok az adott szak mellett döntöttek

Indokok	%
Közelben csak ezt lehetett tanulni.	1
Nem volt semmilyen különös indokom.	2
Egyéb	2
Szüleim döntése alapján kerültem erre a szakra.	2
Anyagilag ezt a szakot engedhettem meg magamnak.	3
Nem volt ötletem mást tanulni.	4
Erre a szakra volt elegendő a pontszámom.	6
Ezen a területen van szakmai kapcsolatom, ismeretségem.	8
Ismereteim szerint ezen a területen könnyű elhelyezkedni.	12
Ismereteim szerint ezen a szakterületen jól lehet keresni.	13
Szerettem volna ezen a szakon tanulni, mert érdekel ez a tudományterület.	47

A kutatás megvizsgálta azt is, hogy az adott válaszok tekintetében található-e különbség a nemek tekintetében. A Khi-négyzet teszt alapján egyetlen indok esetében sem volt igazolható a nők és férfiak között a szignifikáns különbség.

A vizsgálat kitért arra, hogy a megkérdezett fiatalok milyen anyagi és érzelmi támogatást kaptak a családjuktól a döntésüket illetően. Ezzel kapcsolatosan állítások kerültek megfogalmazásra, amelyet az 5 fokozatú Likert-skálán kellett a tanulónak értékelniük. A teljes egyetértés az 5-öst jelentette, a teljes elutasítás az 1-est. A válaszokból egyértelműen kitűnt, hogy a felsőfokú tanulmányokat a diákok közeli hozzátartozói nagyjából támogatták és a szülők egyetértettek a gyermekük döntésével, igaz az anyagi támogatás területén a minta igen nagy szórást mutatott. Az alábbi táblázat e tekintetben mutatja a válaszokat:

3. táblázat: „A családom anyagiilag támogatja, hogy a felsőoktatásban tanuljak” állításra adott válaszok megoszlása

Válaszok	Gyakoriság	%	Átlag	Szórás
Egyáltalán nem	31	6,5	4,10	1,26
Többnyire nem	34	7,1		
Igen is, és nem is	68	14,3		
Nagyjából igen	67	14,1		
Teljes mértékben igen	276	58,0		
Összesen	476	100,0		

Az adatokból látható, hogy a megkérdezett fiatalok több, mint tizedénél a családok nem tudnak anyagi segítséget biztosítani a felsőfokú tanulmányokhoz. Ezt a hiányt próbálják meg kompenzálni a diákhitel konstrukciók, amely finanszírozási formát még 2001-ben vezette be az akkori kormány. A törekvés célja, hogy az univerzális, mindenki számára azonos feltételekkel felvehető hitel biztosítani tudja az egyetemisták és főiskolások mind megélhetési, mind pedig tanulmányi költségeit. Napjainkban többféle hiteltípus közül választhatnak a diákok, amelyek lehetnek mind szabad, mind pedig kötött felhasználású hitelek.

A másik tanulmányi és megélhetési forrást a diákmunkák jelenthetik. A KSH 2010-es vizsgálata azt mutatják, hogy a nappali szakos tanulók esetében az iskola melletti munkavégzése nem igazán jellemző. A Statisztikai Hivatal (2010) tanulmányából kiderül, hogy miközben a 15 és 29 év közötti fiatalok foglalkoztatási aránya 30,61% volt, ezen belül a nappali oktatásban résztvevők aránya mindösszesen 5,3%. Az önálló keresetszerzés időszakonként is eltérő arányú. Miközben egész évben a diákszövetkezetek által biztosított munkában a dolgozó diákok 56,1%-a, illetve egyéb munkában 47,4%-a dolgozott, addig ez az arány a vizsgaidőszakra visszaesett 7,1%-ra, illetve 4,2%-ra.

Tanulságos volt, hogy a fiatalok mintegy 66%-nál a családtagok nem azon a pályán dolgoznak, amelyet most az adott diák tanul, miközben 14%-uk teljes mértékben azt a hivatást követte, mint a szülők egyike.

A kérdőívek kiértékelésénél megvizsgálásra került, hogy a szülők érzelmi és anyagi támogatottságát mennyire befolyásolja, hogy milyen szakon tanultak a diákok. Az egyutas ANOVA vizsgálat nem mutatott szignifikáns különbséget tudományterületenként. A felsőfokú tanulmányoknak a szülők által történő anyagi és érzelmi támogatása a tekintetben sem mutatott szignifikáns eltérést, hogy a megkérdezettek családtagjai fizikai, avagy szellemi foglalkozásuk

voltak-e. Kivétel csak egy esetben volt, azoknál a családoknál, ahol az édesanya szellemi foglalkozású. Itt az anyagi támogatás hajlandóságánál tapasztalható volt a különbség Levenetesz: 2,328 szign.: ,128 $p > 0,05$, F: 5,818 szign.: ,016 $p < 0,05$, igaz, a megmagyarázott hányad elenyésző volt: $E^2 = 0,012$. Az átlagokat megvizsgálva a nem szellemi foglalkozású édesanyák esetében az anyagi támogatottság kevésbé volt jellemző, mint a szellemi foglalkozású anyákat tekintve, bár a szerzők véleménye szerint ez alapján még nem vonható le messzemenő következtetés, miután nem volt információ a családok anyagi helyzetéről.

Az alábbi táblázat a „A családom anyagilag támogatja, hogy a felsőoktatásban tanuljak” állításokkal kapcsolatos átlagokat és szórásokat foglalja össze, az édesanyák foglalkozása alapján:

4. táblázat „A családom anyagilag támogatja, hogy a felsőoktatásban tanuljak” állításokkal kapcsolatos átlagokat és szórásokat foglalja össze, az édesanyák foglalkozása alapján

Állítás	Édesanyám szellemi foglalkozású	N	Átlag	Szórás	Standard hiba
A családom anyagilag támogatja, hogy a felsőoktatásban tanuljak.	Nem	167	3,91	1,325	,103
	Igen	309	4,20	1,214	,069
	Édesanyám fizikai foglalkozású				
A családom anyagilag támogatja, hogy a felsőoktatásban tanuljak.	Nem	365	4,11	1,265	,066
	Igen	111	4,07	1,248	,118

A diákok véleménye alapján a szüleik foglalkozása jellemzően (57,1%) nem befolyásolta a felsőoktatási tanulmányukra vonatkozó döntésüket, míg 38,7%-ban pozitívan és 4,2%-ban negatívan. Hasonló eredmény volt a tekintetben is, hogy a szülők karrierútja milyen hatással volt a diákok választására. Ez alapján 53,4%-ban nem volt befolyásoló tényező, 41,6%-ban pozitívan, míg 5%-ban negatív példaként szolgált a fiataloknak.

A vizsgálatok során az is kiderült, hogy a diákok 34,7%-a lesz első diplomás a családban. Érdekes volt látni, hogy a szülők érzelmi és anyagi támogatása a felsőfokú tanulmányokat illetően nem mutatott különbséget a tekintetben, hogy a megkérdezett diák első diplomás lesz-e a családban vagy sem.

A kérdőív részletesen tárgyalta, hogy a diákok hogyan látják, mik befolyásolják leginkább a felsőfokú tanulmányok sikerét. Ez alapján a tanulóknak több tényezőt kellett rangsorolniuk a fontosságuk alapján. Az alábbi táblázat az eredmények értékelése után kapott rangsort foglalja össze:

5. táblázat: Tényezők, amelyek a diákok felsőfokú tanulmányaik sikerét befolyásolják

Tényezők	Rangsor
Tandíj	5
Előzetes középiskolai tanulmány	2
Iskolán kívüli diákmunka	7
Iskola és az otthon közötti távolság	6
Család	1
Csoporttársak	3
Külön órák	8
Kapcsolatok	4

A táblázat alapján megállapítható, hogy a sikert jellemzően a család, az előzetes iskolai tanulmányok, az iskolai társak biztosíthatja. Mint az iskolai választásnál, ennél a kérdésnél is a tandíj szerepe még háttérbe szorult.

Tény azonban, hogy a diákok 66,8%-a úgy látja, hogy a jövőbeli terveit nem tudná megvalósítani anélkül, hogy egyetemre, avagy főiskolára ne járjon. E kérdésben a nők és férfiak között nem találtunk szignifikáns véleménykülönbséget, a nők 68,9%-a a férfiak 62,8%-a gondolkodott így. A diákok 24,8%-a 3 évet, 22,1%-a 4 évet, 30%-uk 5 évet, míg 23,1%-a több mint öt évet gondol, hogy a felsőoktatásban el fog tölteni. Magyarországon alap esetben 2 lépcsős a képzési struktúra (kivételek például az osztatlan képzés), amely egy 6-8 féléves alapképzésre és egy 2-4 féléves mesterképzésre épül. Az alapképzés végén lehetőségük van a diákoknak kilépni a munkaerőpiacra, illetve feljogosítja a fokozat megszerzése a tanulót a mesterképzésre történő jelentkezésre. A mesterképzést követően a hallgatók vagy a munkaerőpiacon helyezkedhetnek el, vagy lehetőségük van a doktori képzésen folytatni a felsőfokú képzést. E tanulmányok mellett lehet továbbá például kiegészítő képzésen tanulni, szakirányú továbbképzésen, vagy a felsőfokú szakképesítést adó szakképzésen. A kérdőív rákérdezett arra is, hogy a diákok szerint mi befolyásolhatja a tanulmányaik tervezett idejű bevezetését. Az alábbi táblázatban a felsorolt indokok gyakorisága látható:

6. táblázat: Indokok, amiért a diákok felsőoktatási tanulmányaikat nem a tervezett időben fejezik be

Indokok	%
Tandíj	16,63
Családi támogatás	10,12
Egy jó munkalehetőség	20,94
Külföldi tanulmányi ösztöndíj	14,03
Nyelvismeret	13,63
Szakedolgozat	10,82
Családalapítás	4,81
Egyéb	2,61
Nem befolyásolja semmi	6,41

A hallgatók megítélése szerint egy állás, avagy egy külföldi képzési lehetőség befolyásolja leginkább, hogy időben végezzenek. Ugyanakkor jól látható a táblázat eredményeiből, hogy a diákok ebben az esetben már erőteljesebben számolnak a tandíj szerepével, azaz szerepe hangsúlyos lehet a tanulmányok kitolódására. A kutatásban résztvevő diákok közül szinte minden harmadik megjelölte a tandíj befolyásoló hatását.

Végzetül a kutatás megkérdezte a diákokat, hogy mik azok az ismeretek, amelyeket majd a felsőfokú tanulmányaik során megszereznek és véleményük szerint biztosan tudnak használni a jövőbeli munkájuk során. A hallgatók ez alapján leginkább a szakmai gyakorlatot, a szakmai elméleti ismeretet, illetve a nyelvtudást említették. Ugyanakkor, habár a szakmai tapasztalatszerzést értékelték az egyik leginkább hasznosítható tudásnak a diákok, mégis a mélyinterjúk során kiderült, hogy a felsőfokú intézmények egyre kevesebb lehetőséget adnak, illetve tudnak biztosítani a gyakorlati tapasztalatszerzésre.

Konklúzió

A tanulmány egy idei évi kvantitatív kutatás néhány eredményét foglalta össze. A publikáció alapvetően arra kereste a választ, hogy milyen indokaik voltak a mintánkban szereplő fiataloknak a felsőfokú tanulmányaikról történő döntés során, illetve az egyetemi és főiskolai diploma sikeres megszerzésének útján milyen motiváló és demotiváló tényezőkkel szembesülnek.

Az eredmények nagyjából megerősítették a már korábbi kvalitatív vizsgálat során szerzett tapasztalatokat, hogy a diákoknak az iskola- és tanulmányválasztásban alapvetően a személyes érdeklődésük a determináló. Ugyanakkor, ha marginálisan is, de számolni kell a környezeti, elsősorban családi és egyéb szociális kapcsolati tényezőkkel. A diploma megszerzésének sikerességében a családi szerep felértékelődése látható, illetve míg az iskolaválasztásnál a tandíj szerepe elhanyagolható volt, a hosszú egyetemi és főiskola tanulmányok alatt a fiatalok ennek fokozódó hatásával számolnak.

A felsőfokú tanulmány ma már az élethosszig tartó tanulás első lépcsője. Ezért is fontos lenne, hogy a felsőoktatásban tanuló hallgatók megértsék, hogy a folyamatos tudásbővítés, frissítés és az önfejlesztés a jó előmenetel feltétele a munkaerőpiacon.

Felhasznált irodalom

- Coleman J. S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94. 95–121. o. (supplement). Magyarul in: Lengyel Gy. –Szántó Z. szerk., (1998) Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája. Budapest: Aula. pp.11–43.
- Csuka Gy. – Szívós M. (2010): Rangsorok és tükörképek – ahogy a hallgatójelöltek választanak. In: *COMPETITIO IX*:(2) pp. 78-91.
- Czeglédi Cs. – Juhász T. (2013): Role of Tertiary Education in Career and Life-long Learning Among Day-time Students (Based on Empirical Findings). In: *The Journal of Education Culture and Society* pp. 190-198.
- Fábi I. (2010): Egyetemi és főiskolai hallgatók elhelyezkedési motivációi. *Educatio*, 2010/2 pp. 241 -250.
- Felsőoktatási jelentkezések 2010 – Továbbtanulási tendenciákat meghatározó tényezők. (2010): Felsőoktatási MŰHELY Füzetek, 1. Budapest, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felvételi rangsorok, 2012, 2013, 2014. http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=23
- Kiss I. – Répáczki R. (2012): Új készségek és munkahelyek: a kompetencia megközelítésre épülő szolgáltatások szerepe a foglalkoztathatóság javításában. *Munkaerőpiac-orientált felsőoktatás. Ötletek, bevált gyakorlatok az „Új készségek és munkahelyek” nevű európai kezdeményezéshez.* Tempus Közalapítvány, Budapest, pp. 7-24.
- Petőné Csuka I. (2014): A minőség kérdése a felsőoktatás és a munkaerőpiac illeszkedésén keresztül. In: *Tanulmánykötet – Vállalkozásfejlesztés a XXI. században IV.*, Óbudai Egyetem, 2014., pp. 311-326.o. http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/16_PetoneCsukaIldiko_Minoseg.pdf
- Schultz, T. W. (1983): *Beruházás az emberi tőkébe.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Veroszta Zs. (2012) A felsőoktatás különböző szintjeire felvettek jellemzői. In: Szemerszki M. (ed): *Az érettségítől a mesterképzésig. Továbbtanulás és szelekció.* Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. pp. 51–82.
- KSH (2011): A fiatalok munkaerőpiaci helyzete- A munkaerő-felmérés alap-, illetve a 2010. IV. negyedévi kiegészítő felvétele alapján pp.1-185. <http://www.diakhitel.hu/index.php/hu/>

BIBA SÁNDOR

Munkához való viszony alakíthatósága Pécssett és vonzáskörzetében¹

Bevezetés

A munka kifejezés egy egyszerű és gyakran használt főnév, eredetét tekintve szláv, jelentése: szenvedés, erőfeszítés. Népszerűsége ellenére az elnevezés definiáltsága eltérő irányt mutat, más és más jelentést szolgál az eltérő diszciplínákban. A fizika tudományának értelmezése szerint, akkor beszélünk munkáról, amennyiben erő hatására elmozdulás történik, azaz ha az erő állandó nagyságú és az úttal párhuzamos, akkor az erő munkáján az erő és az út szorzatát értjük, melyet nemes egyszerűséggel W-vel szimbolizálunk. Közgazdaságtani szempontból a fogalom értelmezése merőben eltérő képet mutat, amely szerint a munka az ember mindazon szellemi és fizikai képességeinek az összessége, amelyet a javak előállítása során felhasználhat, jelen esetben a jelölés is az angol labour szóból származó L betű. A társadalmi értelemben vett munkavégzés szabályozására külön törvények léteznek, hazánkban erre vonatkozik a jelenleg hatályos 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről. E törvény a munkáltató és a munkavállaló fél közötti tisztességes munkavégzés alapvető szabályait állapítja meg, figyelembe véve a munkavállalás szabadságnak elveit, továbbá a két fél gazdasági és szociális érdekeit.

A munka fogalmának multidiszciplináris értelmezése merőben eltérő lehet az egzakt tudományterületek esetében is. A fenti tényező-együttesből következik, hogy a mindennapokban használt definíció is rendkívül sokrétű és komplex. Minden ember preferenciarendszerének hierarchikus szintjén máshol helyezkedik el, más irányba mutat és más motivációt takar. Sokan függővé válnak a munkavégzéstől, annál többen bele is betegszenek. Japánban például külön kifejezés is létezik arra, amikor a munkás szó szerint halálra dolgozza magát, ez a „karoshi”. Az üzenet kvintesszenciája az, hogy az emberiség nagy része a saját bőrén keresztül tapasztalja a munka világának sajátosságait. A 7 milliárd emberből 1,7 milliárd a szolgáltatóiparban dolgozik, 1,4 milliárd az agráriumban, 800 millió gyári munkás, 400 millió vállalkozó, mindösszesen 430 millió ember az, aki álláskereső/munkanélküli, 577 millió idősebb 64 éves kornál és már nem dolgozik aktívan, valamint 1,9 milliárd fiatal gyermek van 0-15 éves kor között és így nem vállalhatnak munkát.²

Jelen kutatás a munka értelmezését annak aspektusában helyezi-, majd végzi el – és alkalmaz hozzá emberi erőforrás-szemponútú megközelítést – amely szerint a munkavégzés mögött tudatos emberi tevékenység áll, adott cél érdekében és ellenszolgáltatás fejében történő gazdasági tevékenység keretében. A munkavégzés legfőbb aktorai a munkavállaló és a munkáltató fél.

A téma fontosságát és populáris érintettségét tekintve fontosnak tartom a két fél közötti viszony elemzésének elkészítését és a megjelenő nézetkülönbségek specifikus feloldását.

¹ Biba Sándor: Munkához való viszony alakíthatósága Pécssett és vonzáskörzetében című diplomamunkájának szerkesztett változata.

² A Founders and Funders infógrafikája alapján, forrás: www.cia.gov, www.census.gov, www.gemconsortium.org Letöltés dátuma: 2014. február 08.

Témaválasztás indoklása

A témaválasztást nagymértékben befolyásolta a korábbi tanulmányaim során elkészített két kutatásom. 2011-ben a XXX. Jubileumi Országos Tudományos Diákköri Konferencián az andragógus szerepét vizsgáltam a munkaerő hatékony foglalkoztatásának feltételrendszerében. Ezáltal rálátást kaptam a munkavállalói oldal esetleges problémáira és motivációs szükségleteire. A 2013-as XXXI. Országos Tudományos Diákköri Konferencián azokat az új kihívásokat kutattam, amelyek a vezetői munka eredményességét befolyásolják, illetve megvizsgáltam egy konkrét vezetésfejlesztési rendszer példáján keresztül, hogy milyen hatást gyakorol a vezető a szervezeti kultúrára, ebből kifolyólag miért a vezető határozza meg leginkább az adott szervezet mentalitását és légkörét, végül foglalkoztam azzal, hogy milyen további, eddig kiaknázatlan lehetőségek jelennek jelenleg a magyar vezetőkben, kitérve ezeknek a fejlesztési lehetőségeire.

A téma fontosságáról adott visszajelzést mind a két esetben a szakmai zsűri azzal, hogy munkámat különdíjjal ismerte el. E két kutatás szintéziseként érlelődött a gondolat, hogy jelen dolgozatomban a munkához való viszonyt és annak alakíthatóságát vizsgáljam, hiszen ebben a témakörben a munkaadó, a munkavállaló és maga a munkahely fizikai jelenléte, azaz az ergonómia is meghatározó.

Fontos szerepet játszott a témakör kutatásában és feldolgozásában, hogy a 2013-2014-es évre sikerült elnyernem az Eötvös Loránd Hallgatói Ösztöndíjat, ahol a vállalásaim között jelen szakdolgozat megírása is helyet kapott.

A probléma felvetése

Kutatásom irányultságát jelentős mértékben meghatározták a fentiekben leírt előzmények, így a témaválasztás számomra egy hosszabb ideje tervezett célkitűzés, továbbá az évek óta tartó tanulási folyamat eredménye. Ugyanakkor a választott téma által felvetett probléma több mint általános jellegű, szinte mindenkit érintettként lehet bevonni.

A probléma forrása, hogy a munkavégzés az emberek számára a „szükséges rossz” fogalmával asszociálódott az évtizedek során. Szeretnének hamarabb túl lenni rajta és csak a kötelességtudat az, ami igazi motivátorként hat, az is csak ideig-óráig. Amikor a tankönyveket olvastam evidens volt számomra, hogy a munkavégzés közös gazdasági érdek. Érdeke a munkavállalónak és érdeke az őt foglalkoztató vezetőjének egyaránt, minél jobban dolgozik a munkavállaló, annál sikeresebb a munkaadója, nő a bevétel és a kör bezárultával több javadalmazást kap a munkavállaló. Ennek a spirálnak már a motiváció alapjaiban vissza kell köszönnie. Azonban a valóságban nem ezt láttam realizálódni. Sőt ennek az ellenkezője valósul meg, így „a munkavégzés, mint közös gazdasági érdek” kifejezés nem állja meg a helyét, és a gazdasági érdekek teljesen nyilvánvalóan és mindenki számára láthatóan sérülnek.

Ez napjainkban az egyik legfontosabb emberi erőforrás fejlesztési témakörhöz tartozó anomália, aminek a megoldását sokan az emberi jellemre vezetik vissza. Szintén az eddigi munkatapasztalataimra hivatkozva azt kell mondanom, hogy ebben igazuk van, de attól még a problémát nem szabad elodáztatni. A probléma továbbra is jelen van, meghatározza a mindennapjainkat és meg kell oldani a gazdasági érdekek miatt, de legfőképpen a munkát végző ember érdekei miatt, akik pedig mi magunk vagyunk.

Ezért azt gondolom, nem volt túlzó kijelentés a részemről, amikor azt vizionáltam, hogy a kutatásomban szereplő probléma és annak témaköre mindenkire vonatkozik és mindenkinek értékes véleménye van a felvetés abszolválására. Ennek érdekében a kutatásom során törekedtem arra, hogy minél szélesebb körben tudjam megszólítani az embereket, ezáltal minél több

értékes véleményhez juthassak hozzá. Az anyag feldolgozását követően pedig publikációkkal és előadásokkal szeretném eljuttatni az emberek többségéhez a téma fontosságát és annak megoldási lehetőségeit, mert senkinek sem az a célja, hogy boldogtalan legyen a munkavégzése, sem az adott munkáltatónak, sem pedig a munkavállalónak.

Ezért a kutatás nem csupán egy egyszerű elemzés számomra, hanem egy felelősségteljes folyamat első lépése, amelyet szeretnék folytatni a jövőben is tanulmányaim során.

A kutatás célja

A kutatás feltérképezi a Pécs és vonzáskörzetében aktívan foglalkoztatottak munkához kapcsolódó igényeit és a munkaadók lehetőségeit, e két elem szintézise egy olyan javaslat-csomagot eredményez, ami segítséget nyújt, hogy a munkaszervezetek a meglévő humán erőforrást a lehető leghatékonyabban foglalkoztassák. A modell felhasználásával prognosztizálható, hogy kialakul, vagy tovább erősödik a munkavállaló és a munkáltató között az egészséges szimbiózis, amely alapját képezi a versenyképesség fenntartásának, a munkavállalói lojalitásnak és érdekeltségnek, ami növeli a munkakedvet és fokozza a profitot.

Elsődleges célom, hogy a mintavétel segítségével feltárjam a munkaadó és munkavállaló közötti viszonyt adott specifikus területre, nevezetesen az emberi erőforrás menedzselésére exponálva, kiemelve a felek elvárásait, valamint lehetőségeit. A kapott információbázisra építve célom egy olyan modell kidolgozása, amely finanszírozás nélkül jelent megoldást a munkához való viszony pozitív irányú alakításához.

Részcélok

- 1.) A kutatási terv szerint egy 1 000 fővel rendelkező empirikus mintavétel alapján tervezem feltárni a munkavállaló és vezetője közötti kapcsolatrendszert és annak sajátosságait.
- 2.) Kutatásom további célja, hogy a gazdasági világválság okozta externális hatások következtében kialakuló, nem minden szempontból kielégítő munkamorál által esetlegesen fellépő gazdasági és társadalmi feszültség, tőke felszabadítás nélkül, munkaügyi technikák segítségével megelőzhető legyen.
- 3.) Egy általánosan alkalmazható, a magyar munkahelyi viszonyokra adaptálható modell kidolgozása, amely a versenyképesség növelése által képes elősegíteni a szervezeti célok elérését, a munkavállalók viszonylatában a munkavégző képesség minél nagyobb arányú kifejtését, a magasabb teljesítményt, valamint az elvárható erkölcsi megbecsülést.
- 4.) A modell kellő publicitás mellett történő alkalmazásával, pénzbeli ráfordítás nélkül, kizárólag soft eszközök használatával elérni a kívánt társadalmi és gazdasági fejlődést, így szolgálva Magyarország további gyarapodását.

A kutatás hipotézisei

- 1.) A munkát végző ember és az „öt” foglalkoztató munkáltató együttműködésében van lehetőség a hatékonyság javítására.
- 2.) A változatos, folyamatosan tanulást igénylő munkakörben dolgozók viszonya a munkahelyen tapasztalt csapatmunkához jobb, mint akik a mindennapokban rutin munkát végeznek.
- 3.) A munkavállalók nem elégedettek azzal a visszajelzéssel, amit a közvetlen vezetőjüktől kapnak.

A kutatás módszertana, a minta összetétele

A módszertani validitást figyelembe véve, valószínűségi mintaválasztást alkalmaztam rétegzett mintavételi eljárással kombinálva. A kérdőíves felmérésben résztvevő populáció meghatározásánál fontos szerepet játszott, hogy a kapott adatok teljes mértékben tükrözzék az adott terület eredeti szociológiai sajátosságait. A kutatásban való részvétel teljesen önkéntes és anonim volt. Az empirikus kutatás elkészítéséhez szükséges vizsgálati populáció mértékét a Baranya megyében foglalkoztatottak számában állapítottam meg. Ez a KSH 2011-es népszámlálási adatai alapján 141 930 fő. A mintavétel reprezentativitása érdekében több demográfiai adat és mintavételi egység megoszlását is figyelembe vettem: a megyében foglalkoztatottak település típusok, kohorsz, valamint nemek szerinti megoszlását.

A kutatásban szereplő mintavétel mérete a Baranya megyében foglalkoztatott 141 930 emberből, 1 020 fő. Az adatok alapján a kutatási minta reprezentativitása az arányosítás következtében 0,7%.

Az eredmények összefoglalása, következtetések

- 8 általános iskolai osztály, vagy annál kevesebbet végzettek között a férfiak aránya rendkívül magas (73%).
- A nők nagy általánosságban tanultabbak, 15%-kal többen szereztek főiskolai, egyetemi diplomát, mint a férfiak.
- Minél fiatalabb és képzetlenebb a munkavállaló, annál gyakrabban használja a számítógépet.
- A férfiak a szabadidőben, a nők a munkahelyükön használják többen a számítógépet.
- A megkérdezettek jelentős hányada (58%) nem beszél egyetlen egy idegen nyelven sem.
- A válaszadók kis méretű munkaszervezetekben (11-50 fő) dolgoznak, többnyire fizikai jellegű munkát.
- Főiskolai, egyetemi diplomával rendelkezők 80%-ban változatos, tanulást igénylő munkát végeznek, addig a 8 általános iskolai osztállyal, vagy annál kevesebbel rendelkezők 92,6%-a rutinmunkát kénytelen végezni.
- A rutin munkát végzők aránya nemi megoszlás szerint 74,3%-ban a férfiak felé billen.
- A válaszadók 27,7%-ának karrierjük során minimum kétszer el kellett hagyni az adott pozícióját, 19%-nak akár háromszor is.
- A munkanélküliség kockázata leginkább az aluliskolázottakat, a nyelveket nem beszélőket, a fizikai jellegű munkát végzőket érinti.
- A tendenciáknak megfelelően, külföldi munkahelyre inkább a nyelvtudással rendelkező fiatalok mennének, akiknek jellemzően maximum középfokú végzettségük van.
- A kor előrehaladtával a munkavállalóknak szükségük van az egészségük fokozott óvására irányuló intézkedésekre.
- A Z generáció tagjai kifejezték alapvető igényüket a munkavégzéshez szükséges eszközök iránt, a többi korosztályra ez ilyen mértékben nem volt kimutatható.
- A munkahelyen tapasztalt higiéniai szinttel való elégedettség egyenesen arányos korrelációt mutat a végzettségi szinttel.
- A megkérdezettek 55,9%-a nem elégedett a jövőképevel, nagyrészüket (86,9%) 8 általános iskolai osztályt, vagy annál kevesebbet végzett, kohorsz tekintve jellemzően a legfiatalabb és legidősebb generációra korlátozható a kérdéskör, a legelégedettebb az Y generáció.
- A munkahely munkateljesítményével a válaszadók 55,9%-a elégedett, főként igaz ez a változatos munkát végzőkre, az ő esetükben ugyanezen érték 78,6%
- Jellemzően a legfiatalabb, Z generációnak a legrosszabb a kapcsolata a munkatársaival, de az iskolai végzettség szintjének emelkedésével egyenesen arányosan emelkedik az elégedettség szint is.

- A vezetőkkel való kapcsolat során kifejezett elégedetlenség a 65 évnél idősebbeknél csúcsosodik ki, a korosztályból 85,7% vélekedett így, a globális mutatót tekintve a végzettség szintén pozitív irányú korrelációt feltételez.
- A szellemi munkások és a változatos munkát végzők elégedettek, a fizikai munkások és a többnyire rutin jellegű munkát végzők elégedetlenek a közvetlen vezetőjükkel való kapcsolatukkal.
- A változatos, tanulást igénylő munka fokozza az elégedettséget, amit a munkavállaló érez a csapatmunka kapcsán.
- A megkérdezettek döntő többsége (84,8%), nagy általánosságban elégedett a mindennapok során kifejtett saját munkateljesítményével, ez alól kivétel a Z generáció, ők inkább elégedetlenek.
- A munkavállalók elégedetlenek a visszajelzéssel, amit vezetőjüktől kapnak saját munkateljesítményükről (57,1%), a munkaszervezet nagyságával egyenesen arányosan emelkedik az elégedettségi szint is, aki megkapja ezt a visszajelzést, kevésbé hagyja el a munkaszervezetet.
- A visszajelzéssel, amelyet közvetlen munkatársaitól kapnak, főként a legidősebb generáció tagjai voltak elégedetlenek 85,7%-ban, e korosztály maximálisan megköveteli a tekintélyelvű viselkedést a munkavégzés és a szabadidő során is.
- A nagyobb munkáltatók esetében elégedettebbek a visszajelzésekkel a vezető és a munkatársak kapcsán is, ez a tény feltételezi a komolyabb HR folyamatok utóhatását.
- A kapott tisztelettel a legidősebb korosztály a legelégedettebb és a legfiatalabb korosztály a legelégedetlenebb, ez a tendencia teljesen normális, az életkorból fakadó reakció.
- A kapott tisztelet mértéke és a végzettségi szint egyenesen arányosan összefügg, hasonló eredményeket produkál a szellemi és fizikai munka összevetése is.
- A vizsgálati populáció 60,8%-a elégedett a saját szakmai fejlettségi szintjével, kohorsz szerint egyedül a Z generációnál mutatkozik eltérés ebben a kérdésben, ők 54,5%-ban elégedetlenek.
- A munkavállalók nagyobbik többsége számára nincsen meg a karrierépítés lehetősége, ez alulmotiválja őket. A munkanélküliség kockázat és a karrierépítési lehetőség között egyenes ági korrelációt lehet felfedezni.
- A generációk közül egyedül a Z az, amely nem elégedett a munkaköréből adódó felelősség mértékével ez drámai 72,7%-os arányban mutatkozik meg.
- A válaszolók 40%-a nem elégedett a munkaköréből adódó új kihívásokkal, ez különösen igaz az alulképzettek, a fizikai munkásokra, és a rutin jellegű munkát végzőkre. Kohorsz szerint kiemelhető a legfiatalabb és legidősebb generáció, mind a két korcsoport esetében 70% felett volt az elégedetlenség mértéke.

Összegzés

- 1.) A munkához való viszony összevont indexe alapján elmondható, hogy Pécs és vonzáskörzetében a munkához való viszony nem kielégítő, így a *kutatás első hipotézise igazolást nyert*, egyszerre igazolva ezzel a felvetett téma létjogosultságát is.
- 2.) A csapatmunkával való elégedettség és a munka jellegének keresztábrás összevetése kapcsán *igazolódott a diplomamunka második hipotézise*. Azok közül, akik kifejezték elégedettségüket a csapatmunkával kapcsolatban, 66,1%-ban változatos, tanulást igénylő munkát végeznek.
- 3.) Globális szinten a válaszolók 57,1%-a fogalmazta meg elégedetlenségét a közvetlen vezetőjétől kapott visszajelzés vonatkozásában, ezzel *igazolva a vizsgálat harmadik hipotézisét*.

A munkához való viszonyulás javítására szolgáló modell

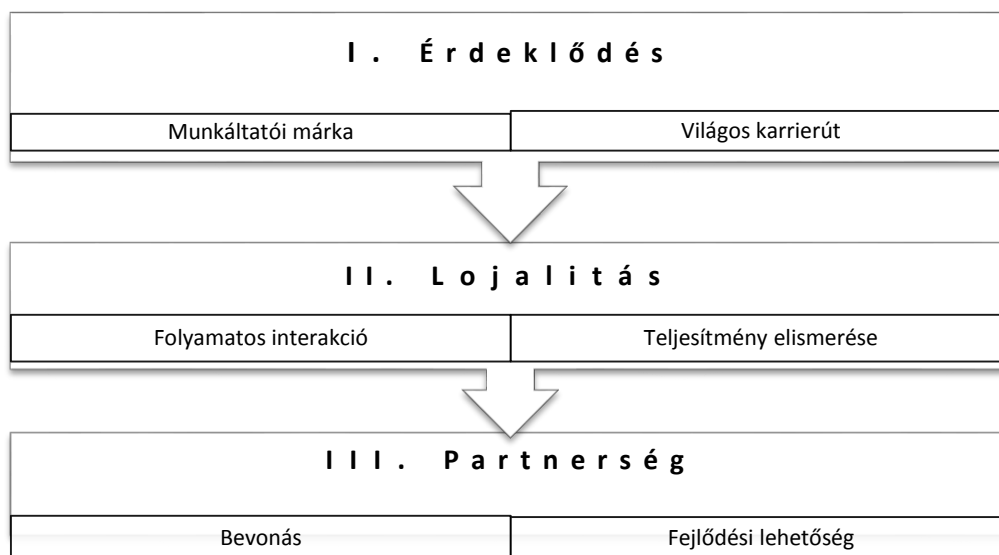
A primer, empirikus kutatás és a szekunder, szakirodalmi utóelemzés során felhalmozott adatok, valamint az ezekből levont következtetések alapján elkészítettem a munkához való viszonyulás javítása érdekében egy, a mindennapokban is alkalmazható modellt. A kialakítás során alapvető fontosságú szempont volt számomra, hogy a modellt alkotó szintek és javaslatok, kizárólag nonfinansziális elemeket tartalmazzanak. Jelen feltételrendszer elfogadása mellett a modell nem képes minden, a kutatásban feltárt problémára közvetlen javaslattal szolgálni, az ambivalenciák hordereje, valamint a pénzügyi lehetőségek korlátozása ezt nem teszi lehetővé. Azonban ennek következtében a modell applikálhatóságának esélye – a legtöbb ilyen modelltől eltérően – minden munkaadó számára adott.

A modell kialakításának módszere

Az empirikus kutatás során kapott adatok alapján elkészítettem egy SWOT analízist, ezt követően már meg lehetett nevezni az erősségek és gyengeségek alapján az elsődleges javaslatokat. Fontos volt számomra, hogy mind a két fél véleményét hűen tükrözze a modell, továbbá szerettem volna elkerülni, hogy távoli, megvalósíthatatlan, vagy éppen túlzóan idealisztikus legyen a kialakítás. Ezért a megkeresésemre nyolc Baranya megyében gazdasági értelemben vett tevékenységet kifejtő munkaadó/vezető vállalta, hogy véleményezi az előzetes javaslataimat. Feltétel volt, hogy legalább egy közvetlen alkalmazott dolgozzon az irányításuk alatt. Természetesen az anonimitás lehetősége az ő esetükben is fenn állt, és maradéktalanul éltek vele. Az elkészült javaslatcsomag már a munkaadók/vezetők iránymutatását is tartalmazzák.

A munkavállalói elköteleződés modellje

A létrehozott modell egyaránt tartalmaz vertikális és horizontális elemeket, amíg előbbi a fejlődés irányát határozza meg, addig utóbbi a megszilárdítás lehetőségeit taglalja.

1. ábra A munkavállalói elköteleződés modellje

Érdeklődés

Az elkötelezett munkavégzés alappillérenek tekinti a modellt a munkavállalók érdeklődésének felkeltését, mind a munkaadó, mind a munkakör irányában. Ennek feltételrendszerét jelen esetben két részre osztható szegmens szimbolizálja.

- *A munkáltatói márkaépítés* egy proaktív, pontosan előre deklarált metódus szerint lezajló folyamat, amely során a szervezet felismeri, hogy mitől lehet vonzó a munkaerőpiac számára. A munkáltatói márka tudatos építése mára már minden munkaszervezet számára alapvető fontosságú. Amely szervezetnek sikerül megérteni a munkavállalók igényrendszerét, emellett a megszerzett ismereteket jól alkalmazza a saját munkáltatói márkájának megjelenítése során, az lépéselőnybe kerül, képes csökkenteni a fluktuációt és bevonzani a felnövekvő generáció legproduktívabb tagjait.
- *Világos karrierút*: a munkavállalók kifejezték negatív érzéseiket a bizonytalan jövővel kapcsolatban, ezek kimondottan a demotiváló tényezők közé sorolhatók. A nem létező jövőkép, a létszámleépítés esetleges kockázata, valamint a munkahely fennállásának biztonsága egyaránt a kockázati faktorok közé sorolható, jelen esetben is az egyértelmű kommunikáció vezet sikerre, vagy mérsékli a károkat. A potenciális munkavállaló teljeskörű informáltsága esetén tudja meghozni a számára legmegfelelőbb döntést, valamint elkerüli az esetlegesen bekövetkező csalódásokat, ami pedig egyértelműen a fluktuáció mértékének növekedéséhez vezetne.

Lojalitás

Az érdeklődés felkeltése után szükséges a kiváltott reakció hosszú távú rögzítése. Meg kell teremteni a munkavállalói lojalitás alapjait.

- *Folyamatos interakció*: a vizsgálati populációtól származó adatok alapján kiemelt prioritást élvez a vezetőktől származó visszajelzés. A munkafolyamatok hatékonyságát alapjaiban határozza meg a megfelelő kommunikáció és a teljesítményértékelés mindennapi alkalmazása. Azok a munkavállalók, akiknek jobb a kapcsolatuk a közvetlen vezetővel, produktívabbak.
- *Teljesítmény elismerése*: elengedhetetlen különbséget tenni a teljesítményről adott visszajelzés és az egyéni teljesítmény elismerése között. A jó teljesítmény elismerésének hatása van az egyén motivációjára, valamint további pozitív externális hatásként könnyelhető el az érzelmileg is erős munkahelyi kapcsolatok kialakítása.

Partnerség

A probléma felvetése kapcsán megfogalmazott gondolat értelmében, amely szerint a munkaviszony a foglalkoztatott és a foglalkoztató fél számára is közös gazdasági érdek, a modell utolsó hierarchikus szegmense a szimbiózist hivatott elősegíteni. A munkavállalók határozott igényekkel rendelkeznek, amelyek a változatos, tanulást igénylő, felelősségteljes és új kihívásokkal teli feladatok irányába mutatnak. Természetesen nem végezhet mindenki ilyen munkát, nem is ez a cél, de vannak olyan részfeladatok, amelyeket a partnerség elve alapján érdemes delegálni.

- *Bevonás*: a körülményeket figyelembe véve törekednie kell a vezetőnek, hogy alkalmazottait minél nagyobb mértékben bevonja az őket, esetleg a cég/vállalat jövőjét befolyásoló döntések meghozatalába. Ez olyan magasabb szintű, ideiglenes részfeladatok delegálását jelenti, ami a jövőre nézve előrevetíti a munkavállalótól feltételezhető maximális

érdekeltséget és elköteleződést egyszerre. A mértékéről minden esetben a vezető szabadon hivatott dönteni, lehetősége van a gesztus értékű bevonástól egészen a teljeskörű bevonásig alkalmazni a felfogást.

- *Folyamatos fejlődés*: a vezető egyik legfontosabb feladata, hogy a tehetséges munkavállalóinak biztosítsa a lehetőséget a folyamatos fejlődésre. Hiába az emberi erőforrás költsége az egyik legmagasabb a vállalatok költségvetésében, a megfelelő utánpótlás megtalálása, és ami még fontosabb, a megtartása, a munkáltató szempontjából az egyik legjövödelmezőbb befektetés.

A kutatás további iránya

A diplomamunka elkészítése nem a pontot hivatott feltenni a kutatásom végére, ez számomra – a témaválasztás indoklásában taglaltak alapján – sokkal inkább egy fejlődési folyamat. 2010-ben megismertem a munkát végző ember hatékony foglalkoztatásának alapelemeit, 2012-ben a vezetők képzését érintő új kihívásokkal foglalkoztam, 2014-ben a kettő szintézisével, a munkához való viszsonnyal és a továbbiakban, reményeim szerint egy esetleges doktori képzés keretei között szeretnék az eddig elsajátított ismeretek alapján a munkáltatói márkaépítéssel foglalkozni, generációs viszonylatokban. Jelenlegi tendenciákat figyelembe véve nagy potenciált látok a fogalomkör mögött, a téma szakirodalma – hazai viszonylatokban legfőképp – jelenleg még nem kidolgozott. A generációs tényezőket figyelembe véve³, rendkívül pozitív számomra, hogy saját személyes tapasztalatokat is felhasználhatok a munkám során. Bízom benne, hogy az általam megálmodott kutatási irány a valóságban is realizálódni fog.

Köszönetnyilvánítás

Köszönettel tartozom témavezetőmnek dr. Nemeskéri Zsoltnak, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar dékánjának, a kutatás során kapott jelentős szakmai és emberi segítségért.

Köszönöm dr. Reisz Terézia tanárnőnek, az empirikus kutatás elkészítéséhez nélkülözhetetlen IBM SPSS kezelési és kutatásmódszertani ismeretek magas színvonalon történő közvetítését.

Ezúton is szeretném megragadni az alkalmat arra, hogy köszönetemet és tiszteletemet fejezzem ki minden alapszakos és mesterszakos tanáromnak, hogy az értékes tudásuk átadásával hozzájárultak a kutatás és a diplomamunkám elkészítéséhez.

Köszönöm a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar-nak, hogy az infrastrukturális lehetőségek rendelkezésemre álltak, a kutatáshoz szükséges konferenciák, szakkollégiumi események megszervezéséhez, valamint az IBM SPSS program használatához szükséges licence ideiglenes átruházását.

Megköszönöm, hogy elnyerhettem a Nemzeti Kiválóság Program Eötvös Loránd Hallgatói Ösztöndíjat és ennek keretein belül a valóságban is alakot ölthetett a jelenlegi méreteiben az addig általam csak elképzelt kutatás.

Végül szeretném megköszönni az empirikus kutatásomhoz kérdőíves segítséget nyújtó 1020 főnek, és annak a 8 vezetőnek, akik véleményükkel segítették a munkaviszony javítására szolgáló modell megalkotását.

A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói

³ Koromat tekintve, az Y generáció végéhez és a Z generáció elejéhez tartozom.

személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

Felhasznált szakirodalom

- BAKACSI Gy. – Bokor A. – Császár Cs. – Gelei A. – Kovács K. – Takács S.: Stratégiai emberi erőforrás menedzsment, Bp., KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., 1999.
- BAKACSI Gyula: Szervezeti magatartás és vezetés, Budapest. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 2000.
- BARABÁSI Albert-László: Behálózva. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003.
- BELUSZKY Pál: Magyarország településföldrajza, Nordex Kft. Dialog Campus Kiadó, 2004.
- BIBA Sándor: Az andragógus szerepe a munkaerő hatékony foglalkoztatásában, különdíjjal elismert OTDK dolgozat, 2011. Kecskemét
- BIBA Sándor: Új kihívások a vezetői munka eredményességének növelésében, különdíjjal elismert OTDK dolgozat, 2013. Eger
- ELBERT- Karoliné-Farkas-Poór: Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. Budapest: KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó 2000.
- HANDY, C.B. : Understanding Organizations, 3rd Edn, Harmondsworth, Penguin Books, 1985.
- HOFSTEDE, G.: Culture's Consequences: International Differences in Work Related Values, Beverly Hills, CA, Sage Publications, 1980.
- KLEIN Sándor: Vezetés- és szervezetpszichológia. SHL Kiadó, Budapest, 2001.
- LÖVEY Imre – Manohar S. Nadkarni: Az örömteli szervezet. HVG Kiadói Zrt, Budapest, 2003.
- SCHULTZ, Theodore W.: Beruházás az emberi tőkébe, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.
- SCHUMANN – Sartain: Tehetségmágnesek, a kiválóakat vonzó munkáltatói márka fel-építése, HVG Könyvek, Bp., 2010
- SZEMES László-Világi Rudolf: Személyügyi feladatok rendszere, Pécs: PTE FEEFI, 2001.
- TARI Annamária: Y generáció, Bp., Jaffa Kiadó, 2010
- TARI Annamária: Z generáció, Bp., Tercium Kiadó, 2011
- TERNOVSZKY Ferenc: Nemzetközi menedzsment európai szemmel, „Szókratész Közgazdasági Akadémia”, Budapest, 2003.
- WILLEM F. G. Mastenbroek: Konfliktusmenedzsment és szervezetfejlesztés, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 2001.

OROSZI SÁNDOR

Az állam fogvatartói

„Nem minden számít, ami számolható,
és nem minden számolható, ami számít.” Albert Einstein

Napjainkban már a közgazdák nagy része elfogadja „foglyul ejtett” állam (state capture) gondolatát¹, de neves politikusok állásfoglalásai is ezt a szemléletet tükrözik.

Lényeges különbség észlelhető azonban annak magyarázatában, hogy ez a „fogság” milyen erők részvételével, vezetésével, milyen társadalmi-gazdasági közegben alakul ki, milyen szerepet játszanak létrejöttében a nemzetközi intézmények, informális csoportosulások.

A multi- és transznacionális vállalatok, valamint a kisebb gazdasági potenciállal bíró országok viszonya

Angliában 1844-ben kezdődött az ipari termelés növekedésének aranykora, amely időszakban a gazdaság mechanizmusai a leginkább közelítették a szabad verseny ideáltípusát. A konkurenciának ez a formája azonban néhány évtized alatt átcsapott a saját ellentétébe, egyre jobban sűrűsödtek a monopoljegyek, majd megjelentek és erősödtek a mono- és duopóliumok, az ágazatok egy részében kialakult a monopolista verseny.²

A II. világháború utáni időszakban szinte exponenciálissá vált a nagyvállalatok növekedése, a világpiacon is egyre inkább kirajzolódott erőfölényük. Profitmaximálási törekvésüktől vezérelve, a gyengébb ellenállás irányába haladva a számukra komparatív előnyöket biztosító, de relatíve korlátozott államhatalommal jellemezhető országokat vették célba.

A leírtakkal összhangban Kádár Béla akadémikus, az Antall-kormányban a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok minisztere, a gazdasági kabinet tagja – minden bizonnyal államigazgatási tevékenységére is alapozva – a következőket állapította meg: „a transznacionális nagyvállalatok, sőt nagyvállalati koalíciók³ érdekérvényesítési erejével szemben a Föld országainak túlnyomó többsége eleve korlátozott cselekvőképességű.” Hozzáfűzte: „Különösen a kisebb gazdasági potenciállal rendelkező s államszervezetileg legyengített országok védtelenek a nagyvállalati erőfölénnyel szemben.” (Kádár B: 2007.) A világ száz legerősebb gazdaságának több mint fele ma már transznacionális cég. A Fortune 500-as listáján szereplő nagyvállalatok árbevétele meghaladja a föld évi GDP-jének két-ötödét.

Eroőfölnyüük föleg régióńkban látszik nyomasztónak. Kelet-Közép Európa mérsékelt gazdasági erővel jellemezhető nemzetgazdaságaiban a megkésett polgárosodás miatt nem alakult ki erős nemzeti tulajdonosi polgárság (a német történetpszociológusok szóhasználatával:

¹ Hellmann, J. Kaufman, D. 2001: Confronting the Challenge of state capture in transition Economies

² 1933-ban jelent meg a témakör két meglapozó tanulmánya, Chamberlin, E. H: The Theory of Monopolistic Competition és Robinson, J: The Theory of Imperfect Competition.

³ Gourevitch, Peter (1986): Politics in Hard Times; Ithaca – London Cornell University Press.

Besitzbürgertum). Ennek hiányában a rendszerváltás a képzettségi polgárság (Bildungsbürgertum), az értelmiség irányításával ment végbe.⁴

A rendszerváltást követő periódusban a magántulajdon dominanciájának megteremtésében a korlátozott tőkeerővel rendelkező nemzeti burzsoázia helyett a külföldi tőke játszotta a főszerepet. A transznacionális vállalatok súlya nem csak külgazdasági kapcsolatainkban vált dominánssá, de a privatizáció során létrejött tulajdonosi struktúrában – legalábbis a valóban versenyképes szegmensben – is meghatározónak tekinthető. Ez a tendencia annak ellenére érvényesült, hogy – miként azt Bokros Lajos kifejtette: *„Már nálunk is kiemelkedtek hazai vezető réteg kezében lévő nagyobb cégek. Ezeket ugyanúgy meglehetősen finom, bár kevésbé burkolt protekcionista gazdasági és politikai védőháló veszi körül, mint az olaszokat. Ha kell, az egész politikai osztály, az egész Országgyűlés megmozdul védelmükre*⁵. Ezek a vállalatok képesek arra, hogy maguk felé hajlítsák a törvényeket, befolyásolják a politikát.” (Bokros L. 2008.)

Hasonlóan látja-láttatja az állam foglyul-ejtéséhez vezető folyamatot Szalai Erzsébet is: *„...a kelet-európai átalakulás jellegét alapvetően a centrumkapitalista országok és a globális tőke érdekei határozták meg. Emellett a helyi politikai, gazdasági és kulturális elitek rövidlátásának, önzésének és behódoló magatartásának is szerepe volt abban, hogy ezen országok többségében klasszikus félperifériás kapitalizmusok alakultak ki.”* (Szalai E: 2009/B.) Veress József valamivel megértőbb, amikor rávilágít az állam kiszolgáltatott helyzetére, az elitek csapdahelyzetére: *„Az egyes országok kormányai – egymással vívott kétségbeesett versengésben – mind kedvezőbb feltételeket teremtenek a legnagyobb cégeknek.”* (Veress J: 2009.)

A globális tőke érdeke – amelyre Szalai Erzsébet hivatkozik – az árak, a bérek, a külkereskedelem, a tőkemozgások, a kamatok, valamint a vállalat-alapítás szabadságának megteremtésével a liberalizáció teljes körűvé tétele. A nagyvállalatok olyan rendszerszabályok kialakítását szorgalmazzák, amelyben az állam feladatköre ismét a Smith korában még adekvátnak tekinthető wachman state funkcióra korlátozódik, amely feltételrendszerben a szelekciót kizárólag a piac végzi. Ennek a konkurencia-harcnak a nagyvállalatok erőfölénye következtében nem lehet kétséges a kimenetele.

Ez a szemlélet jelenik meg J. E. Stiglitz műveiben. A Nobel-díjas közgazdász munkássága során Pierre Bourdieu és Michel Foucault gondolatosságát terjesztette ki, akik már a hetvenes években is kritikusan elemezték a neoliberalizmust. Ezt az eszmeáramlatot olyan irányzatnak tekintették, amelynek képviselői – elfoglalva az államapparátus legfontosabb pozícióit – hatalmuk birtokában ráerőszakolják a versenyt a társadalom és gazdaság minden szereplőjére. Stiglitz a multi- és transznacionális cégeknek a politika szövetét átható gátlástalan és álszent érdekérvényesítésében látja a neoliberális gazdaságpolitika uralomra jutásának magyarázatát: *„A neoliberális piaci fundamentalizmus mindig is politikai doktrína volt, amely meghatározott érdekeket szolgált. A közgazdasági elmélet sohasem támasztotta alá. Világosan kell látni azt is, hogy a történeti tapasztalat sem igazolja.”* (Stiglitz, J. E. 2003).

Mellár Tamás a multinacionális cégek és az államok erőviszonyait mérlegelve ugyancsak a nagyvállalatok – mint a külső gazdasági elit – érdekérvényesítő képességét emeli ki: *„A globalizált világban olyan óriáscégek alakultak ki, amelyek erőfölényes helyzetükkel könnyen*

⁴ Nyugat-Európában - egy történelmi korszakkal korábban - a piacgazdaság kiépítése a tulajdonosi polgárság vezetésével történt, de (a hűbéri kötöttségek feloldása, majd a fenyegető méretűvé váló munkásmozgalom kihívásaival szemben) szövetkeztek az értelmiséggel.

⁵ Nagyon sokat e jelenség megnyilvánulásának tekintik a Lex Molt.

vissza tudtak élni, s ezáltal illuzórikussá tették a hatékony piaci működést. A nagyvállalat-kisvállalkozás relációban irreális önkéntes cseréről és racionális döntésről beszélni. Ezek a vállalatóriások nem csak egy piacon, hanem akár egy ország vonatkozásában is képesek voltak a gazdasági erő pozíciójából tárgyalni.” Ez – vonhatjuk le a konklúziót – lényegében az állam rabul ejtéséhez vezethet. Mellár még hozzáteszi: „A pénzpiacokon ugyanez a probléma hatványozottan jelentkezett, a szabadon áramló hatalmas pénzek egy szempillantás alatt okozhattak helyi válságot egy kis országban.” (Mellár T: 2010.)

Mellár soraiból egyértelműen kiviláglik, hogy a multi- és transznacionális vállalatok a nemzeti piacokon kiszolgáltatott helyzetbe hozzák a kis- és középvállalatokat, azok normál profitját szinte teljes egészében elvonják. A béreken és kamatokon felül képződő jövedelmük csak ahhoz elegendő, hogy tulajdonosaik önként ne számolják fel vállalkozásaikat.

A politikai elit – az állam – cselekvőképességét az országok jelentős részében a gazdasági elit korlátozza, súlyosabb esetekben irányt szab döntéseinek, működésének. Az állam közjót szolgáló szerepének látszatát azonban az elit mindkét csoportjának érdeke fenntartani. „...miben is áll a konstrukció... hazugsága?” – Teszi fel a témát elemezve Szalai Erzsébet a kérdést, s választ is ad rá: „... a politikai elitnek el kell hitetnie önmagával és a társadalommal, hogy az ország sorsát érintő érdemi döntések az ő kezében összpontosulnak. Holott a tényleges hatalmat a külső és belső gazdasági elitek és értelmiségi ideológusaik birtokolják, amelyek keményen megsabják – erősen korlátozzák, sőt, időről időre teljesen beszűkítik a politikai elitek mozgásterét.” (Szalai E: 2009/A.)

Helmuth Schmidt meglátása szerint e szűk csoportok meghatározó szerepe a pénzügyek irányítása mellett a tömegpszichológia befolyásolásán alapul. (Schmidt, H: 2003.) John Stuart Mill már másfél évszázaddal ezelőtt rátapintott a jelenségre: „A nép akarata gyakorlatilag a nép legnagyobb vagy legaktívabb részének akaratát jelenti; a többség akaratát vagy azokét, akiknek sikerült többség gyanánt elfogadtatni magukat.” (Mill, J. S. 1980.) A gondolati ívet időszakunkra kivetítve Hamvas Béla bátran kimondja: „A huszadik század egész demokráciáját az a szofizma jellemzi, hogy az elenyésző kisebbségben levő összeesküvők saját akaratukat miképpen tudják a többség véleményének feltüntetni.” (Hamvas B. 1992.) Ennek mechanizmusa, eszközrendszere a média, a tömegkommunikáció saját érdekeiknek megfelelő működése, de – megítélésem szerint – az instrumentumok közé sorolható a lobbizás is.

A lobbitevékenység az Egyesült Államokban jelentkezett először, ahol a képviselőház előcsarnokában⁶ a különböző érdekcsoportok tagjai az ott várakozó, pihenő, vagy épp áthaladó képviselőket igyekeztek saját ügyeik mellé állítani (számukra kedvező döntésekre, javaslattetelekre rávenni), mielőtt azok beléptek volna az ülésterembe az előterjesztéseket megvitatni, határozatot hozni. Megdöbbenő dologra hívja fel Leo Noletti a figyelmet: Brüsszelben „Egyesek odáig elmennek, hogy felajánlják kész, megfogalmazott szövegeiket a képviselők számára...” (Noletti, L. 2014.)

A lobbizás az érdekcsoportot fenyegető negatív intézkedések hatásának kivédését, előnyök szerzését szolgálja, szigorúan a „törvényes” – a foglyul ejtett államhatalom által konstituált intézmények – keretei között. A lobbisták – bevallásuk szerint – a kommunikációt tekintik

⁶ Ennek angol elnevezéséből származik a jelenség elnevezése.

tevékenységük központi elemének, hangsúlyozott céljuk a döntéshozók információinak kiegészítése⁷. A lobbizás gyakran átcsap agresszív, törvénytelen formába, korrupcióba, illetve megvesztegetésbe⁸.

A gazdasági elit pozíciója a világ vezető országaiban

Akár mottóként is felhasználható lenne a Mayer Amschel Rotschildnak tulajdonított mondás: *„Adjátok kezembe egy ország pénzügyeit, és nem érdekel, hogy kik hozzák a törvényeket a parlamentben!”*⁹

Mellár Tamás hivatkozott írásában szintén a pénzügyi szféra meghatározó szerepére utal. Elemzésében a pénzügyi élet legtekintélyesebb szereplői lényeges mértékben képesek megváltoztatni a folyamatok menetét, különösen, ha – miként Schmidt megállapítja –, a média segítségével módjuk adódik befolyásolni a tömegek viselkedését, legalizálni saját tevékenységüket. Ez a veszély még a legtekintélyesebb, demokratikusan működő államokban is fennáll.

Thomas Jefferson, az USA harmadik elnöke a nagybankok felelősségét hangsúlyozta,¹⁰ akárcsak egy évszázaddal későbbi utóda, Woodrow Wilson. Utóbbi az USA huszonnyolcadik elnöke, egyébként tekintélyes történész, a Nobel békedíj kitüntetettje írta nem sokkal azt követően, hogy aláírta a Federal Reserve System (Fed) alapítását elrendelő törvényt: *„Az igazi nagy monopólium ebben az országban a nagy hitelek monopóliuma. ...Nagyszerű ipari nemzetünk a hitelezés rendszere által ellenőrzött. Hitelrendszerünk magántulajdonban összpontosul. Így aztán a nemzet növekedése és minden tevékenységünk néhány ember kezében van... már csak a saját korlátaik miatt is, gyengíteni, ellenőrizni és megsemmisíteni akarnák a valódi gazdasági szabadságot.”* (Wilson, W: 1913.)

1916-ban rezignáltan konstataulta, hogy baljós előérzete beigazolódott: „az ország növekedése, és valamennyi tevékenység ellenőrzése néhány ember kezébe ment át. A legrosszabb uralom alá kerültünk, kormányzatunk egyike a civilizált világ leginkább ellenőrzött és dominált kormányzatának. Ez a kormány többé nem a választók szabad döntésének, hanem befolyásos csoportok véleményének és kényszerének megfelelően cselekszik.”¹¹

Milton Friedman a monetarizmus megteremtője, a Nobel-díj Bizottság 1976-i kitüntetettje elemzései során hasonló következtetésre jutott: *„... a FED felállítása egy szűk csoport számára olyan hatalmat biztosított – amivel időről időre éltek is –, hogy önkényes folyamatok segítségével jelentős és felismerhető módon megváltoztassák az események menetét...”* (Friedman,

⁷ Mivel az érdekcsoportok olyan információkat közölnek a döntéshozókkal, amelyekkel elképzeléseik pozitív hatásait emelik ki, ezért működésük óhatatlanul aszimmetrikus informáltságot eredményez, mellyel kapcsolatban elegendő a Nobel-díj 2001. évi kitüntetettjeinek (G. A. Akerlof, A. M. Spence és J. E. Stiglitz) a munkásságára gondolnunk.

⁸ A Sunday Times munkatársai 60, Brüsszelben tevékenykedő személyiséget környékeztek meg, 20 %-uk késznek mutatkozott az együttműködésre: hajlandó lenne az ígért 10000 €-ért a megbízó kérésének megfelelő jogszabályi változtatások érdekében fellépni.

⁹ Gondolata akár a világ egészére is kiterjeszthető: mindössze a Föld négy országában nincs Rotschild-érdekeltség: Észak-Koreában, Iránban, Kubában és Líbiában. Megjegyzendő, hogy 2001. 09. 11 előtt még Afganisztánban és Irakban sem működött.

¹⁰ „Polgáraink nem látják világosan bajaink igazi okát. Mindennek tulajdonítják, kivéve igazi okozójának, a bankrendszernek... Őszintén hiszem, hogy a bankok veszélyesebbek, mint a fegyverben álló hadseregek. Olyan pénzek elköltése befektetés címén, amit majd utódainknak kell megfizetni, nem egyéb, mint nagytételen szerencsejátékot üzni jövőnk rovására.”

¹¹ Dr. James W. Wardner, *The Planned Destruction of America*, Altamante Springs, FL, 37. o. Idézi:

Milton 1986/B.) Egy másik tanulmányában még élesebben foglalt állást: „*nem volt olyan központi hatóság, amelynek hatalmában állott olyan hibákat elkövetni, amilyeneket a Federal Reserve System elkövetett.*” (Friedman, M. 1986/A.)

Roosevelt, F. D. 1933-ban még borúlátóbban ítélte meg – évszázados távlatra visszatekintve – az Egyesült Államok gazdaságirányításában jelentkező súlyos anomáliákat: „*Az igazat megvallva, a kormányzat már Andrew Jackson¹² ideje óta a központi pénzügyi erők kezében van.*”¹³

Nagyné Szegvári Katalin meglátása szerint „Kolko¹⁴ úgy vélte, hogy az instabil gazdasági helyzetből az ipar föderatív szintű szabályozásával kívántak kijutni. A jelenlegi amerikai gazdaságpolitika eredetét e korszakba vezette vissza, s szerinte „*e korszak alapozta meg a nagytőke jelenlegi dominanciáját.*” Nagyné Szegvári Katalin elemzése során rámutat, hogy „a törvényhozásban az állami beavatkozást az üzleti körök irányították, és hogy egyáltalán inkább az üzlet irányította a politikát, mint fordítva. Legjobban érzékelhető e tétel igazsága a pénzügyi politika terén. A fő vádak, amik a New Dealt és azt megelőző progresszív érát illették, hogy eszközrendszerében kedvez az üzletembereknek, akik a kormányzatba bekerültek, sőt elnöki pozícióba jutottak, mint Theodor Roosevelt, és hogy általuk a gazdasági folyamatok ellenőrzésére létrehozott bizottságok ugyancsak az üzleti világ behatolását jelentették a politika szférájába.” (Nagyné Szegvári K. 1990.)

A hírhedtté vált mondás – „*Ami jó a General Motorsnak, az jó Amerikának.*” – értelmezésében arra utal, hogy a törvényhozók fenntartások nélkül támogathatják a (nagy)vállalati törekvéseket, azaz hirdetői szerint a vállalati és nemzetgazdasági érdek között nem feszül ellentmondás¹⁵.

Andrew Jacksonnak a központi pénzügyi erőkkel vívott harcával szinte egy időben beszélt hazánkban Kossuth Lajos a bankok gazdasági túlerejének veszélyéről: „*A banknak nem akarom azon hatalmat adni kezébe, hogy ő szabályozza Magyarország pénzügyeit...*”¹⁶

Befejezve az időutazást, térjünk vissza Robert Reich, Clinton munkaügyi miniszterének a megállapításához, aki – látva a gazdasági elit meghatározó erejét – tárgyilagosan állította Timothy Geither pénzügyminiszterről, hogy „a Wall Street foglya”.

A kilencvenes évektől, főleg azonban 2003-tól megfigyelhető volt, hogy a fejlett országok jegybankjai és kormányai először az expanzív monetáris politika keretében, majd a krízis időszakában a gazdaságélénkítés érdekében indokolatlanul sok új pénzt ömlesztettek a gazdaságba. A jelzálogbankok egyre inkább arra összpontosítottak, hogy ennek a pénztömegnek vonzó befektetési lehetőségeket találjanak,¹⁷ gyakran – hatalmas lobbyerejüket kihasználva –, maguk teremtettek ilyeneket.

¹² USA hetedik elnöke, 1829–1837. között.

¹³ http://www.youtube.com/watch?v=5IOLlWjtVg0&feature=player_embedded.

¹⁴ Kolko, G. (1963): *The Triumph of American Conservatism: A Reinterpretation of American History 1900-1916.* New-York.

¹⁵ A mondás Charles Erwin Wilsontól, a General Motors ex-elnökétől származik, akit a hadügyminiszteri kinevezése előtti szenátusi meghallgatáson faggattak, hogy leendő hadügyminiszterként miként dönt, ha az Államok és a GM érdekei között konfliktus jelentkezik.

¹⁶ Kossuth Lajos 1848. augusztus 28-án fejtette ki ezt a gondolatot a költségvetés vitája során.

¹⁷ Ebben a feltételrendszerben szükségszerűen meg kell jelenniük a spekulációs buborékoknak.

Kitűnő példa erre a subprime adósoknak nyújtott hitelek bázisán kibocsátott értékpapírok sokasága, amely jelenséget Hans-Werner Sinn egyértelműen elítéli: *„Az úgynevezett értékpapírosítás során intézményi szintre emelkedett a csalás. A jövedelem, munkahely és lefoglalható vagyon nélküli kérelmezőknek folyósított hitelek zsiros jutalékokhoz juttatták a közvetítőket, a nyomukban forgalomba hozott papírok azonban semmilyen értéket nem képviseltek.”* (Sinn, H-W. 2009.)

Az ezredforduló környékén Korten konstatálta, hogy *„A világ legnagyobb hatalommal rendelkező intézménye a globális pénzügyi rendszer”* – amelynek szereplői, tette hozzá: *„Teljes nemtörődomséggel teremtik meg, illetve kergetik összeomlásba a nemzetgazdaságokat, adják-veszik a vállalatokat, alkalmazzák és rúgják ki a vállalatvezetőket – mivel, a saját érdekeik szolgálatában, túszként tartják markukban a legbefolyásosabb politikusokat és vállalatvezetőket.”* (Korten, D. C. 1998.)

A magyar tudományos irodalomban Galló Béla és Szalai Erzsébet véleménye készítette az olvasókat a hazai viszonyokról kialakított álláspontjuk újragondolására. Megítélésük szerint a hatalmon lévő politikai elit *„Melyet most már szinte teljesen nyíltan a gazdasági elit dominál.”* (Galló B. – Szalai E. 2006.) képtelen a közjó szolgálatára. Hasonlóan borús képet fest a kialakult helyzetről Bauer Tamás is: *„Az elmúlt évek tapasztalatai is megerősítenek abban, hogy az államot és az önkormányzatokat önérdékű csoportok ejtik foglyul, melyek – párthovatartozásuktól függetlenül – a maguk parciális érdekeihez igazítják az állami döntéshozatalt, feláldozva többnyire mind a hatékony fejlődés, mind a méltányosság követelményét.”* (Bauer T. 2009.)

Súlyos kritikát fogalmazott meg David C. Korten is a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen 1998 októberében tartott előadásában: *„a korlátozásoktól mentes kapitalista rendszerben a demokráciát annak dobják oda, aki a licitálás során többet ígér, a piaci cselekvés az óriási tőkés társaságokban zajló központi tervezés alapján zajlik.”* (Korten, D. C. 1998.)

Hasonló diagnózist állított fel három évtizeddel korábban Galbraith: *„meg kell ingatnom egyikét a legelfogadottabb gazdasági feltevéseknek, nevezetesen azt, hogy az ember gazdasági tevékenysége felett a piac uralkodik. Valójában olyan gazdasági rendszerben élünk, amely... lényegében tervgazdaságnak minősül.”* Könyvének végén még határozottabban ismétli meg állítását: *„A modern részvénytársaság azonban nem tartozik többé a piac fennhatósága alá...”* (Galbraith, J. K. 1970.)

Újabban egyre gyakrabban találkozhatunk olyan véleményekkel, melyek szerint több országban is a leírtakkal ellentétesen alakult a politikai és gazdasági elit erőviszonya. Példaként elsősorban Oroszországot hozzák fel, ahol a Putyin által létrehozott zárt, egységes és hierarchikus politikai struktúra – gyakran drasztikus eszközökkel – megtörte a nem integrálódott gazdasági elit hatalmát, és saját képviselőivel töltötte be a gazdaság kulcspozícióit. Feltehetően hasonló platformon helyezkedik el Kádár Béla, aki a következőket írta a pártokról: *„Alapvető céljuk egyre kevésbé az ország jó kormányzása, hanem a hatalmi pozíciókból származó előnyök kiaknázása, illetve ennek érdekében a következő választások megnyerése.”* (Kádár B. 2007.)

A nemzetközi intézmények szerepe a globalizáció folyamatában

A gazdasági elit nemcsak a „nemzeti” politikai elit mozgásterét kívánja beszűkíteni, hanem megpróbálja a meghatározó nemzetközi – elsősorban pénzügyi – intézményekre is kiterjeszteni befolyását. Ez a törekvés néhány esetben direkt módon valósul meg, de többnyire a már „meghódított” államot igyekeznek felhasználni érdekeik artikulálására. A legvagyonosabb pénzügyi csoportok úgy kívánják a nemzetközi folyamatok feltételeit alakítani, hogy az ennek hatására

kialakuló rendszer biztosítsa tőkéjük további dinamikus növekedését. „...ez nem kevesebb – állítja Carrol Qigley –, mint létrehozni a pénzügyi ellenőrzés olyan magánkézben lévő világrendszerét, amely képes uralni valamennyi ország politikai rendszerét és a világgazdaság egészét. Ezt a rendszert a világ központi bankjai feudális módon kontrollálnák, összhangban azokkal a titkos megállapodásokkal, amelyeket a rendszeresen tartott magántalálkozókon és konferenciákon elfogadnak...” (Qigley, C. 1965.)

Qigley próféciája megvalósult, gondolatainak lejegyzése után majdnem négy évtizeddel a pénzügyi-gazdasági szervezetek világrendszerének működését Jim Garrison, a State of World elnöke a következőképpen festette le: „...a világ egészének integrációja, különösen a gazdasági globalizáció ... ma már elérte egy valódi „birodalom” szintjét. A Föld egyetlen nemzete sem volt képes kivonni magát a globalizáció kényszerítő erőinek hatása alól. Kevesen menekültek meg a Világbank vagy a Nemzetközi Valutaalap által diktált 'szerkezeti átalakításoktól' és 'feltételektől', illetve a ... WTO önkényes szabályaitól. Bármennyire nem megfelelőek is e nemzetközi pénzügyi szervezetek, mégis ők határozzák meg, mit jelent a globalizáció, mik a szabályok... valószínűleg még a mi életünkben létrejön egy globális szabadpiaci rendszer, amely ha nem is egyenlően, de a világ összes országát integrálja.” (Garrison, J. 2004.)

Még borúlátóbban vélekedik Bogár László: „Az egyik birodalmi függést egy másik váltotta fel. Egy olyan, amely veszélyesebb, mint az előző, mert ez a birodalom nem földrajzi, hanem szimbolikus térben épül fel, erőforrás kiszívó tevékenysége sokkal nehezebben átlátható.” (Bogár László 2008/A.)

A világgazdaság társadalmi-gazdasági helyzetét elemezve J. E. Stiglitz egy nagy jelentőségű, politikai horderejű következtetésre jutott: „Úgy tűnik, a globalizáció jelenlegi formájában a nemzeti elitnek régi diktatúráját a nemzetközi pénzvilág új diktatúrája váltja föl...” (Stiglitz, J. E. 2002.)

Soros György *A globális nyitott társadalom felé* című könyvében elégedetten állapítja meg, hogy „a globális kapitalista rendszer napjainkban mind kiterjedését, mind intenzitását tekintve lendületes növekedést mutat. Vonzereje az általa nyújtott előnyökben rejlik, no meg abban, hogy keményen bünteti azokat az országokat, amelyek ki akarják vonni belőle magukat.” (Soros Gy: 1997.)

Még sötétebb tónusban ábrázolja a globalizáció intézményi rendszerének szerepét Bogár László „a lokalitások megfélemlített-korrumpált elitjeit használja közvetítőként. Az így kifosztottak sanyarú helyzetére hivatkozva szokták a globalitás apologetái felhívni a figyelmet arra, hogy milyen szomorú sors vár mindazokra, akik, szerintük, 'kimaradnak a globalizációból'.” (Bogár László 2008/B.)

Lényegében ugyanezt állítja D. Rodrik, a Harvard professzora is: „a globális elit önmagát tekintette az igazi progresszív erőnek, mondván, csak ők értik meg, hogy a globalizáció megőrzése és előbbre vitele jelenti a legjobb orvosságot a szegénység és a létbizonytalanság ellen.” Rodrik, D. 2014.)

A büntetés-végrehajtásban a nagy nemzetközi szervezetek jeleskednek. Ez tükröződik Dean Baker IMF-ről megfogalmazott véleményében, amely szerinte: „a nyolcvanas-kilencvenes évekre már többnyire a hitelezők kartelljének szerepét játszotta.” (Tóth Sz. T. 2010.)

Kitűnően példázza ezt a washingtoni konszenzus,¹⁸ amely egyidős a neoliberális eszmék térnyerésével. Eredeti célja Latin-Amerika válságba sodródott országainak megsegítése. Az „alkotó”, John Williamson az 1989-es konferencián azokat az elvárásokat foglalta össze, amelyek alapján a washingtoni adminisztrációhoz, valamint a nemzetközi pénzügyi intézetekhez benyújtott támogatási kérvényeket elbírálták. *„A globalitás hatalmi intézményi rendszerének... fő eleme a fegyelmező hatalmak világa. Az IMF, a Világbank, a WTO, a nagy hitelminősítő intézetek, illetve auditáló óriáscégek képezik e döntő jelentőségű institúció részeit... A liberalizálás, deregulálás, privatizálás hármasszava 1989 nyarán az IMF székházában tartott konferencián, Washingtoni Konszenzus néven éppen e szervezetek vezetői által fogalmazódott meg.”* (Bogár László (2008/B.))

Az elfogadott elvek, miként azt Veress József kiemeli *„...azt ajánlják a fejlődő és a közepesen fejlett országoknak, hogy egészséges, egyensúlyőrző, a makrogazdasági paraméterek szigorú egyensúlyára törekvő gazdaságpolitikát folytassanak, tág teret adva a külföldi tőke beáramlásának. Minél nyitottabb egy ország, annál nagyobb az esélye rövid idő alatt bejutni a fejlett államok táborába.”* (Veress J. szerk. 2009) – hitegették a hitelek igénylő államokat.

Az eredeti princípiumoknak szinte mindvégig ellentmondó gyakorlat¹⁹ azonban csak tetézte a bajba jutott országok problémáit. Az előidézett nehézségek, az egyre erősebben megfogalmazódó kritikák ellenére a nemzetközi pénzügyi intézmények ezeket a hitelcenzorálási kritériumokat kiterjesztették a Szovjetunió felbomlása után térségünk országaira, majd Kínára és Vietnámra is. A kudarcok ezekben a térségekben sem maradtak el. Egyetérthetünk Soros Györggyel, aki úgy véli, hogy az uralkodó „washingtoni konszenzus” rontja a periféria esélyeit. Stephen Byers,²⁰ is ugyanígy értékeli a helyzetet, kijelentvén: a *„Világbank ortodoxiája növeli a globális nyomort.”*

Joseph Stiglitz mintegy levonja az elemzésekkel adekvát konklúziót: *„... a valóságban a washingtoni konszenzus piaci fundamentalista elvei csak a fejlődő gazdaságokat kizsákmányoló fejlett országok érdekeit szolgálják.”* (NOL 2009.)

A reálszférában a transznacionális vállalatok dinamikusan növekvő piaci hatalma, a monetáris szférában a nagybankok arrogáns érdekérvényesítése, az árnyékbanksi tevékenység kiterjedése, az öntörvényű nemzetközi pénzügyi intézmények működése több kutatót és gazdaságpolitikust arra készítetett, hogy ezek ellensúlyozására egy világkormány-szerű képződményt létrehozását javasolják.

A világgazdaság egyensúlytalansága, az ellensúly hiánya miatt sokan aggódnak, köztük Kádár Béla is: *„A kiterjedő globális gazdasági rendszerben nincs globális közhatalmi ellensúly, amely a globális rendszer szereplőit az egyébként sem kodifikált globális közjó szolgálatára kényszerítené.”* (Kádár B. 2008.)

Stiglitz ugyancsak hiányol egy megfelelő hatalommal rendelkező centrális intézményt: *„Sajnos nincsen világkormány, amely felelősséggel tartozna a világ minden népének, és amely*

¹⁸ Az 1973-as, majd az 1979-es árrobbanás Latin-Amerika országainak többségét hatalmas adóssággal terhelte meg, melynek terheit súlyosbította a Fed 1980-as restriktívja, amelynek következtében erősen megemelkedett a kamatszint, háromszorosára nőtt az adósságszolgálat. A válság Mexikóban tört ki, de gyorsan tovaterjedt a földrész országaira, ezzel megkezdődött Latin-Amerika „elveszett évtizede”. A washingtoni konszenzus elnevezést John Williamson használta először 1989-ben egy konferencián.

¹⁹ Williamson maga is megdöbben az általa megfogalmazott tételek szimplifikálását tapasztalva, szinte azonnal megfogalmazta kiegészítéseit, különösebb hatást azonban nem ért el ezzel.

²⁰ 1998-2002. között Nagy-Britannia ipari és kereskedelmi minisztere.

ellenőrizhetné a globalizációs folyamatot, hasonlóan ahhoz, ahogyan a nemzeti kormányok ellenőrizték a nemzetgazdaság létrejöttének folyamatát. Ehelyett egy olyan helyzet alakult ki, amelyet úgy is nevezhetünk, hogy a világ kormányzása világkormány nélkül, amelyben néhány intézmény (a Világbank, az IMF, a WTO) és néhány szereplő, bizonyos kereskedelmi és pénzügyi érdekcsoportokhoz szorosan kapcsolódó kereskedelmi és pénzügyminiszter uralja a mezőnyt, miközben az érintettek jelentős része nem jut szóhoz.” (Stiglitz, J. E. 2003).

Mellár Tamás – prognosztizálva a pénztőke még a malinál is gyorsabb áramlását²¹, meglehetősen pesszimista a jövőt illetően: *„A megfelelő befektetési lehetőségeket kereső óriási tőkefelesleg egy időzített bomba a pénzügyi piacokon, amely bármikor újból robbanhat.”* (Mellár T. 2010.)

Robert Zoelick, a Világbank elnöke, határozottan hirdette a G 20-ak csúcstalálkozóján, hogy a terv a nemzeti szuverenitás felszámolása és a globális kormányzás bevezetése. Trichet (az EKB volt elnöke) kifejtette, hogy a Nemzetközi Fizetések Bankja (BIS) üléseinek célja, hogy biztosítsák, a rendszer következetes haladását a globális kormányzás felé. Ennek jelleget is utalt, kifejtette, hogy a globális kormányzás nemcsak a szupranacionális és nemzetközi intézmények bázisán alapul, hanem annak komponensei a globális szinten működő informális csoportok – mint a G 7, G 10, G 20 stb. – is.

A globalizációs folyamatok tendenciája, nagy befolyással bíró gazdaságpolitikusok nyilatkozatai, a meghatároz nemzetközi szervezetek vezetőinek állásfoglalásai alapján Veress József kijelenti, hogy *„Az ország kategóriája, mint a világ berendezkedésének és működésének jellemzésére használt – korábban egyik legjelentősebb – ismérv, egyre inkább marginalizálódik, egyre jelentéktelenebbé válik.”* (Veress J. szerk. 2009.)

Térjünk vissza Stiglitz egy korábban idézett gondolatára! A világkormány *„ellenőrizhetné a globalizációs folyamatot, hasonlóan ahhoz, ahogyan a nemzeti kormányok ellenőrizték a nemzetgazdaság létrejöttének folyamatát.”* Az analógia érvényével kapcsolatosan azonban kértelyek fogalmazódnak meg. A nemzetállamok létrejötte nem mindig előzte meg a nemzetgazdaságok kialakulását. Még ezt követően is – talán Bismarckig – nem kívánták különösebben kontrollálni a gazdasági történeteket, csak éjjeliőr szerepre vállalkoztak. A nagyvállalatok dinamikus térnyerését követően viszont azok tevékenységét már nem volt képes szabályozni, ellenőrizni. A kifejlett globalizáció korszakában fennáll annak a veszélye, hogy az ellensúlyként létrehozandó világkormány-jellegű intézményeket a világ gazdasági elitje, a nemzetközi (pénz)tőke hasonlóan befolyása alá vonja, miként a nemzeti gazdasági elit az ország politikai elitjét, az államot.

Forrásmunkák

Bauer Tamás (2009): Többféle állam, többféle baloldal; NOL 08. 28.

Bogár László (2008): A hamis diskurzus bája; NOL 06. 17.

Bogár László (2008/B): Hálózatok világhuralma; Blogbejegyzés, 11. 09.

Bokros Lajos (2008): A magyar öszvér, mint a fejlődés zsákutcája. Élet és Irodalom, szeptember 12.

Friedman, Milton (1986/A): A monetáris politika szerepe; in: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

Friedman, Milton (1986/B): Az Egyesült Államok monetáris történelme, in: Infláció, munkanélküliség, monetarizmus; Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.

²¹ A pénztőke mozgását már az is megindítja, ha a döntéshozó, vagy alkalmazottja a döntés pillanatában klikkel az egérrel.

- Galbraith, J. K. (1970): Az új ipari állam; Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Galló Béla-Szalai Erzsébet (2006): Nyolc javaslat – tüntetés előtt; NOL, 07. 05.
- Garrison, J. (2004): American Empire: Global Leader or Rouge Power? Berrett-Koehler Publishers Inc, San Francisco
- Gourevitch, Peter (1986): Politics in Hard Times; Ithaca – London Cornell University Press
- Hamvas Béla (1992): Patmosz II. Szombathely; Életünk Könyvek.
- Hellmann, J. Kaufman, D. 2001: Confronting the Challenge of state capture in transition Economies.
- Kádár Béla (2007): Állam és államigazgatás a globalizáció feltételrendszerében; Magyar Szemle, XV. Évf. 5-6. szám, június.
- Kolko, G. (1963): The Triumph of American Conservatism: a Reinterpretation of American History 1900-1916. New-York.
- Kornai János (1971): Anti-equilibrium; Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Korten, D. C. (1998): Élet a tőke uralma után; Kovász II. évfolyam, 3. szám.
- Krugman, P (2012): Elég legyen a válságból! MOST! Akadémiai Kiadó.
- Mellár Tamás: (2010): Válaszút előtt a makroökonómia? Kézirat, Pécs.
- Mill, J. S. (1980): A szabadságról – Haszonelvűség; Magyar Helikon
- Nagné Szegvári Katalin (1990): A progresszív éra és a NEW Deal; Jogtörténeti Szemle, 3. szá
- NOL (2009): Új washingtoni konszenzus; NOL, 05. 29.
- Noleti, Leo (2014): Árnyékszínház a „nyilvános párbeszédéről” Brüsszelben; Le Monde Diplomatique, július.
- Qigley, Carrol(1965): Tragedy and Hope, The Macmillan Co., New York.
- Rodrik, Dani (2014): A globalizációra vonatkozó konszenzus halála; Világgazdaság online vg.hu/velemen
- Sinn, Hans-Werner (2009): A bankválság nem múlt el Project Syndicate, 2009, www.project-syndicate.org
- Soros György (1997): A globális nyitott társadalom felé, NOL december 24.
- Stiglitz, J. E. (2002): Globalisation and Its Discontents, W. W Norton&Company New York.
- Stiglitz, J. E. (2003): A globalizáció és visszasságai; Napvilág Kiadó és Polányi K: A nagy átalakulás című könyvéhez írt előszóban.
- Szalai Erzsébet (2009/A): A válság mélysége (NOL, 10. 03.
- Szalai Erzsébet: (2009/B) Eltorzult magyar alkat, zsákutcás liberalizmus (NOL, 01. 28.)
- Tóth Szabolcs Töhötöm (2010): Elmenni a falig; Magyar Nemzet, 07. 24.
- Veress József szerk. (2009): Gazdaságpolitika a globalizált világban; TYPOTEX Kiadó.
- Wardner, James W. Dr, The Planned Destruction of America, Altamonte Springs, FL.
- Wilson, Woodrow (1913): The New Freedom; New York: Doubleday.

GONDA TIBOR – HUSZTI ZSOLT – SLEZÁK-BARTOS ZSUZSANNA

– RAFFAY ZOLTÁN – CECILE-ANN ROUSSET

A vállalati társadalmi felelősségvállalás tartalmi változása

Az olaszországi jó gyakorlat bemutatása

1.Bevezetés – A vállalati társadalmi felelősségvállalás kérdéskörének európai dimenziói

Alig több, mint fél évszázadra nyúlik vissza a vállalatok társadalmi felelősségvállalási kérdéskörének kialakulása (Corporate Social Responsibility CSR). A 70-es években a neves közgazdászok tagadták ennek fontosságát (ld. Friedman 1970), és a vállalatok profitmaximalizáló célkitűzéseivel összeegyeztethetetlennek tartották. Azonban mára elfogadottá vált, hogy szoros összefüggés van a felelős üzleti magatartás és a vállalati profitnövekedés között. Mivel a Közép-európai országokban érthető okokból ez a kérdéskör csak a rendszerváltást követően kerülhetett értelmezésre, ezért még ma sem ismert kellő mértékben, és leginkább csak a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező nagyvállalati szféra gyakorlatába épült be.

E szervezetek már belátták, hogy a tulajdonosok vagyónával való jó sáfárkodáshoz kell az üzleti bizalom, a széles körben támogatott vállalati imázs. Ezek fokozására pedig a CSR számtalan jó lehetőséget nyújt. Ebben a megközelítésben tehát a CSR-re, mint a marketingmunka hatékony kiegészítőjére is tekinthetünk.

Nagy valószínűséggel ugyanakkor a CSR-rendszer előretörését az is erősíti, hogy a fejlett országok gazdaságaiban a személytelen tömegtermeléssel szemben a szolgáltatói szektor vált a meghatározóvá, és ezen a területeken a bizalomnak, a presztízsnak, az imáznak kiemelt fontossága van.

A CSR definíciójának megfogalmazására számos példát találunk. Ezek közül most kettőt emelünk ki:

- az Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért (World Business Council for Sustainable Revelopment, WBCSD) szervezete szerint „a vállalatok társadalmi felelősségvállalása a vállalat folyamatos elkötelezettsége az etikus viselkedésre és a gazdaság fejlődéséhez való hozzájárulása, miközben a munkavállalói és családjuk, valamint a helyi közösségek, és a tágabb társadalom életminőségét javítja”. (Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért, 1998, p.3.)
- egy másik frappáns meghatározás szerint „olyan menedzsment gyakorlatok, amelyek biztosítják, hogy a vállalat minimalizálja működésének negatív hatását a társadalomra, miközben maximalizálja a pozitív hatásokat.” (Canadian Center for Philanthropy in Kercher, 2007. p.2.)

Napjainkban a CSR fontosságát és szükségességét az is alátámasztja, hogy az Economist Intelligence Unit (EIU) által publikált adatok szerint a felsővezetők 80%-a hisz abban, hogy a

cége brandjének értéke jelentősen emelkedik a hatékony CSR tevékenységnek köszönhetően. (EIU 2013.)

Ez ugyanakkor a térségben nem érződik helyi szinteken, a kis- és középvállalatok CSR-tevékenységei nem tudatosan szervezettek, így nem is feltétlenül látványosak.

2. A CSR megjelenése az Európai Unió szakpolitikáiban

Az Európai Unió értelmezése szerint a vállalatok társadalmi felelősségvállalása egy olyan gyakorlatot jelent, amely során a vállalatok teljesen önkéntes alapon társadalmi és környezeti megfontolásokat építenek be gazdasági tevékenységükbe, üzleti gyakorlatukba, és az érintettekkel való kapcsolatrendszerükbe. Az utóbbi évek leghangsúlyosabb CSR célkitűzése a környezeti hatások mérséklése. Ez tükrözi az Európai Unió Zöld Könyve, mely szerint „a CSR olyan megközelítés, amely szerint a vállalatok önkéntes alapon környezeti és társadalmi szempontokat építenek be üzleti tevékenységeikbe, és az érdekelt felekkel való kapcsolatukba”. (Európai Bizottság 2001. p. 8.)

A Zöld Könyv a CSR szempontjai szerint megkülönböztet belső (a vállalatokat közvetlenül érintő) és külső (a vállalat külső stakeholdereit érintő) tényezőket az alábbiak szerint (1. ábra):

1. ábra: A CSR tényezői

Belső tényezők	Külső tényezők
Emberi Erőforrás Menedzsment	Helyi közösségekkel való kapcsolatok
Munkahelyi egészség és biztonság	Üzleti partnerek (beszállítók, vevők)
A változásokhoz való alkalmazkodás	Emberi jogok
Környezeti határok és természeti erőforrások kezelése	Globális környezeti problémák

(Forrás: az Európai Bizottság Zöld könyve)

A fent említett belső és külső tényezők mellett 2007-től az Európai Parlament javaslatára a CSR területén belül olyan tényezőkkel is foglalkozni kell, mint az élethosszig tartó tanulás, a munkaszervezés, az esélyegyenlőség, a társadalmi integráció, a fenntartható fejlődés vagy az etika. (Európai Parlament 2007.)

Az Európai Unió CSR-rel kapcsolatos politikája a 2000-es évektől élénkült meg, a kérdés-kör azóta vált a szakpolitikai diskurzus szerves részévé. Ennek köszönhetően 2011-ben egy átfogó tanulmány készült az eltérő nemzetközi különbségek bemutatására és összehasonlítására. (National Public Policies in the European Union 2011.)

Cikkünk további részében az európai összehasonlításban is kiemelt jelentőségű és értékű olaszországi CSR jó gyakorlatot mutatjuk be.

3. Az olaszországi jó gyakorlat bemutatása a venetoi társadalmi felelősségvállalással (CSR) kapcsolatos kezdeményezéseken keresztül

Veneto tartomány (2. ábra) gazdaságpolitikáját és klaszterpolitikáját vizsgálva a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatban az alábbi célkitűzésekkel találkozhatunk:

- 1) az ipari klaszterek erősítése és fejlesztése az integráció jelentőségének hangsúlyozásával (A CSR egyenrangú kulcsszereplőként kezeli a klaszteren belüli cégeket);
- 2) új és alternatív pénzügyi források felkutatása a kulturális örökségek és kulturális termelés finanszírozására (ez alapvető CSR megközelítés, mely számos fejlett országban megfigyelhető);
- 3) új felelős és fenntartható turisztikai modell kidolgozása – CSR szempontból teljesen releváns, és megfelel annak az általánosabb célnak, mely a tudásalapú és újszerű

megközelítés kialakításával és alkalmazásával Délkelet-Európa gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődésének organikus irányítását teszi lehetővé.

2. ábra: Veneto tartomány elhelyezkedése Olaszországon belül

(Forrás: Wikipedia.com nyomán saját szerk.)

A CSR-t Olaszországban igen fontos tevékenységnek tekintik. 2007-ben 2.000 vállalat és 1.500 család részvételével zajlott “Társadalmi felelősségvállalás és fogyasztói trendek” c. kutatás. A felmérés adataiból jól látszik, a társadalmi felelősségvállalás (CSR) gyakorlatai az olyan a mikro- (max. 9 alkalmazott) és kisvállalkozások (10-49 alkalmazott) körében bizonyultak népszerűnek, amelyek esetében könnyebb a CSR különböző beavatkozási területeit integráló megközelítést találni. Ezek a cégek amellet, hogy 93%-át teszik ki azon vállalkozásoknak, amelyek legalább egy CSR-tevékenységet megvalósítottak, a legnagyobb részarányban képviseltetik magukat azok között, amelyek, mint CSR-orientált vállalkozásként kerültek meghatározásra.

A 2000-es évek végén az olasz vállalkozások egy része visszafogott érdeklődéssel tekintett a CSR-re, csak az olyan nyilvánvaló területeit favorizálva, mint az egészség és munkahelyi biztonság (78,2%), az alkalmazotti állomány (70,9%) és környezetvédelmi kérdések (67,3%). Sokkal kevesebb figyelmet szenteltek a beszállítóknak, az ügyfeleknek és a fogyasztóknak (18,2%).

Ezzel ellentétben úgy tűnik, hogy a fogyasztók körében a CSR már elfogadottabbá vált, különösen Észak-Olaszországban, ahol a válaszadók 61%-a nyilatkozta, hogy hajlandó többet fizetni egy termékért, ha azt társadalmi felelősséget vállaló cég gyártotta.

A Veneto Tartományban a CSR elterjedését a regionális vállalkozások által elfogadott tanúsítványok száma jelzi. A 2009-ből származó legújabb adatok szerint 59 EMAS regisztrált cég, 994 ISO 14001 tanúsítvánnyal rendelkező helyszín és 41, az SA8000 szabványt elfogadó vállalkozás volt a régióban. Mindez jól jelzi, hogy még mindig van tennivaló e területen.

A CSR fejlődésének előmozdítása érdekében a Veneto Tartomány és a Veneto Unioncamere (Veneto-i Kereskedelmi Kamara) 2006-ban egy memorandumot írt alá az Egészségügyi, Munkaügyi és Szociális Ügyek Minisztériuma “CSR – Társadalmi kötelezettségvállalás” c. projektjének irányelveivel összhangban. A társadalmi felelősségvállalás kultúrájának megismertetésére és elterjesztésére az elmúlt évek során közösen képzéseket, konferenciákat és szemináriumokat szerveztek a vállalkozók és intézmények részére. A társadalmi felelősségvállalás tudatosítását és promócióját szem előtt tartva indult el egy projekt a CSR minimum kritériumainak meghatározására és a venetoi cégek ezirányú jó gyakorlatainak összegyűjtésére.

3.1. A Veneto CSR-projekt

A veneto-i CSR-projekt 2006-ban indult a fenti memorandum of Understanding) aláírásával. A projekt a CSR alapelveinek széles körben való megismertetését, a kultúra népszerűsítését és ezen témakörökben képzések megvalósítását tűzte ki célul. A fenti megállapodás 2009. júliusában a 2009-2013-as időszakra egy különmegyezmény keretében meghosszabbításra került. A projekt fő tevékenységi területei:

- a Venetoi Többszereplős CSR Fórum által meghatározott, CSR-ra vonatkozó minimum követelmények megismertetése,
- kommunikációs tevékenységek és munkáltatói, munkavállalói és iskolai képzések a társadalmi felelősségvállalás témakörében.

A Veneto CSR-projekt keretében az Unioncamere az elmúlt években folyamatos promóciós tevékenységet (rádió spotok, újsághirdetések, hirdetőoszlopok, kiadványok terjesztése) folytatott a nagy médiacsatornákon keresztül, konferenciákat és szemináriumokat szervezett és három képzési programot indított kamarai tisztviselőknek, tanácsadóknak, vezetőknek és vállalkozóknak CSR témában.

3.2. “Hálózat létrehozása a CSR elterjesztésére”

– Interregionális-transznacionális projekt

A fenti projekt nyomán 2011-ben a Veneto és Liguria Tartomány együttműködésben projektet kezdeményezett a társadalmi felelősségvállalás népszerűsítésére, a közös tanulási folyamat és együtt gondolkodás” elindítására.

A projektet támogató előzmények:

- Európai Bizottság Közleménye “*Európa 2020: Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája*”, mely utat mutat az európai gazdasági és társadalmi szereplőknek, állami és magán szervezeteknek a gazdasági válságból való kilábalásra.
- A 2011. október 25.-i Európai Bizottsági Közlemény új startégiát (*Megújult EU társadalmi felelősségvállalási stratégia 2011-2014*) és a társadalmi felelősségvállalás új definícióját – mint “a vállalkozások felelőssége a társadalomra gyakorolt hatásaikért” – indítványozza. A Közlemény hangsúlyozza, hogy a társadalmi felelősséget vállaló vállalkozások nemcsak versenyképesebbek, hanem enyhítik is a gazdasági válság negatív hatásait új, közép vagy hosszú távon fenntartható munkahelyek teremtésével.

Ma a 20 olasz régióból 14 részt vesz a projektben. 2013 elején a Munkaügyi és Szociális Minisztérium kiadta a 2013-2014-es Társadalmi felelősségvállalási Akciótervet, és a Gazdaságfejlesztési Minisztérium az interregionális projektben résztvevő régiók együttműködését kérte. Az Akcióterv két prioritási tengely mentén határozza meg a cselekvéseket:

1.prioritás – Nemzeti és regionális CSR politikák

1.1 – Kiemelt intézkedések az Európa 2020 stratégia támogatására

1.2 – A nemzetközileg elismert irányvonalak támogatása

2.prioritás – CSR-t támogató intézkedések

2.1 – A CSR ismertségének növelése és a jó gyakorlatok megosztása

2.2 – Fogyasztóvédelmi intézkedések

2.3 – A vállalkozások önkéntes akcióinak szabályozása és támogatása

2.4 – A CSR és a versenyképesség

2.5 – Információk közzététele

2.6 – A CSR oktatásba, képzésbe és kutatásba történő integrációja, különös tekintettel annak előmozdítására és jó gyakorlatainak ismertetésére (2.1).

3.3. A Veneto CSR-projekt fő eredményei

Az eredmények két csoportba sorolhatóak.

Egyrészt, megtörtént a társadalmi felelősségvállalás minimumkövetelményeinek meghatározása, majd annak disszeminálása. Az e tárgyban létrejött leírát, mely Olaszországban és Európában is egyedülálló és innovatív értéket képvisel, a vállalkozásokat kívánja támogatni egy önértékelést lehetővé tevő CSR-szemponrendszer segítségével és regionális ösztönzőkhöz való jövőbeni hozzáférés lehetőségeinek feltárásával. A követelmények különböző szektorokban tevékenykedő, különböző méretű és más megyéből származó vállalkozásokból álló mintán kerültek tesztelésre.

Másrészt, képzéseket szerveztek vállalkozóknak, állami és magáncégek vezetőinek: “A CSR szerepe a vállalatmenedzsmentben” néven, melynek célja a CSR alapelveinek és alapkoncepciójának a megismertetése volt, továbbá, hogy megoldásokat javasoljon a problémák leküzdésére és stratégiai menedzsment kérdéseire.

A képzési területek az alábbiak voltak:

- 1.) Közigazgatási felelősségtől a társadalmi felelősségvállalásig;
- 2.) Az értékesítési lánc felelős menedzsmentje a kockázatok csökkentésére és a lehetőségek megragadására;
- 3.) A vállalkozás, mint a régió verseny- és növekedési tényezőjének felelős és fenntartható fejlesztése;
- 4.) Felelős turizmus, mint a régió fenntartható fejlődésének és növekedésének egyik pillére;
- 5.) A generációk közötti átmenet felelős menedzsmentje, mint fenntartható innovációs lehetőség: a családi kapcsolatok hatása a különböző szervezési szinteken;
- 6.) Innováció és fenntarthatóság: kulcstényezők a cég, a gazdaság, a környezet és a térség számára;
- 7.) A szellemi tőke valorizációja: az egyén áll a vállalkozásfejlesztés középpontjában.

3.4. Vállalati gyakorlatok és a CSR Veneto klasztereiben

2010 őszén az Unioncamere Veneto és a Velencei Ca 'Foscari Egyetem kutatóinak egy csoportja online kérdőív kitöltésére kérte a venetoi vállalkozásokat, mellyel a vállalkozások CSR-rel kapcsolatos ismereteit és tevékenységeit kívánta feltárni. A felmérés az “*Üzleti gyakorlatok és a társadalmi felelősségvállalás Veneto klasztereiben*” c., az Európai Szociális Alap támogatásával megvalósuló kutatás része volt.

A kérdőív mintegy 34000 vállalkozásnak lett kiküldve, akiknek 45 nap állt rendelkezésükre a kitöltésre. 550 érvényes, értékelhető válasz érkezett. Az írásbeli megkérdezés 30, többnyire feleletválasztós kérdésből állt, egyszerre több válasz megadásának lehetőségével. Emellett a válaszadónak lehetősége volt arra, hogy elmentsék a kérdőívet a teljes kitöltés előtt, illetve hogy a kérdéseknek csak egy részére válaszoljanak. Ez a rugalmas módszer jó válaszadási arányt eredményezett annak ellenére, hogy a kérdőív nagyon ágazatspecifikus volt.

A társadalmi felelősségvállalás Veneto-beli elterjedtségét jól szemlélteti, hogy ott 750 olyan vállalat található, amely rendelkezik a jelenleg rendelkezésre álló egyik legfontosabb CSR szabvánnyal, az SA8000 tanúsítvánnyal.

A válaszadók zöme az ipari szektorban tevékenykedik (43,5%), és 42,5%-uk kisvállalkozás, 40,3%-uk pedig mikrovállalkozás. Ezen adatok alapján helyes a következtetés, hogy a minta jól reprezentálja Veneto valós állapotát, itt ugyanis a vállalkozások 99%-a mikro- vagy kisvállalkozás.

Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók több, mint a fele tisztában van a CSR gyakorlatokkal, de csak néhányan alkalmazzák. Mindannyian egyetértenek abban, hogy a magas költségek, a túlzott bürokrácia és bonyolultsága jelentik a legnagyobb nehézséget: a válaszadók 92%-a érezte úgy, hogy állami közbeavatkozás szükséges a jó gyakorlatok követésének ösztönzésére (3. ábra).

3. ábra: A CSR politikák alkalmazásának nehézségei

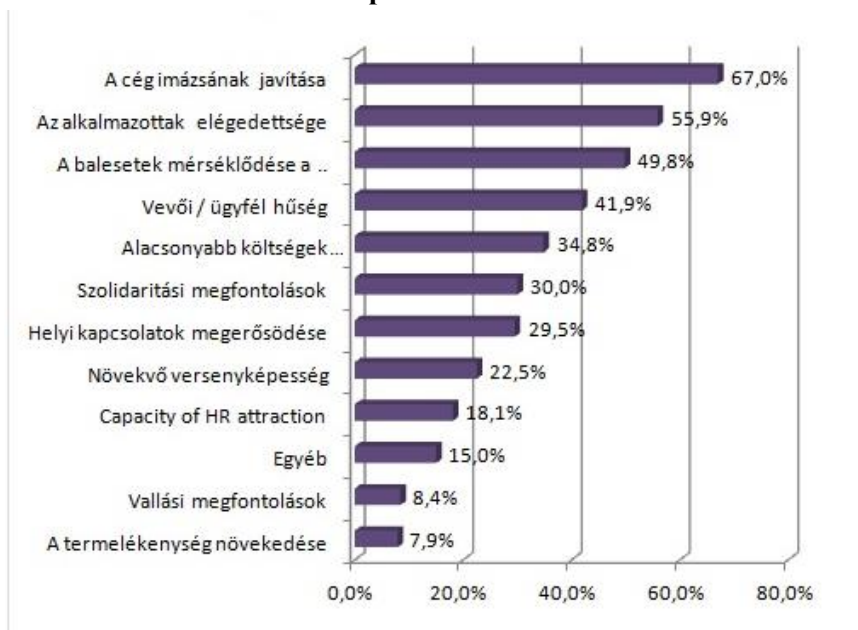
A vállalkozások 91,7%-a szerint állami ösztönzők szükségesek a vállalati CSR-politikák megvalósításához: adócsökkentés 93,6%, a bürokrácia csökkentése 96,7%, ösztönzők és juttatások 85,1%, magasabb pontszámok a közbeszerzésekben, és pályázati lehetőségek 80,5%. A vállalkozások által elfogadott CSR politikákkal kapcsolatban az alábbi állításokat fogadták el igazként:

- 49%, nehéz megítélni az alkalmazott CSR tevékenységek hasznát;
- 29.5%, a költségek fenntarthatóak;
- 29.1%, a CSR tevékenységek hozadéka a költségek szintje alatt van;
- 12.3%, a CSR tevékenységek hozadéka magasabb, mint a felmerülő költségek;

- 12.3%, a költségek nem fenntarthatóak;
- 5.5%, a CSR tevékenységek hozadéka megegyezik a kapcsolódó költségekkel.

Az eredmények tehát ellentmondásosak. Mindezek kapcsán ugyanakkor a vállalatok saját CSR-politikájuk legfontosabb ösztönzőjeként mégis egyrészt a cég imázsának javítását; az alkalmazottak elégedettségét; másfelől a fogyasztói elégedettséget hangsúlyozták (4. ábra).

4. ábra: A CSR-politikák bevezetésének fő okai

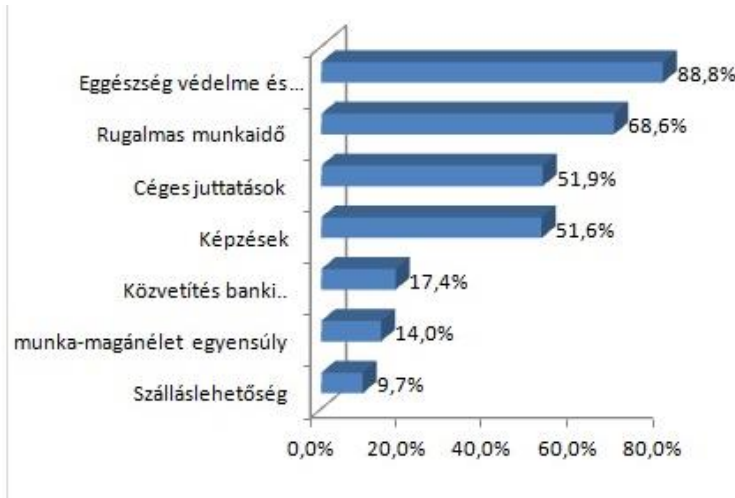
(forrás: kutatás)

A jelenlegi válságban a CSR-ra a következőképpen tekintenek:

- Etikai – társadalmi kötelesség 63.7%;
- A vállalati fenntarthatóság hasznos eszköze 32.3%;
- Befektetés 24.8%;
- A versenyképesség javításának az eszköze of 24.8%;
- A stratégiai innováció eszköze 22.1%;
- Felesleges kiadás 8.0%;
- Kiút a válságból 5.3%.

Szervezetben belüli CSR politika legfontosabb elemeiként továbbra is, a már említett jutattásokat és lehetőségeket – mint egészség védelme; rugalmas munkaidő; egyéb céges jutattások valamint képzési hozzájárulások biztosítása – jelölték meg a vállalatok. (5. ábra)

5. ábra: Szervezetben belüli CSR politika

A vállalatok CSR politikájuk révén főként adományok és szponzori juttatások biztosításával járulnak hozzá különböző közösségek tevékenységéhez, működéséhez (6. ábra).

6. ábra: Közösségi CSR-politika

A közeljövőben a vállalkozások a következőket tervezik: a már elfogadott CSR politikák megtartása 59.8%; a CSR-ra fordított összeg növelése 35.3%; a CSR-ra fordított összeg csökkentése 1.8%; nem tervezi CSR politika bevezetését 3.8%.

4. Összegzés

Felhasználói oldalról egyértelmű, hogy a CSR tevékenységekből származó juttatások és pénzek segítik az amúgy a kapitalista rendszerekben pénzügyileg életképtelen, de társadalmilag fontos tevékenységeket. A fenti kutatások ugyanakkor nem adnak egyértelmű választ arra, hogy a CSR tevékenységként mennyire szükséges cselekmény a vállalatok életében.

Ha csupán pénzügyi (és nem marketing!) szempontokat veszünk figyelembe, akkor ezek a tevékenységek teljesen ráfizetések. Huzamosan azért éri meg velük foglalkozni, mert ha egy szervezet saját kidolgozott CSR-politikával rendelkezik, az felé egyfajta kontrollt jelent a kiadásaira nézve, a támogatotti oldalt viszont orientálhatja közös célok felé. Ma – a példa alapján is láthatóan – még az adományok és a szponzori tevékenységek vezetnek, de kíváncsún lennének eltolni az aktív szerepvállalású tevékenységek felé.

Köszönetnyilvánítás

A szerzők köszönetüket fejezik ki a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamarának, hogy a SEE Transnational Cooperation Programme támogatásával megvalósuló Clusters Meet Culture projekt keretében végzett kutatási eredményeket a rendelkezésükre bocsájtották, és a CMC kézikönyv témára vonatkozó részét felhasználhatták.

Források

EIU The Economist Intelligence Unit (2013): CSR has nothing to do with charity. 2013. 4-15 March.

www.ccdebates.eiu.com (letöltés 2014 március 9.)

Európai Bizottság (2001): Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility, Green Paper, COM (2001) 366.

Európai Parlament (2007): Az Európai Parlament 2007. március 13-i állásfoglalása a vállalatok társadalmi felelősségéről: új partnerség. 2006 / 2133 (INI)

Friedmann (1970): The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits. The New York Times Magazine, 1970. szept.13. p. 32-33.

Kercher, K. (2007): Corporate Social Responsibility Impact of Globalisation and International Business. Corporate Governance e Journal, Band University. 2007. április.

National Public Policies in the European Union. 2011.

<http://www.europ.eu/social/nain.jsp?langId=eu&catId=331&furtherNews=yes> (letöltés 2014. március 9.)

Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért (1999): Corporate Social Responsibility.

<http://www.csr.unioncamere.it/P42A420C580S370/La-responsabilita-sociale-delle-imprese-e-gli-orientamenti-dei-consumatori.htm>

BARAKONYI ESZTER

A fogyatékosok foglalkoztatásának elősegítését célzó jogintézmények az EU-ban

A fogyatékosok jogainak megjelenése, a fogyatékoság fogalmi meghatározásának dogmatikai fejlődése

A WHO első generációs fogyatékoság fogalma

A fogyatékoság fogalmi meghatározása során elsőként a WHO definíciójából kell kiindulnunk. Az egészségügyi világszervezet két alkalommal is meghatározta a fogyatékoság fogalmát, mely meghatározások jól tükrözik a téma megközelítésének fejlődését is. A WHO első fogyatékosági fogalma 1980.-ban született meg, és egy lineáris folyamatában határozható meg:

Betegség — Károsodás — Fogyatékoság — Hátrány

Ebben az egyszerű modellben a fogyatékoság tisztán orvosi kérdés, melynek alapja a betegségből származó károsodás. A károsodás ebben a felfogásban az ember egészségének azaz fiziológiai vagy pszichológiai működőképességének valamiféle zavarát jelenti, és ebből kifolyólag meghatározott tevékenységekre való képességét is csökkenti. A hátrányt pedig ez a csökkent képesség okozza, és a hátrány a társadalmi életben való részvételben mutatkozik meg.¹

Ez a megközelítés tehát a fogyatékosokat egyértelműen betegként kezeli, hiszen magát a fogyatékoságot is orvosi kérdésként definiálja. Ezért is nevezik ezt a fogyatékoság medikális modelljének. E megközelítés hátránya, hogy mivel betegséggként kezeli a fogyatékoság tényét, azt nem tekinti – és ebből következően nem is tekintheti társadalmi problémának, hanem pusztán magánügynek. Egy ilyen szemléletrendszer betegszerepbe kényszeríti a fogyatékkal élőket, ami súlyosan hátrányos rájuk nézve, hiszen a fogyatékoság a betegség fogalmánál súlyosabb fogalom elsősorban a tartóssága miatt, amiből az is következik, hogy a fogyatékos személyek a normális szociális szerep betöltésében élik meg ezt a hátrányt, és ezen körülmény már nem csupán a fogyatékkal élő személyt, de a társadalom egészét érinti. Az orvosi és egészségügyi tudományok körében ez a felfogás mind a mai napig tartja magát, azonban a társadalomtudományok, mint a szociológia, szociálpolitika, illetve a jogtudomány mára a szociális szerep betöltésének hiányában ismeri el a hátrány fogalmát.

A WHO második generációs fogyatékosági fogalma

Mindezen megfontolásokra tekintettel a WHO 1997.-ben egy új fogyatékoság fogalmat alkotott meg, amely már a háttértényezőket is figyelembe veszi. Ezek a háttértényezők pedig magukba foglalják mind a társadalmi – környezeti, mind pedig az személyes – egyéni tényezőket. Ebben a meghatározásban már határozottan kijelenti az Egészségügyi Világszervezet, hogy a fogyatékoság nem betegség, hanem egy olyan állapot mely mögött a társadalom felelőssége húzódik meg. E felelősség lényege, hogy a társadalomnak támogatnia kell a fogyatékkal élő

¹ Kálmán Zsófia – Könczei György (2002): *A Taigetosztól az esélyegyenlőségig*. Osiris, Budapest, 82

személyt abban, hogy megmaradt képességeivel részt vehessen a társadalom gazdasági folyamataiban is. Megfordítva tehát ez az új szemlélet azt is jelenti, hogy valamely képesség károsodása nem feltétlenül jelent fogyatékossgot, az csak akkor válik fogyatékká ha a társadalom akként kezeli,² és ezáltal ez a képesség csökkenés vagy hiány hátránnyá válik. Ez a szemlélet tehát alapjaiban változtatta meg a fogyatékossgáról alkotott képet, és kiemelt szerepet – és ezáltal felelősséget is – kap a társadalom mint környezet.³

A Fogyatékos személyek jogairól szóló ENSZ Egyezmény fogalom meghatározása

A fogyatékossga definiálásában, és ezáltal annak megítélésében a következő jelentős állomást a Fogyatékosok jogairól szóló ENSZ Egyezmény⁴ jelentette. Az Egyezmény mind a fogalom, – mind pedig a célmeghatározásában is újszerű és egyidejűleg radikális gondolatok fogalmaz meg, és ezzel új megvilágításba helyezi a fogyatékosok helyzetét.

Az Egyezmény 1. cikke tartalmazza a célmeghatározást:

„A jelen Egyezmény célja valamennyi emberi jog és alapvető szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítása, védelme és biztosítása valamennyi fogyatékossgal élő személy számára, és a velük született méltóság tiszteletben tartásának előmozdítása.

Fogyatékossgal élő személy minden olyan személy, aki hosszan tartó fizikai, értelmi, szellemi vagy érzékszervi károsodással él, amely számos egyéb akadállyal együtt korlátozhatja az adott személy teljes, hatékony és másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását.”

Az Egyezmény céljának vezérgondolata tehát a fogyatékos emberek „hatalommal való felruházása”⁵ amely gondolattal az Egyezmény emberi jogi egyezménnyé lépett elő.⁶ Ez a fogalom egy igen széleskörű értelmezését jelenti a fogyatékkal élők helyzetét tekintve, ugyanis arra utal, hogy a társadalom felelőssége a fogyatékosok megerősítése annak érdekében, hogy megteremthessék a saját maguk által meghatározott szükségleteik érdekeik és döntéseik szerinti életkörülményeket. Ennek a bizonyos hatalommal való felruházásnak természetesen több dimenziója is létezik, kezdve a mikrokörnyezet támogatásától egészen a transznacionális jogok biztosításáig.

² A társadalom részéről érkező előítéletek, féligazságok korlátozzák a fogyatékkal élők társadalmi beilleszkedését. A sztereotípiák lerombolásában az első lépés lehet, hogy megpróbáljuk tájékoztatni az embereket. Tudatosítani kell a környezetben, hogy a fogyatékos személy nem beteg, csak „nem egész-séges”. Az egészségesnek a fogyatékos az ellentéte, tehát ha valaki nem egészséges, az nem feltétlenül beteg, csak bizonyos szempontból fogyatékos. Az egészség dimenziói közül a fogyatékos csupán egy tényező. (Szabó Laura: A boldogság relatív – fogyatékossga és szubjektív életminőség. In: Szociológiai szemle 2003/3 pp.86-105.)

³ Könczei György – Varga Mariann: Egészségkárosodás, fogyatékossga és foglalkozási rehabilitáció. In: *Egy könyv a foglalkozási rehabilitációról*. Down Egyesület, „Együtt – élés” kiadvány, 25.

⁴ Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UN Doc. A/RES/61/106, 24. January 2007, és Optional Protocol to

the Convention on the Rights of Persons with Disabilities, UN Doc. A/Res/61/106, 24. January 2007

⁵ Ezt az úgynevezett hatalommal való felruházást nevezik empowermentnek is. Az empowerment egy fejlődési folyamatot jelent, amikor is az idő előre haladtával az emberek megerősödnek ahhoz, hogy saját eszközeikkel egy jobb életet éljenek. A fogalom egy nyitott normatív formának s tekinthető, amelyet meggyőződésekkel, értékrenddel, és erkölcsi ítéletekkel lehet megtölteni. Többféle megközelítése létezik: politikai, mindennapi, reflexív, tranzitív.

⁶ Kálmán Zsófia – Könczei György (2002) 82.p.

A cél tehát egyértelműen a fogyatékosok autonómiájának megerősítése – mely folyamat az emberi méltóság⁷ tiszteletén alapul, és amelynek megvalósulása érdekében az Egyezmény meghatározza a vonatkozó életterületeket és az azokhoz kapcsolódó állami kötelezettségeket. Az Egyezmény szerinti fogyatékoságpolitikai cél,- és tématerületek tehát a következők:

Az idézett 1. cikk fogyatékosági fogalom meghatározása nem kevésbé újszerű gondolatot tükröz, mivel ez a definíció nem önmagában a hátrányban határozza meg a fogyatékoságot, hanem a károsodásból származó hátrány lehetőségében. Ebből következőleg a fogyatékoságot mint állapotot nem mint ismert és meghatározható állapotként határozza meg, hanem sokkal inkább egyfajta dinamikusan változó fogalomként, melynek lényege mindig a viszonylagosság. Nevezetesen, hogy az adott személy másokkal egyenlő társadalmi szerepvállalását korlátozó körülményről beszélhetünk-e. Evvel a szemlélettel megfordul a társadalom és a fogyatékosok viszonyrendszere, hiszen az itt meghatározott magatartás aktív és a kirekesztő társadalmat bíráló fogyatékos képet fest. Ez a fogalom tehát sem a fogyatékos fogalmát nem szűkíti le – a korábbi fogalom meghatározásokkal ellentétben – sem pedig a védeni kívánt életterületeket. Ez a megközelítés tehát kiemelt és aktív szerepet szán a társadalomnak, mivel ha abból indulunk ki, hogy a fogyatékos alapja nem a képességbeli károsodás, hanem a társadalmi folyamatokban való részvételben megnyilvánuló akadályoztatás, egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a környezet – a társadalom felelőssége segíteni az egyént abban, hogy a meglévő képességeit felhasználva aktív tagjává válhasson a közösségnek.⁸ Ebben az értelemben tehát a nem fogyatékosokkal szembeni magatartási követelményről beszélhetünk.

Az eddig elmondottakat támasztja alá az Egyezmény 3. cikkében meghatározott alapelvek széles köre:

„Egyezmény alapelvei a következők:

- a) a veleszületett méltóság, az egyéni autonómia tisztelete, beleértve a saját döntés meghozatalának szabadságát és a személyek függetlenségét;
- b) a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség;
- c) teljes és hatékony társadalmi részvétel és befogadás;
- d) a fogyatékosággal élő személyek különbözőségének tisztelete és elfogadásuk az emberi sokszínűség, valamint az emberiség részeként;
- e) esélyegyenlőség;
- f) hozzáférhetőség;
- g) a nők és férfiak közötti egyenlőség;
- h) a fogyatékosággal élő gyermekek formálódó képességeinek tisztelete, és a fogyatékosággal élő gyermekek identitásuk megőrzéséhez fűződő jogának tiszteletben tartása.”

⁷ Az egyenlő elismerésre való igény általános jellemzője az emberi nemnek. Fukuyama X tényezőnek nevezi azt a tulajdonságot, ami megmarad akkor is, ha egy embert összes esetleges, véletlenszerű tulajdonságától megfosztunk, hogy megkeressük azt a jellemző emberi minőséget, amelynek minden esetben kijár a tisztelet. A morális választás, az értelem, a nyelv, a szociabilitás, az érzések és az érzelmek, a tudat és a tudatosság, mind olyan minőségek, amelyek az X tényezőt alkotják, s ezen részek komplex összjátéka - mely minőségileg több az alkotórészek egyszerű összegénél - eredményezi az emberi méltóság fogalmát. Az emberi méltóság tehát egyabsztrakt fogalom, mely az egész emberi fajra egyetemlegesen jellemző, hiszen valamennyien birtokában vagyunk ezeknek a fajra jellemző tulajdonságoknak, még akkor is, ha ezekből nem egyenlő mértékben részesülünk, a lehetőség erre valamennyiünkben megtalálható. Fukuyama: Poszthumán jövődöng: a biotechnológiai forradalom következményei. Európa Kiadó, Budapest 2003., 341.o.

⁸ Köncei György – Varga Mariann 26.p.

A diszkrimináció tilalmától az előnyben részesítési kötelezettségig – dilemmák a kvótarendszer elvi megítélése körül

A fogyatékos jogok fejlődésének főbb állomásai

A II. világháborút követően az emberi jogok védelmét biztosítandó született meg 1949-ben Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, majd az Európa Tanács égisze alatt megszületett az alapvető emberi és polgári jogokat meghatározó nemzetközi egyezmény az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok védelméről szóló Európai Egyezmény.

A hátrányos helyzetű csoportok fogalmi meghatározására a 60-as években került sor, amikor is a társadalmi átalakulások hatása a társadalmi, gazdasági, piaci és foglalkoztatási szférában is megmutatkoztak.

A szociálpolitika történeti fejlődése szempontjából talán az egyik legfontosabb dokumentum is ekkor született meg – a Szociális Karta. Ennek a dokumentumnak a szellemi alapját az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, illetve az Európai Egyezmény jelentette, később azonban a gazdasági és politikai változásokra reflektálva folyamatosan bővült annak tartalma, így azt ma „Karta csomag”-ként ismerjük. A Karta a későbbi módosításokban és újabb dokumentációs csatolásokban a Munkavállalók Alapvető Szociális Jogairól kimondja, hogy a fogyatékos munkavállalók számára elősegítik a mobilitásukat, közlekedésüket, valamint szakképzésüket. Tekintettel arra, hogy a társadalmi szerepvállalás napjainkban leginkább a munkavégzési képességtől és lehetőségtől függ, mivel a munka jelenti a megélhetés alapjának biztosítását a vonatkozó elveknek és szabályozásoknak ezt a vetületét követjük. Erre utal a Közösségi Karta következő szövege is: „Minden fogyatékossgal élő személynek fogyatékossga okától függetlenül társadalmi és szakmai beilleszkedése érdekében tényleges kiegészítő támogatást kell biztosítani. Ezeknek az intézkedéseknek a támogatottak adottságaival összhangban, különösképpen a szakképzésekre, a munkaegészségügyre, a mobilitásra, a közlekedésre és a lakáspolitikára kell vonatkozniuk.”⁹

A régóta várt áttörést tehát a fogyatékosok jogainak védelme terén tehát meghozta a Közösségi Karta, illetve az annak végrehajtására kiadott Akcióprogram.

2000/78 EK Keretirányelv¹⁰

Az Irányelv határozottan megtilt minden olyan hátrányos megkülönböztetést, melynek alapja a fogyatékossga. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának korlátait maga az Irányelv is meghatározza, amikor kimondja, hogy a diszkrimináció tilalmának alkalmazása nem terjedhet odáig, hogy az olyan személy felvételét előléptetését képzését vagy továbbfoglalkoztatását alapozza meg, aki egyébként nem alkalmas, nem képes, vagy nem vehető igénybe az adott állás alapvető feladatainak ellátására vagy megfelelő képzés elvégzésére, a fogyatékos személyek érdekében hozott megfelelő intézkedések megtételére vonatkozó kötelezettség sérelme nélkül.

Az Irányelv egyébiránt a minimum standardok meghatározását tűzte ki célul, így attól a tagállamok eltérhetnek amennyiben az itt meghatározottaknál kedvezőbb rendelkezéseket vezetnek be. A szerzett jogok védelmének elve természetesen ez esetben is fennáll, így az irányelv végrehajtása nem szolgálhat alapul a már elért védelmi szinthez képest történő visszalépéshez.

⁹ Közösségi Karta a Munkavállalók Alapvető Szociális Jogai

¹⁰ A TANÁCS 2000/78/EK IRÁNYELVE (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról.

Megfelelő, azaz hatékony és gyakorlati intézkedéseket kell tenni azért, hogy a munkahelyeket a fogyatékosok igényeinek megfelelően alakítsák ki, például az épületek és a munkaeszközök megfelelő átalakításával, a munkaidő beosztásának és a feladatok szétosztásának a fogyatékosok igényeihez igazításával, illetve a képzés vagy beilleszkedés biztosításával.

Az ENSZ Egyezmény, melyről a fentiekben már szó esett szintén deklarálja az egyenlőség és a hátrányos megkülönböztetéstől való mentesség elvét az 5. cikkben, és evvel összefüggésben kihangsúlyozza, hogy „...a fogyatékossgal élő személyek tényleges egyenlőségének előmozdításához és eléréséhez szükséges különleges intézkedések a jelen Egyezmény értelmében nem tekintendők hátrányos megkülönböztetésnek.”

Az Egyezmény kimondja a fogyatékossgon alapuló megkülönböztetés kapcsán, hogy a diszkrimináció megvalósulásának lehet egyik formája az ésszerű alkalmazkodás megtagadása is. Az ésszerű alkalmazkodás kifejezés tartalmi meghatározását egyébiránt mind az Egyezmény, mind pedig a Keretirányelv tartalmazza. Mindkét megfogalmazás tekintetében központi szerepet kap a szükségesség és az arányosság fogalma. A szükségesség azt jelenti, hogy az adott intézkedés valóban szükséges ahhoz, hogy a fogyatékkal élő személy valamely alapvető jogát gyakorolni tudja. Az arányosság kifejezés pedig azt jelenti, hogy ez az intézkedés a másik fél számára ne jelenthet aránytalan és indokolatlan terhet. Ebben az elvárásban tehát egyértelműen tetten érhető a társadalom egészséges tagjainak áldozatvállalási kötelezettsége.¹¹ Mindez összecseng a fogyatékossg fogalmának fejlődése kapcsán elmondottakkal.

*A foglalkoztatási intézkedések típusai a fogyatékos személyek vonatkozásában:*¹²

Az európai államok foglalkoztatási intézkedéseit e tárgykörben alapvetően három csoportba lehet sorolni. Ezek a következők:

- Fogyatékossg – függő beavatkozások
- Általános foglalkoztatási intézkedések
- Kvótarendszerek

A fogyatékossg – függő beavatkozások

Az ide tartozó foglalkoztatáspolitikai intézkedések kifejezetten specifikusak, és általában izoláltan céloz meg egy-egy csoportot. A legtöbb esetben olyan személyek alkotják a célcsoportokat akiknek valamiféle különleges képességsökkenésük van. Ebbe a körbe tartoznak egyébiránt a rehabilitációs programok, a védett munkahelyek és a munkahelyi adaptáció. Az ilyen típusú intézkedések gyakorta képességsökkenésre fókuszálnak – így léteznek kifejezetten

¹¹ ENSZ Egyezmény 2.cikk: Az „ésszerű alkalmazkodás” az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat és változtatásokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségese, hogy biztosítsák a fogyatékossgal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását;

2000/78 EK Irányelv 5. cikk A fogyatékos személyek igényeihez való ésszerű alkalmazkodás Az egyenlő bánásmód elvének a fogyatékos személyekkel kapcsolatban történő végrehajtása céljából ésszerű intézkedéseket kell bevezetni. Ez azt jelenti, hogy a munkaadóknak meg kell tenniük a megfelelő és az adott esetben szükséges intézkedéseket, hogy a fogyatékos személy számára lehetővé váljon a munkához jutás, a munkában való részvétel, az előmenetel, az át- vagy továbbképzés, kivéve, ha az ilyen intézkedés aránytalanul nagy terhet ró a munkaadóra. Ezt a terhet nem lehet aránytalanul nagynak tekinteni, amennyiben az adott tagállam fogyatékgügyi politikájának intézkedései ezt kielégítően ellensúlyozzák.

¹² A fogyatékossg definíciói Európában. Összehasonlító elemzés. A Brunel Egyetem által készített tanulmány In: Fogyatékossgtudományi Tanulmányok III. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar 2009. 47-51.o.

vak, vagy siket emberek számára kialakított intézkedések. Ennek a rendszernek az egyik következménye – eredménye az, hogy a szolgáltatók gyakran folyamodnak képesség-csökkenés alapú fogyatékoság- definícióhoz a juttatásaik odaítélése kapcsán, még olyan esetekben is amikor a fogyatékoság természetével és következményeivel kapcsolatos felfogásuk nem képességcsökkenés alapú. Abban az esetben viszont ha a jogosultsági feltétel kifejezetten a képességcsökkenés tényéhez van kötve, akkor ez leginkább az orvosi modell szerinti fogyatékoság koncepciót tükrözi, és nem a megmaradt képességek hasznosítására koncentrál.

Az ilyen beavatkozások kapcsolódhatnak társadalombiztosítási rendszerekhez, vagy a szociális ellátások körében is meghatározhatóak.

Általános foglalkoztatási intézkedések

Az e csoportba tartozó intézkedések – szolgáltatások, nem feltétlenül kapcsolódnak a fogyatékoság tényéhez. Az ilyen foglalkoztatáspolitikai eszközök mások számára is hasznosak lehetnek, olyanok számára akiknek nincsenek egészségügyi problémáik. Az e körbe tartozó intézkedések – úgy mint a képzési támogatások, vagy az elhelyezkedési segélyek ugyanis az esetek többségében a munkanélküliségi ellátások köré csoportosulnak, mivel a munkanélküliség ténye az ilyen intézkedések alapvető jogosultsági eleme, mivel a hátrányos helyzetet nem a fogyatékoság alapozza meg tipikusan ezekben az esetekben, hanem a munkanélküliség ténye. Figyelembe véve azonban a fogyatékkal élők speciális helyzetét, nevezetesen azt a körülményt, hogy ők csökkent munkaképességük okán jellemzően nem, vagy csak minimális mértékben rendelkeznek korábbi jogosultsági idővel viszonylag szűk körben alkalmazhatóak ezek az intézkedések.

A kvótarendszerek

A kvótaszabályozást a szakirodalom leginkább úgy tartja számon, mint a diszkrimináció ellenes intézkedések iskolapéldáját. Evvel összefüggésben azonban felmerülhet néhány kérdés. A diszkrimináció ellenes jelleg vizsgálata során az első kérdés amit fel kell tenni, hogy melyik fogyatékosági definíciót használja az adott rendszer. Amint láttuk a Fogyatékosok Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény, valamint a 2000/78 EK Irányelv egyaránt a fogyatékoság társadalmi modelljét használja annak meghatározásakor. Egy diszkrimináció-ellenes szakpolitikai intézkedés, amelynek az a célja, hogy a teljesítőképességüknek csak hiányosan birtokában lévő személyeket védje nem rekesztheti ki azokat akiknek a képességei csak csekély mértékben csökkentek, illetve akik csupán látszólag csökkent képességűek valójában azonban nem. Abban azonban minden tagállam akik alkalmazzák ezt a típusú foglalkoztatáspolitikai intézkedést, hogy a fogyatékoság ennyire tág definíciója nem alkalmazható a kvóta alapjaként. A kvótának ugyanis valamilyen módon minden esetben szelektívnek kell lennie. A szelektálás ténye azonban már önmagában is diszkriminatív, hiszen a kvóta feltételrendszerének megállapításával fogyatékosnak minősíti emberek egy meghatározott csoportját. A kvóta rendszer ebből a szempontból tekinthető a munkáltató szervezeti kérdésének is, ugyanis a munkáltató mint szervezet hajtja végre a kvóta előírásokat, és ebből kifolyólag az ő választásán múlik, hogy konkrétan ki lesz a kvóta teljesítéseképpen foglalkoztatott fogyatékos személy. A munkáltató tehát a fogyatékosok között „válogat” elsősorban természetesen aszerint, hogy az adott munkakör ellátására alkalmas személyt foglalkoztassa, vagyis akinek a korlátozottságát leginkább

elbírná az adott munkakör. Ez a fajta szelekció természetes, azonban sok esetben olyan szempontok is alapul szolgálhatnak a szelekciónak amelyek nem állnak összefüggésben a munka természetével.¹³

Ezt a problémát azok az országok amelyek alkalmazzák a kvótarendszert úgy próbálják meg kikerülni, hogy hangsúlyozzák miszerint a kvóta megállapításra nem úgy kell tekinteni mint egy szabályozó mechanizmusra, hanem sokkal inkább úgy mint egy szakpolitikai intézkedés hatékonyságát szolgáló eszközre. Felfogásuk szerint a munkáltatók stratégiáját e tekintetben úgy kell befolyásolni, hogy az összhangban legyen a jogintézmény jogpolitikai céljaival.

¹³ A Brunel Egyetem által készített és hivatkozott tanulmány szerint fennáll a veszélye annak, hogy ha a munkaadó rosszul tájékozott, vagy előítéllettel rendelkezik valamely sajátos fogyatékoság tekintetében, akkor a „lefölözés” problémája diszkriminációs problémává változik. A munkáltató kedvezhet azoknak a dolgozóknak, akiknek a fogyatékosága kevésbé érzékelhető, vagy nagyobb rokonszenvet ébreszt (például a testi fogyatékosoknak a szellemi fogyatékosokkal szemben).

ZÁDORI IVÁN

Felsőoktatási kihívások Guernsey-n

Bevezetés

„Aki ellátogatott a normann szigetvilágra, megszereti; aki élt is ott, becsüli. Derék népség lakik e tájon, lelke teszi naggyá. A tenger lelke él benne. A Csatorna-szigetek emberei külön fajt alkotnak. Isten tudja, miféle fensőbbiséggel viseltetnek »a nagy föld« irányában, lekezelik az angolokat, akik néha hajlamosak arra, hogy megvessék »azt a három-négy virágcserepet a kerti medence közepén«. Jersey és Guernesey így vág vissza: »Mi vagyunk a normannok, mi hódítottuk meg Angliát. « Lehet ezen mosolyogni, de csodálni is lehet. » – írja Victor Hugo az 1866-ban megjelent *A tenger munkásai* című könyvének bevezetőjében a Csatorna-szigetéről, majd így folytatja: „De hisz ez merő középkor, mondhatná valaki; nem: ez a teljes szabadság. Boldogulj, élj, létezzél csak. Menj oda, ahová akarsz, csináld azt, amit akarsz, élj úgy, ahogy akarsz. Senkinek nincs joga a neved iránt érdeklődni. Külön istened van? Csak prédikálj róla. Külön zászlód van? Csak tűzd ki. Hogy hol? Hát az utcán. Fehér a zászlód? Rendben van. Kék? Nagyon jó. Vörös? A vörös is szín. Kedved támadt leleplezni a kormányt? Állj fel egy hordóra és beszélj. Akarsz a nyilvánosság előtt szövetkezni? Hát szövetkezz. Vagy inkább titkon? Ám szövetkezz. Hogy hányan? Ahányan akartok. Korlátozás? Nincs korlátozás. Szeretnéd összehívni a népet? Hívd. Hogy hova? Hát a főtérre. És ha támadom a királyságot? Nem érdekel bennünket. És ha plakátokat ragasztok? Tessék, itt vannak a falak. Gondolkodj, beszélj, írd, nyomtass, szónokolj: a te dolgod.”

Az Anglia és Franciaország között elhelyezkedő Csatorna-szigetek valóban különleges része a világnak: ez az a hely, ahol például az angol korona képviselője Guernsey parlamentjében alacsonyabban ül, mint a kormányzó, ezzel is kifejezve Anglia „másodlagos” szerepét a szigeten; ez az a hely, ahol szigetlakók a mai napig büszkék normann hagyományaikra és arra a Hódító Vilmosra, aki Normandia hercegeként, és nem utolsó sorban a Normandiához tartozó

Csatorna-szigetek uraként hódította meg 1066-ban Angliát; ez az a hely, ahol még a 20. század elején is voltak boszorkányperek; és ez az a hely, ahol Guernsey szigetén az 1563-ban alapított Elizabeth College-ben a diákigazgató az egyetlen, aki tisztségénél fogva viselhet szakállt, és az ősi házirend értelmében nemcsak arra jogosult, hogy lóval menjen iskolába, hanem arra is, hogy lovát a tanárok lovai közé kösse. Itt jól megférnek egymással a különböző korok emlékei, a francia és angol hagyományok, a német megszállás idejéből maradt ágyútoronyok, betonbunkerek, az ódon középkori erődítmények és világítótornyok, vagy a történelem előtti dolmenek és a gótikus katedrálisok, ahol mindenfelé ott hevernek a különböző korok emlékei, a pattintott kőszerszámoktól kezdve a 17. századi cserép pipaszárákig vagy a Viktória-korabeli kék-fehér porcelántöredékekig. A Csatorna-szigeteken a szigetlakók jóléte és jólléte nem csupán papíron létezik, és gyakorlatilag mindenki számára reális lehetőség nyílik a kiegyensúlyozott, élhető életre.

A Csatorna-szigetek Normandia partjai előtt helyezkednek el. Területükön két kormányzóság található, a 91 000 fő lakossággal rendelkező és 116 négyzetkilométer területű Jersey és a hozzá kapcsolódó kisebb szigetek, illetve a 65 000 fős, 65 négyzetkilométer területű Guernsey Kormányzóság a hozzá tartozó Alderney, Sark, Herm, Jethou szigetével és néhány kisebb szigettel együtt. A szigetek az Egyesült Királyság koronagyarmatai, az Egyesült Királysághoz kizárólag az angol koronán keresztül kapcsolódnak, a mindenkori angol uralkodó egyben Normandia hercegi címét is viseli. Az Egyesült Királyság kormánya csupán a védelemért és külkapcsolatokért felelős, minden egyéb ügy, beleértve az adórendszert is a kormányzóságok hatáskörébe tartozik. A szigetek nem tagjai az Európai Uniónak és nem is társult tagjai, csupán korlátozott, speciális kapcsolatuk van az EU-val, amit az Egyesült Királyság csatlakozását deklaráló 1972-es törvénye szabályoz. Ezen rendelkezések szerint a szigetek részei az EU vámterületének, a közösségi vámtarifák, adóterhek és egyéb mezőgazdasági importkvóták szabályozzák a kereskedelmet abban az esetben, ha EU-n kívüli országról van szó és a tagországokkal a szabad kereskedelem, áruk és szolgáltatások szabad áramlása valósul meg. Más szabályozás nem vonatkozik kötelező jelleggel a szigetekre.

A szigetek, bár hosszú múltra visszatekintő oktatási hagyományokkal rendelkeznek, önálló, klasszikus értelemben vett felsőoktatási intézmény mindezedáig nem működött, azonban az elmúlt években komoly lépések történtek annak érdekében, hogy Guernsey szigetén 2015-ben megnyithassa kapuit a Channel Islands University. E rövid áttekintés a szigetek jelenlegi felsőoktatási stratégiáit, valamint a tervezett egyetem létrehozásának eddigi lépéseit mutatja be.

Háttér

A Csatorna-szigetek jelenlegi sikeressége és versenyképessége az Egyesült Királyság és a szigetek 1204 óta fennálló sajátos viszonyrendszerére vezethető vissza, ahol mindkét fél profitál a különleges státuszszabályok által fenntartott helyzetből. Az elmúlt 800 év egy olyan folyamatos és sikeres adaptáció története, ahol a szigetek sikeresen tudnak alkalmazkodni azokhoz a gazdasági változásokhoz, amelyek befolyásolására, alakítására komoly ráhatásuk nincsen, ugyanakkor sajátos helyzetükből fakadóan időről-időre képesek olyan termékek és szolgáltatások biztosítására, amely a külvilág számára érdekesek. A különféle történeti korokban más és más gazdasági tevékenységek biztosítják a szigetlakók jólétét és jóllétét, legyen szó gyapjútermékek előállításáról, hajóépítésről, kalózkodásról és csempészetéről,

virág- és zöldségtermelésről vagy idegenforgalomról, és végül, a II. világháborút követő évektől a pénzügyi szolgáltatások kibontakozásáról.

A Csatorna-szigetek és e szigetekhez hasonló jellegű pénzügyi központok felfutása az 1960-as évektől kezdődően indul meg, leegyszerűsítve a nemzetközi pénzügyi rendszerben bekövetkező változások hatására az onshore szabályozás elől „menekülő” onshore cégek offshore kötnék ki. Bár külső változásokra és az onshore szabályozásra a szigeteknek számottevő befolyása nincsen, számtalan olyan versenyképességi tényezővel rendelkezhetnek, amelyek a pénzügyi terület irányába történő elmozdulást nagymértékben elősegíthetik, és természetesen a külső szereplők számára is felértékelődhetnek a speciális státuszú szigetek, ahol bizonyos szabályokon kívüli, vagy a fennálló keretfeltételek kiskapuit kihasználó tevékenységekre nyílik lehetőség. E fénykor azonban nem feltétlenül tart örökké, így a jelen lényeges kérdése az új diverzifikációs lehetőségek (pl. web-alapú gazdaság) felé történő elmozdulás mellett az, hogy hogyan lehet úgy a jelenlegi kedvező helyzetet eredményező tényezőket fenntartani, hogy közben a külső testületek, szereplők elvárásainak, előírásainak is többé-kevésbé meg tudjanak felelni.

Az oktatási folyamatok részletesebb tárgyalása előtt érdemes röviden áttekinteni a szigetek sikerességének humán dimenzióit, e jól teljesítő adóparadicsom munkaerőpiaci sajátosságait, foglalkoztatási jellegzetességeit. A sziget népességének a jelenlegi prosperáló gazdaság mellett nincsenek igazi foglalkoztatási problémái, de a populáció további növekedése ezt a szituációt is jelentős mértékben megváltoztathatja, másrészt folyamatosan szükség van a rendelkezésre álló humán erőforrás fejlesztésére, oktatási szintjének növelésére és a gazdasági, technikai kihívásoknak történő megfeleltetésére.

A Guernsey-n 2001-es népszámlálás adatai alapján 32 293 szigetlakó állt alkalmazásban, ami 54%-a volt a sziget népességének. A munkanélküliség ebben az időszakban nagyon alacsony szinten volt, körülbelül 100 ember részesült munkanélküli segélyben, amely csupán 0,3%-a volt a foglalkoztatottnak. Az összes munkanélküli száma 338 fő volt, de ez a szám tartalmazta az önkéntes munkanélkülieket, a munkanélküli segélyben nem részesülőket, valamint a betegség miatt tartósan munkaképteleneket is. Jersey esetében 53 560 fő, a népesség megközelítően 60%-a állt 2006 júniusában alkalmazásban. Az akkori, 2004-es 760 fős „csúcs” után a munkanélküliek száma 400 fő körül stabilizálódott, a munkanélküliségi ráta azonban még így is alig haladta megpedig 2%-ot.¹ Ebben az időszakban mindkét sziget esetében a pénzügyi és jogi tevékenységek, a kis és nagykereskedelem tekinthető meghatározó ágazatnak, de Jersey esetében az idegenforgalmi szektor, Guernsey esetében az információs és egyéb szolgáltatások mutatnak nagyobb arányú foglalkoztatást, míg a korábbi, hagyományos iparágak, a turizmus, az ipari termelés, és a mezőgazdasági tevékenységek lassú hanyatlása többé-kevésbé hasonló módon mindkét sziget esetén megfigyelhető.

Természetesen érdemes az ezredforduló utáni évek adatait napjaink trendjeivel összevetni: 2013-ra Guernsey esetében a munkanélküliségi ráta 1,3%, amely 2008 óta megduplázódott, de nemzetközi összehasonlításban még így is nagyon kedvezőnek tekinthető.²

¹ Zádori I. (2012): A Csatorna-szigetek fenntarthatósági kihívási és gazdasági, politikai válaszkísérletei. Alexandra Kiadó, Pécs

² The States Strategic Monitoring Report 2014 Fiscal and Economic, Social and Environmental Trends (Policy Council, the States of Guernsey) <http://www.gov.gg/> 20 p.

2013 márciusában a foglalkoztatási ráta, tehát a foglalkoztatottak aránya a 16-64 éves korosztályon belül 76,3% volt a szigeten. Szintén 2013-ban, a munkaképes korú népességnek 78,5%-a volt gazdaságilag aktív, vagy rendelkezett nappali tagozatos hallgatói jogviszonnyal.

Jersey esetében a 2014-es becsült munkanélküliségi ráta 5,7%-os, 3.200 embernek nincs munkája, a regisztrált aktív álláskeresőik száma pedig 1.450 volt 2014 szeptemberében.³

E néhány adat alapján is világosan látszik, hogy a Csatorna-szigetek esetében komoly foglalkoztatási problémákról továbbra sem lehet beszámolni, különösen akkor, ha ezeket a számokat, arányokat nemzetközi összehasonlításban tekintjük. A gyakorlatilag egy európai kontinentális középváros (20 000-99 000 fő) méreteivel rendelkező szigetek stabil gazdasággal, erősen specializált pénzügyi és kereskedelmi szektorral és – az elmúlt évek negatív elmozdulásai ellenére – még mindig határozottan jó foglalkoztatási adatokkal rendelkeznek. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy a jelenlegi gazdaságszerkezet és foglalkoztatás a jelenlegi lakosság szám esetében tekinthető viszonylag kiegyensúlyozottnak: a népesség esetleges növekedése a foglalkoztatási szerkezet változása mellett komoly lakhatási problémákat is generálhat.

Mindkét sziget esetén a bevándorlók számát és a népesség növekedését leginkább a lakhatási engedélyek kiadásának korlátozottsága tartja nagyjából egyensúlyban. A lakhatási engedélyeket általában határozott időre adják a hatóságok. Bár a szigetek populációja e szabályozás miatt nem mutat számottevő növekedést, mindenképpen kiemelt problémaként jelenik meg a kismértékű, de mégis jelentkező éves növekedés és a lakosság számának gyarapodásából adódó problémák, elsősorban a lakásproblémák miatt. Guernsey esetében például a sziget összterületének ezidáig nagyjából 15%-a került beépítésre. Ebbe a számba a történelmi emlékektől és romoktól kezdve az üvegházakon keresztül a repülőtérig minden ember által létrehozott építményt és utat beleszámoltak. Annak ellenére, hogy Guernsey 85% hivatalosan nem számít beépítettnek, a helyiek ennek a területnek a nagy részét is beépítettnek tekintik, mivel túlnyomórészt magánkertek és közparkok teszik ki az említett 85%-ot. Jersey-n a beépítettség már az 1990-es évek végén meghaladta a 20%-ot.

Mindkét sziget esetében egyre növekvő igény mutatkozik új lakóházak építésére. Mivel a már beépített területek telítettek, az új házak felépítésére csupán a be nem épített zöldterületeken, mezőgazdasági területeken nyílik lehetőség. Mindenképpen szükség van tehát a kormányzat által kontrollált lakásprogramokra, amelyek biztosítják a (kis mértékben) növekvő népesség számára és a növekvő igények kielégítésére alkalmas lakhatási körülményeket.

A demográfiai trendek alapvetően a népesség előregedésével összefüggő folyamatok miatt tekinthetők kedvezőtlennek, amely a szociális ellátórendszerek fenntarthatósága, valamint a gazdaság emberi erőforrás szükséglete miatt tekinthető fontos kihívásnak.

Oktatás

Mindkét sziget esetében az alapfokú és középfokú oktatás, valamint a részben erre épülő szakképzés, továbbképzés és felnőttoktatás szisztematikus menedzselése figyelhető meg, komoly működési zavarok nélkül.

Guernsey szigetén az állam 13 általános iskolát, 5 középiskolát, egy oktatási centrumot és a felnőttképzés lebonyolítását végző College of Further Education-t tartja fenn. Az 1563-as

³ <http://www.gov.je/News/2014/pages/UnemploymentSeptember2014.aspx>, 2014. 10. 12.

alapítású Elizabeth College és az 1872-ben alapított Ladies' College nem állami fenntartásban működik, de támogatásokat kap a Guernsey Államtól. Alderney szigetén összevont iskola, Herm szigetén pedig egy kis általános iskola működik, Sark szigete viszont, bár Guernsey része, kívül esik az Oktatási Minisztérium hatáskörén. A hátrányokkal élő tanulók számára két speciális iskolát tart fenn az állam, de ahol lehetőség nyílik, megpróbálják a többiekkel együtt oktatni őket. Guernsey esetében az oktatási folyamatok sikerességéhez jelentős mértékben hozzájárul az ún. Oktatási Jóléti Rendszer (Education Welfare System) is, amely más országokhoz képest viszonylag korán, 1900-tól, az általános tankötelezettség (jelenleg 5 és 16 éves kor között) bevezetésétől kezdve működik a szigeten. Az új tanítási, tanulási módszerek alkalmazása, a jól működő külföldi, egyesült-királyságbeli gyakorlatok átvétele, az e-learning, valamint a megfelelő infrastruktúra és oktatói kapacitások biztosítása fontos prioritásként jelenik meg a szigeten.

Jersey esetében 22 általános iskola és 5 középiskola áll a tanulók rendelkezésére, a tankötelezettség szintén 5 éves kortól 16 éves korig tart, amely után hasonlóan Guernsey-hez, a szigeten működő Highlands College nevű intézmény biztosít széles tanulási lehetőségeket. Az e-tanulást az oktatásért felelős Oktatási, Sport és Kulturális Minisztérium (Department for Education, Sport and Culture) Jersey-n is egyre fontosabb prioritásként kezeli.

A felnőttoktatás – mivel viszonylag alacsony a munkanélküliség és a klasszikus munkapiaci zavarok és egyensúlytalanságok sem jellemzők a szigetekeken, a már korábban megszerzett tudás felfrissítésére és fejlesztésére, a hagyományörzésre, a tétlenség elkerülésére, a közösség összetartására és nem utolsósorban a technikai, gazdasági, kulturális és a társadalmi fejlődés eredményeinek megismerésére és elsajátítására irányul. Érdeemes végül megjegyezni, hogy a szigetekeken rendelkezésre álló humán erőforrás kereslet és kínálat között nem tökéletes az összhang, ami szinte minden szektorban a különösebb képzettséget nem igénylő mezőgazdasági idénymunkástól a magasan képzett fehérgalléros munkavállalókig időről időre, általában határozott idejű munkavállalási engedélyekkel külső munkaerő bevonását teszi szükségessé.

A Csatorna-szigeteken önálló felsőoktatási intézmény nem működik. Az angliai és más országbeli egyetemeken való továbbtanulást mindkét sziget esetében az állam is jelentős mértékben támogatja. A támogatások az egyértelmű stratégiai dimenzió kívül azért is különösen fontosak, mert az angol egyetemek tandíjai átlagosan 4-6-szor nagyobbak a Csatorna-szigetek diákjai számára. A továbbtanulás jellegzetességei a szigetekeken a következőkben összegezhetők:

- Magas a továbbtanulási szándék felsőoktatási intézményekben.
- Magas azok aránya, akik vagy egyetemi tanulmányaik megkezdése előtt vagy után, munkábaállásuk előtt külföldi utazásokat tesznek.
- A fiatalok elsősorban angliai egyetemeken folytatják a tanulmányaikat.
- Az egyetemi évek megkezdésekor viszonylag kevesen rendelkeznek határozott elképzeléssel arról, hogy a szigetekeken kívánnak-e letelepedni vagy sem – a „bizonytalanság” azonban elsősorban azzal függ össze, hogy sokan visszatérésüket inkább szakmai karrierjük csúcán, céljaik elérése után képzelik el.
- A magas színvonalú pénzügyi szolgáltatások biztosításához folyamatosan szükség van megfelelő felsőfokú szakmai végzettséggel és versenyképes tudással rendelkező munkavállalókra.

- A megfelelő életszínvonal biztosításához nyilvánvalóan a pénzügyi szektor kínál megfelelő lehetőségeket. Más területeken sokkal kisebb az igény a specializáltabb végzettséggel rendelkezők számára, ugyanakkor felsőfokú végzettséggel – ha nem szakirányú végzettségről van szó, akkor is – a fiatalok viszonylag könnyen el tudnak helyezkedni a pénzügyi, szolgáltató szektorban (bár ez sajátos kompromisszum, sok esetben korábbi ambícióik feladását jelenti).
- A szigetekén való maradás leglényegesebb motivációja a biztonságos, jó, élhető élet – gyermekkorukban megszokott életszínvonaluk és életstílusuk fenntartásának reálisan megvalósítható lehetősége.

Az elmúlt években mindkét sziget esetében megfigyelhető egyesült-királysági egyetemek fokozottabb jelenléte, amelyek különféle oktatási programokat kínálnak, távoktatási, levelező formában. Ezeket az oktatási programokat általában azok a diákok veszik igénybe, akik felnőttként, munka mellett tanulnak, illetve családjuk nem rendelkezik olyan anyagi háttérrel, amely a külföldi tanulást lehetővé tenné. A szigetekén kívüli, egyesült-királyságbeli egyetemeken a Csatorna-szigetek diákjainak különleges státusza azonban "sérülni" látszik: egyre komolyabban merül fel annak az igénye, hogy a szigetek diákjai, mint külföldi diákok jelenjenek meg az Egyesült Királyság oktatási intézményeiben, amely a korábbiakhoz képest jelentősen megnövelné a képzés költségeit, többletterhet eredményezve a két állam, illetve a hallgatók családjai számára.

Felsőoktatás Guernsey-n

Guernsey szigetén a 16 éves korosztály 89%-a (2013), középiskolás, illetve szakmát tanul, míg a 18 éves korosztály közel egynegyede tanul tovább egyetemen. Jelenleg több mint 800 hallgató (Guernsey és Alderney szigetről) vesz rész felsőoktatási programokban és felnőttoktatásban a szigeten kívül, de nem kevés azok száma sem, akik a Nyitott Egyetem (Open University), illetve szigeten kívüli felsőoktatási intézmények szigeti képzéseit látogatják. Az állam komoly szerepet vállal a továbbtanulás finanszírozásában, éves szinten a korábban említett 800 hallgató több mint 6 millió font támogatásban (2,28 milliárd forint átlagosan 2,85 millió forint hallgatónként) részesül. A támogatási rendszert tovább színesítik olyan ösztöndíjas helyek is, amelyeket külföldi egyetemek kifejezetten a szigeti hallgatóknak ajánlanak fel: ezek közé tartozik például a kanadai Brock Egyetem (St. Catharines, Ontario), amely Guernsey hallgatóknak, illetve már végzett hallgatóknak ajánl ösztöndíj-lehetőségeket.

Guernsey Állam által fenntartott College of Further Education több, mint 300 különböző kurzust kínál, esti képzésektől a szakképzésekig, illetve nappalis jogviszonyt jelentő oktatási programokig. A szigeten három telephelye működik e sajátos felnőttoktatási intézménynek, azonban a jövőben – megfelelő források esetén – várható az egy telephelyes megoldás kialakítása.

Több mint 35 éve működik a szigeten az 1969-ben Angliában alapított Nyitott Egyetem (Open University), amely – elsősorban a 18 évesnél idősebb hallgatók számára – ajánl felsőfokú képzési programokat, illetve alapfokú és középfokú felzárkóztatást. Az Nyitott Egyetem képzései esetében lényegében nem kell elhagyni a szigetet, így az oktatás költségeinek része megtakarítható, és a legtöbb területen nem jelent versenyhátrányt a Nyitott Egyetemen szerzett végzettség, diploma.

A szigeten 1996-ban létrehozott GTA University Centre a rövid, akár néhány órás kurzusoktól kezdődően egészen a különböző mesterszakos képzésekig, egyéb felsőoktatási progra-

moktól kezdve a különböző tanfolyamokig széles kínálattal rendelkezik, elsősorban a menedzsment, emberi erőforrás gazdálkodás illetve más, gazdasági területhez kötődő képzési programokkal. A központon keresztül elsősorban az egyesült királyságbeli egyetemek képzési kínálata jelenik meg a szigeten, levelező, illetve távoktatási formában. A kínálatot biztosító egyetemek már a központ alapítását megelőzően, 1993-ban létrehoztak egy konzorciumot (The Channel Islands Universities Consortium – CHUC), azoknak a felsőoktatási intézményeknek az aktív közreműködésével, amelyek gyakran fogadják a Csatorna-szigetek hallgatóit, illetve koncentrált kínálatot biztosíthatnak a Csatorna-szigeteken. Ezek az egyetemek (University of Brighton, Bournemouth University, University of Plymouth és a University of Portsmouth University) azok az intézmények, amelyek a szigetekhez földrajzilag is viszonylag közel elhelyezkedve jelentik a felsőoktatási kínálatot ezen a sajátos piacon.

Látható, hogy a továbbtanulásra több formában is lehetőség nyílik a szigeten, és az állam is komoly szerepet vállal abban, hogy saját menedzselésű kezdeményezésekkel helyi tanulási lehetőségeket biztosítson, és támogassa külső szereplők oktatási kínálatának megjelenését a szigetekeken, párhuzamosan a külföldön tovább tanulni vágyók tanulmányainak részbeni finanszírozásával. Az évtizedek óta jól működő rendszerben azonban időről időre megjelennek olyan tervek és elképzelések, ahol egyes szereplők – ellentétben például a közép-kelet európai tendenciákkal, ahol a felsőoktatás egyfajta visszafejlesztésének lehetünk tanúi – komoly fantáziát látnak abban, hogy változtatva a több évtizedes hagyományokon, saját kezükbe vegyék a felsőoktatás (egy) részét és meginduljon a munka egy olyan önálló helyi egyetem létrehozására, amely megfelelő kínálat esetén nemzetközi viszonylatban is versenyképes lehet a jövőben.

Egyetem a Csatorna-szigeteken: Channel Islands University

Egy új, önálló egyetem alapításával kapcsolatban – a sziget gazdasági, társadalmi folyamatait elemezve – több érdekes kérdés merülhet fel:

- A speciális, különleges státusszal rendelkező, Franciaország és az Egyesült Királyság között elhelyezkedő sziget kiváló lehetőséget nyújt arra, hogy különféle oktatási rendszerektől, szakpolitikáktól és ideológiáktól mentes, valóban független felsőoktatási intézmény jöhessen létre, olyan újszerű oktatási megoldásokkal, amelyek akár már rövid távon is népszerűvé tehetik az intézményt.
- Annak ellenére, hogy a Csatorna-szigetek esetében a továbbtanulási hajlandóság nagy, a szigetek diákjai önmagukban komolyabb méretű intézmény eltartására nem elegendőek, másrészt a korábbi továbbtanulási prefenciák megváltozása sem egyik napról a másikra következik be.
- Az állam részéről sajátos döntési helyzetnek tekinthető, hogy más piaci szereplőket támogat-e annak érdekében, hogy a szigetek diákjai felsőoktatási képzésekbe kapcsolódhassanak be, vagy egy önálló felsőoktatási intézmény kialakításának irányában tesz lépéseket? További lényeges kérdésként merül fel, hogy állami vagy piaci forrásokból valósul meg a tervezett intézmény, illetve abban az esetben, ha magánkezdeményezésről van szó, magánforrásokkal, az állami szereplő milyen mértékben kapcsolódik be a finanszírozásba, és hogyan jár el a már meglévő felsőoktatási kapcsolatok, kapacitások tekintetében?
- A sziget jelen pillanatban nem rendelkezik olyan tudományos potenciállal és önálló felsőoktatási hagyományokkal, amelyre alapozva pusztán helyi szereplőkkel meg lehetne valósítani a tervezett egyetemet, tehát a humán erőforrás egy részét a szigetre kellene csábítani, illetve a magas szintű oktatáshoz minimálisan szükséges tanári gárdát folyamatosan biztosítani.
- A helyi közösség támogatása nem biztos, hogy teljesen egyértelmű: egyik oldalról egy saját

egyetem praktikus lehet azok számára, akik nem engedhetik meg maguknak azt, hogy külföldön járassák egyetemre gyermekeiket, a másik oldalról viszont a zsúfoltság további növekedése, és a korlátos kapacitások miatt a helyi felsőoktatás kedvező piacélénkítő hatásai ellenére sem valószínű, hogy minden szigetlakó támogatná a kezdeményezést;

- Végül lényeges kérdésként merülhet fel az is, hogy melyik kormányzásban, melyik szigeten érdemes megvalósítani a tervezett intézményt: a hely “önkéntes” kiválasztása a későbbiekben a két kormányzás közötti feszültségekhez vezethet.

Bár az önálló egyetem létrehozásának gondolata többször is felmerült az elmúlt évtizedekben, e törekvések néhány évvel ezelőtt erősödtek fel, ráadásul nem helyi szereplők, hanem külső szakemberek láttak egyfajta sajátos piaci rést abban, hogy Guernsey szigetén egy egyetem jöjjön létre. Az egyik – korábban már említett – kiváltó ok minden bizonnyal az lehetett, hogy az egyesült királyságbeli egyetemek a hosszú idő óta működő gyakorlattal szakítva a Csatorna-szigetéről érkező hallgatók esetében is egyre inkább a külföldi hallgatók tarifáit kezdték alkalmazni, tehát változóban vannak azok a feltételek, amelyek évtizedeken keresztül biztosították a hallgatók számára a “kedvezményes” elbírálást, jelentős többletköltségeket eredményezve a diákoknak.

A projekt-kezdeményezés mögött jelen pillanatban két magánszemély, Jack McDonald professzor és Susan Jackson, illetve egy, felsőoktatási intézmények alapításának elősegítésével (is) foglalkozó szervezet (Susan Jackson Associates⁴) áll. McDonald felsőoktatási intézményvezetői, oktatói, tudományos tapasztalatokkal, eredményekkel rendelkező professzor, míg Jackson komoly oktatási és projekt tapasztalatokkal rendelkező üzletasszony. A szervezet – a Susan Jackson Associates – természetesen felvette a kapcsolatot Guernsey vezetőivel a tervezett felsőoktatási intézménnyel kapcsolatban, akik támogatásukról biztosították a magánkezdeményezést, de természetesen nem arról van szó, hogy a tervezett intézmény megvalósításának minden költségét az állami szereplő átvállalná a későbbiekben.

Az egyetem terveit áttekintve rögtön szembetűnő a felső korlátos hallgatói létszám: a tervek alapján 2000 főben maximálnák a hallgatói létszámot, az előzetes elképzelések szerint a diákok 60%-a Európából, 20% a Csatorna-szigetéről, és 20% a világ többi részéről (arab országok, Kína, India) kezdené meg a tanulmányokat az egyetemen, több éves előkészítő munka után, várhatóan 2015 szeptemberétől. A tervek alapján az induláshoz körülbelül 10 millió angol font (3,8 milliárd forint) szükséges, amely a tervek szerint megközelítően 1.000 fős hallgatói létszám esetén 5 év múlva lehetne pénzügyileg fenntartható.⁵

Az ötletgazdák is számolnak azzal, hogy egy saját egyetem, illetve a kiszolgáló kapacitások létrehozása komoly bevételeket generálhat a szigeten, illetve tisztában vannak azzal, hogy a humán kapacitások nem állnak a megfelelő mértékben rendelkezésre. E kihívás kezelése Reykjavik-i Egyetem működési modellje alapján történhet meg: a Magyarországon is ismert intercity professzorokhoz hasonlóan repülő professzorok szükségesek, mivel a 100 tervezett oktató egyötöde csupán, aki folyamatosan a szigeten rendelkezésre állna, a többieknek utazniuk kell az oktatás zavartalanságának biztosítása érdekében. A projektet jegyző szakemberek eleve abban gondolkoznak, hogy olyan neves tudósokat, kutatókat, professzorokat kell meggyőzniük és a szigetre csábítaniuk, akik képesek magas színvonalú, versenyképes tudást nyújtani, amely a helyi tanulókon kívül a világ más részeiről is hozhat a hallgatókat. A tervezett

⁴ <http://susanjacksonassociates.org/>

⁵ BBC News, <http://www.bbc.com/news/world-europe-guernsey-24955308>

egyetem 3 karral⁶ kezdené meg a működését Guernsey-n, míg Alderney szigetén egy tengerbiológiai tanszék jönne létre. A projektet irányítók szerint a sziget kitűnő adottságokkal rendelkezik és ideális tanulási környezetet biztosíthat a jövőbeli hallgatók számára, ahogyan azt is fontosnak tartják, hogy a szigeti elit érintettségének fokozása érdekében elengedhetetlen a döntéshozók bevonása a különböző felügyeleti és irányító testületekbe, hogy még inkább magukénak érezzék leendő felsőoktatási intézményüket, a Csatorna-szigetek egyetemét.

Összegzés

Bármilyen decentralizált irányítású település, földrajzi terület, sziget esetében a helyi munkaerőpiac igényeihez hozzáigazított oktatási rendszer kialakítása és működtetése lényeges feladatként jelenik meg. Abban az esetben, ha az adott terület rendelkezik valamilyen stabil, meghatározó gazdasági szektorral, akkor e szektor humán erőforrás igényeit mindenképpen érdemes figyelembe venni az oktatási folyamatok menedzselésénél, hosszabb távú stratégiák kialakításánál (a Csatorna-szigetek esetében ez a pénzügyi/bank szektor, illetve a kereskedelem). Természetesen ilyen helyzetben kialakulhat a túlspecializáció is, amely olyan rugalmatlan és sérülékeny rendszereket eredményezhet, amelyek gazdasági, társadalmi változások esetén kevésbé, vagy csak idővel tudnak alkalmazkodni a megváltozott keretfeltételekhez. A kisebb (sziget)méretűk természetesen kisebb hallgatói létszámokat eredményeznek, ugyanakkor az (állami) irányítási rendszerek fenntartása és működtetése ugyanúgy elvárás, mint egy nagyobb térségek, területek esetében. Lényeges szempontként jelenhet meg az is, hogy az adott terület mennyire független (a múltban és jelenben egyaránt): az autonómia biztosítja-e azt, hogy saját határskörben menedzselheti az oktatást, van-e átjárhatóság az anyaország és az adott terület oktatási rendszerei között, vagy – felsőoktatási intézmények hiányában – a szigetekeken tovább tanulni vágyók számára milyen tanulási lehetőségek adódnak az anyaországban. A helyi oktatási rendszereknek meg kell küzdeniük a helyi demográfiai kihívásokkal (népességnövekedési trendek; elöregedés, migráció), valamint a helyi fiataloknak is olyan jövőképet kell biztosítaniuk, hogy a későbbi életüket a szigeten kívánják majd leélni.

A Csatorna-szigetek eddigi története a sikeres alkalmazkodás története, ahol ugyanúgy adaptációs folyamatnak fogható fel az a lépéssorozat, amely arra irányul, hogy a jelen pillanatban még meghatározó ágazatként működő pénzügyi szektor esetleges hanyatlása esetén kialakulhasson egy olyan húzó ágazat, amely biztosíthatja a szigetlakók jólétét és jóllétét. A szigetek sajátos geopolitikai helyzetéből fakadóan a saját felsőoktatás akár sikeres kezdeményezés is lehet, ha olyan képzési kínálatot tudnak felmutatni, amely a külvilágban komoly érdeklődésre tart számot. Ha a sziget-jellegtől eltekintünk, gyakorlatilag egy olyan folyamatról van szó, ahol például egy közepes méretű hazai település egy 2.000 fős hallgatói létszámmal rendelkező egyetemet szeretne létrehozni és folyamatosan működtetni. Amíg egy ilyen típusú fejlesztésnek komoly realitása Magyarországon – (oktatás)politikai, gazdasági okok miatt – lényegében nincs, addig Guernsey esetében helyben rendelkezésre állnak azok a pénzügyi szereplők és befektetők, akik tudják finanszírozni a kezdeményezést, tehát tényleg el lehet hozni a világ legjobb oktatóit, és a legjobb tanulókat is a szigetre lehet csábítani. Az elképzelés nem új, hiszen csak jól működő példák (repülő professzorok, Izland, stb.) adaptációjáról van szó, de a hely alkalmas lehet a hagyományteremtésre és szisztematikus munkával olyan szektor és

⁶ School of Humanities (nyelvek, gazdaság, politika, művészetek); School of Sciences (biológia, orvosi tanulmányok, sport, tengeri mérnöki képzés, és informatika); School of Education (speciális oktatási igények kiszolgálása, nemzetközi oktatás, angol idegen nyelvként)

kínálat építhető fel, amelyben fel lehet használni a szigetek sajátos fekvéséből, történelméből, hagyományaiból, jelenlegi sikerességéből fakadó előnyöket is. És mennyire lehet majd életképes a kezdeményezés? Ezt természetesen az elkövetkező évek történései mutathatják meg.

Felhasznált irodalom

- A People of the Sea. The Maritime History of the Channel Islands (1986). Edited by A. G. Jamieson, Methuen, New York
- Calder, N. (1986): The English Channel. Viking Penguin Inc. New York
- Everard, J. A. – Holt, J. C. (2004) Jersey 1204: The forging of an island community, Thames & Hudson, London
- Educational Planning and Management in Small States: Concepts and Experiences. (2002) Edited by Godfrey Baldacchino and Charles J. Farrugia. Commonwealth Secretariat, London
- Hampton, M. P. (1998): Mapping the Minefield: Theories of Island Offshore Finance Centres with Reference to Jersey. In: Banking and Finance in Islands and Small States. Edited by Michael Bowe, Lino Briguglio and James W. Dean, Island Studies Series, Printer, London
- Johnston, P. (1994): A Short History of Guernsey. 4th Editon. Guernsey Press Co.
- Le Rendu, L. (2004): Jersey: Independent Dependency? The Survival Strategies of a Microstate. ELSP, Bradford on Avon
- Moore, D. W. (2005): The Other British Isles. A History of Shetland, Orkney, the Hebrides, Isle of Man, Anglesey, Scilly, Isle of Wight and the Channel Islands. McFarland & Company Inc., North Carolina
- Palan, R. (2003): The Offshore World. Sovereign Markets, virtual places, and nomad millionaires. Cornell University Press, Ithaca and London.
- The Channel Islands. A New Study. (1977) Edited by Victor Coysh. David & Charles, North Pomfret, Vermont
- Zádori I. (2012): A Csatorna-szigetek fenntarthatósági kihívási és gazdasági, politikai válaszkísérletei. Alexandra Kiadó, Pécs
- Proposed University of the Channel islands in Guernsey – Vision Statement
<http://susanjacksonassociates.org/wp-content/uploads/2013/09/UCIG-Vision-Statement.pdf>
- The States Strategic Monitoring Report 2014 Fiscal and Economic, Social and Environmental Trends (Policy Council, the States of Guernsey) <http://www.gov.gg/>
- Sustainable Guernsey (2004-2009) <http://www.gov.gg/>
- The States Strategic Monitoring Report (2010-2014) Fiscal and Economic, Social and Environmental Trends (Policy Council, the States of Guernsey) <http://www.gov.gg/>

MAGYAR MIKLÓS

Generációk és taneszközök – váltás és innováció*

Bevezetés

Hosszú utat tettünk meg az ember környezetében található dolgok, tárgyak oktatási, tanulási felhasználásától, az ember által alkotott palatáblán át, az analóg elektronikus és a digitális eszközökig, az internet (a világháló) működtetésén át, a sokoldalú mobil eszközök alkalmazásával a virtuális valóságig és azon túl. A XX század közepétől már természetesnek tekintettük a taneszköz-nemzedékek és az egymást váltó generációk egymásra találását. A kérdés így látólag evidens választ sejtet. Vagy mégsem? Korábban a generációk időarányosan váltották egymást; a technikai, technológiai fejlődés, az új alkalmazási lehetőség emberléptékű volt. Ez a viszonylagos fokozatosság lehetővé tette a „munkakör, szerepkör átadás-átvétel”, a feladatmegoldás, az utánpótlás-nevelés ütemezését. A mindenkori oktatáspolitikát ezt a maga módján kezelte. A helyzet napjainkra kissé megváltozott. Kilencven év távlatából a hat+1 generáció találkozása a hat+1 taneszköz nemzedék képviselőivel egyszerre alakult sajátosan és természetesen.

A GENERÁCIÓK*

• VETERÁNOK, ÉPÍTŐK	1925-1945
• BABY BOMMEREK	1946-1955
	1956-1964
• RATKÓ GYEREKEK	1950-1956
• AZ „X” GENERÁCIÓ	1965-1975
• AZ „Y” GENERÁCIÓ	1976 (1980)-
• A „Z” GENERÁCIÓ	1996-2009
• AZ „ALFA” GENERÁCIÓ	2010-

*egyes források eltérő időtartammal jelölik

1. ábra: Generációk

Ezt számos tényező együttes hatása befolyásolta. Ezek a következők lehetnek:

- 1.) a tanítási – tanulási, a szocializációs környezet,
- 2.) a társadalmi, technikai, technológiai környezet és működése,
- 3.) a tudományok fejlődése, eredményeinek gyakorlati alkalmazhatósága,
- 4.) a tudásközvetítés (átadás, átvétel) technológiai lehetőségei,
- 5.) a gazdaság, a munkaerőpiac, a társadalom működése és elvárásai,
- 6.) az oktatáspolitikai alkalmazkodási kényszere,
- 7.) a pedagógia, az andragógia működésének aspektusai,
- 8.) az iskola, a tapasztalatokat biztosító intézmények lehetőségei,
- 9.) az átalakulások, változások megvalósulásának folyamata, üteme, gyorsasága,
- 10.) a következmények hatásai, kezelhetőségük az egyén, a csoportok, a társadalom által.

A taneszközök jelentős része nem taneszközként jelent/jelenik meg környezetünkben. Az oktatási, tanulási adaptáció, értelmezésünk szerint, hasznosítási lehetőség (*szükségyszerűség*). Minden generáció a saját helyzetéből, megélt élettapasztalatai alapján látja, értékeli a szocializációjában megjelent/megjelenő (*a felnőttkoriban is*) taneszközök, információ-hordozók helyét, szerepét, funkcióját, működését. Alapból azt a technológiai, technikai, környezetet tartja elsődlegesnek, amelybe beleszületett. Ez esetben is így volt. Az egymást váltó generációk

* A cikk eredeti változata *Taneszköz nemzedékek a generációk szolgálatában?* címen a XX. Multimédia az oktatásban konferencián (Sopron, 2014. június 5-6.) előadásként hangzott el, és elektronikus formában rögzítésre került. A konferencia cikkeit tartalmazó elektronikus kiadványt az NJSZT-MMO adta ki.

a minta-alkotásban, a tudásközvetítésben, az élethelyzetekre történő felkészítésben az átalakulás, a fejlődés, a változás egy szakaszában (*Y-, Z-, alfa-generációk megjelenése*) szükségszerűen elbizonytalanodtak. A történetis folyamata sajátosan alakult, a taneszközök 5. és 6. nemzedéke által jelzett módon. S ez csak a felszín. Az elemzések,¹ a tapasztalatok szerint ennél többről és másról van szó.

Az elmúlt tizenkilenc „Multimédia az oktatásban” konferencián elhangzott szakmai előadásokon, műhely-beszélgetéseken számos nézőpontból körbejártuk a multimédia alkotóelemeinek bemutatását, áttekintettük a fejlesztés, az alkalmazás, a felhasználás lehetőségeit, módszertani aktualitásait, érintettük a szükségszerűen megjelenő technikai, technológiai problémákat és megoldásuk alternatíváit. Az elhangzott plenáris előadások az alkotásban megjelenő kép, a hang és a tevékenység kapcsolódását vázolta tágabb össze-függésben. Ennek ismeretében célszerű felidézni a taneszköz-nemzedékek „működését” az egymást követő generációk szolgálatában, különös tekintettel a multimédiára.

Természetesen ez a történet is korábban kezdődött. Már az 1868-as népiskolai törvény foglalkozik a taneszköz-ellátással. Az Utasítás (1876) az iskolaszékek feladataként jelöli a népiskolák szükséges taneszközökkel történő ellátását, felszerelését (*pl.: földgömb, térkép, tábla, természetrajzi ábrák stb.*). Áttekintésünk a 1920-as évekkel kezdődik.

A generációk

1. Az építők, a veteránok (1925-1945 között születettek) **generációja** egy tekintélyelvű világban szocializálódott, ahol az oktatási-nevelési cél a hűséges alattvaló, a bémunkás folyamatos utánpótlása. A tanulók a nyomtatás előtti, a környezetükben fellelhető, megtalálható, majd a nyomtatással előállított, a tanító, a tanár munkáját támogató eszközökkel találkozhattak. A tudásközvetítésben domináns a tanítás, a tárgyak, a természetes környezet, képek, hangok, mesék, elbeszélések, dalok, zenék, terepasztal, rajzok, fotók, a könyvek, diafilmek, filmek. A film, mint a multimédia ősi változata jelenik meg. A szoftver a kópia, a hardver a filmvetítő készülék. Az iskola leképezi a társadalom egészét és megtanítja a mindennapok működtetéséhez szükséges szerepeket. A változások, átalakulások üteme minden képzési szinten kezelhető. A tanulás iskolához kötődése a könyvnyomtatás által biztosított tömegesedéshez kapcsolható. Csak az így közvetített és szerzett tudás minősült elfogadott bizonyítvánnyal dokumentált tudásnak. A különböző szerepekre, élethelyzetekre felkészítő kommunikáción, tevékenységen alapuló, tanulással, megélt tapasztalatokkal szerzett, nem dokumentált tudást sem az egyén, sem a társadalom nem tekintette tudásnak (*földművelés, állattenyésztés, a nők által végzett tevékenységek*). Az iskolai oktatás tananyaga viszonylag standard. Még az unoka is a nagypapa könyvéből tanul. A tudományok fejlődése kiegyensúlyozott, az eredmények csak nagyon lassan kerültek át a képzési anyagokba. Ebben az időszakban a tanító, mint a „nemzet napszámosa”, a tanár, a mester, az egyetemi oktató, mint „élő multimédia” működött a tudásközvetítési folyamatban. Az eredményességet jól érzékelteti szüleim példája. Kereskedő *édesapám* (1903-ban született) gyermekkorunkban, téli estéken, különböző történeteket olvasott fel könyvekből, az egész családnak. Édesanyám (1920-ban született), aki négy polgárit végzett, tanított

¹ Vö.: Tari Annamária: Y-generáció. Jaffa Kiadó: Bp. 2010. 298 p.
Vö.: Tari Annamária: Z-generáció. Tercium Kiadó. Bp. 2011. 349 p.
Vö.: Csernus Imre: Kiút. Jaffa Kiadó. Budapest. 2013. 268 p.

meg írni a szép kezemmel. Balkezes voltam. A társadalom rétegződése a származás (arisztokrácia), a tulajdon-viszonyok alapján történt (az elittől a cselédig).² Az oktatásügy három pillére: az elemi iskola, a gimnázium és az egyetem megfelelő alapként funkcionált az egyén munkaerőpiaci besorolásához. 1906-tól az OPK TM Hivatalos Értesítője tájékoztatta az iskolákat a VKM által jóváhagyott, a betiltott taneszközökről, a rászorultság alapján az ingyenesen ellátott iskolákról, versenytárgyalásokat hirdetett az iskolák megfelelő, olcsó felszerelésére és szakcikkeket közölt sokoldalúan felhasználható, újszerű taneszközökről.³

A taneszköz és a szocializáció

A gyermekjáték és a munkaeszköz funkciója. Vallási és politikai szocializáció.

Az iskolai szocializáció eredetileg a verbálitáson s az írásbeliségen nyugszik. Számos eszközt használ. Elsősorban a tanítás (a tanulás?), és a működés folyamatához rendeli hozzá. A „szorosan vett” és bevallott tananyagban csak fokozatosan nyertek tért a taneszközök. Hagyományos funkciójuk: *a szemléltető, a kiegészítő, a tanítást támogató.*

- 1.) *A taneszköz, mint tartalomhordozó* (pl.: Az élő természetet, vagy szervezetet bemutató különböző modellek, makettek, képek, oktatófilmek, növény, rovar, lepke, közetgyűjtés, térképek (*politikai, földrajzi, néprajzi, történelemtanításhoz*), Földgömb. Európa térképe 1914 előtt többször módosult (*német-francia határ, bolgár török határ*).
- 2.) *A taneszköz, mint nyelvi jelenség* (a taneszközön látható felirat, a szakmai eszközök kettős nyelvhasználattal (német és magyar).
- 3.) *A taneszköz ellátottság, mint egyenlőtlenségi mutató.* A 19. század második, a 20 század első felén a taneszköz-ellátottság igen egyenetlen volt. Pl.: tanítóképzők jól érzékeltek a fenntartók különböző lehetőségei. Hasonló a helyzet az elemi iskolai könyvtárak esetében.
- 4.) *A taneszköz, mint rendkonstituáló.* Tágabb értelmezés szerint, az iskolai egyenruha is taneszköz. A nevelés formai eszköze. Megjeleníti az intézményi szervezettséget és a fegyelmezettséget. Az iskola értékvilága, a család értékvilága, a szociális különbségek eltüntetése.
- 5.) *A taneszköz, mint közbeszerzési probléma.* Az 1934-es Közszállítási Szabályzat előnyben részesíti a kisiparost az állami megrendelések pályáztatásánál jelentkező különböző finanszírozási érdekkülönbségek kiegyenlítése érdekében.⁴

Nem feledkezhetünk meg a 1929/1930-as világválság és a 2. világháború pusztító következményeiről sem. (*1. és 2. taneszköz nemzedék*).

2. ábra: Taneszköz nemzedékek (Wilbur Schramm, Szűcs Pál, Magyar Miklós)¹

² Vö.: Gyáni Gábor-Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó. Budapest. 2001.

³ Vö.: Tompa Klára: A Nemzeti Taneszköz Tanács hatása a magyar taneszköz-fejlesztésre. Educatio. 2002/4. p. 557.

⁴ Vö.: Nagy Péter Tibor: Oktatástörténet és taneszköz-politika. Educatio. 2002/4. pp. 539-541.

2.a, *A baby bommerek*, (1946-1955), b, *a Ratkó-gyerekek* (1950-1956 között születettek) **generációja**. A háború utáni generáció az oktatási intézmények átszervezésével egy marxista ideológián alapuló, makarenkói közösségépítő pedagógiai gyakorlaton és a családi mintakövetítés értékrendjén szocializálódott (*kettős nevelés*). Az átalakuló szocializációs környezet a formálódó osztálytársadalmi tagozódás (*munkásosztály parasztság, értelmiség*). A második generáció esetében folytatódik a tanító, tanár központú tanítás hangsúlyú működést segítő taneszköz használat, a könyv, mint meghatározó információhordozó a tanári munkát támogatja. Erősödik a film, a diafilmek és a természetes eszközök használata Tervgazdálkodás, gazdasági szerkezetváltás. Országépítés. Mobilizációs lehetőség. Stabil, többszintű iskolahálózat. Tömegesedés a normál korosztályoknál (*Ratkó-gyerekek*), és tömegesedés a felnőttképzésben (*általános tanulási és képzési igény esti iskolák megjelenése, felnőtt analfabetizmus kezelése*). A tanítási-tanulási folyamat szabályozása bemeneti: a tanárok, tanulók működése és a taneszközök használata nem változott. A könyv szerkezete által megtestesített és a személyes kommunikáció a bázis. Olcsó könyvek, olvasási mozgalom. „A rádió, az iskolarádió ismeretterjesztési, művelődési, tanítási, tanulási funkciója. Műsorcímek ízelítőül: *Csinn-bumm cirkusz, Moha bácsi a törpe, Óvodások műsora, Nyitni kék kisiskolásoknak, Iskolarádió 7. 8. osztályosoknak, Illemkódex, Mennyasszonyok-vőlegények, Táskarádió, Kamasz panasz, Ötödik sebesség, Miska bácsi leveles ládája*”⁵. Az új taneszközök megjelenése és alkalmazási elterjedése egy folyamat eredménye. A korábbiak használata is lassan szűnik meg. Éles határvonal nem húzható az egyes és nemzedékek és generációk között. Egymás mellett léteznek, élnek, egymást erősítve.

3. Az „X” generáció (az 1965-1975 között születettek). A hatvanas évek oktatáspolitikai döntéseinek hatására pedagógiai, felnőttképzési, módszertani kísérletek, újítások jelzik a következő (3.) taneszköz nemzedék felfedezését. Az audiovizuális eszközök, információhordozó anyagok megjelenése, helykeresése és térnyerése a pedagógiai, andragógiai folyamatokban szükségszerű és elengedhetetlen része az oktatás, a (szak)képzés, a felsőoktatás és a felnőttoktatás fejlődésének. Így nemcsak technikai, stratégiai kérdéssről van szó. Fontos, mert a korszerűsítés, a modernizáció egymást követő állomásain, a megújulást a folyamatosan megjelenő új és egyre hatékonyabb eszközök és információhordozók birtokbavételétől és egyoldalú használatától vártuk. Erősödik az iskola rádió és megjelenik iskola televízió oktatási, művelődési szerepvállalása.

A hatvanas évek második felében nyugati szakirodalmi hatás következményeként megjelenik a programozott oktatási kezdeményezések oktatógépi háttérrel, illetve nyomtatott információhordozókkal. Az angolszász területeken új pedagógiai, felnőtt-képzési gyakorlat vált elfogadottá. A gazdaság megrendelőként fordult az oktatás felé. A feltétel: *meghatározott idő alatt, meghatározott költségráfordítással, a kimeneten meghatározott minőségű, (teljesítményű) szakember kiképzését kell biztosítani*. A feladat teljesítése a korábban alkalmazott módon

⁵ Vö.: Padisák Mihály: Miska bácsi [www.tanszertar.hu/eken/2007_pm_0704. htm](http://www.tanszertar.hu/eken/2007_pm_0704.htm)

már nem volt lehetséges. Itt lépett be a képzési, felkészítési, fejlesztési, továbbképzési folyamatokba egy új, alkalmazott didaktika: az oktatástechnológia.⁶ A képzés kvázi technologizálásával minimálisra csökkenthető a tanuló élő személyiségéből fakadó nem tervezhető tényezők száma. Pontosították a megvalósítandó célokat, követelményeket: *mit, milyen szinten, milyen feltételekkel?* Eredményes: ha *egyértelmű, időzített, mérhető, teljesíthető?* A tanítás-tanulás folyamatának oktatástechnológiai megközelítése kimenet-orientált. Mérésmethodikai szempontból szükségessé vált a követelményszintek⁷ pontosítása is.

- ráismerés szint
- megnevezési szint
- felidézési (reprodukciós) szint
- kívülről kapott algoritmus szint
- belsővé vált algoritmus szint
- maximális begyakorlottság
- megismerő alkalmazás⁸
- rutinos cselekvési szint (automatikus adaptáció).

Érzékelhetővé vált a tanulási, a kommunikációs és a tudásközvetítési környezet változása.

50 éve 1964. február 5-én kezdte meg sugározni műsorait az iskolatelevízió és 20 éve, 1994-ben szüntette meg az MTV. Plusz egy tanító, tanár az osztályteremben. Tanító és tanárhiány enyhítése, tantárgyi szakanyagok készítése, életszerű kísérletek (*fizika, biológia, kémia*), angol, orosz nyelvi leckék.

A 70-es évek az oktatástechnikai eszközök és információhordozók (az írásvetítő transzparens, a hangosított diasorozat, a tanárképzés távoktatással 1973-tól Pécsen nyomtatott taneszközökkel), a nyelvi labor, a video felfedezése (*4. nemzedék*). A felsőoktatási intézményeknél és a megyei pedagógiai intézetekben létrejönnek az oktatástechnikai tanszéki csoportok, egységek. Az új tantervek bevezetése (1973) alapvető igényként jelenítette meg az oktatástechnológiai szemléletű pedagógiai, képzési továbbképzési gyakorlat kialakítását és működtetését. Ennek elősegítését koordinálandó, az oktatástechnika, oktatástechnológia magyarországi meghonosodásának központi intézményeként, hét minisztérium közös támogatásával létrejött az Országos Oktatástechnikai Központ (OOK). Első lépésként megkezdte az oktatástechnológusok kilenc és kéthónapos bennlakások képzését. Az oktatás-technológia kereste a helyét a magyar oktatási rendszerben. A pedagógusképzésben önálló tantárgyként érvényesülhetett. A pedagógiai gyakorlatban meghatározó volt az éppen aktuális eszközféltis, illetve az alkotó, kreatív pedagógusok fejlesztő tevékenysége. *Az útkeresés, szemléletváltás, változás-változtatás főbb területei:*

- Megjelent az alapvető oktatástechnikai eszközök használata a pedagógiai gyakorlat valamennyi szintjén (az óvodától, az alsó tagozaton át, a felsőoktatásig),
- Megkezdődött a hiányzó információhordozók házilag előállítása (különös tekintettel az írásvetítő transzparenszre).

⁶ „Az oktatástechnológia a tanítás-tanulás folyamatának olyan rendszeres tervezését, szervezését, ellenőrzését és értékelését jelenti, amely pontosan meghatározott célok elérését teszi lehetővé és felhasználja az audiovizuális és egyéb médiumok optimális kombinációit is. J.K. Davies. „Az oktatás menedzselése”. 1971.

⁷ Vö.: Orosz Sándor: A tananyag elemzése. OOK. Veszprém. 1977. pp 93-95.

⁸ Ágoston György-Nagy József-Orosz Sándor: Mérések módszerek a pedagógiában. Tankönyvkiadó. Budapest. 1979. p. 38.

- Előtérbe került a nyelvi laborok használatának technikai, oktatásszervezési és tananyag-fejlesztési, tananyag-ellátási problematikája.
- Felértékelődött az iskolai könyvtárak forrásközpont szerepe.
- Hangsúlyossá vált az Iskolatelevízió és az Iskolarádió adásainak metodika kérdéseivel való foglalkozás.
- Valós igényként jelent meg az oktatástechnikai, oktatástechnológiai modell funkciókat is ellátó bázisiskolák kialakításának fejlesztésének kérdése.
- Fokozódott az érdeklődés az új technikai eszközök iránt (pl.: BCO-02 típusú csoportos oktatógép, ACP-101 típusú visszacsatoló berendezés, BPO-02 regiszter, a MAGI feleltetőgép használata, nyelvi laboratóriumok telepítése, zártláncú televízió hálózat kiépítése stb.).
- Folyamatosan megtörtént a vezetés, a szakfelügyelet oktatástechnológiai felkészítése.
- Szükségessé vált a pedagógusok tömeges, egységes szemléletű oktatástechnológiai felkészítése, iskolai szintű alkotóműhelyek kialakítása.
- Modellértékűvé vált a teljes kecskeméti tanyai magnós program síójudi, zselicszentpáli és andocs-nagytoldipusztai adaptációja.
- Fontos szakmai-pedagógia feladat volt a nyelvi laborok munkáját támogató orosz nyelvű programozott munkafüzetek előállítás.
- Jelentős előrelépés volt a rugalmas kapcsolódás a Fővárosi Pedagógiai Intézet (FPI-FOK), illetve más megyei továbbképző intézetek és az OOK szoftveranyag gyártási, ellátási és kiadványcsere akcióihoz. Az OOK-ban elkészült az első anyanyelvi oktatócsomag a Főnév.⁹
- A képmagnetofon felfedezése, az oktatási, továbbképzési, kommunikációs, önismereti stb. videoanyagok készítése fontos tanulási folyamatot jelentett az egyén, a közösségek, a szakemberek számára. Példák a képmagnetofon, a video felhasználására: *óvodai, alsótárgozatos módszertani video felvételek, Mikrotanítás, központilag biztosított módszertani videoanyagok továbbképzési hasznosítása, szakoktatók pedagógiai tevékenységfejlesztése képmagnetofonnal stb.*
- A videofelvételek, televíziós anyagok használatát a tanulók és tanárok egy része felesleges időtöltésnek, movizásként értékelte. „Ez a VHS kazettás képmagnó? Akkor a bölcsészek is kaptak egy új játékot!”

A hetvenes évek lendületes oktatástechnikai felfutása (csoportos és egyéni oktatógépek, a nyelvi laboratórium, a diaporáma, az S8-as film, a hurokfilm, a képmagnetofon, a ZTV stb.) ciklikusan egyfajta „csodaváró” eszközféltist generált, amelynek lefutása után mindig felerősödött az alkalmazó pedagógus személyiségének mesterségbeli tudásának dominanciája (4). Ezt példázták azok a pedagógiai műhelyek, amelyek biztosítani tudták az alkalmazó személyiség és a felhasznált technika/információhordozó összhangját. A taneszközök új funkciója: *a fejlesztő, az új dimenzióba helyező, a szimulációs, a tanulást támogató.*

A nyolcvanas évek elejére áthúzódó fejlődésbeli megtorpanást számos tényező együttes hatása idézte elő. Néhány példa ezek közül:

⁹ „Oktatócsomag: az audio-vizuális, nyomtatott és egyéb tanítási-tanulási anyagok együttese, amelyek egy-egy szaktárgy (modul) pontosan megfogalmazott tanulási-tanítási céljai szerint – a tanulók és a tanár munkáját bizonyítottan segíti.” Tompa Klára: Az oktatócsomagok tervezésének és alkalmazásának didaktikai kérdései (bölcsészdoktori disszertáció). Budapest. 1980.

- Az angolszász területen az oktatástechnológiát működtető pedagógus, tanár meghatározó személyiségének, mesterségbeli tudásának felfedezése késett.
- A technikai, technológiai fejlesztés szabványosítási bizonytalansága (*az áttörést a kommersz analóg video esetében a VHS rendszer bevezetése jelentette*).
- A folyamatos eszközpark bővítéshez szükséges források csökkentése, behozatali korlátok.

4. Az „Y” generáció (az 1976, vagy 1982 – 1995 között születettek). Az elnevezés az amerikai szociológusoktól ered az 1980-as években születettek meghatározására. A taneszköz, amihez kapcsolhatók az internetes YouTube video-megosztó portál, az információhordozó a videofilm. E generáció tagjai az elsők, akik már az internetet működtető társadalomba születtek, egyfajta „digitális bennszülöttként”. Számukra a számítógépes világ és az internet olyan, mint a korábbi generációnak az írógép, a távirat és a fax. „Nagyon sokat tudnak a digitális világról. A siker, a karrier, a pénz számukra az elsőrendű fontosságú, mert megtanulták, hogy a fogyasztói társadalomban csak ez visz előre. Már nem „engedelmes munkaerők”, hanem sokszor öntörvényű személyiségek, akiknek a munkahely csak egy a sok körül, amin változtatni lehet.”¹⁰

A 80-as évek újabb kihívása a számítástechnika megjelenése, a személyi számítógépek fokozott ütemű elterjedése. Ez a helyzet 1981-ben az oktatás-technológusok előrejelzései ellenére, egyes helyi kezdeményezésektől eltekintve, felkészületlenül érintette a pedagógus társadalmat.

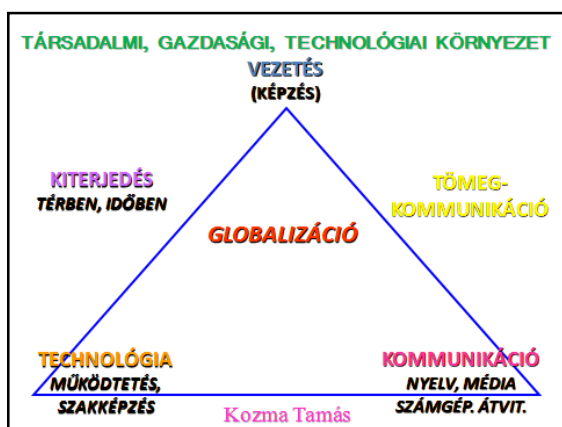
A korábbi oktatástechnikai gyakorlattól eltérően az új eszközt, a mikroszámítógépet együtt vették birtokukba a tanárok és a tanulók. A megvalósítást kormányprogram támogatta, amely három területre összpontosította a központi segítséget: a felsőoktatás számítástechnikai fejlesztése, a középiskolák támogatása (személyi számítógépekkel történő ellátása) és a lakosság felkészítése. Nem voltak az oktatásban használható szoftverek, kevés volt a szakirodalom, BASIC programozást tanítottunk, a pedagógusok írták a programokat. Számos nehézség ellenére csodálatos és felejthetetlen ez az időszak. A tanulókkal együtt fedezhettünk fel egy számkra is új világot. S az oktatás történetében először léphettük át saját pedagógiai időkorlátainkat. Nem sejtettük, hogy a kialakuló „globális faluban” új szereposztás készülődik.

A tanulók egy új világ megismerésének lehetőségét látták a számítógépek birtokba vételével, a tanárok egy új ismeretlen taneszközt. Ők az X’ nemzedék, a közép-korúak, akik ugyan megtanulták a számítógép és az világháló használatát, mivel nem születtek bele, a legnagyobb erőfeszítés dacára is egész életükben csak „digitális bevándorlók” lehetnek.¹¹

Az ABC 80-tól hosszú út vezetett az IBM kompatibilis konfigurációkig, a ma ismert, multimédiát is kezelő, hálózatban működtethető rendszerekig. Ízelítőül néhány, a történelmet idéző (mikro) számítógépekből: Sincler ZX 81, Spektrum, HT 1080Z, Commodore 64, 20, 16, +4, 128, Primo, Enterprise, Videoton VT 16, VT 32, Proper 16, IBM XT, AT stb. A tanuló sorra fejtették meg a gépek üzenetét. Sok tanár egyszerű reakciója: „*Ez már nem az én világom. Nekem nem sok van hátra, a nyugdíjig majd csak kihúzom valahogy.*” Egy valamiben mindenki tévedett a jövőt illetően. A digitalizáció fejlődése megkerülhetetlen. Senki nem úszhatja meg. A globalizáció már elkezdődött.

¹⁰ Vö.: Tari Annamária Z generáció i.m. pp. 14-20

¹¹ Vö.: "Ha nem vagyok online, akkor nem is létezem"- Lothringer Éva ... szocialistestverek.hu/index.php?option=com...

3. ábra: A globalizáció (Kozma Tamás)

A csúcstechnika új kihívására többféle válasz együttesen, egymást erősítve érkezett (tanárképzés, tanártovábbképzés, hardver- és szoftver-fejlesztés korábban nem ismert mértékű felgyorsulása, felhasználóbarát (tan)eszközzé teszi az új eszközt, a gazdaság és a társadalom egyre több területén kezdik el a számítógépet használni, a számítástechnika megszűnik/megszűnt a „kiválasztott” kevesek világaként működni). Ebben szerepe vállalt a könyvkiadás, a televízió számítástechnikai műsor-kínálata.

1985. évi oktatási törvény mérföldkő: kimondta az iskolák szakmai önállóságát, a pedagógusi működés, alkotási szabadságát, lehetővé tette a szabad taneszköz választást, előkészítette a kilencvenes évek felnőttképzési piacnyitását.

Az „Y” generáció tagjai a számítógéppel nőttek fel, gyakran „ezredfordulós” generációnak is nevezik őket. Gyakorlatiasak, mobilak, nem kötődnek fizikailag a munkahelyi íróasztalhoz. Nagyra értékelik a szabadságot, a formalitásoktól mentes, demokratikus munka-körülményeket. Mindennapi feladataikat, ügyeiket az interneten oldják meg. Célszerű őket komolyan venni. Számban jelentősek, sajátos hírcsatornáik vannak, fontos számukra a virtuális közösségekhez való tartozás.¹²

5.4. „Z” vagy netgeneráció (az 1996 és 2009 között születettek). A 89/90-ben kezdődött társadalmi, gazdasági, technológiai, jogi, finanszírozása, piaci stb. átalakulások változáshuláma az egyént, a közösségeket, az intézményeket, az államot is felkészületlenül és váratlanul érte. A következmények kezelésének egyik lehetséges megoldását az új eszközök, technológiák és a felnőttoktatás kínálta.

A 90-es évek a multimédia, az Internet, a mobil kommunikációt biztosító szoftverek alkalmazásának felfedezése (5. nemzedék). Folytatódott a tanulók aktív és kreatív taneszköz használata. Az ezredfordulóra felgyorsult a mobil kommunikációs eszközök megjelenése. A generációt képviselők és az eszközök egymásra találása új pedagógiai, andragógiai kihívást jelentett meg az iskola, a tanítók, tanárok számára. A kommunikációs környezet változott, a tudásközvetítés lehetőségei módosultak, az oktatási folyamatban működtetett szerepek átalakultak. Az 1993. évi oktatási törvény szerint: „Az iskola jogi személy.” Működése saját stratégia alapján, a meglévő szervezeti kultúrára támaszkodva volt lehetséges. A kitűzött célok megvalósításának eredményességét befolyásolta a feladatok realitása, a pedagógusok szakmai, emberi minősége, a tanulók szocializációs érettsége és a tanulási környezet aktuális állapota.¹³ 1994-ben megjelent az első magazin típusú CD ROM, amelyből az operációsrendszer váltásával és technológiai fejlesztéssel multimédia lett. A kezdeti játék, idegen nyelvi és zenei témakörök folyamatosan bővültek. Ma már az oktatás szinte minden szintjén és tantárgyi, illetve tudomány területén megtalálhatók.

¹² Vö.: Tari Annamária Y generáció i.m. pp. 23-24.

¹³ Vö.: Komlóssy Ákos: Az iskolai stratégiáról. – In: Magyar Pedagógia. 97. évf. 2. szám. pp. 127-135. (1977).

A távoktatás folyamatos jelenlétének felerősítése az MKM által 1991-ben létrehozott NTT 1992-ben a TSZK segítségével pályázat alapján létrehozta az ország első hat regionális távoktatási központját (*Debrecen, Gödöllő, Győr, Pécs, Szolnok, Veszprém*). Folyamatosan dolgozott ki nemzetközi együttműködési projekteket. A regionális központok és alközpontok kialakítása a már meglévő felsőoktatási infrastruktúrára „hálószerűen” telepítve működött. A PANNONIA Tempus (JEP) keretében 1992-1995 között mintegy 200 távoktatási szakembert képeztek ki (tizenhárom) nyugat-európai egyetemi távoktatási központok és a hazai RTK anyain intézmények bevonásával. A képzéshez egy PALIO elnevezésű adaptált (távoktató) tananyag került felhasználásra. Ezzel párhuzamosan történt meg a központos és alközpontok technikai indítása, a tananyagfejlesztések, a multimédiás működés előkészítése.¹⁴ 1996 az IFOR, SFOR távoktatás?

A „Z” generációnál már tapasztalható volt, hogy tagjai a *Mit tanuljunk? Mit tanítsunk?* kérdésekre pontos választ adtak: azt, amire nekik szükségük van ahhoz, hogy képesek legyenek megoldani feladataikat és helytállni a különböző szerephelyzetekben változó körülmények között is. Ez a felismerés az „X” és „Y” generációra is érvényes lehet. A helyzetet látszólag az új eszközök és technológiák generálják, de ez csak a felszín.

E két generáció tagjai ösztönösen érzik, tudják, hogy melyek az eredményes tanulás nélkülözhetetlen feltételei:

- a komfortérzet,
- az alkalmas hely,
- a rend, a biztonság,
- a csend és a nyugalom,
- a tanulásra alkalmas állapot,
- a megfelelő taneszközök.

A felnőttek eredményes tanulásának alapelvei:¹⁵

- támogató környezet,
- tisztelet mások iránt,
- mások tapasztalatainak megbecsülése,
- odafigyelés a személyek szükségleteire,
- a teljesítmény és az elégedettség összhangja.”

A 21. század gyorsuló világában természetesen és szükségszerűen éljük meg a modernizáció ellentmondásait és a megoldások lehetőségeit. Megoldás-e a fordított szocializáció a digitális bennszülöttek és a digitális bevándorlók állapot? Kijátszhatók-e egymás ellen a különböző korszakok taneszközei, miközben továbbélésük egy korszerűbb technikai szinten jelen van? Fétisé válhat-e a multimédia? Hogyan tovább? Kérdések.

¹⁴ Vö.: Kovács Ilma: Új út az oktatásban. BKGTE. Bp. 1997. pp. 28-33.

¹⁵ Vö.: Koltai Dénes: Tanulás-módszertani jegyzetek. Kézirat. JPTE. Pécs. 1998.

Elfogadott napi kommunikációs gyakorlattá vált a közösségi oldalak, a netes hálózatok, a mobil-kommunikációs eszközök használata, a Webes felületek kezelése, az elektronikus (online) tanulás. Lehetővé vált az integrált elektronikus tanulási környezet¹⁶ és az internet-alapú tananyagok minőségvizsgálata¹⁷ Web-bányászati módszerek alkalmazásával (6. nemzedék).

6. Az „alfa” generáció (a 2010-től születettek). A 21. század új kihívásait és a megoldás felnőttoktatási lehetőségeit már az 1985-ös párizsi, majd az 1997-es hamburgi felnőttoktatási világkonferencia előre jelezte és prognosztizálta. A *Polgárok Európájának* megalkotásához, a *life long learning* általános gyakorlatának működtetéséhez szükséges európai stratégiát és a nemzeteknek javasolt ajánlásokat 2000-ben a Lisszaboni Konferencia fogalmazta meg és tette közzé a memorandumban.¹⁸ Felértékelődött a tanulás Az új feladatokhoz, a megvalósításra váró szerepek eredményes megoldásához, „a kulcs: a tanulás”. A társadalmi-gazdasági átalakulás, a csúcstechnika bővülő alkalmazása új tudás-minőséget igényelt a munkaerő-piacon. A stratégiai dokumentum kulcsüzenetei:¹⁹

- 1.) új alapkészségek biztosítása mindenkinek,
- 2.) több beruházás az emberi erőforrásba,
- 3.) innovációk a tanítás és a tanulás területén,
- 4.) a tanulás értékelésének javítása,
- 5.) a tanulási tanácsadás újragondolása,
- 6.) a tanulás közelítése az otthonokhoz.

A modernizáció megállíthatatlan. Az információs társadalomba való átmenet kikényszeríti a tanulás funkciójának újragondolását: a művelődés és a kultúra javainak elsajátítása helyett a humán tőkébe történő beruházást jelenti, amely tudástőkét termel, s ebben az ember, a humán erőforrás is, érdekelt. A tanulás és a képzés nem termelési költség, hanem beruházás. A tudás amortizálódik, amely permanens tanulással, ön-fejlesztéssel kezelhető egy egész életen át. Ezzel együtt a felnőttek körében hangsúlyossá válik az új típusú funkcionális analfabetizmus, a digitális írástudatlanság, az idegennyelvtudás hiánya, a munkaerőpiac által preferált kompetenciák hiánya. *Az oktatási multimédiák, a távoktatás, az e-learning megoldás-e ezek kezelésére?*

2001-ben megvalósul a magyarországi felsőoktatási intézmények integrációja. Életbe lépett az Felnőttképzési törvény, amely szinkronban a Memorandummal megfelelő kereteket jelölt ki a képzésben/oktatásban résztvevő intézmények működésének, és szabályozta a felnőttképzési piacot.

2006-ban elindultak a Bolognai Program szerinti akkreditált átalakított háromlépcsős képzések alapozó (BA) szakjain a képzések. 2009-ben indultak a Master fokozatú egyetemi képzések. Folyamatos a megmaradt egyetemi doktori iskolák felavatott PhD-s utánpótlása.

A 2008-as világválság elhúzódó kezelése egyfajta deja vu hatásként működött, mintha a kilencvenes évek történéseit hívta volna elő. *Ezek a változások*

- a tulajdonviszonyokban bekövetkezett változások,

¹⁶ Vö.: Tóth Péter: Integrált elektronikus tanulási környezet minőségvizsgálata web-bányászati módszerekkel. www.jampaper.eu/Jampaper_H-ARC/2007._II._2.sz..html

¹⁷ Vö.: Izsó Lajos: Web-bányászati módszerek alkalmazása internet-alapú tananyagok minőségvizsgálatára. www.jampaper.eu/Jampaper_H-ARC/2007._II._2.sz..html

¹⁸ Vö.: Memorandum az egész életen át tartó tanulásról. [ftp://ftp.oki.hu/eu/memorandum.pdf](http://ftp.oki.hu/eu/memorandum.pdf)

¹⁹ Vö. Komenczi Bertalan: Az Európai Bizottság Memoranduma az egész életre... -EPA epa.oszk.hu/00000/.../2001-06-eu-Komenczi-Europai.html

- a strukturális változások (a kialakult piacok kvázi piacok),
- megszűnt a teljes foglalkoztatás, helyébe lépett a tömeges állástalanság,
- a gazdálkodás változása,
- a jogszabályokban bekövetkezett változások,
- a pénzügyi, finanszírozási változások,
- a társalomban bekövetkezett változások, polarizáció,
- megszűnt a klasszikus osztályszerkezetű, tagolt társadalom,
- megjelent az új politikai elit, a gazdasági elit, és kialakult a média-elit.

Az előidézett hatások:

- stratégiai bizonytalanság,
- vezetői – vezetési bizonytalanság,
- jogi bizonytalanság,
- finanszírozási bizonytalanság,
- működési, működtetési bizonytalanság,
- egzisztenciális-, szociális bizonytalanság,
- piaci bizonytalanság.

A 2011. évi törvény a nemzeti köznevelésről és közoktatásról 2012 szeptemberétől, 2013 januárjától és 2013 szeptemberétől lépett életbe.

2013. november 12-én megjelent az új törvény a felnőttképzésről.

A 2010-től érkezettek egy polarizált társadalomba, manipulált közegbe születtek/születnek. Az állami irányítású, központosított, kézi vezérlésű oktatás-irányítás által meghatározott szocializációs színterek működtetésében domináns a kötelezően előírt nevelési terv és tanterv végrehajtása. A cél a hatalommal lojális munkaerő biztosítása. A kontraszelekció a rendszer egészéből, felépítéséből, működéséből következik.

Az „alfa” generáció tagja kisgyermekként: ösztönösen erős utánzásos tanulási igényt sejtet. Mozgásos, manőverező készsége korán megjelenik. Egyedül is szeret játszani. A csavar önálló becsavarása kézzel számára természetesnek tűnik (*az ujjak finommozgása*). Sokféle dologra reagál egyszerre, de csak egy érdekli. Igényli, hogy foglalkozzanak vele. A felnőttek közül, akit választott, ahhoz nagy a kötődése. Az aktuális oktatási intézményhez való viszonya sajátos. Az IKT csak része az életének, de nem elsődleges.

Az „alfák” életének sajátos színfoltja az újraellosztás, az autonómiák megszűntetése, az iskolák központosítása, az önálló iskolák visszaminősítése tagiskolákká, a pedagógusok működési szabadságának korlátozása, a szakoktatás lebutítása, a mobilitás beszűkítése, a pedagógiai szolgáltató intézmények fokozatos meg-szűnése, a tankönyvpiac szétzilálása, az iskolai élettel

4. ábra: A lehetséges új taneszköz-nemzedék?

kapcsolatos szolgáltatói piacok újraosztása, az oktatásra fordítható források további csökkentése a felsőoktatás (kontra)szelektálása.²⁰ Ezek ugye visszafordítható, tüneti jelenségek, történések?

A kultúra demokratizálódása mindent fogyasztóvá teszi a felhasználót. Generációk kiválasztása és belesimulása a közös működésbe lehetőséget biztosít, hat a megújulásra. Mindenki számára elérhető? a tudás elsajátításának lehetősége, a fejlődés megállíthatatlan.

Az információt hordozó eszköz már nem a papír, a virtualitás új és más közösségi szerveződési együttműködés lehetőségét hordozza. Az egyén és a közösség számára is létkérdés az információs műveltség, és az információ-szervezési tudás. A kreatív alkotók számára a végeredmény a lényeg, a teljesítmény a fontos. (7. *nemzedék*).

Összegzés helyett

A 21. század gyorsuló világában természetesen és szükségszerűen éljük meg a modernizáció ellentmondásait és a megoldások lehetőségeit. Megoldás-e a fordított szocializáció eredményeként a digitális bennszülöttek és a digitális bevándorlók állapot? Kijátszhatók-e egymás ellen a különböző korszakok taneszközei, miközben továbbélésük egy korszerűbb technikai szinten mindig jelen van? Fétisé válhat-e a multimédia?

A veteránok, a baby boomok, és az első szakaszban született Ratkó-gyerekek esetében a taneszközök első és második nemzedéke a domináns. A tanító, a tanár személye a meghatározó. A tanítást támogatja a tankönyvek használatával. a tananyag jelentős része standard, lassan változó. Esetenként megjelenik a film és a diafilm.

A hatvanas évek oktatáspolitikai döntéseinek hatására pedagógiai, felnőttképzési, módszertani kísérletek, újítások jelzik a harmadik taneszköz nemzedék felfedezését. Az iskoláknál új státusok jelennek meg. 70-es évek – oktatástechnikus, 80-as évek – számítástechnikus, pedagógiai intézeteknél, felsőoktatásban az oktatás-technológus (negyedik taneszköz nemzedék).

E rövid történeti vázlatrajz csupán pillanatképeket villantott fel az oktatástechnika, oktatástechnológia, számítástechnika egymást követő, erősítő évtizedeiből. Informálva az olvasót azokról a történetekről, erőfeszítésekről, eredményekről, amelyek szükségszerű és nélkülözhetetlen részévé váltak az oktatás, a képzés, a felsőoktatás, a felnőttképzés, a pedagógus továbbképzés korszerűsítésének. Előkészítették és számos területen megalapozták a kilencvenes évek technikai és technológiai áttörését, napjaink tanulás-módszertani, tanulásirányítási változásai (pl.: távoktatás, multimédia, oktatástechnológiai alapú tananyagfejlesztés stb.). Megalapozták és támogatták a rendszerelvű gondolkodás és cselekvés kialakulását a pedagógia, az andragógia, az oktatástechnológia és a számítástechnika működtetésének gyakorlatában. A felgyorsult ütemű technikai fejlődés által diktált folyamatos tanulási kényszer és valós gyakorlati alkalmazás olyan tapasztalt oktatástechnológusok, számítástechnikusok, informatikusok felkészítését, kiképzését biztosította, akik ennek a területnek avatott elméleti és gyakorlati szakembereivé válhattak.

Ma már természetes, hogy a tudásközvetítési stratégia megvalósításakor alrendszerként kezeljük az oktatási, pedagógiai, andragógiai (felnőttképzési) folyamatokban a taneszközöket, információhordozókat. Ez nem volt mindig így. Szinte minden új eszköz felfedezése, használata, beépítése az aktuális tanítási, tanulási feladat megvalósításába, lehetőség volt az egyoldalú

²⁰ Vö.: Andor Mihály: A cselédmentalitás visszaépítése, avagy... – In: Mozgó Világ. 2014./4.

alkalmazásra, a fétisjelenségre. Az oktatástechnológiai alapú rendszerszemléletű tanulásirányítás és tanulás fokozatos elfogadása tette lehetővé, hogy a „cél szentesíti az (tan)eszközt”, azaz a taneszköz fontos ugyan, de a megvalósítási cél és tudástartalom a meghatározó a folyamat eredményes működtetésében, és nem fordítva. A multimédia volt az első, amelynél ezt sikerült elkerülni. (az ötödik nemzedék). Vajon meddig tartható ez.

A haladás, az ember, a személyiség fejlődése is megállíthatatlan. *A tanulás = élet-tevékenység!* Életünk egymást követő szakaszaiban szükségszerűen jelennek meg régi/új kihívások, feladat-megoldások, szerephelyzetek, amelyek előtt nem célszerű kitérni. A hiányzó tudáselemek, kompetenciák elsajátítása a pedagógia, az andragógia, a felnőttképzés lehetőségével megoldható. Új szemléletre van szükségünk. A tapasztalatok átadása-átvétele, hasznosítása szimultán, közös tevékenység lehet a generációk között. Az Újmédia, a Web 2.0, a közösségi média és a mobil kommunikációs eszközök már működnek, a különböző virtuális közösségek építése, funkcionálása folyamatos (*hatodik nemzedék*). A bekapcsolódás lehetősége mindenki számára szükséges, megfelelő eszköztudás birtokában lehetséges. Olyan nyitott, rugalmas, mindenki számára elérhető felnőttképzési rendszer kiépítése és működtetése célszerű, amelyben külön műhelyekben tanulhat és fejlődhet a felnőtt analfabéta, a funkcionális analfabéta, a digitális írástudatlan, a képesítés nélküli felnőttoktató, és mindenki, akinek a munkaerőpiaci képzése megoldatlan. A művelődés valós és virtuális környezetében, a kommunikáció, a tanulás, a tanulásirányítás horizontális, centrális és vertikális tere biztosított, működtethető.²¹ Egy lehetséges társadalmi, gazdasági, piaci, jogi, szociális stb. korszakváltás támogatásaként a humán-erő-forrás felkészítése és a fejlesztése preventív módon és párhuzamosan is működhet a különböző stratégiai programok valóra váltásával. Célszerű alkalmazni a rendelkezésre álló infokommunikációs és mobil-eszközöket, szoftvereket, az ICT által biztosított tudásátadási és tudáselsajátítási lehetőségeket.

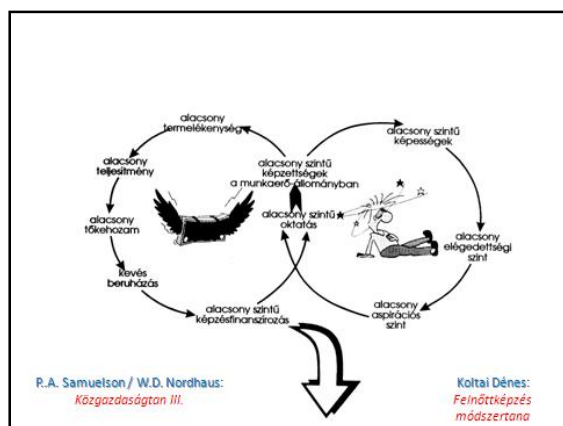
A műhelyteremtő nagy tanítók, mesterek eredményes működésének jellemzője, hogy az által alkalmazott módszer nem más, mint Ő maga. Nélküle nem működik a tudásátadás, a tudásközvetítés és a tudáselsajátítás. Sem eszközökkel, sem azok nélkül. Ha más lép a helyébe, az már nem ugyanaz. A 21. században tanúi vagyunk egy olyan szereptanulási folyamatnak, ahol a tanulók éreznek rá az önálló, kreatív tanulás varázsára a környezetükben megtalálható digitális, mobil eszközök használatával. Számukra természetes az adott (*virtuális?*)²² tanulási környezet lehetőségeinek kihasználása. Tudatosan élnek is ezzel. Működésükben jelen van a *médiakompetencia: az ösztönös médiakritika, a médiaismeret, a médiahasználat és a média-kreativitás*.²³ Az informatikai- és a média-kompetencia alapfeltétel. Ebben a folyamatban a módszer a tanuló maga. Tanulásuk/tanulásunk is személyiség-dominanciájú (*hetedik nemzedék?*).

²¹ Vö.: Forgó Sándor: A tudástranszfer lehetőségét támogató IKT technológiák pedagógia vonatkozásai. <http://www.mtakpa.hu/kpa/download/1202850>

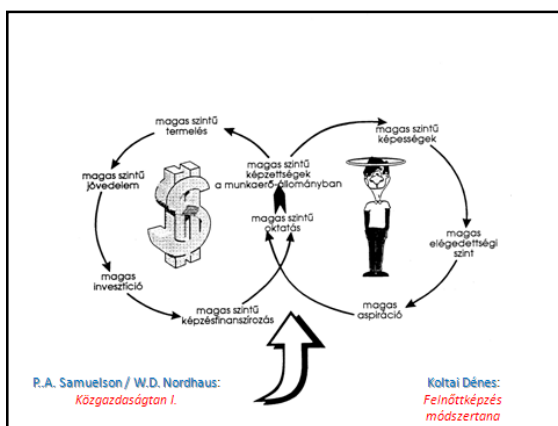
²² Vö.: Nyíri Kristóf: Virtuális pedagógia – a 21. század tanulási környezete. www.ofi.hu/tudastar/virtualis-pedagogia

²³ Vö.: Forgó Sándor: Az új média és az elektronikus tanulás. okt.ektf.hu/data/forgos/file/Az_uj_media_UPSZ.pdf

Ehhez a kreatív, alkotó tevékenységhez, amelyben kiteljesedhet az autonóm személyiség egyéni sikere és társadalmi (közösségi) felelőssége már ma rendelkezésre állnak a 21. század első évtizedében kifejlesztett szoftverek, hardverek, módszertani alkalmazások és azok a fejlesztő műhelyek, ahol megvalósították az új generáció hatékony működéséhez szükséges új taneszköz nemzedék néhány darabját (pl.: *digitális infokommunikációs, mobil-eszközök, Prezi, iCould, Google Drive, digitális felhő, (digitális) számítási felhő, infokommunikációs felhő stratégia eszközei, szoftverei stb.*). Ezzel együtt a résztvevők természetes állapotként élik meg az új típusú tudásközvetítő szerepek működtetését.

5. ábra: Az ördögi kör

6. ábra: A boldogságmodell

A generációk működésének legbiztosabb, garantált minőségi terméke minden időben a magyar szürke-állomány szellemi és kétkézi tevékenysége. A minőség-biztosítást nem igénylő teljesítmény. Napjainkra egy sajátos „ördögi körbe” kerültünk (5. ábra).

Ha ki akarunk jutni ebből a helyzetből, van rá megoldás (6. ábra). A többi már csak rajtunk múlik. De ez már egy másik történet.

Források, hivatkozások

- Ágoston György-Nagy József-Orosz Sándor: Mérések módszerek a pedagógiában. Tankönyvkiadó. Budapest. 1979.
- Andor Mihály: A cselédmentalitás visszaépítése, avagy... – In: Mozgó Világ. 2014./4.
- Csernus Imre: Kiút. Jaffa Kiadó. Budapest. 2013.
- Forgó Sándor: A tudástranszfer lehetőségét támogató IKT technológiák pedagógia vonatkozásai.
<http://www.mtakpa.hu/kpa/download/1202850>
- Forgó Sándor: Az új média és az elektronikus tanulás.
okt.ektf.hu/data/forgos/file/Az_uj_media_UPSZ_.pdf
- Gyáni Gábor-Kövré György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris Kiadó. Budapest. 2001.
- Izsó Lajos: Web-bányászati módszerek alkalmazása internet-alapú tananyagok minőségvizsgálatára.
www.jampaper.eu/Jampaper_H-ARC/2007_II_2.sz..html
- Kelemen Elemér: A pedagógusok oktatástechnikai továbbképzése megyénkben. – In: Audio-Vizuális Közlemények 1977/3.
- Koltai Dénes: Tanulás-módszertani jegyzetek. Kézirat. JPTE. Pécs. 1998.
- Komlóssy Ákos: Az iskolai stratégiáról. – In: Magyar Pedagógia. 97. évf. 2. szám.
- Kovács Ilma: Új út az oktatásban. BKGTE. Budapest, 1997.
- Magyar Miklós: Oktatástechnika, oktatástechnológia Somogy megyében. – In: Audio-Vizuális Közlemények 1984/4.

- Magyar Miklós: Az oktatástechnológia és a számítástechnika gyakorlata a Somogy Megyei Pedagógiai Intézet életében (1969-1989). In: A pedagógiai szakmai szolgáltatás 30 éve Somogyban. SMPI. Kaposvár. 1999.
- Magyar Miklós: A távoktatás lehetőségei a jelenléti oktatásban. – In.: Műhelytanulmányok. BMGE GTK. Budapest. 2002.
- Magyar Miklós: Kockázati tényező a „képesítés nélküli felnőttoktatók” működése a felnőttoktatásban, a munkaerőpiaci képzésben. – In.: A felnőttképzés perspektívái nemzetközi konferencia. KEPK. Kaposvár. 2010.
- Magyar Miklós: Az andragógiáról másként. Tudásmenedzsment. Pécs. 2013/1.
- Nagy Péter Tibor: Oktatástörténet és taneszköz-politika. Educatio. 2002/4.
- Nagy Sándor: Oktatás folyamata és módszerei. Volos Bt. Budapest. 1993.
- Nyíri Kristóf: Virtuális pedagógia – a 21. század tanulási környezete. www.ofi.hu/tudastar/virtualis-pedagogia
- Orosz Sándor: A tananyag elemzése. OOK. Veszprém. 1977.
- P.A. Samuelson / W.D. Nordhaus. Közgazdaságtan. I., III. Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest. 1995.
- Tari Annamária: Y-generáció. Jaffa Kiadó. Budapest. 2010.
- Tari Annamária: Z-generáció. Tercium Kiadó. Budapest. 2011.
- Tompa Klára: A Nemzeti Taneszköz Tanács hatása a magyar taneszköz-fejlesztésre. Educatio. 2002/4.
- Tóth Péter: Integrált elektronikus tanulási környezet minőségvizsgálata web-bányászati módszerekkel. www.jampaper.eu/Jampaper_H-ARC/2007._II._2.sz..html
- Zsolnai József – Zsolnai László: A pedagógiai technológia lehetőségei Magyar-országon. OOK. Veszprém. 1980.

CSUKA DALMA — JÁVORKA BRIGITTA — TÓTH MÁTÉ

Felsőoktatásba lépési szándékok, illetve az informatikus–könyvtáros szak megítélése

Bevezetés

Az informatikus könyvtáros szak népszerűsége – a jelentkezések száma alapján – meglehetősen lecsökkent az elmúlt években, ahogy általában a felvételiző fiatalok száma is. A népszerűtlenség a könyvtár szak vonatkozásában azonban az átlagosnál nagyobb visszaesést mutat. A jelen cikk szerzőinek személyes érintettsége nem elhanyagolható tényező, hiszen oktatóként és hallgatóként is tapasztaljuk, hogy a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar immáron 10 éves Könyvtár- és Információtudományi Intézetében a 2013 és 2014 szeptemberében induló könyvtáros BA nappali képzésben felvettek száma az átlagos 30 fős csoportlétszámtól szignifikánsan elmarad. A csoportok alig több mint 10 fővel indulnak. A számos negatív hatás és a nagyarányú visszaesés okainak feltárása, illetve a problémák jövőbeli megoldásához való hozzájárulás volt a célja a most bemutatásra kerülő kutatásnak.

Kutatásunk célcsoportját középiskolások alkották, hogy felmérhessük, milyen attitűdökkel rendelkeznek a szak és a szakma irányában. Sajnos egyértelműen kijelenthetjük, hogy nem örvend nagy népszerűségnek az informatikus könyvtáros képzés, így nem titkolt szándékunk volt, hogy kérdőívünkkel megismertessük a PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézetet, valamint szembesítsük a válaszadókat a könyvtáros szakkal, mint a továbbtanulásuk egyik lehetséges opciójával. A kutatási eredmények felhasználásával karunk átértékelheti, illetve módosíthatja a szak marketing-stratégiáját, a hangsúlyokat mindinkább a leendő hallgatók személyre szabott megszólítására helyezve. Úgy gondoltuk, hogy az erős versenyben mind ezen átalakítás hatásos megvalósításához a középiskolai tanulmányaikat lezáró diákok véleményének feltérképezése elengedhetetlen.

A könyvtár- és információtudományi kutatószeminárium – amelynek hallgatói a jelen kérdőíves felmérést feldolgozták – az informatikus könyvtáros mesterszak kötelező kurzusa, ennek keretében minden évben megvalósítunk egy átfogó kutatást olyan témákban, amelyek akár a könyvtárügy stratégiai fejlesztésében is relevánsak lehetnek. A jelenlegi kutatás kontextusa egy régi problémát vet fel, amelynek megoldására, a szakma vonzóbbá tételére a munkabizottságoknak a 2003 és 2007 közötti stratégiai időszakban is voltak törekvéseik,¹ azonban azt látjuk, hogy az eltelt több mint 10 évben nem hogy nem lett népszerűbb a könyvtáros szakma, hanem tovább romlott a helyzet.

Ha átfogóan tekintünk a felsőoktatás aktuális irányvonalaira, általánosan megfogalmazhatjuk, hogy a többi képzési terület szakjaira történő jelentkezések száma is visszaesett. A KSH adatai szerint a felsőoktatásban tanulók száma 2011 óta 40 ezer hallgatóval csökkent.² Ez nem

¹ SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. (50. évf.) 2003. 9-10. szám 375-381. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3369&issue_id=444 (2014. október 13.)

² http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html (2014. október 15.)

meglepő, hiszen a pályaválasztás előtt álló diákok, szüleik és oktatóik az elmúlt 2 évben nem kaptak elég megerősítést ahhoz, hogy magabiztosan tudjanak dönteni jövő- és karrier-terveiket illetően. A felsőoktatásba jelentkezőket elbizonytalanították azok az intézkedések is, amelyek az államilag támogatott helyek csökkentésére és az oktatásból kivonni kívánt pénzek összegére vonatkoztak. Mindezekon felül az elmúlt évek kormányzati kommunikációjától sem volt idegen, hogy a nem műszaki vagy természettudományos szakokat kevésbé kívánatos képzési területnek állítsák be. De a szemlélet bizonyos elemei a felsőoktatási pályázati lehetőségekben is visszatükröződnek, mert azt látjuk, hogy az ösztöndíjasok kiválasztásában esetenként előnyt élveznek a műszaki- és természettudományi területen tanulók.³

Írásunk szerkezetét úgy építettük fel, hogy kiindulásként egy olyan meghatározó kritikus pontot vettünk górcső alá a középiskolások életében, mint az általános továbbtanulási, szakválasztási elhatározások, amelyek mentén elindulva eljutottunk odáig, hogy a könyvtáros személyére és magának a szakmánknak a társadalmi megítélésére fókuszáljunk. Ezáltal képet kaptunk arról, hogy a fiatalok miért nem tekintik vonzó hivatásnak az informatikus könyvtáros foglalkozást, illetve milyen sztereotípiákat fogalmaznak meg a könyvtáros jellemével kapcsolatban.

Szakirodalmi áttekintés

A 2003-2007 közötti időszak egyik kiemelt stratégiai céljaként fogalmazódott meg a könyvtáros életpálya vonzóbbá tétele, melynek legfőbb oka, hogy „képzett és elkötelezett, a partnerséget, a könyvtárhasználat szem előtt tartó könyvtárosok nélkül nem végezhető el a könyvtárügy korszerűsítése.”⁴ A romló presztízs elleni fellépés, illetve a korszerűsítés egyik kulcsterülete a képzés,⁵ melynek során meg lehet kedveltetni a könyvtárosságot, vonzó karrierlehetőséget kínálva a fiataloknak. Ebben az időszakban számos kutatás született, amely ezen stratégiai cél megvalósítását kívánta szolgálni.

2004 tavaszán a Könyvtári Intézet Kutatási és szervezetfejlesztési osztálya országos vizsgálatot indított útjára azzal a célkitűzéssel, hogy fényt derítsen arra, hogy mi vonzza a fiatalokat a könyvtár szak felé? Mely tantárgyakat, mely munkafolyamatokat kedvelik meg a hallgatók a képzés során? A képzés befejezését követően könyvtárosként szeretnének-e elhelyezkedni? A képzés milyen irányban befolyásolja karrier-elképzeléseiket? A kutatás ekkor a könyvtárosképzésben már bekerült hallgatók szakmához való viszonyát vizsgálta az első és az utolsó évesek körében. Az eredmények alapján világosan látszott, hogy a képzés összességében pozitívan befolyásolja a hallgatók könyvtáros szakma iránti elkötelezettségét, attitűdjét. Míg az elsőévesek körében jelentős számban voltak, akik kizárták, hogy ezzel a végzettséggel könyvtárban helyezkedjenek el, addig a végzősök többsége határozottan ezt a pályát tekintette hivatásának.⁶ Ekkor még a könyvtár szakokra való jelentkezések számában nem volt vissza-

³ <http://www.campushungary.hu/palyazoknak/hallgatoknak> (2014. október 15.)

⁴ SKALICZKI Judit, i.m.

⁵ BARTOS Éva: Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (13. évf.) 2004. 5. szám 3-8. p.

<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00053/pdf/01konyvtarpolitika.pdf> (2014. október 15.)

⁶ TÓTH Máté: Könyvtár szakosok pályamotivációs vizsgálata. Pillanatfelvétel négy könyvtárosképző intézmény nappali tagozatos hallgatói körében. In: Könyvtári Figyelő. (51. évf.) 2005. 4. szám 705-733. p.

esés, ezért megoldandó problémának a társadalmi elismertség hiányát, az alacsony jövedelmeket és a tehetséges emberek szakmától való távolmaradását tekintették. A 2003-2007-es stratégiai időszak lezárulását követően hosszú ideig ez a téma nem volt a hazai könyvtártudományi kutatások fókuszában.

Újra 2013-ban, az adott évi felvételi eredmények nyomán kezdett el a szakma intenzívebben foglalkozni a könyvtárosság iránti érdeklődés hiányával. Ezúttal azonban már nem a társadalmi elismertség vélt vagy valós hiánya, hanem a jelentkezők számának drasztikus csökkenése szolgáltatott okot a kérdés továbbgondolására. Az első – nagy visszhangot kiváltó – előadást *Lengyelne Molnár Tünde* tartotta a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 2013. évi vándorgyűlésén. Az informatikus–könyvtáros szakokra jelentkezők száma a Bologna rendszer indulásának évéhez (2006) viszonyítva 80 százalékkal esett vissza 2013-ra. Mindezek együttgondolkodásra kell, hogy készítsék a szakmát. Az előadás szerzője a könyvtáros mesterszak bemeneti alapszakjainak a nevét változtatná meg humáninformatikusra, médiainformatikusra, információs szakemberre, tudásmenedzserre, ami jobban kifejezné azokat a területeket, amelyeken szakembereket képünk.⁷

Varga Katalin részben *Lengyelne* felvetésére, részben az azt követő vitákra reagálva szintén bő áttekintést adott a jelentkezések alapján kialakult helyzetről, majd javaslatokat ad a problémák orvosolására. A megoldást a szerző itt elsősorban a meglévő pozitívumok erősítésében (változatos képzési portfólió) és az információs társadalom igényeinek maximális figyelembe vétele alapján történő tartalmi megújulásban látta.⁸

Az elmúlt években nem született olyan tanulmány, amely a kifejezetten a könyvtárosokat vizsgálta volna és amely a szakválasztás időpontjának állapotát tükrözi.

A kutatás módszere, mintavétel

A vizsgálat kérdőíves felmérésre épült. A választott módszer előnye, hogy sok diákkal léphetünk kapcsolatba, számos véleményt ismerhettünk meg, ezáltal az informatikus könyvtáros szak népszerűsítése, reklámozása is hatékonyabban valósulhatott meg. Mindezek ellenére azt tapasztaltuk, hogy nehéz megszólítani a pécsi gimnáziumban tanulókat, mert az intézmények kapcsolattartóitól több esetben is visszautasítást kaptunk – elfoglaltságukra, érdektelenségre és a számos más hasonló, kitöltendő kérdőívekre hivatkozva – a kitöltéssel kapcsolatban.

Igyekeztünk rövid kérdőívet készíteni, hogy ne érezzék terhesnek a kitöltését a diákok, és a középiskolai tanárok is minél kisebb arányban utasítsák vissza a segítségnyújtást.

Az adatfelvétel 2014. február és március hónapokban történt öt pécsi középiskola végzős tanulóinak körében. A vizsgálat menetében problémát okozott az, hogy megkésve kerültek a kérdőívek az egyes intézményekhez, hiszen a 2014 szeptemberében induló képzésekre 2014.

<http://ki.oszk.hu/kf/2005/01/konyvtar-szakosok-palyamotivacios-vizsgalata-pillanatfelvetel-negy-konyvtaroskepzo-intezmeny-nappali-tagozatos-hallgatoi-koreben/> (2014. október 15.) valamint TÓTH Máté: Attitudes and expectations of students toward librarianship in Hungary: results of a national survey. In: Librarianship in the Information Age. Proceedings of the XIII. International BOBCATSSS Symposium, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kar – Hogskolen i Oslo, 2005. 78-90. p.

⁷ LENGYELNÉ Molnár Tünde: Permanens-e az informatikus könyvtáros szak népszerűtlensége? Elhangzott a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Vándorgyűlésén. Eger, 2013.

http://lengyelne.ektf.hu/wp-content/uploads/2013/07/Permanens_e.pptx (2014. október 15.)

⁸ VARGA Katalin: Merre tovább, könyvtárosképzés? In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (22. évf.) 2013. 11. szám 22-26. p.

<http://ki.oszk.hu/3k/2013/11/merre-tovabb-konyvtaroskepzes/> (2014. október 15.)

február 15-ig lehetett jelentkezni, illetve a kitöltött ívek visszaküldési ideje is meglehetősen hosszúra nyúlt. Ezen okok miatt nem igaz a teljes adatsorra az, hogy a felvételi határideje előtti állapotot tükrözik, viszont nem kívántunk lemondani arról sem, hogy kérdőívünkkel a lehető legtöbb embert sikerüljön elérnünk, ezáltal a legteljesebb mintán mutassuk be a diákok továbbtanulással kapcsolatos attitűdjét, véleményét.

Eredmények

Általános adatok

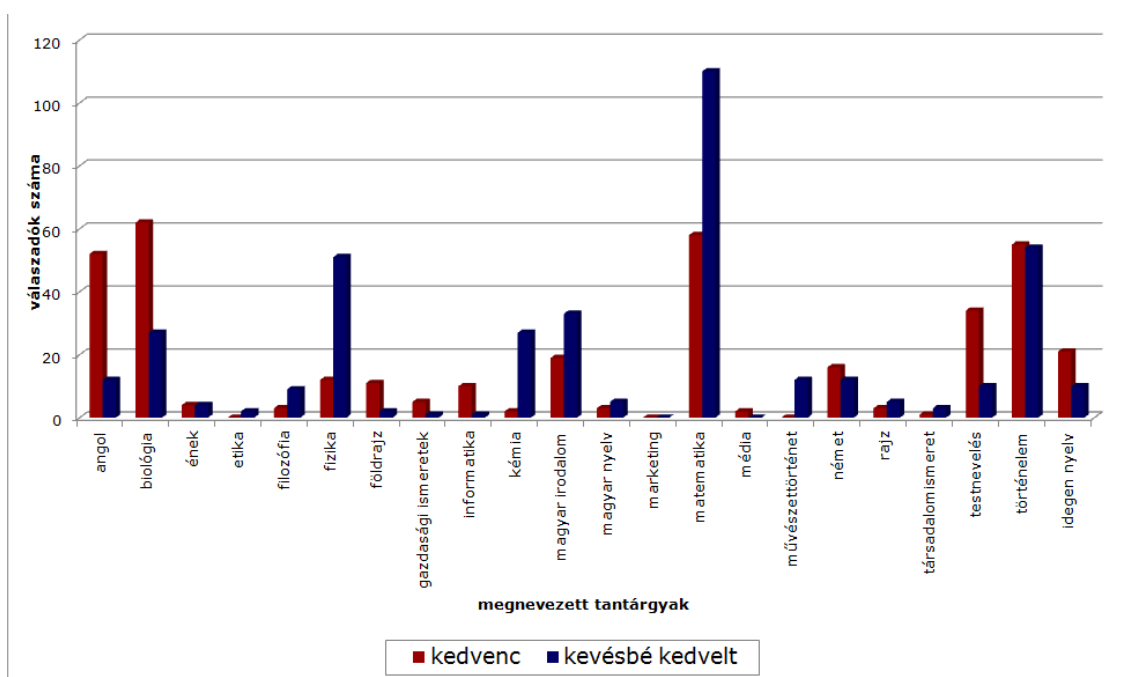
Pécs összes középfokú oktatási intézménytípusába – gimnázium, szakközépiskola, szakiskola (régábbi megnevezésben szakmunkásképző) – elküldtük a kérdőíveket, ebből azonban csak négy intézmény: az Apáczai Csere János Nevelési Központ, az Árpád Fejedelem Gimnázium, a Kodály Zoltán Gimnázium és a PTE Babits Mihály Gimnázium kívánt részt venni a vizsgálat adatfelvételi fázisában. A legtöbb kérdőív a PTE Babits Mihály Gyakorló Gimnázium és Szakközépiskolából érkezett vissza. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a szakiskolákban tanuló fiatalok álláspontjára nincs rálátásunk, a felmérés további szakaszában, – adatok hiányában – róluk nem tudunk további következtetéseket levonni és elemzéseket készíteni. Véleményük – tekintve az itt tanuló diákság esetében már megtörtént a szakmaválasztás – kevésbé lenne releváns az esetünkben.

Összesen 398 válasz érkezett. A válaszadók 62 százaléka nő és 38 százaléka férfi. Ez az eredmény abból a szempontból meglepő, hogy a népesség nemek és főbb korcsoportok szerinti megoszlásában⁹ a 15-39 évesek százalékos arányai nem tükrözik az eredményt. Ez talán azzal magyarázható, hogy az általános iskolát követően a fiúk közül többen vannak, akik szakmunkásképző intézményben folytatják tanulmányaikat.

A diákok érdeklődési köre inkább humán, a válaszadók 48 százaléka ezt a területet érezte közelebb magához. 28 százaléuk inkább természettudományos beállítottságúnak tartja magát, 15 százalékok mindkettőbe, míg 9 százaléuk egyik kategóriába sem tudta besorolni magát. A vizsgálat során elég gyakran találoztunk olyan válaszokkal, hogy a magát humán érdeklődésűnek valló személy kedvenc tárgyaként klasszikus reál, legkevésbé kedvelt oktatási anyagokhoz viszont humán tantárgyakat sorolt fel. Ez persze egy komplex jelenség és sok tényezőtől függhet, például attól is, hogy az adott tantárgyat oktató tanár mennyire szimpatikus, vagy hogy az adott diák mennyire érzi magát sikeresnek az adott tananyagban, stb.

Érdekes eredményt hozott a középiskolások érdeklődési területén belül a legkedveltebb és a legkevésbé kedvelt tantárgyak összehasonlítása is. Az arányokat tekintve a kötelezően előírt érettségi tárgyak osztották meg leginkább a diákokat. A legnépszerűbb tárgyak között volt a történelem, az angol nyelv, a biológia és a matematika. Utóbbit kétszer annyian utálják, mint szeretik. Ez egybevág azzal, hogy a megkérdezettek többsége inkább humán beállítottságúnak vallotta magát.

⁹ http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepszelo2011_2.pdf (2014. október 14.)

1. ábra – Kedvenc és kevésbé kedvelt tantárgyak megoszlása

A humán illetve természettudományos beállítottság vizsgálatára szempontunkból azért volt szükség, mert így tudtuk felmérni, hogy a könyvtár szakhoz, illetve a könyvtáros szakmához fűződő attitűdök melyik csoport esetében hogyan alakult. Míg évtizedekkel ezelőtt a könyvtárosság egy tipikusan bölcsész területnek volt tekinthető, az elmúlt években – talán a képzés informatikus könyvtáros szakra történő átkeresztelése miatt is – egyre nagyobb arányban jelentek meg az informatika iránt érdeklődő fiúk is a jelentkezők között.

A pályaválasztással kapcsolatos általános kérdések

A felsőoktatási intézmények között az elmúlt években erősödő versenyben egyre inkább megfigyelhető jelenség, hogy az egyetemek a jelentkezési időszakban igyekeznek megszólítani a végzős hallgatókat, marketingkampányt folytatva a diákság körében a potenciális jelentkezőkért. Kérdés azonban, hogy ezek a kampányok mennyire lehetnek hatékonyak, hiszen feltételezhetően a pályaválasztás egy hosszú folyamat eredménye, amely akár már a középiskolás kor előtt elkezdődik.

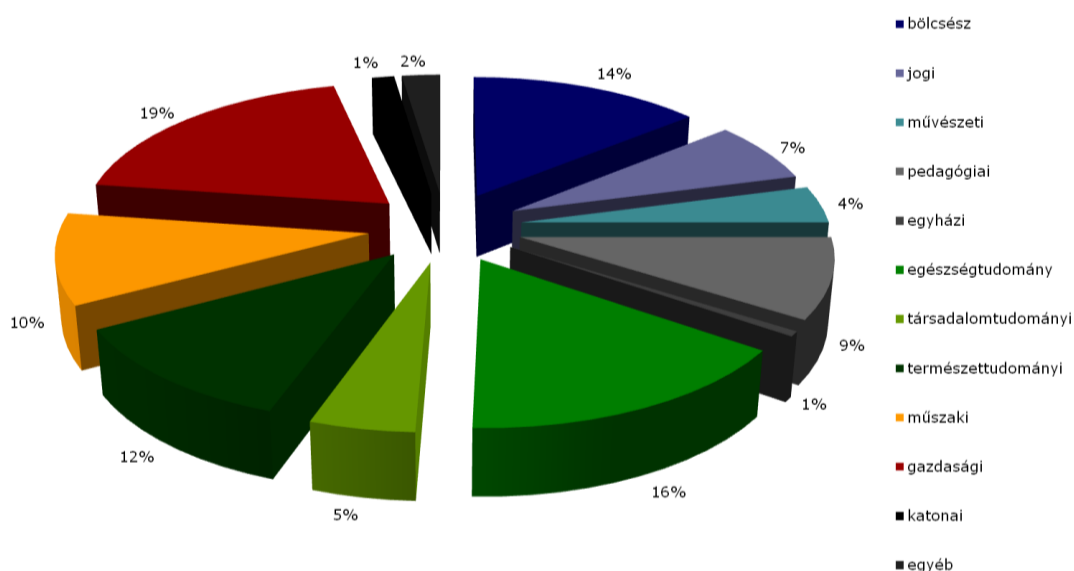
A felmérésünk adataival is igazolható az az általános vélekedés, hogy a gimnáziumokban tanulók nagy többsége az érettségi előtt is már tudatosan úgy képzei el a jövőjét, hogy abban az egyetemi, főiskolai továbbtanulás eleve benne van. A válaszadók 90 százaléka szeretne továbbtanulni, 3 százalékuk elhatározta, hogy nem szándékozik, s mindössze 7 százalékuk nem döntötte még el, hogy jelentkezik-e felsőoktatási intézménybe vagy sem.

A kitöltés időpontjában a diákok 56 százaléka tudta biztosan, hogy hova fog jelentkezni. 24 százalék volt azoknak az aránya, akiknél a sorrend eldöntése tisztázatlan volt. Csupán 16 százaléknál merültek fel kérdések az egyetem vagy a szak eldöntésében. 2 százalék elbizonytalanodott abban, hogy szeretne-e egyáltalán egyetemre járni, 1 százalék eldöntötte, hogy biztosan nem jelentkezik, 1 százalék pedig nem válaszolt a kérdésre. Az eredményből az a következtetés vonható le, hogy gyakorlatilag nem létezik az a réteg, akik akkor döntenék el, hogy

hova szeretnének jelentkezni, amikor a kérdőívet kitöltik. Az utolsó pillanatokban lefolytatott kampányoknak maximum a diákok 20 százalékára lehet bármilyen hatása, de ezek többségénél is egyértelmű, hogy valamilyen terület felé erősebben orientálódnak.

Ezek alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a szakra, illetve a képzésre vonatkozó PR és marketing tevékenységet minél korábban – lehetőleg a gimnáziumi évek elején – el kellene kezdeni és aktívan kommunikálni velük a középiskolai pályájukban szinte teljes idejében.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy elsősorban melyik területen képzelik el a jövőben a tanulmányaik folytatását. Ebben a következő sorrend alakult ki: gazdasági, egészségtudományi, bölcsész, természettudományi, műszaki, pedagógiai, jogi, társadalomtudományi, művészeti, katonai, egyházi. Az egyéb csoportot azok a területek alkotják, melyekre nem alakítottunk ki önálló kategóriát: informatika, logisztika, sport, mezőgazdaság. Ez a rangsor nem tükrözi az elmúlt évek statisztikáját: a Felvi¹⁰ adatai szerint 2001-2014 között az élvonalban volt a gazdaságtudományok, a bölcsészettudomány és a műszaki képzési terület. Ez jelen esetben nem egyezik a válaszadóink véleményével.

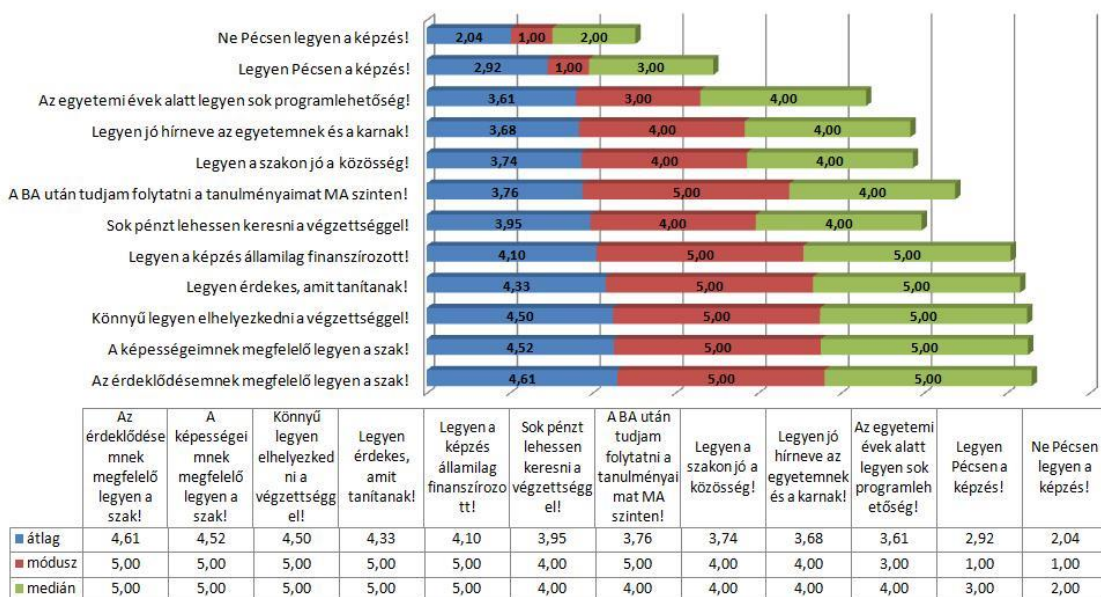

2. ábra – Jelentkezők megoszlása a különböző képzési területeken

Ha összevetjük az érdeklődési kört és a továbbtanulási területet, akkor az eredmények azt mutatják, hogy akik nem tudják, hogy inkább reál vagy inkább humán beállítottságúak, azok közül a legtöbben a gazdasági, az egészségtudományi és a természettudományi pályára készülnek. Akik mind humán, mind reálérdeklődésűnek határozták meg magukat, azok vonatkozásában is az előbb említett eredmény született. A reálosok körének érdeklődése erősebb a műszaki, a gazdasági és a természettudományi vonal iránt, a humán tárgykörben – ahogyan az várható volt – többen voltak viszont a bölcsész, a gazdasági és az egészségtudomány felé orientálódók.

¹⁰http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/elmult_evek/!ElmultEvek/elmult_evek.php?stat=8 (2014. szeptember 3.)
http://www.felvi.hu/felveteli/ponthatarok_rangsorok/friss_statistikak/!FrissStatisztikak/friss_statistikak.php?stat=2 (2014. szeptember 3.)

Korábban igen korlátozott ismereteink voltak arról is, hogy a szak és az egyetem kiválasztásában milyen szempontok dominálnak. Arra kértük válaszadóinkat, hogy ötös értékskálán osztályozzák, hogy milyen szempontok fontosak a jelentkezőknek egy felsőoktatási intézmény és szak kiválasztásában. Az eredményeket úgy kaptuk meg, hogy átlagot számítottunk, így 3 sáv alakult ki: az érdeklődés, a gazdasági szemlélet és a helyszín köré szerveződve. A diákok döntését nem befolyásolja, hogy az országban hol található az adott egyetem, hogy milyen programlehetőségeket kínál, hogy milyen a hírneve, illetve hogy milyen a szakon a közösség. A választásra leginkább az gyakorol hatást, hogy a jelentkező érdeklődéséhez és képességeihez szorosan igazodjon az adott szak, hogy érdekes legyen, amit tanítanak, valamint az hogy a végzettségével megfelelő pozíciót tölthessen be a munkaerőpiacon. Nem tekintették erőteljesen befolyásoló hatásúnak azt, hogy lehetőség legyen államilag támogatott képzésben és a későbbiekben MA szinten tanulni, illetve azt sem, hogy magas legyen az adott végzettség után járó munkabér. Ha a mediánt és a móduszt is megnézzük ugyanezen az adattáblán, akkor még alaposabban megismerhetjük a motivációk egymáshoz képest elfoglalt helyét, így kiderül, hogy a helyszín és az állami támogatottság ugyancsak nem döntő érv, viszont ahogy az előzőekben láttuk a képességek, az érdeklődés és a könnyű elhelyezkedés kardinális összetevő. A PTE FEEK informatikus könyvtáros képzésére nézve ez csak részben tekinthető szerencsésnek, hiszen a pécsi képzés erősségei, hogy viszonylag sok az államilag támogatott hely, adott a mesterképzésen történő továbbtanulás lehetősége, összetartó a közösség mind az oktatók, mind a hallgatók részéről egyaránt, valamint jó a végzős hallgatók elhelyezkedési aránya.

3. ábra – A felsőoktatási intézmény kiválasztásának szempontjai

Az informatikus könyvtáros szakkal kapcsolatos kérdések

A kérdőíves vizsgálatunk legfontosabb része az volt, hogy kiderítsük, milyen attitűdökkel rendelkeznek a diákok az informatikus könyvtáros képzések vonatkozásában. Nem lehetünk benne biztosak, hogy egyáltalán ismerik ezt a képzési területet, vagy tudomással bírnak arról,

hogy Pécsen lehet ilyen szakon tanulni. Kérdés, hogy – amennyiben van tudomásuk a létezéséről – reális-e a szakról alkotott kép, mennyire érvényesül náluk a „büfé-ruhatár” szak jól ismert, ugyanakkor erősen pejoratív szlogen.

Az adatok azt mutatják, hogy a kutatásban résztvevőknek alig valamivel több mint a fele találkozott ezzel a felsőoktatási képzéssel. Ezek után nem ért minket meglepetésként, hogy konkrétan a pécsi képzőhely által nyújtott szak lehetőségéről is csupán a válaszadók 38 százaléka szerzett tudomást. A szakot ismerőkkel kapcsolatban nem vizsgáltuk, milyen fórumon, kommunikációs csatornán tájékozódtak, szereztek információt, ugyanakkor a jövőben ez egy további elemzendő területet képez. A vártnál is szerényebb ismertség egyik oldalról érdeklenséget sugall, másik részről pedig számos lehetőséget rejt magában. A szakról nem is hallók körében – célzott kommunikációval – nagyobb eséllyel lehet egy a valóságot hitelesebben tükröző képet kialakítani.

A következő kérdésben – tudatosan a szak megismertetését célul tűzve ki – pozitív állításokat tettünk a PTE-FEEK informatikus könyvtáros képzéséről, és arra kértük a válaszadóinkat, hogy ezek közül válasszák ki azokat, amelyeket vonzónak találják. Ezek egyben a jövőre nézve is potenciális üzenetek lehetnek a középiskolás korosztálynak. Arra voltunk kíváncsiak, hogy melyik üzenetre a leginkább nyitottak, vagyis arra kerestük a választ, hogy milyen üzenetet kell számunkra közvetítenünk, hogy vonzónak találjanak a képzésünket.

Ahogy a következő táblázat is mutatja, a PTE FEEK informatikus könyvtáros szakjának jellemzői közül a diákok többsége a külföldi ösztöndíj-lehetőségeket, a jó elhelyezkedési esélyeket és a sok államilag finanszírozott férőhelyet tartja a legfontosabbnak. Teljesen érthető, hiszen ezek a szempontok finansiális és a jövőbeli munkaerőpiaci elhelyezkedési aspektusokat foglalják magukban. Ezt követően szem előtt tartják a modern tanulási környezetet, a gyakorlatorientált képzést és a nemzetközi konferenciákon való részvétel lehetőségét. Ezzel szemben a kutatómunkába való bekapcsolódás, a képzés hírneve, az összetartó közösség és a humán informatikai végzettség nem olyan üzenetek, amelyek komolyan támogatnák a szak választását. Mindezen már meglévő erősségeink igazolásához leendő hallgatóink megelőlegezett bizalma elengedhetetlen, ennek eléréséhez azonban tenni is kell.

1. táblázat – A PTE FEEK informatikus szakjának jellemzői

Jellemzők	Válaszolók száma
Jó elhelyezkedési lehetőség mind a köz-, mind a vállalati szférában	160
A képzés jó hazai és nemzetközi hírneve	57
Gyakorlatorientált képzés	78
Nemzetközi konferenciákon való részvétel	75
Modern tanulási környezet	114
Kis szak, összetartó közösség	50
Humán informatikai végzettség	27
Kutatómunkába való bekapcsolódás lehetősége	58
Külföldi ösztöndíj-lehetőségek	178
Sok államilag finanszírozott férőhely	150
Egyéb	0

Tudatosan törekedtünk rá, hogy felszínre kerüljenek a negatív attitűdök, amelyek eloszlásával szintén tehetünk a szak népszerűsítéséért. Rákérdeztünk, hogy kitöltőink véleménye szerint van-e valami, ami biztosan nem tetszene nekik a szakban. Itt tudatosan nem „adtuk a

szájukba” a válaszokat, hogy ne befolyásoljuk őket, és felszínre kerüljenek olyan hiedelmek is, amelyekről eddig nem volt tudomásunk. Elmondhatjuk, hogy nagymértékben megoszlik a válaszadói reakció mind a pozitív, mind a negatív skálán, így rengeteg variációját vizsgáltuk a válaszoknak. A kategorizálásnál a legjellemzőbb válaszokra fókuszáltunk, azonban fontosnak tartjuk leírni, hogy ez szubjektív megítélés alapján történt, mivel ahány kitöltő, annyiféle válasz született.

Az első, leggyakoribb válaszcsoport azoké, akik nem szeretik az informatikát. A félelem jóformán megalapozatlan, hiszen a szak a társadalomtudomány képzési területen belül foglal helyet. Ugyanakkor igaz, hogy a képzés egy bizonyos része a korszerű informatikai ismeretek bővítésére épít pl.: elektronikus könyvtárak, digitális gyűjtemények, adatbázis kezelő rendszerek, informatikai alkalmazások, hálózati ismeretek, de ezen kurzusok teljesítése nem lehetetlen még egy erősen humán beállítottságú tanulónak sem. Néhány jellemző válasz:

- „Az, hogy csak program használati ismeretek elsajátítására van lehetőség szerintem.”
- „Az informatikai feladatok nehezek.”
- „Nem rajongom az informatika iránt, vagyis a már magasabb szintűért.”
- „A komplikált informatikai számítások, a programozás.”

Míg korábban a szakma általános vélekedése az volt, hogy az „informatika” szó szak nevébe való beemeléssel növekszik annak presztízse, vonzóbb karrierlehetőséget sejtet majd a diákság körében, a visszajelzésekből az látszik, hogy sokakat kifejezetten taszít a modern információtechnológia emlegetése.

A másik fontos csoport úgy érzi, nem tudna megfelelni a szak elvégzésével kapcsolatban támasztott követelményeknek. Néhány példa erre is:

- „Valószínűleg olvasottnak kell lenni, sok könyvet, irodalmat kell olvasni.”
- „Túl sokat kell tudni.”
- „Legtöbb irodalmi alkotást nem kedvelem, így nem igazán szeretek ilyenekkel dolgozni.”

Ezen hiedelmek mögött éppen a tradicionális olvasott, irodalomkedvelő könyvtáros képe áll.

Egyes válaszokat szándékos durvaságnak, normasértésnek tekinthetünk. Itt az intézményre és a könyvtáros személyére történő degradáló mondatokra kell gondolni. Csak hogy a legenyhébbeket említsük:

- „Az elpazarolt időm.”
- „Nincs értelme.”
- „Az érdekesség és a kreatív gondolkodás hiánya.”
- „Nincs nagy jövője, könyvtárosként nem sok mindent érhet el az ember.”
- „Unalmas és a FEEK-en van.”
- „Csúnya szemüveg és ruhák.”
- „Hogy szemetek.”
- „Hosszú unalmas napok a könyvtárban, amely eltorzítja az ember személyiségét és kapcsolatait embertársaival.”

Végül létrehoztunk egy csoportot, amelyben a vélt negatív attitűdöket gyűjtöttük össze. Ilyenek voltak:

- „Nincsenek emberek.”
- „Nincs benne kihívás.”
- „Nincs benne kreativitás.”

A könyvtáros megítélése

A szak választásával a diákok egyben szakmát és sok esetben hivatást, karriert is választanak maguknak, ezért a következő kérdésünkkel arra kerestük a választ, hogy a diákok szerint egy könyvtáros szakembernek milyen területeken és milyen mértékben kell tájékozottnak lennie? Az általunk meghatározott 13 képzési területből egy 1-től 5-ig terjedő értékskálán kellett értékelniük. A mezőnyben az első helyeken az informatika, az információkeresés és a kultúra végzett. Az eredmény nem meglepő. Azt azonban érdemes lenne kihangsúlyozni, hogy a szakon végzettek a táblázatban felsorolt területek legnagyobb részében jártasságot szereznek a képzés ideje alatt, hiszen a tájékoztatás és a szakmai gyakorlatok során elvárásként jelenik meg az adott terület tájékoztatási apparátusának beható ismerete. Ugyanakkor könyvtártípusonként is másként kell a kérdéskört kezelni.

2. táblázat – Az informatikus könyvtárosoknak milyen területeken és milyen mértékben kell tájékozottnak lennie?

Tudományterület	Megoszlási arány
gazdaság	3,21
információkeresés	4,09
informatika	4,11
jog	2,73
kultúra	3,48
marketing	2,96
menedzsment	2,90
művészetek	2,99
pedagógia	2,97
pszichológia	2,81
szociológia	2,98
társadalomtudományok	3,20
természettudományok	2,87

Indirekt módon is rákérdeztünk a könyvtáros szakmával kapcsolatos attitűdjeikre azt kérdezve tőlük, hogy melyik rajzfilmfigura jut eszükbe a könyvtárosokról, és miért éppen az. A leggyakrabban említett karakter a magyar rajzfilm hős orvos, Dr. Bubó, aki praxisa mellett különböző nyomozásokba bonyolódik és mindenféle rejtélyeket old meg. Őt követi a Micimackóból ismert Bagoly, aki hatalmas könyvgyűjteményével és tudálékosságával hívja fel magára a figyelmet. A harmadik a gyakran említettek listáján Okoska a Hupikék törpikék című mesessorozatból, aki nagy tudással rendelkezik, ám okoskodásával mindenkit kiborít. Mindössze három tényleges könyvtáros került a sorba: a Harry Potter és a Franklin című sorozatok, illetve a Szörny Egyetem könyvtárosai. Hármuk közül az utóbbit említették a legtöbben, ami első ránézésre nem mutatja rózsásnak a helyzetet, mivel ők kimondottan negatív karakterek, tulajdonképpen a klasszikus könyvtárosok kritikái.

Ugyanakkor viszont az eredményekből azt láthatjuk, hogy a többség, 83 százalék, általánosan pozitív karaktereket említett, akik valamilyen pozitív szempont alapján is kerültek kiválasztásra, így elmondhatjuk, hogy nagy általánosságban a gimnazisták szemében pozitív kép él a könyvtárosokról.

A lányok pozitívabban ítélik meg a könyvtárosokat, mint a fiúk, ugyanakkor érdekesség, hogy a humán beállítottságú gyerekek jóval kritikusabbak, mint a természettudományos érdeklődésűek. Bár úgy tűnik, azok szimpatizálnak a leginkább a könyvtárosokkal, akik nem tudtak dönteni a reál, illetve a humán beállítottságuk között, ám ők jelennek meg legkisebb számban a mintában.

3. táblázat – A könyvtárosok megítélésének megoszlása különböző szempontok szerint

Speciális szempont	Megítélés	Százalék
Nők (n=198)	Pozitív	89%
	Negatív	11%
Férfiak (n=122)	Pozitív	75%
	Negatív	25%
Humán beállítottságúak (n=146)	Pozitív	77%
	Negatív	23%
Reál beállítottságúak (n=95)	Pozitív	86%
	Negatív	14%
Humán és reál beállítottságúak egyaránt (n=48)	Pozitív	85%
	Negatív	15%
Nem tudja megítélni a beállítottságát (n=29)	Pozitív	97%
	Negatív	3%

Bár a fenti nagyon kisarkított képnek tűnik, hiszen nincs semleges kategória, ám a válaszok többségénél, főleg a szövegesen kifejtetteknél, nagyon egyértelműen meg lehetett határozni, hogy a válaszadó pozitív vagy negatív tulajdonságokat asszociál a könyvtárhoz. A kitöltők többsége (59 százalék) a könyvtárost és vele együtt a rajzfilmfigurát a belső tulajdonságai alapján ítélte meg, míg 28 százalék külső jegyeket említett, 13 százalék pedig mindkét szemponttal kapcsolatban írt érveket. A válaszok kategorizálása során a külső tulajdonságokat említők esetében sok esetben lehetett következtetni a szóhasználatból a válaszadó viszonyulására (pl.: dagadt), ám a fenti táblázatba 14 válaszadó értékei nem kerültek be, mivel az ő válaszeit nem lehetett kategorizálni (pl.: szemüveges). Annak ellenére, hogy a könyvtáros szakmában általános a nők többsége, a leggyakrabban említett karakterek jellemzően (74 százalékbán) férfiak. A kifejtős válaszokat vizsgálva láthattuk, hogy a gimnazisták a leggyakrabban olyan tulajdonságokat társítanak a könyvtárosokhoz, mint az okosság, a bölcsesség és a nagy tudás. Gyakran emlegették még a kedvességet és a segítőkészséget, illetve az olvasás és könyvek szeretetét, valamint azok birtoklásának vágyát. A külső tulajdonságok közül a szemüveg viselese szerepelt a leggyakrabban.

Összefoglalás

Az informatikus könyvtáros szakokra jelentkezők létszámának elmúlt években megfigyelhető csökkenése egyértelműen ráirányította a figyelmet ezen képzések alacsony népszerűségére. A pécsi középiskolások körében kettős céllal végeztünk felmérést, egyrészt választ kerestünk arra, hogy mi állhat a mögött, hogy a szakot egyre kevesebben választják, másrészt igyekeztünk megismerni azokat a tényezőket, amelyekkel vonzóbbá tehető ez a képzés a középiskolás korosztály számára. Mivel ez a vizsgálat csak egy igen szűk körben zajlott, semmiképpen sem

tekinthető reprezentatívnak, és így hosszabb távú következtetések levonására sem alkalmas, mégis jó pillanatkép az aktuális középiskolás korosztály könyvtárosságáról alkotott képéről.

Az eredmények egyértelművé tették, hogy a szakválasztás messze az utolsó év előtti időszakban megtörténik, így egy utolsó pillanatban lefolytatott marketingkampánnyal már gyakorlatilag minimális az esély arra, hogy újabb jelentkezőket győzzünk meg a szak vagy a kar választásáról. Ugyan a szakmával kapcsolatos általános attitűdök pozitívnak tekinthetők, a diákoknak igen szerény ismereteik vannak a könyvtáros munkájáról és arról, hogy ezen a szakon valójában mit is tanítanak. Építve a könyvtárosokkal szembeni pozitív érzelmekre, a szakma igazi arcát kellene bemutatni a potenciális jelentkezőknek.

Irodalom

- BARTOS Éva: Küszöbön a magyar könyvtárosképzés átalakulása. In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (13. évf.) 2004. 5. szám 3-8. p.
- LENGYELNÉ Molnár Tünde: Permanens-e az informatikus könyvtáros szak népszerűtlensége? Elhangzott a Magyar Könyvtárosok Egyesületének Vándorgyűlésén. Eger, 2013.
http://lengyelne.ektf.hu/wp-content/uploads/2013/07/Permanens_e.pptx (2014. október 15.)
- SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás. (50. évf.) 2003. 9-10. szám 375-381.p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3369&issue_id=444 (2014. október 13.)
- TÓTH Máté: Könyvtár szakosok pályamotivációs vizsgálata. Pillanatfelvétel négy könyvtárosképző intézmény nappali tagozatos hallgatói körében. In: Könyvtári Figyelő. (51. évf.) 2005. 4. szám 705-733. p.
<http://ki.oszk.hu/kf/2005/01/konyvtar-szakosok-palyamotivacios-vizsgalata-pillanatfelvetel-negy-konyvtaroskepzo-intezmeny-nappali-tagozatos-hallgatoi-koreben/> (2014. október 15.)
- TÓTH Máté: Attitudes and expectations of students toward librarianship in Hungary: results of a national survey. In: Librarianship in the Information Age. Proceedings of the XIII. International BOBCATSSS Symposium, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanárképző Főiskolai Kar – Hogskolen i Oslo, 2005. 78-90. p.
- VARGA Katalin: Merre tovább, könyvtárosképzés? In: Könyv, könyvtár, könyvtáros. (22. évf.) 2013. 11. szám 22-26. p.
<http://ki.oszk.hu/3k/2013/11/merre-tovabb-konyvtaroskepzes/> (2014. október 15.)

HUSZ MÁRIA

A világörökség-paradigma alakulásáról

Idea, funkciók és szervezet

A világörökség kezelése, annak kulturális, gazdasági környezete napjainkra szinte iparrá vált, s nemzetközi intézményként működik. Az UNESCO által felügyelt hatalmas mechanizmus szerepe és intézkedései azonban kontinens-méretű, nemzeti, helyi ellenérzéseket, politikai diszkrepanciákat okozhatnak, különösen a poszt-gyarmati régiókban, vagy a vallási konfliktusokkal küzdő területeken (HUSZ, 2014A; 2014B; 2014C). Közép-európai szemmel ez kevésbé érzékelhető, globális dimenzióban azonban különösen az Európa- és Nyugat-centrikusság kritikája erős. Párizsban az UNESCO és a Világörökség Központ határozza meg azt a világörökségi kánont, amely az emberi nem bolygónyi öntudatát reprezentálva hivatott védeni és támogatni a kiválasztott kulturális, természeti és szellemi helyszíneket, objektivációkat – sok esetben hosszantartó, nagy volumenű állami beruházásokkal, amelyeket egy sor politikailag független, nem-kormányzati szervezet is finanszíroz.

A világörökség portfóliót az 1970-es években jellemzően az európai gondolkodás uralta, míg lassú diverzifikáció során, mára könnyebben fogadnak be nem nyugati és a nem hagyományos örökségeket, bár a természeti örökség máig másodlagos szerepet játszik. Amerikai örökség-tanulmányok ironikus élel szólnak e késő huszadik századi jelenségről, gigantikus nemzetközi bürokrácia működésére utalva, amely eldönti, hogy mi világörökség, mi nem az, érdeklentét esetén esetleg vitatható döntéseket hoz, és jelentős befolyást gyakorol a menedzsmentre. A világörökségnek saját szótára van, amely a nemzetközi diplomácia diskurzusában használatos. A természeti területek jellemzően az USA-ban és Ausztráliában uralják a Világörökség-listákat, ahol számos esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból kiemelkedő egyetemes értékkel rendelkező természeti helyszín kulturális színhellyé is válik, történelmi, a tudományos fontossága, a megőrzés módja, vagy természeti szépsége szempontjából. Emellett a legtöbb dilemmát a világörökségi városok és helyszínek gazdasági és társadalmi fejlődésének az örökséggel való kölcsönhatása veti fel.

Jelen írás betekintést szándékozik nyújtani a világörökség-funkciók kialakulásának történeti és politikai körülményeibe, alternatív interpretációjába.

A világörökségi adminisztráció hivatalos magyarországi megjelenítése

1972-ben az UNESCO a világ természeti és kulturális örökségeinek a védelméről 1975-ben hatályba lépő egyezményt fogadott el, melynek értelmében az emberiség szempontjából egyetemes jelentőségű értékek megőrzésére nemzetközi fellépés szükséges. A Világörökségi Egyezményhez csatlakozott országok hozták létre az Egyezmény végrehajtásának legfőbb testületét, az úgynevezett Részes Államok Közgyűlését, amely két évente, az UNESCO általános

konferenciájával azonos időben ülésezik. Az Egyezményhez 176 állam csatlakozott (Világörökség, 2014). Az Egyezmény előírásai alapján 1976-ban állították fel a legfontosabb döntéshozó és végrehajtó testületet, a Világörökségi Bizottságot (Commitee). A 21 fős Bizottság tagjait a Közgyűlés választja meg, megbízatásukat az ezt követő harmadik rendes ülésszak végéig, azaz hat évig gyakorolják. Kétévente mindig csak a testület egyharmada, azaz hét ország adja át a helyét az új tagoknak, így módon biztosítva a folytonosságot. A jelenlegi trend szerint a legtöbb ország nem tölti már ki végig a hatéves mandátumát, hogy ez által lehetőséget biztosítson más tagállamok számára is a döntéshozatalban.

A világörökségi egyezmény definiálja a kulturális és természeti örökséget, felszólít a nemzeti és a nemzetközi az örökségek védelmére egy Világörökség Bizottság létrehozására, felszólítja az államokat, hogy hozzanak létre listát a veszélyben lévő világörökségekről. Küldetése, hogy motiválja a részes államokat, létesítsenek beszámolókra épülő tájékoztatási rendszert a Világörökség Listáján szereplő területeik fenntartásának állapotáról a hatékonyabb védelem érdekében. Szakmai képzéseket és segélynyújtást szervezzen, sürgősségi segélyben részesítse a közvetlen veszélyben lévő területeket, amelyek esetleges megsemmisülése felbecsülhetetlen veszteséggel járna, előmozdítsa a természeti és kulturális örökség bemutatását a helyi lakosság és a világ népessége, mint egyetemes örökösök számára, elősegítse a nemzetközi együttműködést, a kommunikációt és a tapasztalatcserét a hatékonyabb védelmi stratégiák kialakítására.

A világörökségi egyezmény kulturális örökségnek tekinti a műemlékeket, az épületegyütteseket és a tájakat, amelyek történelmi, művészeti, tudományos, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai szempontból egyetemes és kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Annak tekint ember alkotásként, vagy ember és természet együttes alkotásként, valamint régészeti lelőhelyeket is magukban foglaló olyan területeket, amelyek az előbbi szempontokból kiemelkedő egyetemes értékűek. Természeti örökségnek tekinti a természeti képződményeket, a veszélyeztetett állat- és növényfajok élőhelyeit és a szigorúan körülhatárolt természeti tájakat, amelyek esztétikai, tudományos vagy természeti szempontból egyetemes és kiemelkedő jelentőséggel bírnak.

Nemzeti szinten minden aláíró állam kötelessége azonosítani, védeni, megóvni, megőrizni és továbbadni a következő generációknak a területén elhelyezkedő természeti és kulturális örökségét, és ennek érdekében minden szükséges jogi, tudományos, technikai, adminisztratív és pénzügyi intézkedést megtenni. Az aláíró államok elismerik, hogy a területükön elhelyezkedő természeti és kulturális örökség a világ egyetemes örökségét képezi, amelynek megóvásában az egész nemzetközi közösségnek kötelessége részt venni, az adott ország nemzeti szuverenitásának megsértése nélkül. A világörökség egyetemességének hangsúlyozása azt jelenti, hogy a történelem túlnyúlik a jelenlegi országhatárokon, de az emberiség által évezredek alatt felhalmozott kulturális vagyont, illetve a Föld természeti szépségei az összes ember öröksége és egyben tulajdona.

A döntéshozó és az irányvonalakat kijelölő feladatokkal rendelkező Világörökségi Bizottság fő feladatai: az Egyezmény alkalmazásával kapcsolatos stratégia, szabályozások és irányelvek megfogalmazása, meghatározása; a Részes Államok felterjesztései alapján döntés az új helyszínek Világörökségi Listára vételéről; a Részes Államokkal együttműködve a Világörökségi Listára felvett helyszínek állapotának ellenőrzése; döntés a veszélyeztetett helyszínek fel-

vételéről a Veszélyeztetett Helyszínek Listájára; a Világörökség Alap optimális felhasználásának meghatározása. A Bizottság évente egy rendes ülést tart, rendkívüli üléseket csak abban az esetben hív össze, ha a tagállamok legalább kétharmada kéri. Az ülés helyszíne nincs helyhez kötve, a régiók közötti igazságos rotációt figyelembe véve döntenek. A 2002-es bizottsági ülésnek Budapest adott otthont. A Bizottság a Közgyűlés kezdetekor választja meg tagjai sorából a Világörökségi Bizottság héttagú Vezetőségét (Bureau): elnököt, öt elnökhelyettest és egy jelentéstevőt. Ők a következő rendes ülésig töltik be a tisztségüket. A vezetés feladata a Bizottság munkájának összehangolása, és üléseinek előkészítése. A titkársági feladatokat az UNESCO látja el.

A világ különböző régióit és kultúráit reprezentáló kormányközi Világörökség Bizottsághoz folyamatosan érkeznek pályázatok a tagállamoktól, amelyek a területükön elhelyezkedő valamely természeti vagy kulturális örökségüket javasolják felvenni a „Világörökségek Listájára”. A pályázatoknak tartalmazniuk kell, hogy milyen módon történik a helyek védelme és menedzselése, illetve azt, hogy miért javasolják a Listára való felvételre. A Bizottság az ICCROM (Kulturális Javak Restaurációja és Műemlékvédelme Nemzetközi Központjának római központja) az ICOMOS, az UICN illetve esetleges további tanácsadó szervek segítségével elbírálja a pályázatokat és évente negyven-ötven hellyel bővíti a Világörökség Listáját, amelyeknek egyetemes, kiemelkedő jelentőséget tulajdonít. A tanácsadó szervek segítségével átnézi a Listán szereplő helyek állapotáról érkező éves jelentéseket. A Világörökség Lista tehát az első olyan dokumentum, amely egy leltárhoz hasonlóan sorra veszi az emberség örökségének legjelentősebb darabjait, és intézményesített formában nyomon követi azok állapotát és sorsát. Ezen kívül minden évben újraértékeli a „Veszélyben Lévo Világörökség Listáját”, amelyen a Világörökség Listájának azon elemei szerepelnek, amelyeket olyan komoly és konkrét veszély fenyeget, mint például a teljes pusztulás vagy a lényegét érintő romlás, emiatt különleges erőfeszítést és azonnali intézkedéseket igényel. A késői vagy rossz döntések visszafordíthatatlan károkat okozhatnak. Az aláíró országok nemzetközi segélykérelmeit is a Bizottság bírálja el, és állítja fel a segélyek prioritási sorrendjét, figyelembe véve az örökség jelentőségét, a beavatkozás sürgősségét és az adott ország anyagi forrásait. A Bizottság dönt a rendelkezésre álló pénzügyi alap felhasználásáról. A határozathozatalhoz szükséges létszám a jelenlévo szavazó tagok kétharmados többsége.

A célból, hogy a Világörökség Egyezmény végrehajtását az ülések között is folyamatosan biztosítani lehessen, 1992-ben az UNESCO elkülönített egységeként, párizsi székhellyel létrehozták a Világörökség Központot (WHC), hogy a Bizottság üléseivel és a világörökségi helyszínekkel kapcsolatos teendők gördülékeny menetét biztosítsa. Egyik legfontosabb feladata a szakmai munka előkészítése, különféle ülések megszervezése és lebonyolítása. Összefogja és támogatja a nemzetközi együttműködést a kulturális és természeti világörökség hatékony védelme érdekében. Workshopokat, szakmai képzéseket szervez, aktualizálja a világörökségi listát és adatbázist, oktatói segédanyagot készít a világörökség fogalmának tudatosítására, valamint általános információs központul szolgál világörökségi kérdésekben.

Az Egyezmény értelmében a részes államok Világörökségi Alapot működtetnek. Az Alap forrásai a következők: a tagállamok kötelező illetve önkéntes hozzájárulásai; adományok, anyagi hozzájárulások és hagyatékok, melyek származhatnak különböző államoktól, az UNESCO-tól vagy az ENSZ egyéb szervezeteitől, illetve állami, vagy magánszervezetektől és magánszemélyektől; az Alap forrásai által létrehozott összes nyereség; gyűjtések hozadéka és

az Alap érdekében szervezett rendezvények bevétele. Az Alap mintegy 2 millió euróval gazdálkodhat, amelyből szükség esetén azonnal segítséget nyújthatnak az arra rászoruló helyszíneknek, akár finanszírozni tudják belőle a szakmai személyzet képzését és technikai együttműködési projekteket. Az Alap forrásait csak a Bizottság által előírt célokra lehet felhasználni, és semmiféle politikai körülménynek, illetve érdeknek nem szabad alávetni. A tagállamok két-évente fizetendő kötelező hozzájárulásainak mértékét a Közgyűlés határozza meg egy egységesen minden félre alkalmazandó százalékban, amely semmilyen esetben sem haladhatja meg az UNESCO általános költségvetésébe fizetendő hozzájárulás egy százalékát. Az összes hozzájárulás mértéke nem éri el az évi hárommillió amerikai dollárt, ami viszonylag szerény összegnek tekinthető a feladat nagyságát nézve. (SIMON, 2004:10)

Az UNESCO Világörökség Központját 1992-ben hozta létre az UNESCO főigazgatója az Egyezményvel kapcsolatos mindennapos adminisztratív feladatok ellátására. A Központ szervezési, módszertani és adminisztrációs feladatok mellett előállítja a Világörökség támogatásával és népszerűsítésével kapcsolatos információs és oktatási anyagokat. Együttműködik az UNESCO-n belül a Kulturális Szektor Kulturális Örökség Részlegével és a Tudományos Szektor Ökológiai Tudományok Részlegével, valamint három tanácsadó szervvel: az ICOMOS-szal, az UICN-nel és az ICCROM-mal, további nemzetközi szervezetekkel, mint például az 1993-ban létrehozott OCPM (World Heritage Cities Organization = Világörökségnek Nyilvánított Városok Szervezete) vagy az ICOM (International Council of Museums = Múzeumok Nemzetközi Tanácsa).

Kulturális örökségnek az Egyezmény értelmében olyan műemlékek (építészeti, monumentális festészeti vagy szobrászati művek, régészeti elemek), épületegyüttesek (összefüggő vagy különálló építmények), helyszínek (az ember, a természet és az ember és a természet közös alkotása) minősülhetnek, amelyek megfelelnek a hitelesség, történelmi autentikusság kritériumának és legalább egynek hat kritérium közül:

- 1.) Az emberiség alkotó természetének kimagasló megnyilvánulása.
- 2.) Az építészet, a technika, a művészet vagy táj fejlődése szempontjából az emberiség kultúrájának meghatározó állomása.
- 3.) Bármely élő vagy holt civilizáció vagy hagyomány egyedülálló, kimagasló értéke.
- 4.) Bármely épületfajta, technikai megoldás vagy természeti képződmény, amely az emberiség történelmének meghatározó állomása.
- 5.) Bármely kultúra hagyományos életvitele vagy földművelési formája, ha a környezet átalakulása veszélyezteti fennmaradását.
- 6.) Egyetemes értékeket képviselő vallási szokásokkal, jelentős hagyományokkal, irodalmi és művészeti alkotásokkal kapcsolatos értékek.

A kulturális örökségek az úgynevezett kultúrtájak, azaz történelmi tájak, amelyek az ember és a természet kölcsönhatása révén alakultak ki, tehát emberkéz alkotta őket, de a természeti hatásokkal szervesen együttműködve. A kultúrtájaknak három fajtáját különböztetik meg:

- 1.) Az ember által tudatosan megszervezett és kialakított tájképek, beleértve az épületekhez, vagy épületegyüttesekhez kapcsolódó kerteket és parkokat is.
- 2.) Olyan tájak, amelyek fejlődőképesek és egy fejlődési folyamatot tükröznek, amelyek jelenlegi formája természetes környezetükhöz való kapcsolódásuk vagy arra való reagálásuk révén alakult ki (pl. a Hortobágy, Fertő kultúrtáj, és a Tokaji történelmi borvidék).

- 3.) Társult érdekeket hordozó, azaz asszociatív kultúrtájak, amelyek vallási, művészeti vagy kulturális jelenségeikkel kötődnek a természeti elemekhez.

Természeti örökségek az Egyezmény értelmében olyan esztétikai vagy tudományos szempontból rendkívüli értékű fizikai és biológiai képződmények vagy képződménycsoportok, a tudomány vagy a megőrzés szempontjából rendkívüli értékű geológiai és fiziográfiai képződmények, természeti tájak minősülnek, amelyek megfelelnek az integritás, azaz érintetlenség, sértetlenség kritériumának és a következő négy kritérium legalább egyikének:

- 1.) A Föld története, a felszín és az élet kialakulása szempontjából meghatározó állomások, jellegzetes geológiai jelenségek.
- 2.) Jellegzetes környezetbiológiai rendszerek, a növény- és állatvilág kialakulását meghatározó természeti folyamatok kimagasló példái.
- 3.) Lenyűgöző területek, különleges természeti jelenségek helyei.
- 4.) Növények, állatok különleges élőhelyei, a veszélyeztetett, vagy bármely más szempontból különös értéket képviselő fajok megőrzése és természetes életkörülményeik fenntartásának biztosítása.

„Szellemi kulturális örökség”: olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, készítmény és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újratemetnek – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, így módon segítve elő a kulturális sokszínűség és az emberi kreativitás tiszteletét. Az egyezmény leszögezi, hogy: „alkalmazásában csak az érvényben lévő nemzetközi emberi jogi okmányokkal, valamint a közösségek, csoportok és egyének közötti kölcsönös tisztelet és a fenntartható fejlődés követelményével összhangban álló szellemi kulturális örökséget kell figyelembe venni.” (Szellemi örökség, 2006)

Az így meghatározott szellemi kulturális örökség többek között az alábbi területeken nyilvánul meg:

- a) szóbeli hagyományok és kifejezési formák, beleértve a nyelvet is, mint a szellemi kulturális örökség hordozóját,
- b) előadóművészetek,
- c) társadalmi szokások, rítusok és ünnepi események,
- d) a természetre és a világegyetemre vonatkozó ismeretek és gyakorlatok,
- e) hagyományos kézművesség.

Minden védett terület körül ütköző vagy átmeneti zónát jelölnek ki, melynek célja, hogy a szigorú világörökségi terület képe, zavartalansága biztosított legyen. Ebben a zónában csak olyan korlátozott beavatkozás javasolható, melynek környezeti hatása nem terjed át a világörökségi helyszínre. A nemzetközi szervezet intézményesülése láthatóan rendkívül magas szintű.

A Magyarországon ratifikált UNESCO-egyezmények, a világörökséggel kapcsolatos törvények naprakészek:

- Az 1972. november 16-án született, a Világ Kulturális és Természeti Örökségének Védelméről szóló UNESCO egyezményt ez idáig 189 tagország ratifikálta, az Egyezményhez Magyarország 1985-ben csatlakozott és Törvényerejű rendelet formájában jogrendjébe emelte.
- A szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló 2006. évi XXXVIII. törvény (Szellemi örökség, 2006) rögzíti a „szellemi kulturális örökség” definícióját, mint „olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, készítmény és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség – amelyet a közösségek, csoportok a környezetükre, a természettel való kapcsolatukra és a történelmükre adott válaszként állandóan újrateremtene – az identitás és a folytonosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és az emberi kreativitás tiszteletét”.
- 2011. június 14-én került elfogadásra a LXXVII. törvény a világörökségről (UNESCO, 2011), amely biztosítja a világörökségi helyszínek kiszámítható finanszírozását. A kormányrendeletként kihirdetett világörökségi kezelési terv tartalmazza az érintett területtel kapcsolatos korlátozásokat, a világörökségi helyszín kiemelkedő egyetemes értéke megőrzésével kapcsolatos feladatokat és lehetőségeket. Ennek alapján szükséges felülvizsgálni az érintett területrendezési terveket és településrendezési eszközöket. A finanszírozás pályázati és pályázaton kívüli támogatások formájában történik. Pályázati források részben központi költségvetési és magántőke felhasználását, részben pedig EU-s pályázati forrásokat jelentenek. Pályázaton kívüli forrás a címzett állami támogatás adott területen felmerülő, konkrét feladat megvalósítására.
- A víz alatti kulturális örökség védelméről 2014. évi IX. törvény (UNESCO, 2014) szerint: „víz alatti kulturális örökség” fogalmába beletartozik minden olyan emberi jelenletre utaló kulturális, történelmi vagy régészeti jellegű maradvány, amely részben vagy egészében, időszakosan vagy folyamatosan legalább 100 éven át víz alatt volt. A törvény rendelkezik a jelentéstételi és értesítési kötelezettségről, az együttműködésről és az információk megosztásáról, a víz alatti régészet oktatásáról, a viták békés rendezéséről, és a víz alatti kulturális örökségre irányuló tevékenységek szabályairól.

A világörökségi eszmék, diskurzusok, valamint a rendkívül körültekintően kialakított és működtetett giga-szervezet magyarországi adaptációja is megtörtént. A világörökség magyarországi referenciáiért az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága felel. A szervezet honlapján öntudatos küldetésnyilatkozat olvasható: „Az UNESCO az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szakosított Szervezete. Az UNESCO mandátuma szerint intellektuális és etikai műhelyként, referenciaközpontként, nemzetközi etikai normák kidolgozójaként és konszenzustemtő fórumként kíván működni. A Szervezet fő feladatai az oktatás, kultúra, tudomány és kommunikáció etikai aspektusainak vizsgálata, a pluralizmus erősítése, a kisebbségek jogainak elismertetése, az interdiszciplináris probléma-megközelítés "népszerűsítése" a döntéshozók körében, a regionális együttműködés erősítése, ugyanakkor a normatív-jogi, az információs-dokumentációs és tájékoztatási, a "gondolat-laboratórium" és világfórum típusú funkciók megtartása” (Magyar UNESCO Bizottság, 2014).

Válaszúton az UNESCO?

Maga az UNESCO, 1945 végi megalakulása óta a kulturális progresszió és párbeszéd hiteles jelképe, tevékenysége mindig az értékek őrzésén és gyarapításán alapult. Sok küldetéses, felkészült szakértő dolgozik a bizottságaiban, az NGO-k világával kapcsolati-együttműködési hálót épített ki. Azonban – erősíti meg kritikus cikkében a magyar UNESCO Bizottság alelnökeként Z. KARVALICS László (2010) – *„erősödő és gyorsuló pozícióvesztést, eljelentéktelenedést, kiüresedést kell konstatálnunk”*. Az UNESCO hosszú ideje már csak a diskurzusokat követi, azok kezdeményezése helyett, az ügyeket kultúrdiplomáciai kompromisszumok formálják, az egyenlőtlen fejlődésből fakadó ellentmondások megoldása sikertelen. Leginkább a rendelkezésre álló források korlátozott mértéke miatti apró költségvetési módosítások részleteinek körmönfont megvitatásába és protokolláris körök lefutásába fulladó működési és irányítási gyakorlat egyre fenntarthatatlanabbnak látszik.

Időszerű lenne a szervezet jövőjének, lényegének, egész működési rendszerének újragondolása a korszerű információ- és tudástechnológia nagyarányú és kreatív alkalmazásával. A bürokratikus kontroll jelenlegi technológiái és hierarchiai helyett hálózatok építése, humántechnológia, az egyközpontúság helyett pedig kooperatív, sokszereplős irányítás, kölcsönösség, önkéntesség és szolidaritás princípiumaira épülő lokális és planetáris koordináció jelenthetne megoldást. A jelentéktelenebb reformok szabályozott hivatali ösztönzése helyett a struktúraváltásban, kontrollforradalomban, az információs kultúra termelésének és fogyasztásának radikálisan új világában rejlene a kivezető út. Amíg azonban az UNESCO-adminisztráció – beleértve a világörökség intézményeit is – a nemzetállamokra optimalizált ipari korszak utóvédjeként működik, így próbálva az információs társadalom koordinációs igényeire tekinteni, nehezen vállalhat részt az információs társadalom építésében, a bürokratikus kontrollt leépítő új, közösségi ellenőrzési szisztémák és alternatív értékhálózatok kialakításában.

A globális világörökség-diskurzusnak egyébként szép számú formális és informális fóruma működik már többek között az internetes közösségi oldalakon, azok alcsoportjain (Például a LinkedIn közösségei: Cultural Heritage Conservation Science, Research and practice; World News in Conservation of Cultural Heritage). A szakemberek szakmai és partnerségi civil együttműködésén kívül a világban hatékony civil szervezetek, NGO-k és alapítványok az UNESCO lehetőségeit meghaladó forrásokkal és tőle függetlenül gondozzák előremutató projektek százait.

A „világörökség / az emberiség öröksége” fogalom kialakulása

Visszakanyarodva a világörökség-paradigma történetéhez: az első világháború után 1920-ban alakult Népszövetség célja a béke és a nemzetközi együttműködés ösztönzése volt. Woodrow Wilson lelkesedése ellenére (amerikai elnök 1913–1921, aki az egyik fő támogató volt) az Egyesült Államok nem volt hajlandó csatlakozni a Népszövetséghez. Németországot kizárták 1926-ig, a Szovjetunió kapitalista klubként elítélte, míg végül 1934-ben mégis csatlakozott. Efféle strukturális problémák és mélyülő politikai válságok ellenére a liga elért szerény sikereket miközben sok nemzetközi szervezet is erősítette az internacionalizmust.

A kialakuló modern örökségfogalmat illetően a műemlékvédelem elveinek egységesítését célzó nemzetközi kezdeményezések között úttörő jelentőségű volt a két háború közti időszakban a Múzeumok Nemzetközi Tanácsának (ICROM) Athénban 1931. október 21–30. között tartott kongresszusa, ahol a résztvevő muzeológusok, restaurátorok és építészek nemzetközi

gyakorlati kódexet alkottak a régi épületek lajstromba vételéről, megőrzéséről és helyreállításáról. A kongresszus következtetései és az azt követő *Athéni Charta* (1931) tükrözi a történelmi helyszínekkel szemben növekvő tudatosságot és megnyitotta a vitát a nemzetközi örökség természetéről és értékéről. A charta fontos referenciákat rögzít a jövőbeni technikai és erkölcsi együttműködésről, az oktatás szerepéről és a dokumentáció fontosságáról. Egységes célokat fogalmaz meg az építészeti alkotások restaurálásának módszereiről is. A tíz pontból álló dokumentum legfontosabb megállapításait rögzítő második pontban egyértelműen kinyilvánítják azt az általános alapelvet, hogy lemondanak az erősen sérült emlékek „teljes visszaállításáról”. Az emlék pusztulását rendszeres karbantartással kell megelőzni. Az emlék restaurálása során tiszteletben kell tartani a maradványokon fellelhető, különböző korokból, stíluskorszakokból származó beavatkozások nyomait. Deklarálja az emlék használatának fenntartását oly módon, hogy a modern használat során nem szenvedhet csorbát az emlék történeti és esztétikai értéke. A harmadik pont szorgalmazza, hogy a közérdek képviselőiben a hatóság rendelkezze az emlék megőrzése érdekében elvégzendő legfontosabb beavatkozásokat.

A Konferencia megállapítja, hogy az egész világon a műemlékeket a mai életkörülmények mellett egyre több káros külső hatás fenyegeti, ezért ajánlja, hogy minden országban a műemléki konzervátorok és építészek működjenek együtt a természettudományok szakembereivel, fizikusokkal, kémikusokkal, hogy egyre jobban alkalmazható biztos eredményeket érjenek el, a Múzeumok Nemzetközi Szervezete pedig dolgozatok és rendszeres ismertetések útján terjessze az elért eredményeket és tájékoztasson a különböző országokban megkezdett munkákról. A Charta hangsúlyozza új épületek építése során a város jellegének és arculatának tiszteletben tartását, az egyes műemlékekhez vagy együttesekhez tartozó növényzet és díszítő vegetáció, és azok régi hangulatának, jellegének védelmét.

A második világháború vége felé, az 1945-ben létrejött Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) segítette stabilizálni a nemzetközi kapcsolatokat. Mint a liga utódja, az ENSZ is örökölte az ellentétes érdekeket a Biztonsági Tanács öt állandó tagja – Nagy-Britannia, Kína, Franciaország, a Szovjetunió és az Egyesült Államok – között, a békefenntartást övező számos kérdésben pedig a hidegháború választotta el a kapitalista Nyugatot a „kommunista bloktól”. Kezdetben sok ország hiányzott az ENSZ-ből, de 1950 közepétől új államok léptek be, a tagok száma igen jelentősen nőtt, és csökkent a reziduális gyarmatosító vezető európai hatalmak – elsősorban Nagy-Britannia és Franciaország – helyzeti előnye. Ez figyelemreméltó befolyást gyakorolt az ENSZ szerveire, és központi szerepet kezdett játszani a világörökség.

A háború utáni újjáépítés során Európában, a Távol-Keleten és másutt újjászervezték az oktatási rendszereket és szervezeteket, ennek támogatására alakult 1945-ben az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete, az UNESCO. Az UNESCO közleményeinek középpontjában a béke és a harmónia elősegítése áll a nemzetek között. Az UNESCO kezdetől fogva részt vállalt a történelmi helyszínek promóciójában és a mentésben. Kulcsszerepet kezdett játszani az örökség használata. 1945-1955 között Európa háború utáni újjáépítése olyan városok nagyarányú helyreállítását eredményezte, mint Drezda, Varsó, Gdansk, Blois és Vicenza. Vitathatatlanul számottevő jelentősége van a világörökségekre vonatkozóan a *Hágai egyezménynek* 1954-ben, amely kulturális javak védelmére vonatkozik fegyveres konfliktusok esetén.

Az UNESCO meghatározó jelentőségű beavatkozása az asszuáni gát építésekor Egyiptomban, az Abu Simbel-i és más ókori Egyiptomi templomok megmentése. 1959-ben Egyiptom és Szudán fellebbezését követően az UNESCO elindított egy nagy védelmi programot, amelynek

során részt vett az intenzív régészeti feltárásokban, és a templomok áthelyezésében az elárasztás feletti területre. Az Aswan projekt költsége 80 millió USA dollár volt, melynek fele ötven adományozó országtól érkezett, korai jeleként a nemzetek szolidaritásának és közös felelősségének kiemelkedő kulturális helyszínek megőrzésében. Az ezt követő „biztonságba helyezési kampány” során huszonhat olyan nemzetközi helyszín megmentéséről állapodtak meg, mint Velence lagúnái, a Mohenjo-Daro régészeti lelet Pakisztánban, és a Borobudur templomegyüttes helyreállítása Indonéziában. Ezek sokkal nagyobb horderejű és technológiai szempontból összetettebb akciók voltak, mint a specifikus Világörökségi helyszínek megőrzése, és gyakran több millió amerikai dollár beruházással jártak. 1966 után az UNESCO elhatározásából adódó *Velence megmentése*-projekt, és az annak során megmutatkozó nemzetközi szinergia inspirálta a *Velencei Charta* és a későbbi Világörökségi Egyezmény létrejöttét.

A Történeti Épületek Építészeinek és Szakértőinek Második Kongresszusa (The Second Congress of Architects and Specialists of Historic Buildings), 1964-ben, Velencében 13 határozatot hozott. Az első ezek közül „The International Restoration Charter” azaz a Velencei Charta (Velencei Charta, 1964), amely nemzetközi szinten fogalmazza meg a műemlékek konzerválására és restaurálására vonatkozó általános alapelveket. A deklaráció a műemlék fogalmát úgy határozza meg, amely valamely sajátos kultúrának, jelentős fejlődésnek tanúja. Nemcsak nagy alkotásokra vonatkozik, hanem azokra a szerény művekre is, amelyek az idők folyamán kulturális jelentőségre tettek szert. Hangsúlyozza, hogy a műemlékek konzerválását elősegíti a társadalom számára való hasznos felhasználásuk. A restaurálás a régi állapot és a hiteles dokumentumok tiszteletben tartására támaszkodik, de megáll ott, ahol a hipotézis kezdődik. Mindennemű kiegészítés építészeti alkotásnak minősül, s mint ilyen korának jegyeit kell magán viselnie.

A restaurálást előzze meg és kísérje végig a műemlék történeti és régészeti vizsgálata. Műemlékekként kell őrizni a történelmi bizonyítékokat, valamint a kulturális tárgyakat is, dokumentálni kell a helyreállítást és megőrzést. A műemléken minden kor hozzájárulása tiszteletben tartandó, a restaurálásnak nem célja, hogy stílusegységet érjen el, hanem, hogy feltárja és megőrizze a műemlék esztétikai és történeti értékeit (Husz, 2007:72). A Chartával szemben kifogásolható, hogy ajánlásai túlzottan általános fogalmakat használnak, mint harmonikus, kiegyensúlyozott, megkülönböztethető, így szinte korlátlan értelmezést tesznek lehetővé az építész számára, és a hatóságok is szinte bármit és bárminek az ellenkezőjét is elutasíthatják vagy elfogadhatják rá hivatkozva. Túlzott a modern eljárások és módszerek alkalmazása. Ma a hagyományos módszerek és eljárások alkalmazása kerül ismét előtérbe (MŰEMLEKVÉDELEM, 2001:18).

A Velencei Charta lett a Műemlékek és Műemléki együttesek Nemzetközi Tanácsa (ICOMOS) alapító okirata. A nemzetközi civil szervezet gyökerei visszakanyarodnak a Műemlékvédő Építészek és Technikusok első nemzetközi kongresszusáig, amely az Athéni Chartát produkálta. A Párizs-bázisú ICOMOS 1965-ben életre hívott egy hálózatot építészek, történészek, tájépítészek, mérnökök, régészek, földrajztudósok, várostervezők, antropológusok, restaurátorok, örökségadminisztrátorok és örökségmenedzserek részvételével, hogy segítséget nyújtsanak az örökség helyszíneken. Megállapítást tettek, hogy a Világörökség Listára való felvétel kulturális és vegyes tulajdonságok szerint történjék. Az ICOMOS egyre jobban segítette a nemzeti bizottságok munkáját, míg a világörökségek kiválasztásának legfontosabb szereplőjévé vált. Ugyanekkor az USA-ban egyre erősödött a kulturális és természeti területek együttes megőrzésének koncepciója. Egy 1965-ös, washingtoni konferencián született meg a

gondolat, hogy ezt az egyezményt kiterjesszék a természeti örökségre is, azaz hogy a kulturális emlékek megőrzését összekössék a természeti helyek védelmével. A konferenciát „World Heritage Trust” címmel rendezték – ekkor született meg a „World Heritage” azaz világörökség fogalom. A konferencia nemzetközi együttműködésre szólított fel, hogy megvédje „a világ páratlan természeti és tájképi területeit és történelmi helyeit, a jelen és a jövő az egész világ népessége” számára (DONNACHIE, 2010: 121). Felvetette egy „Világörökség Alapítvány” létrehozását, amely ösztönözné a nemzetközi együttműködést a világ csodálatos tájainak és természeti övezeteinek, valamint történelmi helyszíneinek megóvása érdekében az egész emberiség számára.

Az IUCN (Nemzetközi Természetvédelmi Unió) 1968-ban fogalmazta meg – az ICOMOS előterjesztéséhez hasonlóan – javaslatait a természeti értékek védelmére. 1968-ban egy másik civil szervezet, az International Union for Conservation of Nature, Természetvédelmi Világszövetség (IUCN), amelyet svájci székhellyel hoztak létre, szintén kifejtett egy sor hasonló javaslatot.

Az Emberi környezet védelméről 1972-ben Stockholmban tartott ENSZ-konferencia már nemzetközi intézkedéseket javasolt a kulturális helyszínek védelme és megőrzése céljából (UN Conference, 1972). A résztvevő államok döntöttek is a szövegjavaslatról, amelyet az UNESCO az évi közgyűlése „Egyezmény a világ kulturális és természeti örökségének védelméről” címen elfogadott. A Világörökségi Listára 1978-ban vették fel az első helyszíneket. A Világörökség Egyezmény azóta – tagállamai számát tekintve – a világ egyik legnagyobb és legsikeresebb szervezetévé vált; az UNESCO minden országa csatlakozott hozzá és ratifikálta az egyezményt.

A Velencei Charta és a „pre-egyezmény” közötti kapcsolat hátterének megértéséhez látni kell az 1964 óta egyre növekvő számban megjelenő, az „örökség-államosítás”-hoz kapcsolódó különböző karták, ajánlások, nyilatkozatok egyre növekvő számát (Getty Conservation Institute, 2014). Ez a háttér is ösztönözte a nemzetközi bürokrácia proliferációját a nemzeti szervezetekkel kapcsolatban, amely alapot adott a lista fokozatosabb diverzifikációjához, a helyszínek csoportosításához, mint kulturális útvonalak, ipari örökség-városok és kultúrtájak, valamint a szellemi örökség kategória megjelenésének, és újabb nagyszabású helyreállítási és védelmi kampányok beindításának.

A világörökségi egyezmény két mozgalom egyesüléséből jött létre. Az egyik a kulturális területekre nehezedő egyre nagyobb veszélyre helyezte a hangsúlyt, a másik pedig a természet megóvására. A kulturális és természeti örökség védelmének összekapcsolása az Egyesült Államok javaslata volt. Az emberiség kulturális és természeti öröksége védelmének gondolata tehát számos különböző szervezetnél és országban fogalmazódott meg egymástól függetlenül, mint egyfajta kollektív lelkiismeret. Végül az érdekelt felek megegyeztek egy egységes szövegben.

Eredmények és dilemmák

Az emberiség örökségének intézményesített védelme globális gondoskodást, felügyeletet, értékrendet és cselekvési protokollt jelent. A teljesítés potenciálisan bonyolult és bizonyos összefüggésekben politikailag érzékeny reakciókat válthat ki, mint az afganisztáni Bamiyan Buddha kolosszusok lerombolása esetében, vagy a gyarmati örökség megértésekor (HUSZ, 2014A; 2014B). A Manchester University Press az Open University-vel közösen három könyv-

ből álló tanulmánygyűjtemény-sorozatot is kiadott a *Világörökség megértése* címmel, amelynek az örökségpolitikával foglalkozó kötete némi betekintést nyújt a tengerentúli világörökség-recepcióba. A világörökség fogalom kezdetektől szervesen kapcsolódik a nemzetközi politikába, és azok, akik ki vannak zárva, vagy kizárják magukat a Világörökséggel kapcsolatos döntésekből, a morális világ közösségéből is kizárják magukat – állítja Ian Donnachie (DONNACHIE, 2010:117).

Az amerikai adaptáció – az ipari korszak argumentációja ellenére – sem vitatja, hogy az „átfogó előnyöket élvező” globális közösség elkötelezett a nemzetközi kulturális és természeti örökség megőrzésében. Legfőbb eredmények a közös elkötelezettség az örökség gondozásban, a megőrzés tudatosítása a településeken és a régiókban, a Világörökség Központ révén történő finanszírozáshoz való hozzáférés, különösen a veszélyeztetett területek esetében, a kulturális örökség megőrzését és promócióját elősegítő menedzsment tervek és képzések. Mindez tükrözi az ENSZ politikai elveit, a nemzetközi együttműködés szándékát. A világörökségi elismerésnek nyilvánvaló hatása van a közép és hosszú távú befektetésekre, multiplikátorhatást gyakorol a gazdaságra. A világörökség része-cím a védett színhelyek nemzetközi presztízsét jelenti, amely a fenntarthatóan szabályozott kulturális és környezeti turizmus megnövekedése által a gazdasági fejlődést segíti.

2014 októberében összesen 161 részes állam 1007 helyszíne szerepel a világörökségi listán, ebből 31 határokon átlépő, 2 törölve, 46 veszélyeztetett, 779 kulturális, 197 természeti és 31 vegyes (Helyszínek listája, 2014). A helyszínek közel fele Európában és Észak-Amerikában található, több mint háromnegyede egyértelműen kulturális. Minthogy a jelölések nemzeti szinten történnek, az elitista hangsúlyeltolódások vádja fel-felmerül. Kezdetből kockázatot jelentettek a gazdasági fejlettségben és globális politikai befolyásban különböző országok közötti nézeteltérések. Az 1984-1985-ös évben az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Szingapúr kilépett a Szervezetből, „mert nem értettek egyet az UNESCO céljaival, adminisztrációjának hatékonyságával” – a háttérben bizonyos korrupciós ügyek és antiimperialista üzenetek húzódtak meg –, de Nagy-Britannia 1997, az USA 2003 és Szingapúr 2007 óta újra tagja a szervezetnek (Szervezet, 2014).

Globális képviselő – Globális Stratégia

A műemlékvédelemben a helyreállítás hitelessége szerint ítélik meg az alkotás minőségét. Emlékek és együttesek hitelességét először a világörökség helyszíneinek kiválasztásával kapcsolatban elemezték. Az UNESCO és az ICOMOS kezelési útmutatót adott ki a világörökség címre pályázó helyszínek egységes hitelességvizsgálata számára (FEILDEN-JOKILETHO, é.n.). Ebben az emlék hitelességét négy kritérium vizsgálatával ellenőrzik: 1.) forma, alak; 2.) anyag, állapot; 3.) környezet; 4.) szellem. De melyek azok a kritériumok, amelyekkel egy emlék bemutatásának a hitelessége vizsgálható?

Az 1980-as évek antropológiai fordulata után, 1994 novemberében Japánban, Narában, konferenciát szentelnek a helyreállítások hitelessége problémájának. Az itt kihirdetett Narai Dokumentum állást foglalt a hitelességről és a sokszínűségről. Az olyan konfliktusok megelőzésére, amely a domináns kultúra szempontjait érvényesítené a mások rovására, a dokumentum leszögezi: „A kulturális örökség sokszínűségének időbeli és térbeli dimenziói vannak. Meg kell adni a tiszteletet más kultúráknak és más életmódoknak. Abban az esetben, ha a kulturális értékek összeütközésbe kerülnek egymással, a kulturális változatosság tiszteletben tartása min-

den fél kulturális értékei legitimitásának elismerését igényli ... Minden kultúra és minden társadalom sajátos formákban és eszközökben fejeződik ki: tárgyasultakban és szellemiekben. Ezek alkotják örökségét, s ezt kell tiszteletben tartani... a kulturális örökségért való felelősség és törődés főként azé a kulturális közösségé, amely létrehozta azt, amelyre az rá van bízva. Minden közösségnek egyensúlyt kell teremtenie a saját követelményei és a más közösségei között, hacsak ez a létrejött egyensúly alá nem ássa alapvető kulturális értékeit.” (KARTÁK KÖNYVE, 2002:XXIX) Az értéket a hitelt érdemlő, igazolt információk alapozzák meg. Az így felfogott és a Velencei Kartában kinyilvánított hitelesség a világörökséggé nyilvánítási eljárás vagy bármilyen, a kulturális örökségre vonatkozó eljárás alapja.

A kiemelkedő egyetemes érték három pillére a Világörökségi Egyezményben:

- 1.) a kritériumok megléte, attribútumokban megnyilvánulva (azaz mestermű legyen, értékek egymásra hatását tanúsítsa, tanúságtevő legyen, tipikus település vagy földhasználat példája, asszociatív értékű);
- 2.) az attribútumoknak (forma, tervezés, anyagok; használat és funkció; hagyományok, kezelési módok; környezet; nyelv, érzés, egyetemes értéke, amelyeket az 1994-es Narai Dokumentum deklarált) forrásokkal igazoltan hitelesnek kell lenniük és meg kell felelniük az ember és természet közötti integritás szempontjainak;
- 3.) megfelelő védelem és kezelés biztosítása, hogy a felvételtől kiemelkedő egyetemes érték fennmaradjon, és még jobban kibontakozhasson (SOÓS G. 2013).

Az ICOMOS 1987–1993 között végzett globális tanulmányából kiderült, hogy Európa, a történelmi városok és vallási emlékek, a kereszténység, a történelmi időszakok és az „elitista” építészet (a népivel együtt) felülreprezentáltak a Világörökségben, az élő kultúrák, különösen a „hagyományos kultúrák” pedig alulreprezentáltak. Az elvek tisztázása nyomán a Világörökség Központ 1994-ben meghirdette Globális Stratégiáját egy hitelesebb, kiegyensúlyozottabb, reprezentatívabb világörökségi lista érdekében. Ez az elképzelés túlmutatott az addigi szűkebb örökségértelmezésen, elismerte és védte azon helyszíneket, amelyek kiemelkedőek az emberiség és természeti környezete közötti sokféle egymásra hatás, a kulturális együttélés manifestációjában, a spirituális és a kreatív kifejeződésben. A globális stratégia alapvető célja volt, hogy újabb országokat ösztönözzön az egyezmény aláírására, ajánló lista készítésére.

A Világörökség Bizottságban három tanácsadó testület is közreműködik – az ICOMOS, az IUCN és az ICCROM (Nemzetközi Tanulmányok Központja a kulturális javak megőrzésére és helyreállítására) – annak érdekében, hogy lépéseket tegyen a Világörökség Lista diverzifikálására, hogy az valóban kiegyensúlyozottan reprezentálja a világ örökségét (UNESCO, 1994). Fontos konferenciák és tematikus tanulmányok születtek az afrikai, csendes-óceáni és az Andok kistérségek, az arab és a Karib-térség, Közép-Ázsia és Délkelet-Ázsia örökségeiről, amelyek útmutatókká váltak a Világörökség Egyezmény alkalmazására ezekben a régiókban.

A Globális Stratégia érvényesülésének értékelésére 2004-ben a Világörökség Bizottság, 28. ülésén áttekintette az ICOMOS és az IUCN által készített újabb regionális, kronológiai, földrajzi és tematikus elemzéseket a világörökségre és a Feltételes Listára vonatkozóan. Az ICOMOS-tanulmány megállapította, hogy a Világörökség Lista hiányosságainak két fő oka: egyrészt szerkezeti – a világörökségi jelölési folyamatban a kulturális jellemzőket favorizáló, másrészt minőségi – azonosítási, értékelési, megítélési hibák. Jelentős hiányosságokat állapított meg a természeti örökségi területeken, mint például a trópusi és mérsékeltövi szavannák, tőremszerek, tundra, sarki tájak. Megerősítették a világörökségi helyszínek újabb kategóriáit,

mint kultúrtáj, kulturális útvonalak, ipari örökség, sivatagok, tengerpartok és kis szigetek (DONNACHIE, 2010:127).

A Világörökség meghatározásai kiszélesítésének legfontosabb célja volt ösztönözni újabb országokat, készítsenek jelölést, különösen a gyengébben képviselt kategóriákban és régiókra vonatkozóan. Az erőfeszítések eredményeként a diverzifikációt segítő folyamat beindult. Sokszínűbbé vált a lista, de továbbra is dominál az elit kultúra és az európai gondolkodásmód, legalábbis a fejlett világé. Ezen a nyilvánvalóan lassú változási folyamaton nem segít, hogy a világörökségi objektumok sorsa elsősorban mégis a helyi bürokráciáktól függ.

A következőkben a legsajátosabb tengerentúli örökségtípus példáján érzékeltetem a globális örökség-diskurzus jellegét.

A természeti örökség amerikai interpretációjában

A természeti örökség alulreprezentáltak tűnik a Világörökség portfoliójában. A használatos definíciókban nehéz megmondani, hogy mi a magyarázata a kiegyensúlyozatlanságnak. Az első talán, hogy a természeti örökség szakértői is kisebbségben vannak a nemzetközi nem kormányzati szervezetekben. A második, hogy az egyes országokban nagy hagyománya van a nemzeti parkoknak, rezervátumoknak, amelyek fenntartják, valamint a jogszabályi keretek közt szabályozzák a környezetvédelmet, s gyakran jóval azelőtt intézkednek, hogy komoly globális problémákat kellene kezelni.

A természeti örökséget övező nemzeti büszkeség globális jelentőségének hangsúlyozására jó példa a természettudós John Muir kijelentése 1901-ből: *„Azok számára, akik meg akarják érteni Amerika különálló elemekből álló hatalmas tömbjét, nincs jobb példa, mint az Egyesült Államok nemzeti park-rendszere. Ez az Egyesült Államok egyik legértékesebb öröksége, állampolgárai számára biztonság, megóvása élvezet nyújt a jövő generációi számára. Az Egyesült Államok a nemzeti parkokban megőrzi természeti, kulturális és történelmi örökségét és felajánlja, hogy ablakot nyit a világnak az amerikai tapasztalatokból (DONNACHIE, 2010:130).”* Az USA Külügyminisztériumának Nemzetközi Információs Programirodája 2006-ban az Egyesült Államok Nemzeti Park Szolgálat munkájában megvalósulni látta John Muir vízióját, hogy megőrizze *„a szépség és nagyság mindent átfogó érvényesülését a vad hegyi erdők és parkok fenntartásában, annak érdekében, hogy buzdítsa az embereket a látogatásra és élvezésükre, és a szívekbe öröm költözzön”*. Ennek az erős érzelmi töltésű üzenetnek a politikai hangsúlya a nemzeti identitás megőrzésének zálogát a hely szellemének megőrzésében látja, miközben a földjeikről – beleértve a nemzeti parkok területét is – kitelepített, bennszülött amerikaiak fiairól tudomást sem vesz. HARRISON (2008) azzal érvel ezzel kapcsolatban, hogy az USA településszerkezetében szükséges volt hangsúlyozni a természeti és kulturális örökség közti keskeny határt, védeni a „vadon” (üres, látszólag lakatlannak tűnő vidék) – elképzelést, ahol indokolt lenne a történelmi és morális betelepülés és foglalás. Tünhet a múlt üres vászonnak, de úgy látszik, arrafelé a nemzeti parkokban rejlik a jövőbe vetett bizalom, és a hatóságok magukat tartják a nagyszabású természet őreinek. A vadon, amit Muir megálmodott, a határtalan szabadság élvezete és a Nemzeti Park Szolgálat kötelessége, hogy végrehajtsa a feladatot. Kétségtelen, hogy a jól menedzselt nemzeti parkok a nagymértékben hozzájárulnak az USA turisztikai iparához.

Konklúzió

Az UNESCO és a hozzá kapcsolódó civil szervezetek munkájának köszönhetően, a 1970-es években a világörökség nemzetközi koncepciója létrehívott és igazgat egy jól működő technokrata gépezetet. Ennek köszönhető a világörökségek emelkedő száma, számos műemlék megmentése, a kiemelkedő humánus értékek és az egyedülálló természeti környezet megőrzésére való globális törekvés, amely elősegítette olyan kultúrák és nyelvek megmentését, amelyek eltűntek volna. Mindez közvetlenül vagy közvetve hozzájárult a regenerálásukhoz, hogy az örökség helyszínek és városok a kulturális turizmus világvezetői legyenek.

A világörökség jelentős következményekkel jár egyre inkább az ökoturizmus tekintetében is. Az UNESCO és a többi nem kormányzati szervezet, története során drámaian kiélezte és pontosította a világörökség profilját, egyben adminisztrációját is, és folyamatosan igyekszik leküzdeni az Euro-centrikusságot. Segít a világ kevésbé fejlett régióinak növekedésében, hiszen az emberiség örökségének megmaradása és ápolása a tét. A Világörökség pozitív aspektusai talán ellensúlyoznak számos vitás kérdést a politikáról, a protokollokról és ezek következményeiről. Számos kérdés vár megoldásra, míg a világörökség óriási számú virtuális és a tényleges látogatói nyomon követhetik, hogy mitől lesz egy hely elég jellegzetes ahhoz, hogy megszerezze a kiváltságos címet, mit sikerül tennie a helyeknek saját örökségük védelmére, helyreállítására, megőrzésére, bemutatására és milyen hatással van mindez a helyi és a regionális közösségre számos szociokulturális, gazdasági és más felmerülő kérdésben. A jövő legnagyobb tétje az UNESCO megújulása, hogy esélyeivel és bizalmi tőkéjével élve bürokrata gépezetének működtetése helyett a küldetésnyilatkozatában deklarált világproblémák megoldásához szükséges szemléletváltást végrehajtsa.

Irodalom

- Athéni Charta (1931) in online <http://epitesz.eng.unideb.hu/uploads/2012/2012-tavas-2672/AZ-ATHENI-CHARTA.pdf>
- Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage – <http://www.unesco.org/culture/ich>
- DONNACHIE, Ian (2010) World Heritage, in Understanding the politics of heritage, ed. R. Harrison, Manchester University Press, Manchester and New York. pp. 115-154.
- FEILDEN-JOKILETHO (é.n.) Kezelési útmutató a világörökség helyszínekhez UNESCO
- Hágai Egyezmény (1954) in online <http://www.nemzetkozijog.hu/humanitarius/docs/1954hagajk2.pdf>
- HARRISON, R. (2008) The politics of the past: conflict in the use of heritage in the modern world in Fairclough, G., Harrison, R., Jameson, J.H. Jr and Schofield, J. (eds) The Heritage Reader, Abingdon and New York, Routledge, pp. 177-190.
- HUSZ (2014A) A kulturális örökségpolitika Paradoxonjairól, Tudásmenedzsment, XV.évf. 1. szám, 2014. március pp. 47-58
- HUSZ (2014B) Az örökségkonstrukciók geopolitikai kerete, Földrajzi Közlemények, 138. évf. 2014. 1. szám, pp. 64-73.
- HUSZ (2014C) Main Aspects of Cultural Heritage Policy, e-book Insights into the Cultural Heritage Landscape a Reader stemming from an ERASMUS Intensive Programme Project “European Cultural Management Policies and Practices for the Creative Use of Cultural Heritage” (2013, Pécs, Hungary). ISBN 9785-963-642-534-0 Editor: Teréz Kleisz PhD University of Pécs, Faculty of Adult Education and Human Resource Development (FEEK) Pécs, pp.134-141. in online <http://mek.oszk.hu/13200/13298>
- HUSZ Mária (2007) Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról, Pécs, PTE FEEK
- Kulturális Örökség Politikai dokumentumok (2014) in online www.getty.edu/conservation/publications_resources/research_resources/charters.html
- KARTÁK KÖNYVE (2002) Műemlékvédelmi dokumentumok gyűjteménye Budapest: ÉTK.

- Magyar UNESCO Bizottság (2014) <http://www.unesco.hu/kapcsolat/> (2014.10.25.)
- MŰEMLÉKVÉDELEM (2001) Jegyzet és ábraanyag összeállította: Mezős Tamás a BME Építészmérnöki Kar IV. éves nappali tagozatos hallgatói számára
- Nara Document (1994) in online www.e-ep.ites.hu/jogszabalyok/1994-narai-dokumentum-a-hitelessegrol (2014.10. 14.)
- Operational Directives for the implementation of the
- Szellemi örökség (2006) in http://www.szellemiorokseg.hu/doks/SZKO_Kriteriumrdsz.pdf, 2006. évi XXXVIII. törvény a szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló, Párizsban, 2003. év október hó 17. napján elfogadott UNESCO Egyezmény kihirdetéséről Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage - Paris, 17 October 2003
- SOÓS Gábor (2013) A Világörökség egyezmény (1972) kultúrtáj fogalma in online http://www.forsterkozpont.hu/download/soos_gabor_a_vilagorokseg_egyezmény_1972_kulturtaj_fogalma.pdf (2014. 10.18.)
- UN Conference (1972) in online <http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503>
- UNESCO (1994) Global Strategy for a Balanced, Representative and Credible World Heritage List in online <http://whc.unesco.org/en/globalstrategy/> (2014. 10.21.)
- UNESCO (2011) <http://www.unesco.hu/kultura/2011-junius-14-en>
- UNESCO (2014) 2014. évi IX. törvény a víz alatti kulturális örökség védelméről szóló UNESCO egyezmény kihirdetéséről Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage, Paris, 2001
- SIMON Ágnes (2004) A világörökséggé nyilvánított történelmi városok turisztikai lehetőségeinek és veszélyeinek elemzése <http://www.doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=15104&p=6>
- Szervezet (2014) http://hu.wikipedia.org/wiki/UNESCO#A_Szervezet (2014.10.20.)
- Velencei Charta (1964) in online http://www.icomos.hu/dhg/hun/300/downloads/velencei_charta_1964.pdf
- Világörökség (2014) Nagy Gergely: Világörökségek Magyarországon. Bp.: Kossuth, 2003. Puczkó László – Rácz Tamara: Turizmus történelmi városokban. Tervezés és menedzsment. Bp.: Turisztikai Oktató és Kutató Kkt. 2003. www.vilagorokseg.hu ; www.hu.wikipedia.org
- Helyszínek listája (2014) <http://whc.unesco.org/en/list/>
- Z. KARVALICS László (2010) Válaszúton az UNESCO in Le Monde diplomatique magyar kiadás 2010. május <http://www.magyardiplo.hu/2010-majus/194-valaszuton-az-unesco> (2010.10.21.)

KÖTELES LAJOS

Országos turizmusfejlesztési programok és a turisztikai felsőoktatás innovációja

A nemzetközi gazdasági, társadalmi változások és azok megjelenése a hazai turizmusfejlesztési törekvésekben

Magyarország évszázadok óta a fejlett országokat követő pályán halad. Ennek egyik jellemzője, hogy megkésve és csak modernizációs szigetekként jelennek meg az új minőséget hordozó változások.

A jelenség alapvető oka a nyugati társadalmaktól eltérő magyar valóság, ahol minden modernizációnak szűkebb a társadalmi bázisa és szerényebbek az anyagi lehetőségei.

Ami másutt a társadalom és a gazdaság szerves fejlődéséből jött létre, azt itthon kivételes egyéniségek (például Széchenyi István) és követőik küzdelmes harcának eredménye. (Természetesen a sikereknél gyakoribb a kudarc – ezért is hagyták el az országot alkotásra született emberek.)

Az egészségturizmus (elsősorban az európai színvonalra fejlődött budapesti gyógyfürdő és vízfogyasztás és a kibontakozó falusi turizmus) *az 1945 utáni korszakokban csaknem teljesen megszűnt*. A szűkös életkörülmények között az uralkodóvá tett ideológia hosszú ideig luxusnak tartotta az egészségmegőrzésnek ezeket az egykori „urak” által kedvelt formáit.

A marxista ideológia – a lélek vizsgálatával és gyógyításával foglalkozó tudományokkal együtt – tudománytalannak tekintette és kutatásra sem méltatta a kémiai anyagelvű gyógyításon túli, ősi tapasztalatokra épülő szakterületeket.

Minden, ami korábban volt elenyészett, vagy bűvópatakként rejtőzködött a felszín alatt. (A Gellért Szálló nemzetközi vendégerege természetesen továbbra is élvezhette a gyógyturizmus kényeztető szolgáltatásait.) Ez a valóságidegen ideológia (és az azzal szimbiózisban élő politika) az 1970-es években kezdett megváltozni. Mindaz, aminek gazdasági haszna lehetett, az hallgatólagosan megjelenhetett Magyarországon is.

A növekvő számban hazánkba látogató külföldi turisták igényeinek kielégítésére újraéledt a fürdőkultúra és felértékelődtek a gyógyvizek.

Az országos és megyei fejlesztési tervekben sok helyen szerepet kapott a modern turizmus kiépítésének gondolata.

A központi tervutasításos rendszert felváltó tanácsi „önállóság” egyik pozitív következménye a helyi fejlesztési energiák gyarapodó megjelenése. Több híressé vált fürdő (például Gyula, Hajdúszoboszló) is ennek a korszaknak az eredménye.

A *modern turizmus alapjait* vidéken az 1971-1976 között ENSZ-támogatással elkészített *termálturizmus program* teremtette meg. A mintegy 220 millió akkori dolláros áron történt fejlesztés döntő szerepet játszott a modern fürdőhálózat kiépítésében, hiszen a projekt előkészítő munkacsoport értékelése szerint 1975-ben a hazai fürdőknek csak 10%-a felelt meg az alapvető nemzetközi követelményeknek.

A stratégiai koncepció országos termálturisztikai fejlesztést vázolt fel, amely 161 települést érintett volna. A gyógy- és termálfürdőzés négy útja közül a gyógyászatot tették az első helyre, az egészségmegőrzés, a pihenés és a sport (fitness) az értékelési rendszerben háttérbe szorultak.

A javasolt beruházások végül 31 településre korlátozódtak: kiemelt fürdőfejlesztés indult Eger, Harkány, Gyula és Hévíz településeken. Beruházások kezdődtek Szegeden, Kecskeméten, Szarvason, Dávodon, Debrecenben, Hajdúszoboszlón, Nyíregyházán, Miskolcon. Megkezdődött Bük, Harkány, Sárvár, Zalakaros és Ráckeve fejlesztése is.

A teljes projekt megvalósulása különböző okok miatt – a kor más programjaihoz hasonlóan – az első ütem után nem folytatódott, így összesen csak 16 fürdő fejlesztésére került sor. A széleskörű beruházási igény azonban tovább élt a termálturisztikai potenciális lehetőségekkel rendelkező településeken (ALBEL A. – TOKAJI F. 2006).

A rendszerváltás nyomán végbement gyökeres változások (az általános gazdasági nehézségek, a privatizáció bizonytalanságai, a tökehiány, a szigorodó működési előírások) miatt a turizmus fejlesztése átmenetileg háttérbe szorult – a „túlélés” vált a legfontosabb célkitűzéssé.

A rendszerváltást követő első nagyszabású fejlesztési koncepció, a 2000-ben meghirdetett Széchenyi Terv helyzetelemzése máig is érvényes célokat jelölt meg a turisztikai fejlesztés számára. A minőségi turizmus kiépítése, a nemzetközileg is versenyképes komplex turisztikai termékek létrehozása, a helyi és regionális kínálati hálózatok megszervezése és a fejlesztési koncentráció elveinek érvényesítése következetes megvalósításuk esetén fordulatot eredményeztek volna a turizmus területén (Turizmus Bulletin V. évf./1.szám).

A tervezett 6 alprogram a turizmus valamennyi fontos új vonzerejét átfogta, a konferencia-turizmustól a kastély-és várturisztikán keresztül a turisztikai információs rendszerek fejlesztéséig. Kiemelt szerepet szántak a gyógy-és termálturizmus fejlesztésének, amelyet Magyarországon akkor még a klasszikus kínálat jellemzett, míg Nyugat-Európában már a több generációt is vonzó komplex szolgáltatásokat kínáló hálózatok terjedtek el. A hozzájuk hasonló jellegű rendszerek létrehozása és működtetése érdekében megfogalmazódott az új tartalmú turisztikai oktatás igénye is.

Azt remélték, hogy Magyarország – egyedülálló termálvízkincsére alapozva – az évtized végére vezető helyet foglal el Európa egészségturisztikai piacán. A 10 évre tervezett program keretében mintegy 160 gyógy- és termálvízre épülő egészségturisztikai központ kialakítását tervezték. Összesen 52 milliárd forint értékű fejlesztés és beruházás kapott vissza nem térítendő támogatást és 35 gyógyfürdő újult meg.

A kormányváltás nyomán a Széchenyi-tervi program félbe maradt. Az *Első Nemzeti Fejlesztési Tervből* kimaradt a gyógyturizmus. Ez annál is érthetlenebb, mivel ekkor már Európa nagy részén kiemelt cél volt a turizmus új ágazatának fejlesztése. A változásoknak politikai okai lehettek. Erre utal, hogy más forrásokból jelentős összegek váltak megszerezhetővé. (2003-ban pl. 19,5 milliárdot, 2004-ben pedig 14,2 milliárd forintot hagyott jóvá a költségvetés turisztikai célirányzatra és az Európai Unió strukturális alapjaiból is 6-7 milliárd forint állt rendelkezésre.) Ezekből a forrásokból táplálkozva – az előző éveknél kisebb dinamizmussal – folytatódott a hazai turizmusfejlesztés (ALBEL A. – TOKAJI F. 2006).

A hazai termálprogram megvalósítására 2005-ben új elképzelések születtek; az egészségturizmus prioritást kapott az elkészített *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégiában*. Az addig elszigetelt fejlesztések helyett a koncepció „gyógytérsegek” kialakítását szorgalmazta, ame-

lyekben a természetes gyógytényezők, a környezet és a kulturális örökség szinergikus rendszerként fejlesztendőek. Széleskörű, komplex szolgáltatások körét kell kialakítani ahhoz, hogy európai színvonalú versenyképes kínálat jöjjön létre az egyes térségekben.

A nagy várokozással fogadott *Második Nemzeti Fejlesztési Terv* első munkapéldányaiban a gyógyturizmus a kiemelt gazdaságfejlesztési területek egyike volt. Ennek nyomán a turizmus prioritásként jelent meg a régiók fejlesztési terveiben és az operatív programokban is. (A Dél-alföldi Operatív Programban pl. a II. számú prioritási tengelyt a turisztikai célú fejlesztések képezték.) A különböző turisztikai értékekre épülő fejlesztési lehetőségek körül első helyen a „Spa” (azaz a gyógyvízre épülő minőségi szolgáltatásfejlesztés) került. Meghatározó szerepet szántak az összehangolt turizmus fejlesztésének a *Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió stratégiai fejlesztési programjában* is.

Az *Új Magyarország Fejlesztési Tervben* (amely lényegében a Második Nemzeti Fejlesztési Terv uniós változata) azonban a turizmus már *nem jelent meg* a gazdaságfejlesztés kiemelt prioritásként! Komplex jellege miatt természetesen sokfajta regionális fejlesztési program részeként is realizálható volt, de mivel a fejlesztési források elsősorban a relatíve szűk regionális keretektől biztosíthatóak, az egész országot átfogó dinamikus fejlődés lehetősége újra álommá vált.

Eközben a szomszédos országokban (például Csehország, Szlovákia, Románia) a fejlesztések a gyógyturizmusra koncentrálódtak és létre jöttek az új üzletág legsikeresebb vállalkozásai. Ahogyan más kiváló adottságainkkal, úgy a turizmusban rejlő lehetőségeinkkel sem tudunk úgy élni, nem tudtunk időben olyan koncentrált fejlesztést végrehajtani, hogy az siker-történeté váljon.

Az Új Széchenyi terv Olyan hosszú távú egészségipari program kialakítását tűzte ki célként, amely a hazai természeti adottságokra és humán erőforrásokra építve egymásra sorjázó innovációk rendszereként kívánta a jövő új nemzeti iparágát megteremteni. A különféle új fejlesztések a maitól gyökeresen eltérő gondolkodásra épülnek és az európai versenyképesség elérését tekintik stratégiai célnak. A rendkívül komplex program megvalósítása azonban csak a turizmus ágazat teljes szemléleti paradigma-váltásával alapozható meg.

Az emberi „tényező” szerepe a turizmus fejlesztésében

Azt, hogy egy helyi vagy térségi önkormányzat mire költ, hogy felismeri-e a stratégiai jellegű befektetések fontosságát vagy jelentéktelen helyi ügyekre aprózza el fejlesztési lehetőségeit – mindezt alapvetően meghatározza a *helyi hatalom minősége*. Az emberi tényezőnek meghatározó szerepe van a településformáló folyamatokban. Ezt bizonyítják a turizmusfejlesztés eredményei is.

Már a mai finanszírozási elvek szerinti ENSZ-támogatással indított termálturizmus program is csak ott volt igazán sikeres, ahol a helyi vagy megyei tanácsok komoly áldozatokra is képesek voltak a szükséges helyi források biztosításáért. (Például Gyula 446 millió forintos fejlesztési költségeiből a Békés Megyei Tanács 162 milliót vállalt – Kecskemét viszont semmit sem adott, ezért ott csak jóval szerényebb beruházásra került sor.) (ALBEL A. – TOKAJI F. 2006).

Általános tapasztalat, hogy a sikeres településekben a hatalmon lévő elit mindig képes volt egyensúlyt teremteni a szövevényes helyi érdekvizonyokban.

A rendszerváltást követően ez a helyzet bonyolultabbá vált. A helyi érdekcsoportok mindegyike közvetlenül vagy közvetve valamelyik párthoz kapcsolódott és részesévé vált a hatalmi

harcoknak. Ettől kezdve a települési érdekek megvalósításának esélyeit már nem elsősorban a helyi érdekegyeztetések, hanem az adott közösségben hosszabb ideig hatalmon maradni kívánó politikai csoportok érdekei és érdekérvényesítő képességei határozták meg. Mivel a politikai küzdelmek lételeme a siker folyamatos propagálása, szükségképpen olyan célok kerülnek előtérbe, amelyek egy-egy választási ciklus alatt megvalósíthatóak (KÖTELES L. 2006).

Így volt ez már a Széchenyi-terv fejlesztéseinél is, ahol a tervezett fejlesztések azért nem érthettek el kitűzött céljukat, mert az erőforrások szétforgácsolódtak, azokat alapvetően a helyi és pártérdekek szerint osztották szét. Hiányozott az – az Európai Unióban érvényesülő – követelmény, amely a turizmusban is elvárja, hogy a fejlesztési program ne elszigetelt „egyszeri” fejlesztés legyen, hanem lehetőség arra, hogy egy-egy térség belső erőforrásait összekapcsolhassák, termelési vagy oktatási – kutatási rendszereket szervezzenek.

Ugyanez a gyakorlat érhető tetten az Első Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolódó fejlesztésekben is. A települések többsége (és a politikai döntéshozók egy része) máig sem ismerte fel, hogy a szűk körű szolgáltatásokra épülő vállalkozások világa lejárt.

A Második Nemzeti Fejlesztési Tervben egy új turisztikai szemléletváltási – innovációs folyamat igényei fogalmazódnak meg. Azoknak a fejlesztési programoknak van esélye, amelyek egy átfogó térségfejlesztés részeként képesek kidolgozni a turisztikai projekteket.

Ebben az egyre erőteljesebbé váló szemléletváltási folyamatban döntő szerepe van a helyi innovációknak (KÖTELES L. 2006).

A turizmus oktatásának változásai

A modern turizmus ma már olyan multifunkcionális ágazat, amelyben az innovatív szolgáltatások és termékek együttesen jelennek meg (JANCSIK A. 2002).

Az új egészségturisztikai létesítmények rendkívül komplex, a korábbiaknál sokkal szélesebb kínálatot nyújtanak.

Az új turisztikai iparág jellemzői

- integrált szolgáltatási rendszerek;
- folyamatos nemzetközi jelenlét;
- különleges kínálat, egyediség;
- *új típusú szakképzettséggel rendelkező munkatársak.*

1. ábra: Az egészségturisztikai iparág jellemzői

Az egészségmegőrzés, gyógyítás és rehabilitáció különféle új szolgáltatásai hatalmas „ipari” rendszerekké váltak, amelyek működtetése a korábbiaktól lényegesen eltérő ismereteket igényel.

Változások a fejlett világ turisztikai oktatásában

- közelebb kerültek a vállalkozásokhoz;
- nagyobb szerepe van a személyiségfejlesztésnek;
- szélesebb körű a nyelvismeret, az általános (és a speciális) műveltség igénye;
- az informatika átfogó felhasználói ismerete;
- integrátori szemléletmód jellemzi.

2. ábra: A fejlett világ turisztikai oktatásának változásai

A magyar turizmusoktatás a kihívásokhoz képest vitathatatlanul korszerűtlen volt és ez megnehezítette a szemléleti paradigmaváltást.

Erősségek: Sokrétű, az ország egész területét lefedő képzési rendszer. Piaci érdeklődés. Több intézményben is magas színvonal. Formálódó turizmus-tudomány.	Gyengeségek: Mennyiségi túlképzés. A nemzetközi szintű szakmai felkészültséggel és minősítéssel rendelkező oktatók kis száma. A gyakorlati képzések alacsony aránya. Az oktatási tartalom egy részének korszerűtlensége. Az idegen nyelvi felkészítés gyengesége. A külföldi tapasztalatszerzés hiánya.
Lehetőségek: A nemzetközi kapcsolatok bővítése az EU különféle oktatási-kutatói programjaiban. A kompetencia-struktúra újraalakítása. Az intézmények szakosodása. Új tartalmú képzések indítása. Egyéni szakosodási lehetőségek kiszélesítése. Új egyetemi Master-szakok indítása.	Veszélyek: A minőségi képzés nagy arányban megvalósíthatatlanná válik. A képzés tartalmi alakítása elmarad a piaci szükségletektől. A hosszadalmas akkreditációs eljárások gátolják az innovációt. A tanulási költségek emelkedése kontraszelektív hatással jár a hallgatók verbuválásában. A felsőoktatás politika gyakori változásai tervezhetetlenné teszik a folyamatokat.

A magyar turizmusoktatás SWOT-analízise

A szakemberek körében természetesen már korábban is nyilvánvaló volt, hogy a turisztikai képzések tartalmát és kompetencia-struktúráját is gyökeresen át kell alakítani (2. táblázat).

Jellemző	Akkreditált felsőfok	Főiskola	Egyetem	Doktori képzés
<i>Szerzett tudás lényege</i>	színvonalas személyi szolgáltatások nyújtásának képessége	hatékony szervezés és értékesítés képessége	sikeres tervezés, irányítás és tanácsadás képessége	elméleti tudásanyag fejlesztésének, átadásának, alkalmazásának képessége
<i>Jellemző munkakapcsolat</i>	turisták (fogyasztók)	turisztikai vállalkozások, szervezetek	beosztottak, befektetők, államigazgatási szervek	diákok, kutatók, államigazgatási szervek
<i>Betölthető munkakörök</i>	pultos-ügyintéző, idegenvezető, animátor, recepció	referens, program-szervező, szállodai értékesítő	menedzser, elemző, tanácsadó	főiskolai és egyetemi oktató, kutató, tanácsadó

<i>Elsődlegesen fejlesztendő készségek</i>	empátia, ötletesség, kapcsolatteremtés, konfliktuskezelés	alaposság, áttekinthetőség, kapcsolatteremtés, önállóság	stratégiai gondolkodásmód és döntéshozatal, kreativitás, kritikai elemzőkészség	elméleti rendszerezés képessége, holisztikus gondolkodásmód, előadókészség
<i>Képzés hangsúlyos elemei</i>	pszichológia, viselkedéstudomány, kommunikáció, front-office tevékenységek	marketing, utazás- és rendezvényszervezés, földrajz, vonzerők, termékek, termékfejlesztés	stratégiai menedzsment, tervezés, turisztikai jog, irányítási rendszerek	kutatásmódszer-tan, társtudományok turisztikai vonatkozásai, integrált tervezés
<i>Képzési idő</i>	4 félév	6+2 félév	10 félév	4+6 félév
<i>Gyakorlat és elmélet aránya</i>	60/40%	40/60%	20/80%	30/70%
<i>Nyelvtudás</i>	1 középfok	2 középfok	1 felsőfok +1 középfok	1 felsőfok+1 középfok
<i>Belépési feltétel</i>	középiskolai érettségi	középiskolai érettségi	középiskolai érettségi (kiegészítő képzés esetén főiskolai diploma)	egyetemi diploma valamely társadalomtudományból

2. táblázat: A turisztikai képzések kompetencia-struktúrájának ajánlott változata

Forrás: Jancsik A. 2002

A felsőoktatási innováció megvalósításának azonban számtalan akadálya volt és van.

Az oktatási innováció lényege, hogy a jövő körvonalazódó igényeit veszi figyelembe és olyan szakembereket képez, akik a potenciális lehetőségeket képesek megvalósítani. Ezzel szemben a magyar felsőoktatás több évtizede a jelen (és gyakran a múlt) valószínűsíthető piaci igényeit igyekszik követni és saját, többnyire konzervatív szakmai-akkreditációs követelményei közé kényszeríti az új törekvéseket, amivel gyakran meg is fosztja azokat az átütő erejű újdonság jellegűektől. Az egységes (!) bolognai rendszerre való átállás ezen a területen nem vezetett tartalmi átalakulásra – sőt. A különféle oktatási programok egyetemi érdekek alapján végrehajtott egységesítésének korábban kivételes színvonalú főiskolai szakok (például a vendéglátóipar szakjai vagy a diplomás ápolóképzés) is áldozatul estek. Más országokban ez nem így történt. Olaszországban például a differenciálódó turizmus különféle területeihez kapcsolódva több speciális turizmus szak is működik. A lényeg ugyanis nem a szakok száma, hanem azok önálló tartalma és a felsőoktatási rendszerbe integrálás követelményei. A másik probléma, hogy egyes szakokat csak kis létszámú elitképzésként érdemes megszervezni – a homogenizált bolognai rendszerben azonban nem lehet speciális felvételi követelményeket előírni. Az is probléma, hogy a felsőoktatásban semmi sem védi az egyes intézményekben született innovációkat – 1-2 év alatt azok „közprédává” válnak és elherdálódnak. Minderre jó példa az egészségturizmus képzés története.

Az 1993-ban Gyulán létrehozott diplomás ápoló képzés lehetőséget teremtett olyan egészségügyi alapozású szakképzések létrehozására, amelyek az egészségügyben és a turizmusban végbemenő modernizációhoz és a piac átalakulásához kapcsolódnak (KÖTELES L 2003). Így készült el már 2002-ben az országban elsőként és Európában is az első között az Egészségturizmus szervező szak első programja.

A 2002-2006 között a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz több alkalommal is benyújtott szakalapítási majd szakindítási Canossa-járásnak végül dr. Magyar Bálint miniszter vetett véget, aki 2006/2007-től két tanéven át engedélyezte a szakma által támogatott (és egyre inkább követelt) szak indítását (KÖTELES L. – ROZSNYAI K. 2005).

A gyulai egészségturizmus szervező programban szinte minden új ismeretterületet integráltunk, míg a többi turizmus vagy sport és egyéb szakokon csak egy-egy részterületet alakítottak át valamilyen egészségturisztikai szakiránnyá (ROZSNYAI K. 2006).

Az új képzés kialakításában az ország legjobb szakemberei vettek részt ezért annak legfontosabb elemeit átmentettük a BSc-szintű Egészségügyi szervező alapszak egészségturizmus-szervező szakirányába is. Ennek legfontosabb jellemzőit az alábbiakban összegezzük:

Célja: az új szolgáltatások valamennyi elemét ismerő, azok megszervezéséhez és üzleti működtetéséhez értő szakemberek képzése, 7 szemeszterben.

Programja: a gyógyítás, a rehabilitáció, az egészségmegőrzés és az egészségfejlesztés különféle eljárásainak ismerete (például: a medical wellness, fitness, rehabilitáció, rekreáció, természetgyógyászat, vízgyógyászat, stb.);

- széleskörű piaci, uniós, vállalkozási, pályázati és menedzseri szaktudás;
- átfogó turisztikai és szervezési ismeretek;
- modern humán blokk és személyiségfejlesztés;
- biztos idegen nyelvi tudás;
- kb. 50% valódi szakmai gyakorlat, minden területen.

Az első években különösen sikeres oktatás további fejlesztési lehetőségeket teremtett. A nemzetközi munkaerőpiaci felkészítés érdekében lehetőség nyílt a hallgatók szakmai gyakorlatának a lignanoi (Olaszország) szállodákban való eltöltésére. Wellness Oktatási és Szolgáltató Centrum kialakítását kezdtük el. Szoros együttműködés alakult ki a magyar-román határ menti turisztikai oktatásban is. Ennek első eredményei a határ-menti turizmus ismereteinek oktatása, ennek elektronikus változatának elkészítése; Békés és Arad megyék első közös regionális turisztikai térképének elkészítése (KÖTELES L. – BAUKÓ T. 2005).

A program iránt nemcsak a svéd és a finn egyetemi partner-intézmények érdeklődtek, de 2008-ban a Romániai Fürdőszövetség is beiktatta éves továbbképzésébe és részt vettünk egy sikeres uniós továbbképzési programjuk előkészítésében is. (Ma is komoly kérdés, hogy szabad-e a lassan mozduló magyar piaci szereplők versenytársait támogatni.)

A tervezett Nemzetközi gyógyturizmus-szervező Master szak és az előkészített Magyar-Román-Szerb Egészségipari Tudásklaszter már nemzetközi jelentőségű is lehet, hiszen például az utóbbi a határ menti térségek egyre nyilvánvalóbb stratégiai érdekközösségének felismerésére épül.

A 2010-ig látványos fejlődés azonban különféle külső és belső okok (vezetőcserék, szervezeti átalakítások) miatt mára megszakadt (KÖTELES L. 2013). Így járt számos más innovatív oktatási próbálkozás is. Csak reméljük, hogy a magyar felsőoktatás előbb-utóbb úgy alakul át, hogy az ott dolgozók hatalmas tudás vagyona alkotó innovációs forrássá válik.

Irodalomjegyzék

- ALBEL A. – TOKAJI F. (2006): Alföld Spa. Gyógyítás és wellness a Dél-Alföld Termálfürdőiben. Dél-alföldi termálklaszter, Gyula. 352 p.
- JANCSIK A. (2002): „Minden szinten szinte minden” – avagy a turisztikai felsőoktatás fejlesztésének lehetséges útjai. In: Kutatás a turizmusban. A turizmus aktuális kérdései Magyarországon. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. pp. 130-137.
- KÖTELES L. (szerk.) (2003): Évtized könyv. A gyulai főiskolai oktatás első évtizede 1993-2003. Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézet, Gyula. 191 p.
- KÖTELES L. (2006): „A nagy ábránd” Turizmusfejlesztési tervek Békésben. II. Országos Turisztikai Konferencia, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2006. október 12-13. CD. pp. 231-235.
- KÖTELES L. (2013): Válság közben – innovációs kísérletek Gyulán. In: Szretykó Gy. (szerk.) (2013): A válságok természetrajza: Kiutak és alternatívák. A válságok és a válságkezelés szociológiai és humánpolitikai aspektusai. Comenius, Pécs. pp. 664-677.
- KÖTELES L. – ROZSNYAI K. (2005): Egészségügyi szervező alapszak (BSc) egészségturizmus-szervező szakirány indítási kérelme. MAB-dokumentáció. TSF Egészségügyi Intézet, Gyula, 217 p.
- KÖTELES L. – BAUKÓ T. (szerk.) (2005): Békés és Arad megyék regionális turisztikai térképe. Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézet, Gyula.
- ROZSNYAI K. (2003): Magyar-román együttműködési lehetőségek a turizmusban. Európai kihívások 2. tudományos konferencia. Szegedi Tudományegyetem, Szeged, pp. 176-180.
- ROZSNYAI K. (2004): Határ-menti turizmusfejlesztés humán erőforrásainak korszerűsítése. A regionális határ-menti turizmus fejlesztése. PHARE CBC pályázat. Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézet, Gyula, Vasile Goldis Egyetem, Arad. pp. 3-26.
- ROZSNYAI K. (2006): A teremtmény gondolat ereje. Piacformáló egészségturisztikai képzés a gyulai főiskolán. II. Országos Turisztikai Konferencia, Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2006. október 12-13. CD. pp. 54-58.
- ROZSNYAI K. – KRASZNAHORKAI G. (szerk.) (2005): Térségfejlesztés és innováció. Tiszteletkötet Dr. Köteles Lajos 60. születésnapjára. Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézet, Gyula, 247 p.

SÜKI TÍMEA

Tanuljunk egymástól!

Az osztrák felnőttoktatási rendszer megismerése

Bevezetés

A felnőttképzés elméletét és gyakorlatát tanulva, vagy e szakmában dolgozva akarva-akaratlanul szembesülünk azzal a ténnyel, hogy más országokban tevékenykedő, szakavatott személyekkel és intézményekkel is kommunikálnunk kell, és együtt kell működnünk. Az Európai Unió tagországaira ez hatványozottan érvényes. Mind az érintett intézményekben, szervezetekben és a résztvevőkben, mind az azt igénybe vevőben és a szolgáltatóban is akkor lesz a legnagyobb biztonság, bizalom és elfogadás, ha minél sűrűbbre szőjük az európai és nemzetközi kapcsolatokat a képzési, különös tekintettel a felnőttképzési szektorban úgy, hogy a nemzeti különbségeket és autonómiát is figyelembe vesszük. Hiszen pontosan ezekből a különbségekből lehet tanulni egymástól, ezek teszik még érdekesebbé a közös munkát az Unión belül. A kölcsönös ösztönzés, egymás motiválása, az interkulturális gondolkodás az alapja annak, hogy országokat átölelően dolgozzunk.

Ausztriáról általában

Ahhoz, hogy megértsük a felnőttképzési struktúra és módszerek mögött húzódó folyamatokat, szükségünk van nagy vonalakban megismerni az országot is; társadalmi, gazdasági jelenségeket, folyamatokat vagy adatokat is. Az Osztrák Köztársaság szövetségi állam, amely kilenc tartományból áll, ezek egyenként egyfajta „mini államként” működnek. Ennek keretében az önkormányzatok törvényhozási kompetenciával rendelkeznek, de a törvényalkotás állami és tartományi síkon megy végbe. A népesség eloszlását illetően kisvárosi és vidéki statisztikájú, lakossága nagy részét arányaiban a fővárosban és a másik két nagyvárosban élők teszik ki. Soknemzetiségű, multikulturális, sok bevándorló él az országban. Gazdaságát tekintve jellemzőek a magántulajdonban lévő kis- és középvállalkozások, fontos bevételforrása az országnak az idegenforgalom, a turizmus. A munkanélküliségi ráta az elmúlt években 4,6-4,9% körül volt, az ország keleti régióit jobban érinti. A lakosság mintegy tizede rendelkezik felsőfokú végzettséggel, ami a motiváció és a tanulási tapasztalat szempontjából jó „alapanyaga” a felnőttképzésnek. A közoktatás első lépcsőfoka 10 éves korban véget ér, majd a gyermekek és szüleik dönthetnek, hogy folytatják az általános iskolát, amely belépő lehet a szakmunkásképzőbe vagy a szakközépiskolába, vagy dönthetnek egy úgynevezett „magasabb” iskola mellett, amely a magyar viszonylatban a nyolc osztályos gimnáziumi képzésnek felel meg: az itt elvégzett nyolcadik év elvégzése után érettségiznek a diákok.

Történelmi kitekintő

Az osztrák felnőttoktatás történetével kapcsolatban meg kell említenünk Erzherzog Johann nevét, az abszolutista uralkodóház és a nemesség képviselőjét, aki 1811-ben alapította a grazi

Joanneumot a kutatás, képzés és tanítás számára. Ez Közép-Európa egyik legnagyobb múzeuma, ahol a kultúra és a tudomány széles választékát kínálják az érdeklődőknek¹. A világháború után Ott Glöckel államtitkár és oktatásban illetékes népképző előadókat alapított és minden tartományhoz népképzőket rendelt. A képzési politika 1972-ben a KEBÖ (Konferenz der Erwachsenenbildung Österreichs – Osztrák Felnőttképzési Konferencia) megalapításával a csúcsra hágott. A népfőiskolai szektorban dolgozók száma 1970-80 között megtízszereződött, a szakmai tudás tekintetben pedig fontos volt, hogy 1975-ben már létrejött egy alap szintű tudást nyújtó tanfolyam felnőttképzőknek².

A felnőttképzés törvényi szabályozása

A törvényi háttér tekintetében meg kell említeni az Oktatási Minisztérium egyik szervezetét: a bifeb – Bundesinstitut für Erwachsenenbildung, az Állami Felnőttképzési Intézet, amelynek feladata a felnőttoktatók képzése, továbbképzése, együttműködésben a helyi és nemzetközi kutatási és képző szerveződésekkel. Tekintettel a tartományok illetékességére, a struktúrákban különbözőségeket és helyi különlegességeket is találhatunk.

A felnőttképzés finanszírozása

Ausztria felnőttképzésének finanszírozását vizsgálva arra jutunk, hogy a kérdésre, miszerint a felnőttképzést kinek és miért kellene finanszíroznia, eddig még nem született válasz. Még nem világos, hogyan oszlanak meg a költségek és bevételek a különböző csoportok között, emellett különbségek rajzolódnak ki az ország, a tartományok, és az önkormányzatok állami forrásainak elosztásában. Kollektíve különbséget tesznek a direkt, közvetlen költségek (kurzus költségei, taneszközök, útiköltségek) és az indirekt, közvetett költségek (munkanélküli járulék a tanulási idő alatt, jövedelem kiesés pótlása, az elmaradt bevételek kiegyenlítése) között. Az, hogy az anyagi ráfordítások közül mely költséget ki vállalja, és ezeket hogyan lehet összehasonlítani, elég korlátozott, mert amíg a közkiadásokat évente adminisztrálják, és rögzítik, addig a privát kiadások mikéntje és összegei közé csak szűrőpróbaszerűen láthatunk bele. Ausztriában a felnőttképzésre szánt finanszírozás alapján véve három részben ábrázolható: nyilvános források, munkaerőpiaci források és privát ráfordítások, de utalni kell rá, hogy a források csoportosítása minden szektorban törvényileg különböző. Az ország finanszírozásában elmélyedve megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb teherviselést a felnőttképzésben a vállalatok vállalják, majd az egyén, az AMS (Arbeitsmarktservice Österreich – Osztrák Munkaerőpiaci Szolgáltató Szervezet), és legvégén az állami hozzájárulások.

A felnőttképzést szolgáltatók

Ausztriában általánosan elmondható, hogy mind az állam, mind a tartományok, önkormányzatok és az egyház is elkötelezett a felnőttképzés mellett. Az idő folyamán kialakultak a nagy felnőttképző intézmények (például WIFI, VHS, BFI stb.), és elenyésző a kisebb, felnőttképzéssel foglalkozó intézmények száma, mert egész egyszerűen nem tudják felvenni a nagy, elismert intézményekkel a versenyt. Mivel az állami hozzájárulás csökken, ez rákényszeríti a képző helyeket, hogy olyan legyen a képzési kínálatuk, amely versenyképes, és biztosítja később a résztvevők számára a színvonalasabb anyagi életet. A pótló funkció keretében lehetőség van az elemi iskolai végzettség pótlását esti képzések keretén belül, ingyenesen igénybe lehet

¹ <http://www.museum-joanneum.at/de/joanneum/ueber-das-joanneum> (2014.03.29.)

² Schume, Claudia: Die österreichische Erwachsenenbildung auf dem Weg zu einer Profession. Wien:BMUKK, 2009.

venni. A szakmunkásvizsga utólagos teljesítéséhez több szakmunkás iskola is kínál előkészítő tanfolyamokat, amelyek a szakmunkás oktatás anyagát tartalmazzák és díjkötelesek. A második esély a gyakornoki képzésben számszerűen fontos tényező. Ezeket a tanfolyamokat az AMS (Osztrák Munkaerőpiaci Szolgáltató Szervezet), a BFI (Szakmafejlesztő Intézet), a WIFI (Osztrák Gazdaságfejlesztő Intézet) és egyes vállalatok is finanszírozzák, és bonyolítják le. Természetesen az érettségi vizsgát is lehet felnőttkorban pótolni esti iskolában, amelynek feltétele, hogy az illető legalább 17 éves legyen, és rendelkezzen nyolc sikeresen elvégzett osztállyal, de a modernizációnak köszönhetően már távoktatásban is elvégezhető.

1972-ben a hét legfontosabb osztrák felnőttképzéssel foglalkozó szervezetekből megalakult a KEBÖ (Konferenz der Erwachsenenbildung Österreichs), az Osztrák Felnőttképzési Konferencia, amelynek bizonyos tagjai a legismertebb, legnagyobb felnőttképzést szolgáltatók Ausztriában. 1979-ben érte el mai, végső nagyságát, amikor felvett még három szervezetet, így 10 tagra bővült. Ebben a „szabad munkaközösségben” minden intézmény országszerte közhasznú tevékenységet folytat, és a függetlenségüket megtartva együttesen dolgoznak országos projekteken, és együtt küzdenek a közös célért. A felnőttképzés sokszínűségére és különbözőségére vonatkozóan az 1973-as alapelvben megfogalmazták, hogy a részes szervezetek teljes mértékben elismertek, a KEBÖ önmagában nem tudja helyettesíteni egyiknek a működését sem.

Tagok:

Általános képző intézmények:

- ARGE: Az Osztrák Képzési házak munkaközössége
- BVÖ: Osztrák Könyvtárszövetség
- FORUM: Katolikus Felnőttképző Fórum
- RÖBW: Osztrák Képzési Gyűrű
- VG-Ö: Népi Gazdasági Társaság
- VÖV: Osztrák Népfőiskolai Szövetség
- VÖGB: Osztrák Szakszervezeti Képző Szövetség

Szakmai Képző Intézmények:

- BFI: Osztrák Szakmafejlesztő Intézet
- LFI: Tartományi Továbbképző Intézet
- WIFI: Osztrák Gazdaságfejlesztő Intézet

A felnőttoktatás növekvő jelentősége, a növekvő érdeklődés rá az információéhséget is növeli. Az utóbbi években létrejött egy hálózat, amely az interneten keresztül hozzáférést biztosította felnőttképzés világához, ezt összekapcsolva a személyes tanácsadással. Ezekhez az információkhoz és a tanácsadáshoz való hozzáférést az alábbi oldalak biztosítják:

- www.erwachsenenbildung.at
- www.eduvista.com
- www.adulteducation.at

Résztétel a felnőttképzésben

Egy 2011-12. évi felmérés (Adult Education Survey³) szerint a 18-24 évesek körében a megkérdezettek az azt megelőző 12 hónapban magas arányban nem vettek részt sem formális, sem

³ Erwachsenenbildung 2011/12, Ergebnisse des Adult Education Survey (AES). Statistik Austria: Wien, 2013.

non-formális képzésben, ez kb. 37%-ot tesz ki. Informális tanulásban a megkérdezettek körülbelül 28%-a vett részt saját bevallásuk szerint. Kicsit több mint egy harmaduk (31,5%) pedig semmilyen formában nem képezte magát az elmúlt egy évben, és mindössze 6,3%-uk vett részt a felmérést megelőző egy évben mindhárom – formális, non-formális, informális – képzésben vagy tanulási folyamatban.

A 25-64 évesek körében végzett reprezentatív felmérés eredménye szerint a megkérdezettek több mint a fele (51,8%) sem formális, sem non-formális felnőttképzésben nem vett részt, és csupán 1,7%-uk vett részt a felmérést megelőző egy évben mindhárom – formális, non-formális, informális – képzésben vagy tanulási folyamatban. Informálisan pedig 28%-uk tanult valamilyen formában. Akik elmondásuk szerint semmilyen formában nem képezték magukat, a megkérdezettek majdnem 42%-a, közülük legtöbben az idősebb korcsoportokhoz tartoznak. Az iskolai végzettséget tekintve pedig sajnos a várt eredményeket kapjuk, a magasabb iskolai végzettségűek kevesebben voltak a nem tanulók halmazában.

Felnőttképzési szolgáltatások Ausztriában

Az AMS Ausztria egyik vezető szolgáltató szervezete. Mottója: „Összehozzuk az embert és a munkát”. Elsősorban munkaerő közvetítéssel foglalkoznak, és felkarolják, motiválják a munkakeresőket és vállalatokat egyaránt, tanácsadással, információval, anyagi támogatással és képzéssel. A kormány foglalkoztatáspolitikájának keretén belül működik, szerződésben a munkaügyi, szociális és fogyasztóvédelmi miniszterrel.

A munkaerőpiaci törvény értelmében az AMS feladata, hogy a kormány foglalkoztatáspolitikájának keretében hatással legyen a munkanélküliség megelőzésére és elhárítására, összehozza a munkaerő keresletet és kínálatot, lehetősége szerint gondoskodik a gazdaságról a munkaerővel, és foglalkoztasson minden embert, aki az osztrák munkaerőpiacon rendelkezésre áll.

Például a munkaügyi tanácsadás keretében az iskolákkal együttműködve a fiataloknak lehetőségük nyílik a megfelelő munka és képzés kérdéskörével egyidejűleg foglalkozni. A fiatalok, akik szakmunkásképzésben szeretnének részt venni, de nem találnak üzemi gyakorlati helyet, a kormány képzési garanciájából profitálhatnak. Minden 18 év alatti fiatalnak garantálják a képzőhelyet, ha nem üzemnél, akkor üzemén kívül egy tanműhelyben, vagy egy másik üzemmel együttműködve. A termelőiskola a hátrányos helyzetűek támogatását szolgálja, amelynek keretén belül a fiatalok hozzáférhetnek a tanuláshoz és a munkához. Ennek keretében a fiatalokat nem tradicionális iskolai légkörben, hanem gyakorlatorientált módon vezetik a munkaerőpiac felé.

A FiT program lényege, hogy nőket képezzenek az iparban és a műszaki tudományokban, és toborozzák, motiválják őket, hogy ne csak a tradicionális „nőies” szakmákat válasszák. Itt is, mint a fiataloknak szánt program esetében folyamatos tanácsadással, pályaválasztási, pályamódosítási javaslatokkal látják el a részt vevőket.

Az 50 év felettiiek is különösen érintettek, ha munkanélküliségről van szó. Az időseknek biztosítják a fizetést úgy, hogy lehetővé teszik, hogy alacsony jövedelemvesztés mellett csökkentsék a munkaidejüket, és a későbbi nyugdíjat sem érinti ez a változás.

Az érintettek rehabilitációjával az erre szakképzett tanácsadók foglalkoznak. Az integráció keretében lehetőségük nyílik a perspektívákról, saját élettapasztalatról, a megélt akadályokról beszélni. A „fit2work” program keretében pedig a jelenlegi egészségügyi, élet és munkahelyi helyzetükkel kapcsolatban tanácsadáson vehetnek részt az érintettek, akik nem találnak munkát

a megváltozott munkaképességük miatt, vagy nehezen tudnak érvényesülni a jelenlegi munkahelyükön.

Az „Egészség útja” egy szakvélemény a munkanélküli emberekről azzal a céllal, hogy milyen mértékben munkaképesek, illetve egyáltalán azok-e. A perspektívaterv keretein belül pedig az egyén erőforrásait és egészségi állapotát figyelembe véve új, szakmai, munkahelyi perspektívákat dolgoznak ki.

A bevándorlók támogatására német nyelvkurzusokat szerveznek, és tanácsadást a képzési kínálatról. Itt akár az egyén anyanyelvén is folyhat a gondozás, ahol megválaszolják az bevándorlással kapcsolatos felmerülő kérdéseket. A vállalatalapítási program keretén belül pedig olyan munkanélkülieknek segítenek, akik önálló céget, vállalatot szeretnének alapítani, és nem alkalmazottként dolgozni. A tervezett területen tanácsadással segítik a részt vevőket, képzési ajánlatokkal látják el és a program alatt anyagi támogatást biztosítanak neki.

Összegzés

A felnőttképzéssel foglalkozó intézmények, hálózatok az országban ugyanúgy, mint Bécsben elszórtan helyezkednek el, így növelve a hozzáférés lehetőségét, és hozzájárulva a képzések elérhető távolságon belüli biztosítását.

Hivatásként a felnőttképző, mint foglalkozás ilyen formában nem tanulható, nincs konkrét andragógus szak a felsőoktatási intézményekben. A képzési tudományok szakon belül lehet választani a felnőttképzési szakirányt, itt lehet elmerülni a felnőttek oktatásával és tanulásával kapcsolatos ismeretekben.

A tanácsadási rendszer, sok területet átfogóan megfelelően, többnyire ingyenesen is működik. Működik az előzetes tudás elismerése is, azonban a nyelvi képzéseket kivéve véleményem szerint kevés figyelmet kap a hétköznapiakban.

A képzési információk mindenki számára elérhetőek, maximálisan nyilvánosak, a médiában, (nem csak a felnőttképzéssel foglalkozó) intézményekben, plázákban, tömegközlekedési eszközökön is, egy-egy plakát, vagy akár konkrét intézmények, szervezetek tájékoztató füzetek formájában is.

Tanulmányaim, környezetem és saját tapasztalataim alapján úgy gondolom, Ausztriában egy jól működő felnőttképzési rendszer él. Leginkább persze a fővárossal kapcsolatban tudok véleményt nyilvánítani, de itt a kínálat sokszínűségét figyelembe véve mindenki, aki tanulni szeretne, meg tudja találni az személyiségének, érdeklődési körének, előképzettségének, idejének és pénztárcájának megfelelő tanfolyamot, képzést.

Magyarországot és Ausztriát összehasonlítva azonban úgy gondolom, a professzió tekintében hazánkban színvonalasabb a helyzet. Az andragógia fogalma, tartalma egyre elterjedtebb, és már nem csak szakmai körökben beszélünk felnőttképzésről. Érdekes módon az osztályoknál a jól működő felnőttképzési rendszer ellenére sokszor nincsenek tisztában az emberek, mi is az a felnőttoktatás, és miért van szükség erre a hivatásra, szakmára. A képzéseken részt vesznek, bizonyítványokat szereznek a felnőttoktatás keretein belül, viszont nem tudatosul bennük, hogy e mögött milyen módszerek és struktúrák húzódnak.

Véleményem szerint mindkét országban vannak a felnőttképzés területét érintő intézkedések, amelyek pozitívan befolyásolják annak helyzetét, társadalmi elismerését, de bizonyos kérdésekben még így is lenne mit tanulnunk egymástól.

Bibliográfia

Könyv, könyvrészlet, tanulmány:

Berufsförderungsinstitut: Bildung baut auf. Wien: BFI, 2011.

Engelbrecht, H. Gesichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs. Wien: ÖBV, 1988.

Erler, Ingolf – Fischer, Michael: Teilnahme und Nichtteilnahme an Erwachsenenbildung. Wien: ÖIEB, 2012.

Erwachsenenbildung 2007, Ergebnisse des Adult Education Survey. Statistik Austria: Wien, 2009.

Erwachsenenbildung 2011/12, Ergebnisse des Adult Education Survey. Statistik Austria: Wien, 2013.

Führ, Christoph – Furck, Karl-Ludwig: Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Band VI. München: C.H., 1998.

Gary, Christian – Schlögl, Peter: Erwachsenenbildung im Wandel. Wien: OEIBF, 2003.

Gruber, Elke: Beruf und Bildung. Innsbruck: Rezension, 2001.

Gruber, Heinz – Bergauer, Angela: Kooperation & Konkurrenz: 30 Jahre Konferenz der Erwachsenenbildung Österreichs (KEBÖ). Wien: RÖBW, 2002.

Haider, Ernst – Sprenger, Beate – Rath, Franz: Geschäftsbericht 2012. Arbeitsmarktservice Österreich, Wien, 2013.

Hammerstein, Notker – Herrmann, Ulrik: Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Band II. München: Verlag C.H., 2005.

Ländliches Fortbildungsinstitut: Bildungsprogramm 2013-14. Wien: LFI, 2012

Langewiesche, Dieter – Tenorth, Heinz-Elmar: Handbuch der deutschen Bildungsgeschichte. Band V. München: Beck, 1989.

Leitner, Gerald – Kainzner, Ingrid: Geschäftsbericht des Büchereiverbandes Österreichs. Wien: BVO, 2012.

Polónyi István: A felnőttképzési finanszírozása. 9. Magyar Nemzeti és Nemzetközi LLL Konferencia, 2013. április

Putz, Sabine: Die Arbeitsmarktlage Ende September 2013. Wien: AMS, 2013.

Schlögl, Peter – Schneeberger, Arthur: Erwachsenenbildung in Österreich-Länderhintergrundbericht. Wien: BMUKK, 2003.

Schlögl, Peter – Schneeberger, Arthur – Petanovitsch, Alexander: Entwicklung und Stand der Erwachsenenbildung in Österreich – Länderbericht. Wien: BMUKK, 2008.

Schmied, Claudia – Töchterle, Karlheinz- Hundstofer, Rudolf – Mittwrllehner, Reinhold: Strategie zum lebensbegleitenden Lernen in Österreich. Wien: AV+Astoria, 2011.

Schume, Claudia: Die österreichische Erwachsenenbildung auf dem Weg zu einer Profession. Wien: BMUKK, 2009.

Werner, Lenz: Niemand ist ungebildet. Münster: Lit Verlag, 2004.

Werner, Lenz: Portrait Weiterbildung Österreich. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co. KG, 2005.

Wanek-Zajic, Barbara – Holzfeind, Elisabeth: Arbeitsmarktlage 2012. Wien: Berger & Söhne, 2013.

Internetes források:

http://www.ams.at/bgld/ueber_ams/14155.html (2013.10.12.)

http://www.arge-oesterreich.eu/html/infos_uber_die_arge.html (2013.11.07.)

http://www.bfi.at/ueber_uns/wer_wir_sind/ (2013.12.04.)

http://www.bfi.at/ueber_uns/kennzahlen/ (2013.10.23.)

http://www.bvoe.at/Ueber_uns/ (2013.10.12.)

http://www.bvoe.at/Oeffentliche_Bibliotheken/Statistik/Bundeslaender/ (2013.10.12.)

<http://de.statista.com/statistik/daten/studie/217711/umfrage/bevoelkerungsdichte-in-oesterreich/> (2013.10.15.)

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-SF-09-044/EN/KS-SF-09-044-EN.PDF (2014.03.30.)

<http://www.forumkeb.at/site/wirueberuns/article/1381.html> (2013.11.08.)
<http://www.forumkeb.at/site/wirueberuns> (2013.11.03.)
<http://www.forumkeb.at/site/home> (2013.11.03.)
http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDAQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.statistik.at%2Fweb_de%2Fstatic%2Fatypische_beschaeftigung_waehrend_der_krise_na_ch_soziodemographischen_merk_072480.pdf&ei=MZp7UrOrM6SL4gSCrIC4AQ&usq=AFQjCNGTT3-9ykgfzbHunr23MIn2hqs-9Q&bvm=bv.56146854,d.bGE (2013.10.23.)
http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_iskolazottsag (2014.03.30.)
<http://www.museum-joanneum.at/de/joanneum/ueber-das-joanneum> (2014.03.29.)
<http://ring.bildungswerke.at/> (2013.11.05.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000784> (2014.01.02.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008329> (2014.01.02.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009265> (2013.12.29.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009356> (2013.12.29.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009895> (2014.01.03.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008905> (2014.01.03.)
<https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10008872> (2014.01.03.)
http://www.statistik.at/web_de/downloads/webkarto/bevoelkerungspyramide_1869_2011/ (2013.10.15.)
http://www.statistik.at/web_de/statistiken/bildung_und_kultur/bildungsstand_der_bevoelkerung/ (2013.10.15.)
https://www.statistik.at/web_de/statistiken/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_staats_angehoerigkeit_geburtsland/index.html (2013.10.16.)
<http://www.vhs.or.at/65/> (2013.09.20.)
<http://www.vhs.or.at/109/> (2013.09.20.)
http://www.voegb.at/cs/Satellite?c=Page&cid=1342534325197&n=S08_5.7&pagename=S08%2Findex (2013.12.02.)
http://www.voegb.at/cms/S08/S08_5.7/infobereich/der-voegb (2013.10.23.)
<http://wifi.at/%C3%9Cber%20uns/WIFI%20%C3%96sterreich/WIFI%20%C3%96sterreich> (2013.11.24.)
<http://www.wifiwien.at/default.aspx/Das-WIFI-Wien/@/menuId/106/> (2012.12.23.)
<http://www.wien.gv.at/statistik/bevoelkerung/tabellen/bevoelkerung-staat-geschl-zr.html> (2013.11.12.)
<http://wnoe.vwg.at/de/wirtschaft> (2013.11.04.)

MÁK KORNÉL

Az ifjúsági közművelődés és közösségi művelődés lehetőségei Kecskeméten

1. A közösségi művelődés fogalma és lehetőségei

Az információ korát jellemző változások kultúrafogalmunk újragondolására, a kultúrában rejlő új típusú közösségszervező erők felismerésére sarkallnak bennünket. Miként *Émile Durkheim* fogalmaz: „Egész társadalmi környezetünket olyan erők népesítik be, amelyek valójában csak a tudatunkban léteznek. Tudjuk, mit jelent a zászló a katona számára, önmagában csak egy vászondarab, az emberi vér csak szerves folyadék, de látványa ma is olyan heves érzelmet kelt bennünk, amit fizikai-kémiai tulajdonságai semmiképpen sem magyaráznak. /.../ Egy lepecsételt postabélyeg vagyontokat érhet, nyilvánvaló, hogy ez az érték semmiképpen sem természetes tulajdonságaiból következik. /.../ Csakhogy a kollektív képzetek gyakran olyan tulajdonságokkal ruházzák fel a dolgokat, amelyekkel azok semmilyen formában és semmilyen fokon nem rendelkeznek. A legközönségesebb tárgyat is szentté vagy hatalmassá tudják tenni. De bár az ily módon rájuk ruházott hatalmak tisztán gondolatiak, úgy működnek, mintha valóságok volnának, éppoly kényszerítő módon határozzák meg az ember viselkedését, mint a fizikai erők.”¹

A kultúrával kapcsolatos képzeleteinknek, az iskola kulturális szerepére vonatkozó elképzeléseinknek tehát új tartalmat kell adnunk. Új, a társadalom életerejét, a közösségek súlyát jelző közművelődési programokat kell alkotnunk, amelyek megfelelő módon reflektálnak az információ korának kihívásaira, és amelyek alapvető célja a kultúra területén megvalósuló összefogás alapjainak megeremtése, az értékek együttthatásának elősegítése, értékmerítés és értékteljesítés kell, hogy legyen. Mindennek pedig a minőség megőrzésére és a személyes aktivitás erősítésére kell épülnie.

Magyarországon a kulturális közösségfejlesztés az 1980-as évek második felében kapott lendületet. A folyamatot megalapozó tervek a nyugat-európai társadalomfejlesztő programokat ötvözték a magyarországi művelődési házakban kidolgozott megújulási törekvésekkel. A cél az egyének helyi társadalmi otthonosságának tudatosítása, meglévő készségeik, képességeik megerősítése, együttműködésük és szolidaritásuk fejlesztése volt. A program alapvetően arra irányult, hogy az új közösségek tagjai egyre inkább képesek közösen és önállóan szervezett, általuk elhatárolt kulturális, közéleti cselekvésre. A közösségi művelődés mára a magyar közművelődés megújulásának alapjává, valamennyi szakág közös nevezőjévé, integrálójává vált.² A mai társadalomban erőteljes elbizonytalanodása és értékzavara mindinkább rávilágít a civil társadalom újjászerveződésének égető szükségességére.

A közösségi művelődéssel kapcsolatban 2012-ben készített országos koncepció a fentiek jegyében a következő stratégiai célokat határozza meg:

¹ E. Durkheim: *A vallási élet elemi formái*. Budapest, L'Harmattan, 2003, pp. 213-214.

² A Magyar Közművelődés Szakpolitikai Koncepciója 2012. Erikanet.hu, p. 16.

- Elsődleges cél a közösségek létrejöttének – szerencsés esetben újraélesztésének, megerősödésének – elősegítése, ösztönzése, szakmai-módszertani támogatása, a közösség fejlesztése.
- A gazdasági versenyképesség növelése a helyi gazdaságélénkítő, önfoglalkoztatást elősegítő sajátosságok kreatív feltárásával, az emberek társadalmi-gazdasági részvételének fokozása.
- Az együttműködésekben való gondolkodás és cselekvés képességének és a szűkebb-tágabb környezet megértése és alakítása vágyának és képességének fejlesztése.³

A koncepció megalkotói – így e tanulmány szerzője is – szükségesnek tartják, hogy a magyar országgyűlés költségvetési forrásokból, uniós források bevonásával támogassa a helyi közösségek művelődési programjait, folyamatait elősegítő olyan tevékenységeket, mint például a nyilvános közösségi beszélgetések szervezése, helyi kalendárium, értéktár megjelentetése, gyermek- és ifjúsági önkormányzatok működtetése, tanulókörök tartalmi munkájának segítése, kisközösségi rádió, helyi televízió, a település honlapja, illetve a jó gyakorlatok elterjesztésének, hálózatosodásának a kialakítása.⁴

Tanulmányomban a fenti alapelvek jegyében vizsgálom az ifjúsági művelődés és közösségi közművelődés lehetőségeit egy magyar nagyváros, Kecskemét ifjúságának kultúrafogyasztási szokásait elemezve.

2. A kecskeméti fiatalok kultúrafogyasztási szokásai, művelődési és szabadidős tevékenysége

2.1 A vizsgált populáció

Kecskemét Városa Ifjúsági Cselekvési Tervének meghatározása szerint 2011-ben egy minden területre kiterjedő ifjúságkutatást végzett.⁵ A település életében kiemelt cél az ifjúsággal való párbeszéden alapuló együttműködés.

A kutatás legfőbb célja az volt, hogy hiteles információhoz jussunk a kecskeméti ifjúság életmódjáról, kulturális és médiafogyasztásáról, szabadidő-felhasználásáról, társadalmi részvételéről.⁶ A kutatás célcsoportjául a 15-29 éves populációt választottuk. A kecskeméti népességi adatok a vizsgált időszakban a következők voltak:

15-18 éves: 5918 fő 5918 fő ami megközelítőleg a vizsgált korosztály 24, 65%-a, 19-29 éves: 18 090 fő, ami megközelítőleg s vizsgált korosztály 75,25%-a. Ez összesen: 24008 főt jelent.

Az adott időszakban a 9-12. évfolyamos középiskolás adatok a következők voltak: szakiskolás 2182 fő (25,5%), szakközépiskolás 3935 fő (46%), gimnazista 2437 fő (28,5%). Ez összesen 8554 fő. A vizsgálathoz 1000 fős mintavételt használtunk, melynek az arányosított megoszlása a következő volt: 15- 18 éves: 320 fő, 19-29 éves: 680 fő.⁷

³ A Magyar Közművelődés Szakpolitikai Koncepciója 2012. Erikanet.hu , p. 17.

⁴ A Magyar Közművelődés Szakpolitikai Koncepciója 2012. Erikanet.hu , p. 17.

⁵ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu

⁶ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu, p. 2.

⁷ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu, p. 4.

2.2 A középiskolás korosztály mérési eredményei

2.2.1 Számítógép és internethasználat

Mivel napjainkban a tömegkommunikációs eszközök használata meghatározó a középiskolás fiatalok körében, a számítógép és internet használata kiemelt figyelmet kapott a kutatások során. Számítógéppel vagy laptoppal a megkérdezettek 96%-a rendelkezik otthon, az internet hozzáférésnél az arány 91%. A fiatalok fele leginkább szórakozásra használja a számítógépet, 37% kapcsolattartásra, 9% pedig tanulásra. Döntő többségük otthon veszi igénybe az internetet (84%), iskolában 8% fér hozzá az internethez, kollégiumban pedig 4%. Érdekes, hogy az összes válaszadók mindössze 1%-a internetezik könyvtárban, pedig a kecskeméti könyvtárak igen jó feltételekkel rendelkeznek ezen a téren.

Interneteléssel töltött idő vonatkozásában 29%-uk napi 1-2 órát, 23%-uk kevesebb, mint egy órát, 22%-uk 2-3 órát, 13%-uk 3-4 órát, 12% pedig még ennél is többet internetezik. Tehát a kecskeméti középiskolások átlag napi 2,2 órát töltenek internetezésre. Leggyakrabban közösségi oldalakat látogatnak, zenét, filmeket, képeket töltenek le.

A preferált internetes oldalak a következők: zeneoldalak, híroldalak, sportoldalak. A fiatalok legritkábban a *művészeti oldalakat* látogatják. Az összes megkérdezett 68%-a többnyire elhiszi az interneten talált információkat, 25% többnyire nem hiszi azokat el, 2%-uk pedig soha nem hiszik el az ott olvasottakat.⁸

2.2.2 Televíziós, rádiós és újságolvasási szokások

A kutatás során jól érzékelhetővé vált, hogy az internet hatása egyre erősebb a vizsgált célcsoporton belül, amíg a hagyományos médiafogyasztás (újság, rádió, televízió) egyre inkább a háttérbe szorul. Az összes megkérdezett középiskolás 38%-a kevesebb, mint egy órát tölt átlagos hétköznapi tévé nézéssel, 39%-uk 1-2 órát, 19%-uk 3-4 órát. A legnépszerűbbek a zenei-, a hír- és a sportműsorok. Viszonylag gyenge helyezést értek el a *kulturális műsorok*. A zenei, sport, életmód, ismeretterjesztő, vallási műsorok után a kulturális műsorok a *6. helyezést érték el*. A 15-18 évesek 64%-a szokott rádiót hallgatni főleg utazás közben, otthon, vagy sportolás közben. Semmilyen újságot nem olvas 42%-uk és ez nem függ semmilyen iskolatípustól.⁹

2.2.3 Tárgyasult kulturális tőkével való ellátottság

A tárgyasult kulturális tőkével való ellátottság felméréséhez az egyik legnépszerűbb módszer az otthon található könyvek számának a lekérdezése. Az összes megkérdezett középiskolás 40%-a válaszolta azt, hogy több mint 200 könyvük van otthon, míg 15% kevesebb, mint 50 könyvvel rendelkezik. A középiskolások 23%-a saját bevallása szerint sosem olvas kikapcsolódás céljából. Naponta mindössze az összes válaszadó 9%-a olvas ebből a célból, hetente többször 15%, hetente 13%, havonta pedig 39%.

A legnépszerűbb és forgatott könyvek a szórakoztató irodalom, a külföldi regény és a tudományos-ismeretterjesztő könyv. Elutasítottság tapasztalható az önéletrajzi irodalomnál (73%), a kortárs magyar regényeknél (63%) és a nem kortárs magyar regényeknél (62%).

A megkérdezettek 28%-a megvásárolja a könyveket, 24% könyvtárból kölcsönzi, 22% az otthon található könyveket olvassa. Számítógépen található könyveket a megkérdezettek 70%-a nem olvas idegen nyelvű könyvet pedig 68%-uk nem olvas.¹⁰

⁸ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemét.hu, pp. 14-16.

⁹ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemét.hu, pp. 17-18.

¹⁰ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemét.hu, pp. 18-19.

2.2.4 Szabadidő

Jellemző, hogy a kulturális színtereket, intézményeket és rendezvényeket a középiskolás korosztályból kevesen látogatják. Balettet a megkérdezettek 89%-a, operát 84%-a művész mozit pedig 73%-a egyáltalán nem látogat. Ezzel szemben azoknak az aránya, akik nem járnak multiplex moziba, csupán 14%, míg a könyvtárat illetve múzeumot sosem látogatók aránya 23, illetve 27%. Feltűnő a könyvtár és a könyvesbolt jó szereplése ezen a listán. Az összes megkérdezett középiskolás 90%-a ritkábban, mint havonta, vagy sohasem jár művelődési házba, míg ugyanez az aránya színház esetében 81%, a múzeumnál pedig 90%. Érdekes eredmény, hogy az érintettek 82%-a ritkábban, mint havonta, vagy sohasem jár könnyűzenei koncertre.

Érdekes volt megvizsgálni, hogy a megkérdezettek jártak-e már valamilyen kecskeméti kulturális intézményben. Mint kiderült, a Katona József Színházban 85%-uk, a Cifra Palotában 84%-uk, a Katona József Megyei Könyvtárban 82%-uk járt. A legkevésbé látogatott intézménynek a Református Egyháztörténeti Gyűjtemény bizonyult 15%-al, a Bozsó Gyűjteményben 22% járt már, a Magyar Fotómúzeumban pedig 30%.

A fesztiválok, rendezvények sorában a három legnépszerűbb a Városi Majális, a Kecskeméti Bor- és Pálinkaünnep, illetve a város legrangosabb fesztiválja, a Hírös Hét lett a megkérdezett fiatalok körében. Legkevesebben a Bábszínházak Találkozóján, a Népzenei Találkozón, a Kecskeméti Országos Színházi Találkozón, az Udvarszínház előadásain, és a Kodály Művészeti Fesztiválon vettek részt.¹¹

Arra a kérdésre, hogy az önkormányzatnál ismerik-e a fiatalok igényeit 16% azt válaszolta, hogy egyáltalán nem ismerik, 51% szerint kissé ismerik, 29% szerint nagyrészt ismerik, 2% szerint teljes mértékben ismerik. A megkérdezettek 13%-a úgy véli, hogy az önkormányzat egyáltalán nem veszi figyelembe a fiatalok igényeit a kulturális programok szervezésekor, 79% szerint figyelembe veszi, és csupán 6% gondolja úgy, hogy teljes mértékben figyelembe veszi. Érdekes és sokatmondó tény továbbá, hogy a kulturális értékekkel kapcsolatos változások sorában a nemzeti identitás és kultúra elvesztése érdekelte legkevésbé a fiatalokat.¹²

2.3 A 19-29 éves korosztály mérési eredményei

2.3.1. Számítógép és internethasználat

A megkérdezettek 19-29 évesek 99%-a rendelkezik otthon számítógéppel vagy lappal, míg 96%-uknak van internet hozzáférése. Ezen a területen a kapcsolattartás megelőzte a szórakozást, a felhasználási területeknél, harmadik helyen a tanulási funkció szerepel. Munkára mindössze a megkérdezettek 6%-a használja a számítógépet. Otthon 90%-uk használja a gépét, a *könyvtári internethasználat* hasonlóan a középiskolások adatához, itt is 1%. A korosztály 33%-a napi 1-2 órát tölt internetezéssel, 26%-uk 2-3 órát, 18%-uk kevesebb, mint egy órát, 14%-uk négy óránál többet, 10%-uk pedig napi 3-4 órát. Ez az érték is szinte teljesen megfelel a középiskolások eredményének.

Az oldalak látogatottságának szempontjából itt is a közösségi oldalak szerepelnek, a megkérdezettek 86%-a, hetente kétszer látogatja, ezeket az oldalakat. A második helyen itt az információkeresés áll. Tematikai szempontból az első két helyen a zenével kapcsolatos oldalak, illetve a híroldalak szerepelnek, a harmadik helyen a tudományos oldalak találhatók.¹³

¹¹ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu , pp. 20-21.

¹² Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu, p. 36.

¹³ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu, pp.45-47.

2.3.2 Televíziózási, rádiózási és újságolvasási szokások

A korosztálynál az internetezéssel eltöltött idővel szemben a televíziózással töltött idő alig éri el a napi 1,5 órás átlagot. A népszerűségi listát a filmek vezetik, a második helyre a hírműsorok kerültek, harmadikra pedig a szórakoztató műsorok. A kulturális műsorok fogyasztása ennél a korcsoportnál is a hatodik helyen szerepel a zenei műsorok, a sport-, életmód-, ismeretterjesztő-, és vallási műsorok után. Rádiót hallgatók aránya 76%, 12%-al magasabb a középiskolások között mért aránynál. Az interneten 59% szokott ebből a korcsoportból valamilyen rádiót hallgatni. Az újságot olvasók aránya ebben a korcsoportban valamivel magasabb, mint a 15-18 éveseknél, 61%-uk szokott újságot olvasni.¹⁴

2.3.3 Tárgyasult kulturális tőkével való ellátottság.

A vizsgált korosztály mindössze 32%-a válaszolta azt, hogy több, mint 200 könyve van otthon, szemben a középiskolások 40%-os eredményével. Ennél a korosztálynál 23% azoknak az aránya, kik sohasem olvastak a kikapcsolódás céljából. Akik a kikapcsolódás céljából olvasnak, azok aránya 9%. A legkedveltebb könyvtípus a tudományos- ismeretterjesztő könyv, ezt követi a külföldi regény, illetve a szórakoztató irodalom. A legelutasítottabb az önéletrajz, a kortárs magyar regény és a science fiction. Hasonlóan a középiskolásokhoz itt is megvásárolják, könyvtárból kölcsönzik vagy otthonról szerzik be a könyvet. Számítógépen a korosztály 29%-a szokott könyvet olvasni, idegen nyelven pedig 22%.¹⁵

2.3.4 Szabadidő

A 19-29 éveseknél a leglátogatottabb kulturális tér a multiplex mozi (91%). Esetükben a legnépszerűbbek: a könyvtár, könyvesbolt, a múzeum. A legelutasítottabbak a balett (98% nem jár), az opera (98% nem jár) és a művész mozi (95% nem jár). A színház esetében is 90% az arány azok között, akik havonta, vagy sohasem járnak.

A kecskeméti kulturális helyszínek közül, legtöbbször a Cifra Palotában jártak, második helyen a Katona József Színház végzett, a harmadik a Katona József Könyvtár lett. Legkisebb arányban a Ráday Múzeumban, a Bozsó Gyűjteményben és a Magyar Fotómúzeumban fordultak meg a megkérdezettek.

A városi kulturális rendezvények tekintetében itt a Bor- és Pálinkaünnep végzett az első helyen (71%), második a Hírös Hét Fesztivál (57%), harmadik a Városi Majális (47%) a népszerűség szempontjából. Utolsó három helyen a Kecskeméti Országos Színházi Találkozó, Udvarszínház, mindegyik 10% alatti látogatottsággal. Hogy az önkormányzat mennyire ismeri a 19-29 évesek kulturális igényeit 51% szerint, kicsit ismeri, 31% szerint nagyrészt, 16% szerint nem, míg 1% tartja azt, hogy az önkormányzat teljesen tisztában van vele. A válaszadók 92% gondolja úgy, hogy az önkormányzat csak részben, vagy egyáltalán nem veszi figyelembe a kulturális igényeket. A legkedveltebb szabadidős helyszínek tekintetében a könyvtár a 13. helyre, a koncertek a 14. helyen, és a színház a 16. helyen van. A művelődési ház itt is gyengén szerepel.¹⁶

2.4 A mérés összegzése

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a vizsgált ifjúsági korosztályoknál a kultúra fogyasztási szintje, annak ellenére, hogy Kecskemét nagyon jó adottságokkal rendelkezik, közepes vagy

¹⁴ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu , p. 48.

¹⁵ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011.,Kecskemet.hu, pp. 49-50.

¹⁶ Ifjúságkutatás 2011. Kecskemét 2011. Kecskemet.hu, pp. 50-56.

stagnáló. A legfontosabb a fentiek szerint az *igény felkeltése, a kommunikáció, az információ hatékony eljuttatása az érintettekhez.*

Fontos továbbá a *motiváció* megteremtése. Jó példa lehet erre a város Múzeumok Éjszakája rendezvénye, amely évről évre több helyszínen zajlik, és egyre több fiatal tud megszólítani a programok és a marketing révén. Mostanra a rendezvény országosan is az egyik leglátogatottabb eseménnyé vált. Bár erre külön mérés nem készült, a szervezők által kapott visszajelzések egyértelművé tették, hogy nagyon komoly az ifjúság jelenléte a programon. Másik példa lehet a Katona József Színház minden évben megrendezett drámapedagógiai programsorozata, ami az önkormányzat anyagi támogatásával valósul meg, és bár főként pedagógusok számára meghirdetett képzéseket foglal magában, egyre több, motivált fiatal is vonz.

3. Intézményi prognózisok és javaslatok az ifjúság kultúrafogyasztásának fellendítéséről

Ha összevetjük a 2011-es ifjúsági mérés eredményeit és az intézmények által megadott adatokat, akkor elmondhatjuk, hogy napjainkig a vizsgált korosztályok esetében komoly elmozdulás következett be. A megszólítás területén hangsúlyozott lett a virtuális tér használata, az azon történő megszólítás, a modern szakmai folyamatoknak való megfelelés (pl.: múzeumpedagógia), az összefogás. Az ezzel kapcsolatos feladatokat a megkérdezett kecskeméti intézmények a következő pontokban foglalták össze:

- A múzeumpedagógiai programok fontossága és az interaktivitás.
- Törekedni az ifjúság maximális lefedettségére.
- Korszerű technikák alkalmazása az üzenet közvetítésben és az animációban.
- Mind jobban kihasználni a facebook és az internet megszólító lehetőségeit.
- Iskolai népszerűsítés, iskolákba múzeumpedagógiai foglalkozások kihelyezése.
- Városi rendezvényeken való aktív részvétel.
- Rendhagyó irodalomórák tartása.
- Intézmények közötti együttműködés.
- Kiscsoportos formák előtérbe helyezése.
- Korszerű elektronikus kapcsolattartás.
- Az Önkormányzat összefogásának és támogatásának erősítése.
- Minél nagyobb színvonalas választék megteremtése.
- Programok időpontjainak összehangolása.
- A kulturális tereknek elméleti és gyakorlati műhelyekké kell válniuk.
- Továbbtanulás elősegítése s jövő kultúranevelő nemzedékének nevelésében.
- Megyei, városi iskolákkal való szoros kapcsolattartás.
- A fiatalok szokásainak, érdeklődésének folyamatos mérése.
- Magas színvonalú kulturális környezet kialakítása a múzeumokban, kiállítóterekben.
- A szakalkalmazotti létszám megfelelő kialakítása.
- Szakmai együttműködések erősítése, közös tervezési folyamatok.
- A meglévő tudástőke és erőforrások hatékonyabb kihasználása.
- A művelődési közösségek és a városrészi kulturális közösségi terek támogatása – fejlesztési projektekbe való bekapcsolása.
- A kulturális szolgáltatások térbeli kiterjesztése.
- A részvétel alapú kultúra, a velük és nem nekik szemlélet kialakítása.
- Szubkulturális légkör szerinti tervezés.
- Népszerű előadók bevonása, divatos megmozdulások szervezése.

4. Az ifjúsági közművelődés jövője

Mint azt az előző fejezetben is láthattuk, a kulturális intézmények részéről komoly igény mutatkozik kulturális kínálatot nyújtók és a köznevelés rendszere közötti kapcsolat megerősítésére. A továbbiakban ennek lehetőségeire kívánunk rávilágítani.

Magyarországon az ifjúság oktatásának és művelődésének a fejlődése, a szakképzés intézményrendszerének kiépítése, valamint a művelődési alkalmak feltételeinek a megteremtése 18-19. század óta szervesen összefügg a nemzet modernizációs programjával.

Az ifjúsági közművelődés általános jellemzőire érdemes kitérni:

- Az iskolarendszerű és az iskolában megszerzett kompetenciákat tanórán kívül fejlesztő tevékenységeket egyaránt magában foglal. Az oktatási, a művelődési és az ifjúsági szakemberek együttműködése fontos a közös cél eredményes megvalósulása érdekében: a fiatalok hozzásegítése olyan kulturális, közösségi és személyiségfejlesztő élményekhez, amelyek hozzájárulnak értékrendjük kialakulásához és személyiségük teljessé válásához.
- Többnyire szabadidőben történő, önkéntes részvételen alapuló tevékenységek alkotják az ifjúsági közművelődés gerincét. Hangsúlyozott a részvétel kifejezés, hiszen bármilyen ifjúsági közművelődési törekvés csak a fiatalok aktív bevonásával, igényeik, elvárásaik figyelembe vételével válhat sikeressé. A fiatalok által megfogalmazott igényeket, problémákat kell a középpontba helyezni.
- Az ifjúsági közművelődés fontos jellemzője, hogy célcsoportjuk elsődlegesen a fiatal korosztály, így generációs jellegű szolgáltatásoknak is nevezhetjük ezeket. A szolgáltatások, programok e köre azonban szükségszerűen több generációt „célozhat”.
- Az ifjúsági közművelődésben figyelembe kell venni azokat a horizontálisan működő nagyrendszereket, amelyek hozzájárulnak a különféle megfontolásból induló ifjúsági művelődést és fejlesztést szolgáló törekvések eredményeinek a szinergiájához, az információk mind teljesebb megjelenéséhez a művelődés és kultúra színterein, amelyek ezáltal válnak egyben a nevelés, az egyén-, közösség-, és társadalomépítés tudatosan egymásra épülő közegeivé.

Az elmúlt évtizedek magyarországi közművelődésének egyik problémája a közoktatási és kulturális intézményrendszer működésének párhuzamossága, egymás nevelési programját nem, vagy csak részben erősítő tevékenysége volt. Ennek következménye, hogy a gyermekek és fiatalok iskolán kívüli, vagy tanórán kívüli tevékenysége, csak esetlegesen alapozódott az iskolai tevékenységekre és hatásokra. Megállapítható, hogy az egymást kölcsönösen támogató közművelődésnek és a köznevelésnek a válság, válságok meghaladásában és a társadalmi kibontakozásban tovább másra át nem ruházható hivatása van. Az oktatási és kulturális szakpolitikák kölcsönös egymásra épülése szükséges. A közművelődés rendszerének megreformálása során a köznevelési tényezőket nem szabad figyelmen kívül hagyni, törekedni kell a köznevelésre fókuszáló szemlélet művelődési gyakorlatban történő integrálása. Magyarország jövője többek között attól függ: mi lesz az oktatási intézményekből képzettséggel, diplomával és hasznos társadalomépítő szándékkal kikerülő fiatalsággal. Ennek létrehozásában fontosak a diákönkormányzatok, az egyházak, mint közösségi tereket működtető, klasszikus pedagógiai hagyományokkal rendelkező szervezetek bevonása.

A fentiekhez a következő *célok*, *stratégiák* megvalósítását tartjuk szükségesnek:

A fiatalok közvetlen megszólítása, bevonása a döntéshozatalba, élő párbeszéd folytatása:

- legyen a fiataloknak lehetőségük és akaratuk arra, hogy részt vegyenek a civil társadalom és a kultúra életében;
- a kormányzat és az önkormányzatok legyenek felelősek azért, hogy a fiatalok érdekében kidolgozott oktatási, társadalmi és kulturális stratégiákat vezessenek be, ezek kidolgozásában vegyenek részt az érintettek is;
- segítenünk kell, hogy aktívan és közvetlenül bekapcsolódhassanak Hazánk és lakókörnyezetük közösségeinek fejlesztésébe;
- lehetővé kell tennünk, hogy az érintettek, a fiatalok részt vegyenek minden szinten a döntéshozatalban és minden az ifjúságot érintő program előkészítésében, megtervezésében és végrehajtásában.
- *Az oktatási és kulturális ágazat feladatainak összehangolása*
- képzések rendszerének megújításával, a szakpolitikák tartalmi azonosságainak tematikus megjelenítése a tananyagokban;
- az ifjúságnevelés képzési tartalmainak szakirányú, kulturális szakképzéssel történő kiegészítése;
- modell értékű példák, jó gyakorlatok adaptálása: a hallgatók és a helyi művelődési, kulturális intézmények, valamint előadó-művészeti szervezetek közötti együttműködések kialakítása: színházakkal közös projektek, szakmai gyakorlat, tárlatvezetés a gyűjteményekben, múzeumokban;
- az ifjúság motiválása a kreditrendszer reformjával, műveltségi modulok beépítése az oktatási struktúrába;
- fontos cél, annak érvényesítése, hogy a kultúra és az erőforrás-felhasználás között szoros kapcsolat legyen. Fontos elem a *helyi tudás, a helytörténet ismerete* (a helyi közösség, annak történeti környezet és a közösség kulturális identitása).

Egyházak, társadalmi szervezetek szerepvállalásának, az ifjúság közművelődési fejlesztésébe történő bevonásának erősítése:

- eszme és tapasztalatcsere: egyházakkal, társadalmi szervezetekkel, önkormányzatokkal, ágazati minisztériummal, társ-minisztériumokkal;
- együttműködés az oktatásért felelős államtitkársággal, egyházakkal, oktatási intézményekkel;
- hosszú távú ifjúsági segítő stratégiák kidolgozása, tehetséggondozás, tudás- és értékközpontúság hangsúlyozása.

Ifjúsági közösségi terek kialakítása, a fiatalok világképéhez igazodó, korosztály specifikus szórakozási igények kielégítése:

- modellek kidolgozása a kulturális szakemberek által városi és falusi szinten;
- megfelelő módszerek és eszközök alkalmazása a globalizáció és a média fiatalokra és gyermekekre gyakorolt káros hatásának ellensúlyozására;
- az ifjúság saját nyelvén történő megszólítása, igazodva korunk technikai vívmányai által nyújtott 21. századi modern valósághoz;
- kötelező iskolarendszeren kívüli rendezvények, programok, előadások szervezése;
- gondoskodni kell arról, hogy az oktatás harmonikusan fejlessze megismerő, érzelmi képességeiket, elősegítve, hogy kreatív és felelős egyénként gondolkozzanak és cselekedjenek;

- magas színvonalú kultúrát közvetítő foglalkozások, szakkörök, tanfolyamok, művészeti és hagyományörző táborok szervezése különböző területeken: néphagyomány ápolása: népművészet, népzene, néptánc, készségfejlesztő foglalkozások, kézművesség, történelmi témájú ismeretterjesztő előadások, igényes filmművészeti alkotások, vetítése, drámapedagógia, tematikus színházlátogatás, kulturális utazások szervezése;
- alapvető fontosságú hangsúlyozni, hogy a gyermekek és fiatalok a kulturális hagyományok hordozói kell legyenek, amelyek összekötik őket az elmúlt nemzedékekkel.

A fenti stratégiai célok megvalósításával a kultúra megőrzése, terjesztése és teremtése révén igényesebb ízlésű, alkotói energiáit jobban kiaknázni képes fiatal nemzedék születhet, amely személyesen köteleződik el a közösségi élmény és az értékmentés mellett.

Fontos eredmény lehet az is, hogy a helyi, a magyar és az egyetemes kultúra értékeinek megismerése által a fiatalok nemzeti identitása, lokálpatriotizmusa, ugyanakkor interkulturális toleranciája is fejlődik. A köznevelés a közművelődés kölcsönösen egymásra épülő fejlesztésével mind az iskolarendszeren belüli, mind pedig az azon kívüli oktatás tanulás és művelődés színvonala javul. Olyan tudás- szakember háttér alakul ki, amely alkalmas a fiatalok kulturális önszerveződéseinek és tevékenységeinek orientálására, személyiségfejlődésük kiteljesedésére anélkül, hogy kreativitásukat korlátozná.

A párbeszéd és részvétel eredményeként olyan fiatal nemzedék vehet részt a társadalmi gondok megoldásában a kibontakozás elindításában, amely nem csupán befogadóként és a folyamatok elviselőjeként éli mindennapjait, hanem kreatívan, a változásokhoz történő sikeres alkalmazkodással oldja meg saját életében, közösségeiben és a magyar társadalomban jelentkező és általa befolyásolható problémákat.

A fenti célok és fejlesztések eléréséhez az alábbi lépéseket tartjuk szükségesnek:

- projektek meghirdetése, pályázatok kiírása: fiatalok számára motivációs lehetőségek kínálása irodalmi, zeneművészeti, népművészeti témájú pályázatokkal;
- kulturális és oktatási célú pályázatok ötvözése: az ifjúság egyszerre tanul és értékkel gazdagodik;
- képzések: szakképzés, felsőfokú képzés, iskolarendszeren kívüli oktatás;
- humán erőforrás: ez elsősorban a fentebb már említett szakemberképzést jelenti, illetve ide tartozik az oktatási és kulturális feladatok és területek összehangolása is (kulturális szocializáció elősegítése a fiatalok számára);
- a pedagógus képzés tematikai bővítése a művelődésszervező kompetenciák tananyagba történő beépítésével;
- a kulturális szakemberképzés kínálatának bővítése;
- forrásallokáció: fel kell mérni, hogy milyen források, pályázati lehetőségek és támogatási formák állnak rendelkezésre.

Emellett a következő célok támogatása is szükséges:

- értékközpontú kulturális folyamatok: népművészet, hagyományörzésre és átadásra irányuló foglalkozások, alkotótáborok, tehetséggondozó táborok, irodalmi, előadó-művészeti és képzőművészeti szakkörök, zene és táncművészeti tanfolyamok, drámapedagógia, színjátszás, kézművesség, sport;

- külön kiemelném, hogy az UNESCO által a szellemi világörökség részévé nyilvánított magyar táncház mozgalmat nemzeti megbecsülésben kell részesíteni, erőfeszítéseket kell tenni a fiatalok körében való népszerűsége növelésére;
- az alkotómunka lehetőségének megteremtése művészeti, hagyományörző és kézművességgel foglalkozó ifjúsági kezdeményezések számára (pl. alkotóházak, műhelyek, galériák létrehozása, és támogatása);
- határon átnyúló és hazai együttműködések, az ifjúsági kulturális turizmus fejlesztése;
- a Kárpát-medencei magyar szellemi és kulturális értékek és örökség megismertetése a fiatalokkal, valamint a Magyarországon élő nemzetiségek kulturális értékeinek és örökségének bemutatása a fiatalok számára;
- a környezettudatos gondolkodás kialakulásának támogatása a fiatalok körében;
- az info-kommunikációs technikák és a közösségi felületek felhasználása az ifjúsági közművelődés érdekében, ifjúsági kulturális kiadványok, akár online formában is;
- társintézmények bevonása, partnerség erősítése a szakmai, civil szervezetekkel, valamint a különböző partner-intézményekkel (szinergikus hatások, költségracionalizálás);
- a helyi és regionális ifjúsági közművelődési intézményrendszer megerősítése, továbbfejlesztése, az intézményhálózat korszerűsítése, újszerű, multifunkcionális ifjúsági közösségi terek kialakítása, fiatalok igényeinek felmérése;
- társadalmi szervezetek és a civilszféra által vállalt feladatok, önkéntesség;
- a diákok önkéntes részvételét elsősorban a közösségi művelődés területein kellene ösztönözni, érvényesíteni kell az új köznevelési törvény erre vonatkozó szabályait. Különösen meg kell becsülni a „kultúra örökség önkénteseit”, elő kell segíteni, hogy a közösségek önkéntes csoportjaiban különböző generációk tevékenykedjenek együtt.

A fentiekben arra tettünk kísérletet, hogy egy átfogó kecskeméti felmérés tükrében mutassuk be az ifjúság kultúrafogyasztásának sajátosságait és lehetőségeit. Vizsgálataink rávilágítottak az információs társadalom kialakulását kísérő kulturális változások jelentőségére, a virtuális tér egyre nagyobb erejére; a szereplők közötti összefogás, egység szükségességére és a fiatalokat megszólítani képes, korszerű programok iránti általános igényre. Hiszünk abban, hogy ezekkel az eredményekkel olyan folyamatot alapozhatunk meg Kecskeméten, melyben – a város jelmondatát idézve – „sem magasság, sem mélység” nem rettentí a szereplőket.

Könyvrecenziók

*Kutatásmódszertan – kicsit másként**

Egy újabb kutatás-módszertani és statisztikai könyv. Kezünkbe fogva *Bognárné Kocsis Judit* (Pannon Egyetem, Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar, Neveléstudományi Intézet) a *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai* című könyvét (2014. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém) első gondolatunk, hogy valóban szükség van-e rá, hiszen Falus Iván szerkesztésében 10 éve jött ki a szakkönyvpiacra egy vaskos kiadvány, Falus Iván és Ollé János pedig 2000-ben és 2008-ban is kiadtak egy pedagógusoknak szóló statisztikai elemzéseket bemutató művet. Tartalmaz-e újdonságot Bognárné Kocsis Judit könyve?

A könyv már külsőleg is kellemesnek tűnik – különösen a mai fiatal (Y és Z) generáció számára –, hiszen mindössze 247 oldal. Ez természetesen hatással van a tartalomra és a formai megoldásokra is. Szerkezete remekül meg van komponálva – szinte egy irodalmi alkotásra emlékeztet. Az 1. és a 11. fejezet a szokásostól eltérő: az 1. fejezet a kutatásra és a tudományos munkára való nevelést taglalja, kiemelve Zsolnai József munkásságát és bemutatva az ÉKP-s program, illetve a programban résztvevő gyerekek sikerét a Kutató Gyerekek Tudományos Konferenciáján; végül kitér a hazai tehetséggondozásra (pl. az Arany János Tehetséggondozó Programra) és hazai a tehetségpontokra. A 11., záró fejezet a statisztikai szolgáltatásokkal és szervezetekkel foglalkozik: megemlíti a legfontosabb oktatási méréseket, valamint felsorol statisztikai adatbázisokat és olyan folyóiratokat, ahol megbízható statisztikai adatokhoz lehet hozzáférni. Ezek a források nagy segítséget jelenthetnek az adatbányászatban, hiszen az itt található adatok felhasználásával naprakész statisztikákat készíthetünk, vagy akár saját kutatásunk eredményeit is összevethetjük a hivatalos adatokkal.

A középső nyolc fejezet két nagy részre tagolódik: az első 4 fejezet (2-5.) a pedagógiai kutatások alapjaiba és módszereibe vezeti be az olvasót, míg a második 4 fejezet (7-10.) a statisztikával foglalkozik. A két részt elválasztja egymástól a 6. fejezet, mely az iskolai mérést és értékelést részletezi. Ez a rész rendkívül hasznos lehet tanárjelöltek és (nem csak pályakezdő) pedagógusok számára, mivel többek között bemutatja a jó, tudásszintet mérő eszköz készítésének folyamatát, a különböző értékelési paradigmákat, a megfelelő tanulási és tanítási útmutatók alapvető tartalmi részeit, valamint kitér az osztályozás aktuális kérdésére, felsorolva annak előnyeit és hátrányait. A fejezet viszonylag sok ábrát és táblázatot tartalmaz, melyek nem csak szemléletessé teszik a szöveges részben leírtakat, hanem a konkrét példák segítségével közel hozzák az elméletet a gyakorlathoz: a hétköznapi megvalósuló iskolai mérésekhez.

A 2-5. fejezetek a kutatásmódszertannal foglalkoznak. Ezekben a fejezetekben a szerző nagyszerűen összehangolja az elméletet a gyakorlattal. Egyrészt pontosan definiálja az alapfogalmakat, másrészt könnyen hasznosítható, praktikus ismeretek nyújt a kezdő kutatók és szakdolgozatók számára: pontokba szedve adja meg egy kutatási terv készítésének lépéseit, részletesen leírja a hivatkozások és idézések szabályait különféle típusú szakirodalomból. A 3. fejezet a társadalomtudományi / neveléstudományi kutatásokat csoportosítja több szempont

* Bognárné Kocsis Judit: *Pedagógiai kutatások módszertana és statisztikai alapjai*, Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2014.

alapján, a 4. fejezet az induktív és a deduktív kutatási stratégiákat mutatja be, míg az 5. fejezet a különböző, kvantitatív és kvalitatív kutatási módszereket taglalja: a módszereket teljes körűen felsorolja, valamennyi módszert röviden definiálja, a két leggyakrabban használt (kérdőív és interjú) esetében pedig pontokba szedve összegzi azok előnyeit és a hátrányait. A kvalitatív módszerek között hosszabb részt szentel a beavatkozás nélküli vizsgálatoknak (milyen forrásokból, hogyan lehet adatokat kinyerni), valamint a fókuszcsoporthoz tartozó interjúnak, mely manapság egyre gyakrabban használt módszer, de alkalmazása tapasztalt kutatót igényel. A kvalitatív módszertani részt a tartalomelemző szoftverek listájával fejezi be a szerző, megadva azokat a linkeket is, ahonnan szabadon elérhetők vagy az ingyenes demo verzió letölthető. Ezt a fejezetet nyolc pontba szedett kutatói etika zárja. Mind a négy fejezet remekül tagolt, teljes mértékben áttekinthető. A felsorolások és a csoportosítások világosak, logikusak, melyeket még szemléletesebbé tesznek az ábrák.

A 7-10. fejezetek a statisztikába vezetnek be az olvasót. A szerző a 7. fejezetet valóban bevezetésnek szánja: definiálja az alapvető fogalmakat, meghatározza a különböző mérési skálákat és adatfajtákat, csoportosítja a statisztikai adatokat és sorokat. Az ábrák és a táblázatok, valamint a konkrét példák itt is nagymértékben segítik a szöveges rész megértését. A fejezetet a statisztikai adatok megjelenítése zárja: a szerző számba veszi a diagramfajtákat, azok legfontosabb ismérveit, tipikus használatukat – szinte valamennyit ábrán szemléltetve. Rendkívül hasznos ez a rész a kezdő kutatók és (BA-s) szakdolgozók számára, akik gyakran nem mindig tudják, milyen diagramon lehet szemléletesen bemutatni kutatásuk eredményét. A 8. fejezet az adatszerzési és a mintavételi eljárásokkal foglalkozik. Egyrészt ismerteti a kérdőívszerkesztés menetét, a különféle kérdéstípusokat, másrészt csoportokba rendezve (valószínűségi, nem-valószínűségi, másodlagos) pontosan definiálja valamennyi mintavételi eljárást. A kérdőívszerkesztés és a kérdéstípusok bemutatásánál talán hasznos lett volna valamivel több konkrét példát megadni, hiszen azok a korábbi fejezetekben remekül kiegészítették az elméletet, és ebben az esetben is sokat segítenének annak, aki most tanulja a kérdőívszerkesztést.

Az igazi statisztikai fejezetek a 9. és a 10. A 9. fejezet a leíró statisztikát taglalja: egyrészt – forrásként használva a Falus – Ollé (2000) könyv táblázatát – felsorolja a leíró statisztika módszereit, másrészt bemutatja, hogyan kell kiszámítani a legfontosabb mutatókat (módusz, medián, mean, gyakoriság stb.), és milyen adatfajták esetében alkalmazhatók ezek a számítási műveletek. A képletekben szereplő jelek, szimbólumok kódolását a szerző minden esetben pontosan megadja, az alkalmazott számítási műveleteket példákon keresztül könnyen érthetővé teszi. A könyv 10. fejezete igényli a legtöbb figyelmet az olvasótól: ez a matematikai statisztikával foglalkozik. A fejezet elején a szerző értelmezi a konfidencia- és a szignifikanciaszintet, a hipotézis fogalmát és a hipotézisvizsgálatot. A továbbiakban két nagy alfejezetben bemutatja az összefüggés- és a különbözőség vizsgálatokat – a Falus-Ollé (2000) könyvből kölcsönzött táblázatokban szemléltetve, hogy melyik adatfajttal milyen vizsgálat végezhető el. Minden vizsgálatnál megtaláljuk a képletet, amelynek segítségével a számítások elvégezhetők, és természetesen a szerző itt is értelmezi a képletekben található jeleket. A példák, melyek szinte valamennyi bemutatott vizsgálat leírását követik, itt is sok segítséget nyújtanak az olvasónak. A statisztikai vizsgálatoknál a szerző utal arra, hogy az Excel program segítségével hogyan lehet ezeket a számításokat, próbákat elvégezni. Reméljük, hogy az egyre népszerűbb az SPSS programmal végzett számításokat egy következő művében mutatja majd be.

Bognárné Kocsis Judit könyvének nagy érdeme, hogy gyakorlatorientált: minden főfejezet végén ellenőrző kérdések és gyakorló feladatok találhatók, melyeknek megválaszolásával és

megoldásával az olvasó (egyetemi, főiskolai vagy PhD hallgató, kezdő kutató) megbizonyosodhat, hogy teljes mértékben megértette-e az adott fejezetben foglaltakat, és kellő tudással rendelkezik-e, hogy megoldja a gyakorlati feladatokat.

A könyv végén – a klasszikusan elvárt felhasznált irodalom, ábrák és táblázatok jegyzéke mellett – találunk egy rendkívül praktikus tárgy- és névmutatót, melynek segítségével könnyen és gyorsan visszakereshetjük valamennyi lényeges fogalmat, anélkül, hogy át kellene lapoznunk az egész könyvet. A mellékletek közül csupán az 5. számút emelném ki: ez a kutatási beszámoló értékelésének szempontrendszerét tartalmazza kérdések formájában, kitérve a tartalmi, formai, stilisztikai és holisztikus szempontokra. A melléklet természetesen gyakorlásnak szánt feladathoz készült, azonban nagy segítséget nyújthat nem csupán a szakdolgozatíróknak, hanem a kezdő oktatóknak, szakdolgozati konzulenseknek is: milyen szempontokra figyelve irányítsák szakdolgozóikat, hogy a majdani bíráló jó minőségűnek ítélje meg a szakdolgozatot.

Összességében az egész könyvről elmondható, hogy szerkezete, felépítése logikus, a szövege világos és tömör, lényegyet hangsúlyozó, a táblázatok, az ábrák és a konkrét példák kiemelik az elmélet lényeges részeit, egyszersmind összekapcsolják azokat a gyakorlattal. Véltetően rendkívül hasznos olvasmány, jegyzet lesz sok hallgatónak, és nem csupán a leendő pedagógusoknak, hanem a bölcsészeti és a társadalomtudományi diszciplínákat tanulóknak is.

Szabó Csilla Marianna

*Az ötlettől a jól strukturált szövegig**

Napjainkban az írás szerepe átalakulóban van. Az online felületeken és csevegőszobákban informális, rövidített formájú szövegek garmadájával találkozó és azokkal operáló főiskolai, egyetemi hallgatót komoly meglepetés érheti a felsőoktatásban, amikor élete első esszéjét meg kell írnia. Egy-egy ilyen írásmű elkészítése sokszor komoly fejtörést okozhat alkotójának. Ennek oka sokszor nem is annyira a szerény szókincsben vagy az általános, illetve szakmai műveltség hiányában keresendő, hanem sokkal inkább a gyakorlat hiányában, amit egy komolyabb fogalmazás elkészítése megkíván. Nem csak a hallgatókat, sokszor a munkavállalókat is meglepetésként érhetik egyes „rutinfeladatnak” titulált kihívások, mint amilyen egy éves jelentés megírása. Ilyenkor az ember a legkézenfekvőbb megoldáshoz nyúl, hogy orvosolni próbálja helyzetét: elkezd keresni az interneten. Noha ez a lehetséges megoldás önmagában se nem jó, se nem rossz, a fellelhető információk közötti keresgélés eléggé időigényes procedúra, mindamellett, hogy sokszor nem a számunkra legmegfelelőbb forrásra támaszkodhatunk. Hogy hosszútávon is sikeresen és hatékonyan vessünk gondolatainkat papírra bármely téma kapcsán, érdemes elolvasnunk ezt a könyvet.

A szerzőpáros tagjai kommunikációkutatók, egyben a budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Szociológia és Kommunikáció tanszékének oktatói, így könyvük megbízható forrása lesz íráskészségünk fejlesztésének. Éppen ezért kissé esetlennek tűnik a címadás, amit az első tag (Írás 1.0) elhagyásával sokkal világosabbá lehetne tenni. Hasonlóan jó cím lehetett volna még: „A hatékony írás kézikönyve”, vagy a „Hogyan írjunk jól?”

* Blaskó Ágnes – Hamp Gábor: Írás 1.0 – Az ötlettől a jól strukturált szövegig, Budapest: Typotex Kiadó, 2007, 224 p. ISBN: 978-963-9664-65-4

A Bevezetésben felvázolásra kerül a szerzők írásának célja, amit a könyv szerkezetének ismertetése követ. „Így írok én...” címmel egy a tanulók írásbeli szokásainak megismerésére irányuló rész veszi kezdetét, amelyben tesztek és kérdések segítségével szeretnék egyrészt felmérni, másrészt tudatosítani a leendő íróban a saját íráshoz kötődő érzésvilágát, illetve tanulási stílusát, technikáit. Ez lesz a tudatos íráshoz vezető út első lépése. Az „Így írunk mi” felvilágosítja a szerzők alkalmazott módszereit írás közben, így mutatva meg saját tudatos megközelítésüket az írás folyamatához, egyúttal lehetséges követendő példákat ajánl fel az olvasóknak. Mindezt kiegészítik egy „Írj így!” nevű tanácsokat tartalmazó listával, amelynek célja, hogy tudatosabban és hatékonyabban készítsük elő, illetve végezzük el a későbbiekben a saját magunk által megtervezett írás processzusát. A modern kor egyik tanulás módszertani eljárását is ügyesen beépítik a folyamatba szerzőink, amikor is az elmetérképet jelölik meg, mint eredményes szervezőeszközt a folyamatban. Ez azért is fontos, mert ez a technika gyakran előjön a különböző önfejlesztő, tanulástechnikai, illetve tanácsadó jellegű szakirodalomban éppúgy, mint ahogy a projektoktatásban is.

Kiemelt jelentőségű, hogy minden írójelölt tisztán lássa, hogy meddig jutott már el az írás folyamatában a tervezés kezdeti szakaszától a végcélig vezető úton. E könyvben ezt a célt a *Mestermunka* elkészítése szolgálja, aminek eredményeképpen „...a saját témában elkészüljön egy teljes, kerek, struktúrájában és tartalmában igényes, értékelhető szöveg.” (31 p.). Ezt a mesterművet minden egyes fejezetben egy fokkal továbbviszi az írójelölt.

A bevezető részt követi a Bekezdések című rész, amely lépésről-lépésre végigviszi az ifjú tollforgatót a következő jelenségeken: bekezdések felépítése, tételmondatok használata a bekezdésekben, leírások használata, összehasonlítások szerepeltetése, illusztrálás a szövegben, tipizálás és az információk elrendezése, okok és következmények láncolatainak kiépítése, illetve a definiálás jelentősége a későbbi írásban. Ezen ismeretek birtokában megnyílik az út a pontosan átgondolt, jól felépített bekezdésekhez, amikből majd a későbbiekben a teljes szöveg megszületik.

A lezáró rész (A szöveg) immáron felnagyítja a korábban megismert, a bekezdésekkel foglalkozó részben tanultakat, amikor is teljes szöveggé bővítteti a gyakornokokkal az addig leírtakat. Ehhez először is megismertet minket a szöveg egészét átható szövegrendezési elvekkel és a szövegtervezés fázisaival. Miután sikeresen végigjárjuk az a témakeresés-anyaggyűjtés-vázlatírás triászát, következhet a szakirodalomhasználat, külön figyelmet szentelve a forrásokra való hivatkozásra, illetve a plagizálás elkerülésére, ami különösen fontos lesz a későbbiekben a tudományos pályákra készülőknek. Az utolsó előtti fejezet mintegy elmetréningnek tekinthető, mivel megmutatja a kritikus gondolkodás szerepét akkor, amikor az olvasott anyag feldolgozása után saját gondolatainkat akarjuk megfogalmazni, szemben másokéval. A könyvet lezáró utolsó fejezet egy, a diák egész féléves munkájának értékelését lehetővé tevő pontozó rész, amely az elkészített mestermunka értékelésére hivatott, de a későbbi szövegek minőségét is ellenőrizhetővé teszi. A könyv szerkezete egyaránt alkalmas főiskolai vagy egyetemi szeminárium keretei között való csoportos feldolgozásra, akárcsak az otthoni önálló használatra.

Minden fejezet a témára ráhangoló gyakorlatokkal kezd, amelyek két alrészre oszthatók: egy önálló gyakorlatra, illetve egy csoportos foglalkozásra szánt gyakorlatra. A szerzők ezzel is szerették volna megadni a lehetőséget mind az iskolai, mind az otthoni gyakorlásra. A feladatok célja mindig az adott rész ismereteinek a begyakoroltatása a megadott minták alapján.

A feladatmegoldást követik a keretes részbe foglalt elméleti ismertető (Miért? Milyen? Hogyan?), amelyek részletes betekintés kínálnak az egyes elsajátítandó anyagrészekbe. A bemutatott elméletet példák teszik világossá, amelyek változatos forrásokból származnak (hallgatói dolgozatok, könyvrészletek, szépirodalmi művek). Így lehetőség van megismerni a különféle írási stílusokkal, amellet, hogy a szerzők folyamatosan jelzik a példaszövegekben, hogy az adott fejezetben megtanultak hol és milyen formában jelentkeznek, így járulva hozzá, hogy a továbbiakban az írást, mint állandó tudatosságot megkövetelő tevékenységet tekintsük.

A fenti újabb elméleti részt követi a Fejtsd fel!, ahol ismét gyakorlásra kap lehetőséget az olvasó: egyetlen szövegen kell rendszerint kettő-három feladatot elvégezni, amik a tételmondat megkeresésétől egészen az egyes korábban bemutatott technikákra való példakeresésig terjednek. Ezeken a rövid gyakorlatokon túlmenően természetesen több alkalommal is kapunk saját magunk által készített írássok megfogalmazására felkérést a szerzőktől: először az Írd meg!, majd a Feladatok, végül a Házik sorait kell önállóan vagy csoportosan elemezni, illetve az instrukciók alapján előkészíteni. Ezáltal rögzíthető az addigi elméleti részekben megtanult, a rövid gyakorló feladatokban lépésről-lépésre felépített jártasság, amely megkülönbözteti a gyakorlott tollforgatót a többiektől.

További érdekességeket kínálnak a fejezetek részeként megbújó Tudtad-e... leírások, amik behatóbb betekintést engednek az írástudományának rejtelseibe.

Minden fejezetet Tanári útmutató zár. Ezekben a szerzők tanítási módszertani megfigyeléseiket és javaslatukat fogalmazzák meg az éppen befejezett fejezet kapcsán, például hogyan érdemes az adott témakört feldolgozni, mely lehetséges elemek kapjanak nagyobb hangsúlyt a tanítás során. Végezetül, saját praxisukból is felvillantanak írássokat, amikor saját diákjaik írássait mutatják be, kiemelve annak pozitív és negatív arcúlatát egyaránt.

Gondos elméleti előkészítés és számtalan gyakorlófeladat várja azokat, akik szeretnének az írás mestereivé válni e könyv útmutatásai alapján. Akár egyénileg, akár csoportosan, otthon, vagy szemináriumon, mindenképpen hasznos kalauza lesz az olvasónak, akik kezébe veszi, hogy később ne okozzon gondot azoknak a bizonyos írássos feladatoknak az elkészítése.

Kárpáti László

Abstract

GÁBOR SZÉCSI: This article argues that the use of new communication technologies has brought us into the age of a new linguistic culture, characteristics of which indicate the linguistic convergence of two special forms of electronic communication, secondary orality induced by radio, television and Netspeak induced by the Internet, mobile telephony. In this essay the author considers the above assumption by investigating the impacts on our conceptualization of community by the use of new communication language of electronic media. To clarify the nature of this new conceptualization the author takes the hypothesis that the linguistic convergences induced by new communication technologies contribute to the construction of new forms of communities based on the interaction or operational synthesis of virtual and physical communities. 3. p.

BÉLA KRISZTIÁN: Missing Efficiency at Small and Medium-Size Companies – What Could be the Remedy? „Small enterprises’ efficiency is only a small portion (one-third, 40 percent) of similar Western-European enterprises’ effectiveness.”- was stated recently. Small and medium-size companies have a major role in our economy, the deficiency of performance should be reduced by all means. The paper outlines the factors determining efficiency. The author considers that providing an aim-oriented education/training for small and medium—size companies would be a necessity whereby the reinforcement of organizational knowledge-network, the maintenance of learning organization and the competitiveness of management could be enabled. 11. p.

SÁNDOR KLEIN: The activity you love. Though the idea is not new at all it has become very fashionable to talk about *Engagement* these days. Most of what we know about engagement describes basic human motives and behavior: when people are motivated and interested they learn better, work better and live better than when they are disengaged and disinterested. Engagement has a crucial role in many different areas of our life. Unfortunately many of our political “leaders” seem to set out to create subjection and compliance rather than engagement ... but talk about the contrary. The constraints on schools stem from a fear of variety and choice (except between competitive schools all following the same curriculum). The governance system precisely discourages experimentation and variety. It is commonly acknowledged that *alignment*, *recognition* and *engagement* are the three ingredients to drive remarkable business success. Employee *engagement* is inextricably linked to customer *loyalty* which translates to higher revenue growth and profitability. We finish our journey around “engagement” with a definite suggestion, namely that *we should strive to create schools and workplaces full of engaging activities*. 24. p.

ÁRPÁD ANGYAL – VIKTÓRIA ÓSZI: One of the well-known consequences of unemployment is the evolvement of negative psychic effects. Being unemployed causes serious difficulties not only financially, but it even raises the question of considering the psychic consequences of losing one’s occupational role. Moreover, since it plays an essential part in defining identity, it may have effects on mental health as well. Present study demonstrates the results of a comparison research with 160 participants. 31. p.

EDIT KAJTÁR: Labour Market Chances in Times of Crisis. Can the ‘lost generation’ find its path? The paper examines the obstacles that hinder the employment of those youngsters who also belong to one (or more) of the so-called ‘vulnerable groups’ and offers comments on the various measures aiming at removal of these obstacles. The meaning of vulnerable groups is discussed, with special attention to people with disabilities. Education policy, labour law and labour market measures as well as social protection measures are mutually reinforcing and it is certainly decisive that their interaction results in a right protecting Holy Trinity and not a Bermuda Triangle in which rights mysteriously disappear. Hungary is used as an example to demonstrate the role of hard and soft law measures, active and passive labour market policies in tackling inequality as well as their potentials and limitations. Comments are offered on the difficulties along the road to work as well as in employment. The paper underlines the importance of measures that respond to the requirements of the labour market and at the same time adapt to the special needs of ‘vulnerable groups’. 43.p

CSILLA CZEGLÉDI – TÍMEA JUHÁSZ: The present paper summarizes the result of a quantitative research carried out with students having full time training. The study examines students’ motivation for choosing school; it examines the factors which played role in selecting the given institution. The results justify that the fields of interest had primary role in the decision of the students who were involved into the research. Although the research is not representative, the authors believe that it gives a clear view about factors which determine the decision motivation of students participating in full time training in higher education. 63. p.

SÁNDOR BIBA: The Developability of Job Attitude in Pécs and its Agglomeration. The study examines the needs of actively employed workers, the scopes of local employers in Pécs and the developability of job attitude in Pécs and its agglomeration. The synthesis of these two elements results in a set of proposals that allows the organizations to employ the already existing human resources in the most efficient ways. It is therefore expected that an adequate

symbiosis between employer and employees – an idea underlying the sustainability of competitiveness, worker loyalty and interest – will be evolved or improved, which, in turn, improves employee morale and boost profits. 71. p.

SÁNDOR OROSZI: The Imprisoners of the State. The paper examines one segment of the power relation of the political and economic elite and it monitors its typical direction and the development of the determining role of the economic elite. The analysis approaches the issue in three dimensions: a.) in the relation of transnational corporations and the state authority of countries having less economic potential b.) in the relation of the political elite of developed countries and the money oligarchy c.) in the relationship of determining international financial institutions and certain states. The paper refers to the reasons of establishing the “world-government” and the chances of the perverse operation of the possibly established balances. 80. p.

GONDA TIBOR — HUSZTI ZSOLT — SLEZÁK-BARTOS SZUZSANNA — RAFFAY ZOLTÁN — CECILE-ANN ROUSSET: The Changing Content of Corporate Social Responsibility. The process of boosting economy is a basic issue nowadays. It is an important question whether capitalism how much allows and supports processes which do not support its own development directly. The social benefits and indirect values of these processes are also subject of the debate. Would it strengthen a company if its employees have good living conditions and have the chance to enjoy free-time activities which background is promoted by another company? If we examine corporate social responsibility we may get answers regarding the precise running of such systems, nevertheless only the system approach of good practices can inform us about motivations existing behind these activities. The paper undertakes to present such a good practice project. Keywords: CSR, Veneto, project, corporation. 90. p.

ESZTER BARAKONYI: The employment standards of persons with disabilities in Hungary are very low, and in the past years it has become one of the most important goals of employment policy to improve the employment of persons with a changed working ability. In order to reach this goal, the relevant legislative framework has changed a lot in the past several years, and also the philosophy of the approaching method. So first and foremost the article aims to present this process. 99. p.

IVÁN ZÁDORI: This paper is focusing on the education strategies of an island economy presenting the example of Guernsey with outlining the main dimensions of past and future challenges of higher education. The success of Channel Islands, Guernsey and Jersey comes from their special historical, economic and cultural situation, from the permanent using of external resources and from the continuous connection and adaptation to the main world economic processes. Although the present labour market situation and the level of the education is favourable, there is a permanent need to develop the human resources of the island to empower the islanders to hold on the market needs and adaptation in the knowledge based economy and society. 106. p.

MIKLÓS MAGYAR: Generations and School Equipment – Change and Innovation. We have taken a long journey from the educational use of objects and things existing in the environment of mankind, through the slate made by man till the analogue electronic and digital appliances, mobile devices and virtual reality and beyond. The possibility of broadening the learning applications provides a virtual space, the use of mobile communication devices and compatible software in our days. The situation has slightly changed by nowadays. The author reviews these changes. Keywords: school equipment, video, computer, internet, digital natives and digital immigrants, changing communication environment, learning environment and space, virtual reality, the actual illiterate, digital illiterate, multimedia, the "alpha" generation 116. p.

DALMA CSUKA — BRIGITTA JÁVORKA — MÁTÉ TÓTH: If we take a look at the general trend of national higher education a sharp decrease can be observed within the number of applicants/students. This decline appeared recently in the number of applicants at the Department of Library and Information Science at University of Pécs. However unpopularity is even higher compared to the average decline trend. We conducted a questionnaire survey in order to discover the reason of this unpopularity. We intended to explore the opinion of school-leaver students in five secondary schools in Pécs. 131. p.

MÁRIA HUSZ: *About Heritage Debates. Organizations/ Functions/ Protocols/ Concepts- From American Point of View.* The heritage of mankind has become an industry by nowadays and it works as international institution. The principles and actions of the mechanism run and controlled by UNESCO may cause continental, national and local repugnances, political discrepancies. From a Central European point of view it is less perceptible however in global dimensions the critic of Eurocentrism and Western-centrism is strong. American heritage studies refer this late 20th century phenomena with irony alluding to the functioning of the enormous international bureaucracy which decide what is a world heritage and what isn't, which may make controversial decisions in case of conflict of interest and has a significant influence on the management. 143. p.

LAJOS KÓTELES: National Programmes of Tourism Development and the Innovation of Higher Education of Tourism. Nowadays modern tourism is a multifunctional sector where innovative services and products appear together. The various services of health promotion, medication and rehabilitation have turned into huge “industrial” systems whose establishment and operation require substantially different knowledge and a professional paradigm shift from the previous ones. The author monitors the history of developments in domestic tourism and emphasizes the

fact that human factors have become decisive in this area as well. While reviewing the improvement of higher education of tourism, the author dwells on the factors hindering innovation in higher education and by outlining the evolution of health tourism management specialization established in the town of Gyula, he presents the potential educational development and research opportunities appearing in the new tourism industry. Keywords: paradigm shift in tourism, innovation in higher education, health tourism. 158. p.

TÍMEA SÜKI: Learning from each other is very important for the EU countries and also for the experts of adult education. The future depends on society, especially on the qualification of population. In Austria the state, the local governments and the church are also committed to adult education. The most important organization is KEBŐ (Austrian Conference on Adult Education) with 10 members. They organize courses, trainings, vocational trainings, evening classes and refresher courses too. Mostly the younger or middle-aged, well qualified people participate in adult education in Austria, but we haven't got any adequate statistics. We can only value the participation of people in informal learning. Services supporting the system and making it more successful are also important parts of adult education. For example coaching and consulting for women, immigrants or disabled. 166. p.

KORNÉL MÁK: The Possibilities of General Education for Youth and Community Education According to a Survey in Kecskemét. The appearance of new communication technologies and new forms of communities leads to a new conceptualization of general education for youth and community education. This article argues that electronic communication creates new context in which our notions of culture and community becomes more complex. The aim of this essay is to show the basis and effects of this process on the score of a survey in a dynamically developing Hungarian city, Kecskemét. 173. p.

CSILLA MARIANNA SZABÓ: New Research Methodology Handbook – Different from the Previous Ones. The handbook of Judit Bognárné Kocsis could be considered to be a novelty. Its structure is unique: the 1st and the 11th chapters form a frame (Education for academic work, Institutions providing statistics), while chapter 6 as the central part of the book deals with measurement and evaluation in primary – secondary school and higher education. Chapters from 2 to 5 focus on research methodology highlighting how to make a research plan, rules of references and citations, different research strategies, qualitative and quantitative methods. Statistical analyses are presented in chapters from 7 to 10. The author introduces basic statistical concepts and sampling techniques and gives tips how to design a questionnaire. Descriptive and mathematical statistical analyses are introduced in chapters 9 and 10 with exact descriptions, formulas and examples. Bognárné's handbook is well-structured, the significant parts are given in bullet points; tables, diagrams and examples make theoretical parts understandable – the main merit of the book is pragmatism. The book will be useful for university and college students studying pedagogical and other humanity disciplines and beginner researchers. 183. p.

LÁSZLÓ KÁRPÁTI: Ágnes Blaskó, Gábor Hamp – Writing 1.0 – From the Idea to the Well-structured Text. The subject of this review is a practical coursebook for college/university students who wish to dive into the process of academic writing. The book takes a step-by-step approach both in clarifying the theory behind successful academic writing, as well as presenting the reader, the writer-candidate with plenty of practice material throughout its pages. 185. p.

Szerzőink

ANGYAL ÁRPÁD a Nemzeti Közzolgálati Egyetem doktorjelöltje. Kutatási és oktatási tevékenységét a tudáscentrumok kialakítása, a humánstratégia alkotás, a rekonverzió és a munkaerőpiaci képzések témakörökben végzi.

BARAKONYI ESZTER dr., PhD. PTE FEEK általános dékánhelyettes, egyetemi adunktus.

BIBA SÁNDOR: PhD-hallgató, Nemzeti Közzolgálati Egyetem Közigazgatás-Tudományi Kar, sandorbiba@gmail.com

CSUKA DALMA ILONA, a PTE FEEK informatikus könyvtáros MA szakos végzős hallgatója.

CZEGLÉDI CSILLA dr., 6 éve végzett a Széchenyi Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában. Jelenleg a Széchenyi Egyetemen egyetemi docensként dolgozik; a fő kutatási területe a munkaerőpiaci kérdések.

HUSZ MÁRIA dr. habil., CSc., a PTE FEEK Kultúratudományi Intézetének egyetemi docense. Az ELTE-n magyar nyelv és irodalom, esztétika és népművelés szakok után posztgraduális turizmus-szakértői diplomát szerzett a nizzai egyetemen. Vendégtanárként a lyoni és a Paris Sceaux-i egyetemen oktatott. Két monográfia és számos tanulmány szerzője, galériavezető. Kutatási területei a modern és kortárs művészet esztétikai és társadalmi kontextusai, a kulturális mediáció, a kulturális örökség elmélete és társadalmi hasznosítása, mentális, gazdasági és kulturális struktúrák az örökségturizmus működésében.

JÁVORKA BRIGITTA, a PTE FEEK informatikus könyvtáros MA szakon végzett hallgatója, az Országos Széchényi Könyvtár könyvtárosa, kutató.

JUHÁSZ TÍMEA dr., 4 éve végezett a Széchenyi Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában, az üzleti szférában dolgozik. Fő kutatási területe: a család és munka összehangolásának kérdései, tudásmenedzsment.

KAJTÁR EDIT dr. PhD, a PTE ÁJK adjunktusa, a Wirtschaftsuniversität Wien oktatója és az MTA-PTE Összehasonlító és Európai Foglalkoztatáspolitikai és Munkajogi Kutatócsoport kutatója.

KÁRPÁTI LÁSZLÓ angoltanár és szabadúszó fordító, illetve tolmács. Jelenleg doktori tanulmányait végzi az egri Eszterházy Károly Főiskola Neveléstudományi Doktori Iskolájában, mellette aktívan tanít. Szakterülete az idegen nyelvi kommunikáció, a pszicholingvisztika, valamint a nyelvpedagógia.

KLEIN SÁNDOR, a PTE FEEK professzor emeritusa 1988 óta tanít a pécsi egyetemen, 1966-tól 16 évig tanított a Budapesti Műszaki Egyetemen, majd 6 évig vezette a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Pszichológia Tanszékét. Többek között Dienes Zoltán és Carl Rogers tanítványának tartja magát. Számos munkapszichológiai könyv szerzője.

KÖTELES LAJOS dr., a történettudomány kandidátusa (CSc), főiskolai tanár, korábban a békéscsabai és a gyulai főiskolák főigazgatója. Kutatási területe: társadalom és művelődéstörténet. koteleslajos@gmail.hu

KRISZTIÁN BÉLA dr. c. egyetemi tanár PTE FEEK.

MAGYAR MIKLÓS dr. a Kaposvári Egyetem oktatója, nyugalmazott, életműdíjas főiskolai docens. „A tanulás = élettevékenység” című önálló tanulást segítő szakanyag (1999, 2002, 2005, 2006) szerzője, az ABC (2003) és az 1X1 (2003) felnőttek tanulását támogató szakanyag összeállítója. Andragógus, távoktatási szakértő, oktatástervező, tananyagfejlesztő. A tanulás alapvető kérdései-

vel foglalkozott több évtizeden át. A felnőtt analfabetizmus és a digitális írástudatlanság csökkentésének lehetséges kezelési megoldásait kereste. Oktatási tapasztalatairól és kutatási eredményeiről rendszeresen publikált.

MÁK KORNÉL Kecskemét Megyei Jogú Város alpolgármestere, a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karának kulturális mediáció szakos hallgatója.

ŐSZI VIKTÓRIA az Egri TISZK KKN Kft. pszichológusa és karrier tanácsadója, kutatásait a szervezetpszichológia, a kompetenciamenedzsment, és a munkanélküliség pszichológiai hatásai témakörökben végzi.

SÜKI TÍMEA 2014-ben végzett andragógia MA szakon a Pécsi Tudományegyetemen. Diplomadolgozatát az osztrák felnőttképzési rendszerről írta.

SZABÓ CSILLA MARIANNA dr., Pedagógusi pályáját magyar – orosz – angol szakos középiskolai tanárként kezdte a székesfehérvári Teleki Blanka Gimnáziumban. Sok éves közoktatásbeli tapasztalat után munkáját a Kodolányi János Főiskolán folytatta, először az Idegen Nyelvi Lektorátuson, majd a Neveléstudományi Intézet oktatójaként és az Iskolacentrum vezetőjeként. Egy műszaki szakképző iskola tanáraként majd a Fejér Megyei TISZK vezetőjeként tapasztalatokat szerzett a szakképzésben is. Jelenleg a Dunaújvárosi Főiskola Tanárképző Központjában dolgozik főiskolai docenseként.

SZÉCSI GÁBOR kandidátus, habilitált doktor, a PTE FEEK tanszékvezető egyetemi docense, a PTE BTK egyetemi magántanára, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának osztályvezető tudományos főmunkatársa.

TÓTH ISTVÁNNÉ a Kaposvári Egyetem oktatója, nyugalmazott, életműdíjas főiskolai adjunktus. „Az integrált anyanyelvi nevelés”(2014) módszertani jegyzet társszerzője és „A tanítás tanulása” szakanyag (2008) szerzője. Több évtizedes tapasztalattal kezeli az írástudatlanság gyermek- és felnőttkori megelőzését, csökkentését. Anyanyelvi, módszertani szakértő, tananyagtervező, szaklektor, kutató, gyakorló felnőttképző. Személyisége és tevékenysége meghatározó tanítványai és az egyetem életében. Rendszeresen publikálja kutatási eredményeit és tanítási tapasztalatait.

TÓTH MÁTÉ, PhD, a PTE FEEK Könyvtár- és Információtudományi Intézet egyetemi adjunktusa, az Országos Széchényi Könyvtár, Könyvtári Intézet főkönyvtárosa.

ZÁDORI IVÁN dr. (PhD), okleveles közgazdász, okleveles humán szervező, a PTE FEEK Kultúra-tudományi Intézetének egyetemi adjunktusa, a Kultúra-gazdaságtan és Kulturális Igazgatás Intézeti tanszék vezetője, a PTE FEEK gazdasági és stratégiai fejlesztési dékánhelyettese.